

ЛІТЕРАТУРНИЙ
ПРОЕКТ
СТУДІЇ

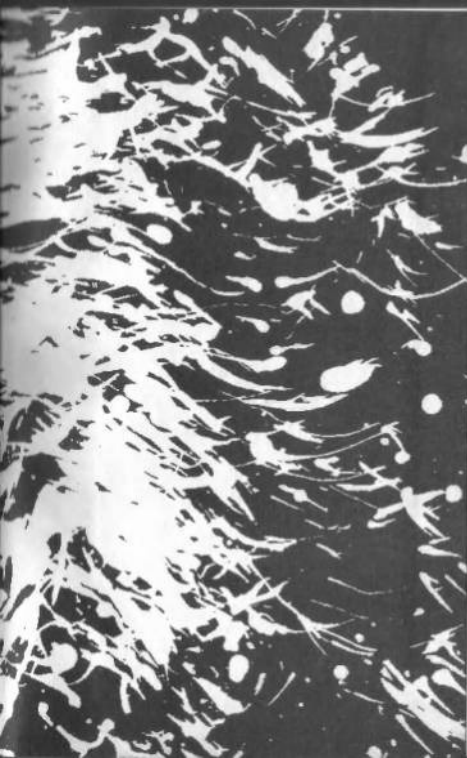
КВІТИ В ТЕМНІЙ КІМНАТІ

СУЧАСНА
УКРАЇНЬСЬКА
НОВЕЛА

Найяскравіші
зразки
української
новелістики
за останні
п'ятнадцять
років

Київ • Видавництво "Теміза"

ББК 84.4УКР6я43
К32

Квіти в темній кімнаті: Сучасна
укр. новела: Найяскравіші зразки
укр. новелістики за останні п'ят-
надцять років / Упоряд., передм.,
літ. ред. В.Даниленка. – К.: Генеза,
1997. – 432с.

«Квіти в темній кімнаті» – авторська антологія сучасної новели, до якої увійшли найяскравіші зразки української новелістики за останні п'ятнадцять років. Це підсумок розвитку малої прози в творчості українських вісімдесятників у взаємозв'язку з естетикою сімдесятників та дев'яностиків. Збірка є серйозною заявкою на самовизначення трьох літературних поколінь на руїнах естетики соцреалізму.

Упорядкування, передмова, літературна редакція Володимира Даниленка

ІСТОРІЯ ОДНОГО ІСХОДУ

«У нас іще не написано справді веселого, радісного твору. Чому? – писав у приватному листі один із найглибших українських письменників - вісімдесятників В'ячеслав Медвідь. – Мабуть, тому, що генетично ми знищені геноцидами, війнами, і сум є наш найболючіший досвід». Знав би він, що все його покоління буде спробою звільнення від тягаря національного суму, спробою, яка закінчиться поразкою всього покоління.

Початок вісімдесятих років XX століття не віщував Україні різких змін. Радянський Союз втягнувся в афганську авантюру. Під гаслом очистки від дисидентів, повій та інших ворогів соціалістичного буття перед московськими Олімпійськими іграми тихою сапою пройшли в Україні політичні арешти. До столиці «Союзу нерушимого» через українські землі пронесли олімпійський вогонь, позначивши шлях фарбованими бетонними ведмедиками з олімпійською символікою. Від старості комуністичне політбюро впало в остаточний маразм. Один за одним мруть генсеки. До влади приходить останній, як і пророкували богомільні бабусі, мічений цим українського походження з фіолетовими контурами двох Америк на лисині. Вибухає Чорнобиль. У республіках Радянської Прибалтики під гаслами «перестройки» розпочинаються національно-демократичні рухи. На даху ЦК КПУ Щербицький розводить голубів і доводить політичний і духов-

ний застій до абсурду. В надрах Співки письменників України визрівають опозиційні Товариство української мови та Рух.

Для молодих українських письменників вісімдесяті роки були десятиліттям краху. На очах руйнувалися вчорашні ілюзії. Доза правди про злочин режиму виявилася настільки отруйною, що назавжди лишила в душах молодих людей зневіру до офіційної правди. Наче ураган налетів на місто, прибране до Жовтневих свят, і враз повидирав, оголюючи з-під трибун і прикрашених убогих фасадів цурпалки грубо збитих каркасів і зотлілі червоні матерії, на яких тримався великий радянський міф.

Як і все суспільство, українські вісімдесятники не були однорідним явищем. Значну їх частину становили молоді комуністи, які вже робили літературну кар'єру з пурпурово-золотистими метеликами біля серця, комсомольські пронири, які функціонували в лабіринтах видавництва ЦК ЛКСМУ «Молодь», двірники і сторожі, письменники-бомжі, котрі, завойовуючи столицю української радянської літератури, ночували на київських вокзалах і в художніх майстернях.

Якщо для шістдесятників «Ми» стояло над «Я», то сімдесятники (покоління, яке не відбулося в літературному потоці сімдесятих років, але відбулося в українському літературному процесі) з властивою для них меланхолією поставили «Я» над «Ми». Покоління сімдесятників дало якісно інший рівень художності, внісши в літературу камерність, дитинність, розмитість поділу між свідомим і підсвідомим, між раціональним та ірраціональним, між минулим і майбутнім, між добром і злом. Ословити девіз сімдесятників можна фразою Василя Габора «сховатись у слові», якою він пояснив творчість Володимира Назаренка, і яка, безперечно, стосується всього покоління «дітей квітів». Ці естетичні засади, визрілі на плетивах слів Богдана-Ігоря Антонича та Сен-Жон Перса, розвинули згодом

вісімдесятники і дев'яностики. Тому представлені у збірці «Квіти в темній кімнаті» герметики Алла Тютюнник, Олег Лишега, Володимир Назаренко, Галина Пигуляк, Костянтин Москалець, незважаючи на те, що вступали в літературу в різний час, належать до однієї естетики, виробленої в сімдесяті роки.

Сформувавшись у період задушливої політичної реакції, герметики не торкалися соціальних проблем. У ті роки за не так мовлене чи написане слово можна було потрапити за ґрати. Тихе покоління «дітей квітів» не можна назвати дисидентами у звичному розумінні цього слова. Це радше естетичні дисиденти, про яких, здається, найточніше висловився Юрій Тарнавський як про емігрантів у себе вдома. У «дітей квітів» не було ні минулого, ні майбутнього, вони становили субстанцію рефлексуючої природи, заслуханої в шум космічних стихій, задивленої в тіні й напівтіні, що просочуються з мороку людського ества.

Дивовижні образи бридких грибів на грядках, знайдене на городі дитя, що збурює хвилі ніжності й відрази, шипшинове намисто – все це різнолікі архетипи жіночої любові у новелах Алли Тютюнник «Намисто з шипшини» та «Глибокий колодязь».

У новелі Олега Лишеги «Квіти в темній кімнаті» ліричний суб'єкт отруєний перебуванням із близькими йому людьми, яких вже давно не гріє тепло його любові, і дружина змушена купувати собі троянди як спогад про вмерлі почуття, тому «Квіти в темній кімнаті» – висока поезія людської самотності, глибокої і страшної, а втеча від близьких людей – шлях до першовитоків і своєї смерті.

Якщо персонажі Алли Тютюнник і Олега Лишеги балансують над прірвою підсвідомого, звідки зяє жахка глибина людської натури, то ліричний суб'єкт «Примарного будинку» Володимира Назаренка живе у вмерлому часі, і його втеча у теперішнє не вертає життєрадісних від-

чуттів, бо реальний світ виявляється зруйнованим, у ньому вже давно немає гармонії, і спогади – єдина втіха, що лишилась людині. Але в новелі Галини Пагутяк «Дивись назад» для хлопчика і його матері не лишилося навіть цієї втіхи. Прокинувшись вранці від цокання старого зіпсованого годинника, хлопчик побачив, як крутяться стрілки назад, як торсає клямку померлий дід і повертається батько, який давно їх покинув, щоб знову ненавидіти і бити матір. Розбиваючи годинника, хлопчик розбиває і своє минуле, аби звільнитися від його отрути, адже більшість людських комплексів від того, що живе тривалий час не може розпрощатися з мертвим.

Окрему нішу серед сімдесятників посідає творчість Катерини Мотрич. Розпочавши у сімдесяті роки як традиційна реалістка, письменниця у вісімдесяті—дев'яності роки синтезувала патетичний стиль українських народних дум і християнську містику, що віднині становить її органічно неповторне письмо. У новелі Катерини Мотрич «За таїною неба» у біблійному дусі розглядається проблема безконечних українських страждань: «Князь Пітьми мстить боговибраній Україні за все Боже, що вона має». Події в новелі охоплюють проміжок від голокосту до повоєнного часу, становлячи спресований у новельну форму романний період. Традиційний український ренегат Федір із вродженим хистом нишпирки й ката за своє прислужництво комуністичному режиму проклятий молодого жінкою Соломією з того світу. І хоча радянська влада воздає вірному слугі пошану, його життя стає пекельним. Десять вимерлих дітей заплатили життям за жорстокість свого батька. Остання дитина з'являється на світ з душою вмерлої Соломії як докір за старі гріхи і теж помирає, забравши з собою таїну неба.

Естетичну опозицію «дітей квітів» розвинули вісімдесятники, у самовираженні яких відчутні три особливості: превалювання «Я» над «Ми», людини над суспіль-

ством; принцип поліфонії як багатоголосся світу, в якому мають свою правду і комашка, і нога, що її виштовпує; іронічна відстороненість від світу.

Зачинателем вісімдесятиництва в українській прозі став Валентин Тарнавський, він перший прорвав герметичну замкненість сімдесятників. Творчість Валентина Тарнавського з'явилася як запізніле відлуння хімі з їхньою розкутістю, гедонізмом, аполітичністю. На застиглому хвилі хімі Тарнавський вніс в українську прозу, обтяжену героїкою Другої світової війни та сентиментальними історіями про самотніх сільських людей, дух сучасного міста. Хоча були у Валентина Тарнавського і свої предтечі – Юрій Щербак і Валерій Шевчук. Останній, безперечно, став метром української прози вісімдесятих років. Крім герметиків, із сімдесятих у вісімдесяті роки перейшла і досить помітна течія епігонів Григора Тютюнника. Власне, проза Валерія Шевчука і з'явилася як естетична опозиція живій, нервовій, але традиційній прозі Григора Тютюнника. Валерій Шевчук найповніше серед шістдесятників усвідомив потребу звільнення від зужитих стереотипів.

Ідеологом вісімдесятиництва зарекомендував себе Микола Рябчук, який також вийшов із герметизму і тому не зміг переступити межі своїх тусовочних стереотипів. Це позначилося на обмеженні місць у його салоні, в якому стороннім бракувало стільців. Значна частина вісімдесятників лишилася поза колом Миколи Рябчука. З цього приводу Валерій Шевчук писав у одному з листів, що покоління вісімдесятників несе в собі такі цілісні речі, яких, можливо, не мало жодне інше покоління, але біда його в тому, що воно не має своїх ідеологів. Певно, метр вісімдесятників мав на увазі відсутність ідеологів покоління, як Іван Світличний, Євген Сверстюк, Іван Дзюба у шістдесятників, які виробили естетичні орієнтири свого покоління й проаналізували все краще, що вкладалося в їхнє річище.

На відміну від Валентина Тарнавського, у творчості якого ще відчутні нотки моралізаторства, у пізніх вісімдесятників домінуючою є не колективна мораль, а посилена увага до власного світу. Через особисту кризу герой вісімдесятників найчастіше розвінчує колективну мораль, як у новелі Григорія Цимбалюка «Туга», де втомлений буденщиною, розчарований суспільством і людиною чоловік у розквіті сил закінчує життя самогубством.

Критика суспільства – найсуттєвіший лейтмотив у творчості більшості вісімдесятників. Так, у новелі-параболі Ярослава Лижника «Міняйлів день» пародіюється українське неоколоніальне суспільство, де Міняйло – уособлення раціонального, здегуманізованого, ситого і чесного у своїх найкращих жлобських проявах сучасного постіндустріального світу; мешканці під Любиною горою – очманіле, обдерте українське суспільство, яке втратило генетичну пам'ять, честь і не може вибратись із вічних жебрів, бо над ним тяжіє прокляття родового гріха: вигнання праматері, яка примарою блукає над землею, але не може поєднатися з її сучасним духом (прозора алюзія на українську дійсність).

Тема виродження українського суспільства звучить і в новелі Василя Портяка «Ісход» (натяк на біблійний ісход Мойсея з враженням рабством родом). Із просякнутого тоталітаризмом суспільства поводитир бездомних Старий виводить найздоровші рештки людності (ізгоїв) до витоків Теплої Води. Його дорога така ж примарна, як і безконечна гонитва до Раю лижника в червоній шапочці (персоніфікований образ радянської мрії). І хоча і бомжі, і лижник-фантом рухаються до однієї ілюзії, їхні шляхи різні, адже суть мандрівника розкривається не в благородстві мети (і найпідліші злочини виправдовувались святими намірами), а в русі до неї. Тема ісходу звучить і в новелі Василя Портяка «В неділю рано», накладаючись на партизанський опір УПА у повоєнні

руки. Тільки якщо в «Ісході» кращі представники zdeгенерованої людності поривають із суспільством, то в новелі «В неділю рано» кращі сили нації загнані окупаційним режимом у бункер.

У новелах Юрія Андруховича «Зліва, де серце», «Королівські лови» радянська армія постає втіленням насильства, сконцентрованою суттю держави. Ті ж солдафонські закони і в новелі Валерія Косенка «Карма», в якій переплелися дух римської і радянської армій. На відміну від інтелігентного героя Юрія Андруховича, римський воїн Гай Август (у кармічному переродженні воїн радянської армії, українець Гай Серпень) дивиться на вирварські звичаї армій не як на людську драму, а як на карнавал людської глупоти, на якому він постає у ролі учасника і глядача.

Ще ядучіша критика суспільної моралі у новелах Євгенії Кононенко, де метастази колективного фальшу проникають у найменшу суспільну ланку – сім'ю. У новелі «Нові колготи» сучасна сім'я зображена інституцією приниження жінки до ролі узаконеної проститутки, якою змушують її бути закони суспільства.

Зображуючи колектив, вісімдесятники відтворюють його агресивний дух, що асимілює особистість, робить її жорстокою, як у новелі Василя Врублевського «Я зовсім не хочу битися», де злютована у вуличних боях шайка веде боротьбу за перерозподіл сфер впливу в місті, чи як у новелі Олександра Ірванця «Наш вожакий Фредді Крюгер», де піонербірно середовище, зоологічно не сприймаючи простакуватості дівчинки, перетворює її життя на суцільний кошмар, списаний із найстрашнішого тріллера, чи як у новелі Богдана Жолдака «Немає», де згряя підлітків-нудистів розправляється з батьком дівчинки із їхньої компанії.

Пік формування естетики вісімдесятників припав на період девальвації радянських цінностей, національно-демократичного піднесення та розвалу СРСР. Хихикан-

ня вісімдесятників осквернило передсмертні корчі імперії та її урочисті похорони. Тому концентрація духовних зусиль «покоління вмираючого тоталітаризму» була використана для руйнування зброєю іронії радянських комплексів, що відчутно у творчості Юрія Андруховича, Василя Врублевського, Володимира Діброви, Богдана Жолдака, Валерія Косенка, Євгенії Кононенко, Ярослава Лижника, Миколи Рябчука, які витворили естетику бунту проти найбільшої хвороби ХХ століття – тоталітаризму. Бунт вісімдесятників – це іронічна посмішка безсилого інтелегента, що переростає іноді в істеричний сміх чи поблажливий зверхність філософа.

На відміну від вісімдесятників, естетичне формування дев'яностиків припало на період національної депресії, що настав після появи в Беловезькій пущі специфічної пустушки для гомо совєтикуса – СНД. Для багатьох людей, які вірили, що свобода принесе економічне й духовне звільнення, настала епоха великого розчарування. Виявилися всі ознаки неоколоніалізму: знищено власне виробництво, національний простір перетворено в чужий ринок, куди весь світ збуває непотріб, чужа культхалтура забила людям памороки, в українських містах почала зникати кирилична реклама. Вчорашні борці з маревом націоналізму заговорили про національну ідею. Все перевернулося догори ногами. Стала очевидною відсутність національного суспільства. З відчуттям цього суперечливого комплексу розпочалася епоха національної депресії, з якої виросло літературне покоління дев'яностих років, зневірене в національній ідеї і, власне, в людині, тому естетика дев'яностиків наскрізь дегуманізована.

Всі три покоління об'єднує спільна колоніальна спадщина українського суспільства, чия душа сиротливо блаженствує на Невському проспекті, а губи спрагло смочуть пипку Останківської телевежі. Усвідомивши неможливість позбавлення колоніального горба на спині,

вісімдесятники змирилися з роллю юродивих, які блазнюють із виставленим напоказ наростом перед причмеленою юрбою, що не розуміє самого предмета іронії, адже їхня віра свято говорить, що це не горб, а крила... Тому і покоління сімдесятих, і покоління вісімдесятих, і покоління дев'яностих років – це парафраз на тему Портякового «Ісходу», де письменники-ізгої покидають вражене колоніальною хворобою суспільство, але їхній ісход примарний, бо відбувається в межах однієї темної кімнати, з якої немає дверей.

В соціальному плані сімдесятники – це ті, що, минувши суспільство, рухаються до першовитоків людини; вісімдесятники – безсилі бунтарі за очищення людини від поліпів і лишаїв хворого суспільства; дев'яностики – покоління реєстраторів мертвої людини, а точніше, людини з мертвим Богом у душі. Герой дев'яностиків позбавлений сентиментів, як байдужий свідок згвалтування жінки на морському пляжі у новелі Володимира Янчука «П'ятнадцять хвилин спокою», як герой надкороткої новели Івана Ципердюка «Похорон друга», котрий в екстремальній ситуації поводить, наче біологічна лялька, або як герой новели Володимира Мулика «Бог», який услід за персонажем Архипа Тесленка міг би вигукнути: «Да здравствуєт небитіє!» з тією лише відмінністю, що в тесленківського героя цей крик був істеричним, а герой Володимира Мулика з припиненням гріховного земного шляху тільки дотикається до своєї божистої суті. Персонажі дев'яностиків начебто живуть звичайним життям, але їм не властиві любов, страждання, співчуття. Це життя, послуговуючись образом Осипа Турянського, поза межами болю. У кращих творах дев'яностиків література вже порвала зі світом бунтуючої людини. Ще бунтують герої новели Олеся Ульяненка «Угода», але їхній бунт уже не духовний, а біологічний. Це бунт за виживання серед маргінальних груп бездуховного плебсу, де тьма змагається

з тьмою і немає просвітку навіть у найменшій шпарині, тому Олеся Ульяненко можна вважати останнім вісімдесятиником і, водночас, зачинателем естетики дев'яностиків.

В українській літературі завжди була проблема роману. Саме український роман через звуженість мовного ареалу, що обмежувало діапазон дії героя, через відсутність національного суспільства (головного формотворчого чинника, замовника і споживача роману) і в XIX, і в XX століттях поступався літературам, нації яких пройшли через імперський досвід і витворили повноцінні національні суспільства. Новела, найбільш наближена до внутрішнього світу людини і значно менше залежна від сформованості суспільства, таких проблем не мала. І в XIX, і в XX століттях, уважно проціджуючи літературний потік, можна було вибрати по томику українських новел, що за якістю не поступалися б жодній літературі світу, оскільки кризи малого жанру в українській прозі ніколи не відмічалось, була криза упорядників, криза критики, криза канону. Найчастіше канонізувалися не ті здобутки української малої прози, які годилися для випробування вічністю, а ті, які годилися для випробовування минуцями соціальними чи національними проблемами. Розсипані по часописах і провінційних виданнях, українські новели не всі були помічені, хоча завжди являли більш кількісне та оригінальне явище, ніж український роман. Як жанр наближений до лірики, новела найкраще надавалася до самовираження української душі, рефлексуючої, веселої чи сумної.

Бурхливий розвиток історичних подій наприкінці XX століття спровокував серед українських письменників останніх поколінь великий романний комплекс, бажання надати прискореному і неприродно втікаючому з пам'яті часу нових епічних форм. Тому не припиняються відчайдушні спроби написати епохальний роман, який би вразив пригнічене буттєвими проблемами сус-

пільство, відкрив правду про себе і навколишній світ. Так з'явилися повісті та романи «Острови навпроти міста» Алли Тютюнник, «Захід сонця в Урожі» Галини Пагутяк, «Дисертація» Валентина Тарнавського, «Рекреації» Юрія Андруховича, «Я, зомбі» Леоніда Кононовича, «Бездня» та «Осінь для ангела» Євгена Пашковського, «Сталінка» Олеся Ульяненка, «Польові дослідження з українського сексу» Оксани Забужко, які разом із книжкою щоденників та есеїстики В'ячеслава Медведя «Філософія страху, або ж Проклятий народ» відвернули увагу від самобутніх здобутків української новелістики, що демонструє традиційно високий рівень, внутрішню напругу та пошуки нових виражальних художніх засобів. У цьому сенсі збірка «Квіти в темній кімнаті» є картиною еволюції малої прози вісімдесятиників, відтінених їхніми попередниками і продовжувачами. Таким чином, збірка демонструє те, що відбулося з українською новелою після Валерія Шевчука.

Схоже, з епохою Павла Загребельного для української літератури закінчилася епоха масового читива. Ще шістдесятники писали для народу, сімдесятники і вісімдесятники – для літературного середовища, а з покоління дев'яностиків кожен став писати для себе. Наприкінці ХХ століття доводиться визнати, що українська література не інтегрована у своє суспільство, яке живе своїми інтересами, а література своїми. Тому маленькі шедеври української новелістики – квіти в темній кімнаті, яких не видно не тому, що кімнату вкутає ніч, а тому, що ця ніч виповзає з серцець мешканців кімнати, і тому її тьма вічна.

Володимир ДАНИЛЕНКО,
кандидат філологічних наук

ЮРІЙ
АНДРУХОВИЧ

ЗЛІВА, ДЕ СЕРЦЕ

У мене є препогана звичка – усамітнюватися. Я люблю, коли на світі немає нікого, крім мене. Тоді мої гордощі квітують, плодоносять, бо я – найвищий цар і владика. Чомусь я не Адам.

Два тижні, цілих два тижні я не можу усамітнитися. Перші два тижні з двох років. Два тижні, як я став курсантом – не тим, з яких роблять офіцерів, а тим, що в кращому разі стане сержантом і через півроку поїде в лінійні війська мучити себе та інших. Я курсант учбового мотострілецького полку. Моя голова має ідеальну кулясту форму – я дізнався про це щойно тут, після того, як мене постригли. А ще я дізнався про те, що підлогу слід мити з милом – навіть коли вона чиста. Моя права рука німа й бездіяльна – на ній виразка, і вона міцно зав'язана несвіжим бинтом.

Четвертий день я лежу в полковому лазареті – останньому притулку гнаних і невиспаних, спасенній святині для страдників з голими мізками. Тут теж не дають довго спати і наказують мити підлогу з милом, але можна досхочу сидіти на заливній сонцем веранді і вряди-годи поклувати носом. Тиша і спокій. Сержанти десь дуже далеко.

Веранда має скляні стіни, крізь які приємно спостерігати за полковою біганиною, усвідомлюючи, що тебе вона наразі не стосується.

І Проходить чергова зміна караулу: теліпання автоматів і рівномірний стукіт чобіт, вервечки стомлених роботів на чолі з механічним сержантом, в якого ось-ось повідлітають надміру тонкі ноги. Проходять напрусовані й стрункі лейтенанти, схожі на божат цього світу – з-під кашкетів зліпки спітнілого волосся, краватки на сорочках, мов висолоплені язики. Кінець травня. Спека. Надвечір'я.

А ось – найповчальніше видовисько: зустріч антиподів на полковому плаці. З одного боку – рота дебелих розвідників у маскувальних «ягуарах»: двометрові акселерати з задатками найманих убивць, каратеїсти й боксери з кам'яними щелепами й фалосами повертаються із занять у спортмістечку, де вони дві години гамселили асфальт кулаками і вчилися кричати «я-а!», їхні торси спливають ріками поту й нагадують грудні мішені, а різкий голос їхнього ротного командира змушує ластівок панічно утікати в небеса. З другого боку – рота переважно середньоазіатського походження, маленьких і чорних, кульгавих, впалогрудих, замурзаних – ісламський легіон повертається з будівельних робіт разом зі своїми грибками, мозолями, потертостями і діурезами. Шеренги бійців віддають честь одна одній – оркестр, музику!

О, ці сержанти, що ведуть нещасних синів Азії, наче отару брудних овець ханаанською рівниною. Їм ще немає й по дев'ятнадцять, а вони вже сповна зазнали чару влади над собою подібними, п'янке почуття гордині й презирства розпирає їхні груди, прикрашені гвардійськими знаками, звичка гнобити й принижувати стає найнасущнішою потребою їхніх жовторотих організмів. Якими їх дочекаються матері?

Це учбовий мотострілецький полк, це прадавня мучениця – піхота, сьоме коло Дантового пекла на чолі з п'яними погоничами верблюдів. Це вигрібна

яма, в яку скинуто кілька сотень стрижених рахітів з хворими ногами, в якій вони гниють, випорожнюються і щодня пожирають свої двадцять грамів масла, а щонеділі – два круто зварених яйця. Яйця гарантовані командуванням – так само, як білий хліб і цукор в обмежених статутном дозах.

На веранді поруч зі мною – збіговисько *лазарів* із полкового медпункту. Усі вони *шланги* і військові злочинці, яких треба судити за ухиляння від служби. Маленький, схожий на мавпочку вірменин з прізвищем, ніби в царського генерала, Мамонтов – викінчений спекулянт і «членовредитель» (навмисне носить чоботи без онуч, аби натерти ноги). Він тихий саботажник, мріє купити все командування коньяком, часто папляє про те, як їздив удома власною «газухою» і забавлявся з тридцятилітніми хвойдами. Біля нього осетин Жора Цакоєв. Він не курсант, він прослужив уже понад рік полковим кухарем на полігоні. Тут, у медпункті, ховається від солдатської Феміди і нібито лікує порок серця. Кажуть, що скоро піде на два роки в дисциплінарний батальйон, бо два місяці тому втік з полігону, лишивши замість себе *молодого* варити кашу і, переодягнутий у цивільне, з піддробленим паспортом, був затриманий в аеропорту Бориспіль, звідки хотів летіти до Ленінграда. У портфелі мав два кілограми анаші. Від тюрми його врятував сам командир дивізії, котрому дуже смакує шашлик у його злочинному виконанні. Але дисбату йому, здається, не минути. Третій лицар печальної веранди – то молдаванин Попа з опухлими багряними ногами. Сюди він утік після того, як у роті його піймали на крадіжці годинників і кишенькових грошей. Ноги попухли самі собою, а може, й від хвилювання.

А четвертий тут – я, з ідеальною лисою головою і виразкою на правій руці, апатичний, мов крокодил. Я можу сидіти годинами й ні про що не думати, вту-

пившись в одну точку. Я завжди хочу спати і вважаю сон найсолодшою радістю. Я раніше ніколи не був таким.

Повз нас гримкочуть відрами й баняками ще два кульгавці – один з них бульбаш Астапенко, художник, мов хорт, і ненажерливий, другого я не знаю, але вигляд він має нічим не ліпший. Сьогодні вони носять для *лазарів* «парашку», тож зараз саме вирушають по вечірню рибу. Дорога їм буде нескорою: обидва ледве переступають скаліченими ногами у чорних капцях, що смердять формаліном. Тому риба може поки що спокійно плавати. Вони дійдуть до кухні не раніше, ніж вона буде засмажена. Військовий злочинець Жора Цакоев наказує їм принести найбільшу рибину, краще дві, для нього.

Черговий фельдеш – старший сержант Мурмило – любить бити своїх пацієнтів коротким і непомітним ударом під дих. Він високий і гарний, схожий на аргонавта. Його удари нищівні, після них залишається тільки скорчитися і впасти – єдино можлива реакція кожного *шланга*. Мене він не чіпав жодного разу, як і мавпочку Мамонтова – той купує його вірменськими цигарками.

– Бстрє-є-є! – пронизливо-огидним голосом підганяє Мурмило обидвох кульгавців, і вони смішним підстрибом, налякано озираючись і панічно торохкаючи відрами, пускаються у своє ходіння за три моря. Це справляє досить сильне враження на медсестру Орісю. Вона захоплено спостерігає за мужнім аргонавтом. Вона молода і приваблива. Кажуть, що Мурмило часто замикається з нею у фізкабінеті. Там с прохолодний, вкритий цератою тапчан.

Вона сама запропонувала перев'язати мені руку. І справді бинт уже такий замурзаний, що мені навіть незручно. У неї дуже уважні руки. У неї ще уважніший погляд. Білосніжний халатик легкий і духмя-

ний, він щасливо окреслює тіло. Вона так близько, і ми самі у процедурній – тільки удвох.

– Примкни двері, – каже вона, бо я залишив їх напіврозчиненими. Старий бинт, мов сірий убитий птах, спадає під ноги. Моя виразка – це болюча квітка. Прекрасна фея не жалкує бальзаму – обережно і вправно накладає шар мазі на мою руку. А потім зав'язує найчистіший стерильний бинт. Вона так близько від мене. Але що я для неї – голий череп, *салабон*, курсантик? Я – почвара, я – *чума*, я – згусток апатії й лінощів. Мою чоловічу силу випито разом з бромом, який нам наливають до чаю й компоту. Мою чоловічу гідність розплескано по підлозі, яку і шкребу намиленою щіткою. І старший сержант Мурмило може щомиті вдарити мене під дих, а тоді лягти з нею на тапчан у фізкабінеті...

Я часто бачу, як вони мило щебечуть удвох. Їй двадцять три роки, а йому двадцять. Восени він поїде додому, а вона знайде собі іншого фельдшера. У неї дитина від одного з таких фельдшерів – про це знають усі.

Дні тягнуться повільно і знехотя: сніданок, обід, вечеря. Ми просиджуємо їх на веранді. Очі починають злипатися, голова хилиться донизу, і якась усесвітня дрімота сповиває всього тебе. Вона часом також сідає на веранді. Їй двадцять три роки, і вона вродлива.

Руку мені вона перев'язує дедалі частіше, навіть по кілька разів на день, але лікування майже не дає наслідків. Рана загнойлася, рука пухне просто на очах. Тож коли ми залишаємось удвох і починаємо цілуватися, я чую себе безруким і невмілим, хоч вона й шепоче мені, що це не так. Про нас тут усі знають. Не знають, можливо, лиш того, наскільки далеко все зайшло.

– Твоя ласка, – питаю я, – це примха світської пані чи чуйність до пацієнта?

– Це любов, – каже вона.

Увечері я мию з милом і лізолом увесь другий поверх – однією лівою. Старший сержант стоїть наді мною, мов рабовласник.

– Якщо поверх буде вимитий погано, завтра випишу тебе в роту. Досить уже відпочивати. Побігасш разом з усіма.

Він лякає мене полігоном і маршами, адже почався учбовий період. У полку тепер щодня бувають тривоги, мої товариші бігають по плацу з автоматами, протигазами і мішками за плечима. Офіцери ходять у польовій формі. Це так, ніби почалася війна.

У нас є кілька закутків, куди ми приходимо, аби цілуватися. Її часто шукають по всьому лазарету, і товстий начмед сердито виговорює їй. Він обіцяє з'ясувати, де це вона пропадає цілими годинами. Часом ми зустрічаємося на горищі – там сутінки і теплий шар пилуки на дерев'яних балках. Коли її починають гукати, вона зривається і дріботить обцасиками по східцях, на ходу поправляючи халатик і зачіску.

Якось вона приносить мені одяг, загорнутий у поліетиленовий пакет: теніска, старі вельветки і кеди. Вночі після відбою я повинен до неї прийти. Вона живе зовсім близько, і до ранку я обов'язково повернуся. Одяг поки що ховаємо на горищі.

– Я купила вина і яблук. У мене є магнітофон, – каже вона.

Потім я мию з милом кабінети лікаря і начмеда. Їх повинен мити Жора Цакоєв, але він, користуючись правом старшого, передоручив це мені.

– Тобі положено, – пояснює він.

– Все-таки краще, ніж на полігоні бігати, – докидає крихітка-вірменин.

Я згоден з тим, що краще. Говоріть собі що завгодно. За лічені години я буду в іншому світі. Моя лю-

баска вже прибрала квартиру і застелила святковим обрусом стіл. Маємо вино і яблука.

І коли увесь медпункт засинає, коли сержанти-медики і сержанти-пацієнти, досхочу награвшись в карти, також влягаються, я, переодягнутий і однорукий, підходжу до дзеркала. Вихудлий і голомозий, у завеликому одязі, що висить мішком, я чимось нагадую хіба що панка. Тож чи не взяти з собою в путь небезпечну бритву?

На веранді самозабутньо хропе днювальний Астапенко і його велетенський борлак вібрує від суремного реву. Я пройду крізь діру в паркані за клубом. Вартові туди майже не ходять – воліють спати неподалік у теплому причепі. У задній кишені штанів – мій військовий квиток. Це на випадок, якщо вночі нападуть імперіалісти або китайці і почнеться війна.

А потім я йду нічним містечком, я знову самотній і майже щасливий, якби не припухлість правої руки. Моя стрижена голова є вінцем творіння. Я сміливий і зухвалий, мов Бельмондо. Мене чекає солодка нагорода. І вино, і чисті простирадла, і тіло жінки – легке, мов тростинка, глибоке, мов колодязь. Чим я не Адам!

Я приходжу до неї десь близько першої. Вона вже навіть устигла заснути, чекаючи на мене. Але все ще попереду. В неї одна кімнатка і дворічна дівчинка, яку не слід будити. Тому вона вибачається і просить мене на кухню. Ми маємо обмаль часу, поспішаємо і п'ємо вино гранчаками. О шостій мені вже треба лежати на лазаретському ліжку. Нам не до яблук. Вмикати магнітофон теж немає сенсу – надто пізно. Мої пальці тремтять, і в мені прокидається якийсь навіжений молотобоець, котрий часто і різко гупає зсередини. Це там, зліва, в мені щось ожило. Я заплутався в її одязі (о, королево, твоя мантия важка, наче брила каменю, і в складках її ховаються квіти всього королівства).

– Може, залізеши у ванну? – пропонує вона. І думка про гарячу ванну знову і вкотре робить мене щасливим.

Ми знову п'ємо, з кранів летить вода, ми куримо, п'ємо і цілуємось. А потім плаче дитина, і вона щохвилини вибігає до неї в кімнату. Це сон, сон – плач дитини в сусідній кімнаті, і гаряча вода, що обійняла мене, і вино, що тече в мене крізь шийку важкої пляшки. І до чого тут ця незугарна рука, і голий мізок, і миття підлоги з милом? Я ж зовсім інакший, я найвищий цар і владика, цар вина і гарячих потоків, і блакитних кахлів. Я цар цієї жінки, що з яблуками прийшла до мене. Я голий і первісний, і смугастий халат летить з її плечей додолу і спадає до п'ят, відкривши мені істинну глибину і гнучкість. Це сон, сон.

І чи можу я здогадуватися про те, що о третій ранку в полку буде тривога. І всі роти стоятимуть на плацу в протигазах та хімкомплектах, і хтось казатиме, що то напали американці, а хтось інший відповість, що увесь полк перекидають до Афганістану. Я не знаю ще й того, що медпункт також піднімуть по тривозі і, вишикувавши на веранді своїх почвар, старший сержант Мурмило виявить мою відсутність, про що негайно доповість черговому по частині капітанові Балакіну. Той у свою чергу негайно доповість командирові, а командир віддасть наказ негайно розшукати мене, у першу чергу зв'язатися з військовим комендантом залізничної станції, адже я міг дезертирувати...

Але о п'ятій я сам повернуся в полк, несучи на собі її теплі солодкі губи. Я забуду про обережність і там, біля дірки в паркані за клубом, мене затримає ретельний вартувий-узбек, що ані слова не розуміє по-російськи. Я обізвув його «кутаком», але це ніяк не подіє. Тоді я дам йому можливість убити мене, бо спробую втікати.

Пізніше мене вестимуть через плац, перед усім полком, у цивільному мішкуватому одязі, з непокритою стриженою головою.

Мій вчинок буде названо «підривом бойової готовності». Через два тижні мене відрахують з нашого учбового полку як негідного майбутнього звання «сержант» і переведуть на гірський полігон у Середній Азії. Вона не напише мені жодного разу...

Але зараз я ще не здогадуюся про це. Я навіть нічого лихого не передчуваю. Мене не лякає майбутнє, адже Адам прожив вісімсот тридцять років. Ми тільки удвох, ми кружляємо над вежами і садами. Проженіть мене крізь стрій і покарайте шпіцрутенами. Я не боюся далеких країв і виколотих очей. Я літатиму по горах на бойовій машині і накрию все довкруги своїм нищівним вогнем. Я сам вирізатиму язики душманам і чіплятиму їх до свого пояса. І з рук моїх потече кров, коли я здійму їх до неба в жакній погрозі...

Ми тільки удвох. Покарайте мене, якщо зможете.

КОРОЛІВ- СЬКІ ЛОВИ

Усі погоджуються з тим, що ця справа не варта й розмов про неї. Адже, якщо казати прямо, то нічого не сталося. Тільки одне завжди нас цікавить і непокоїть: чи АЮ збирався навмисне поцілити в начальника штабу, чи, може, карабін його гухнув випадково, бо таке бувало нерідко з нашими «ескаесами». І ще одне: про що вони там балакали у блакитному світлі постового прожектора? І чи є тут який-небудь зв'язок із тим, що через два дні АЮ пішов додому, найперший серед наших «дембелів»?

Сам АЮ про це мовчить, а зараз тим паче він нічого не розкаже, та й навряд чи хто-небудь із нас його

ще зустріне. Він розчинився десь у тій Москві. Щовечора їздить на роботу, а потім годинами вистоює при повнім параді між дзеркалами й люстрами, бо така в нього робота. Він худий і довготелесий, і скельця його круглих старосвітських окулярів поблискують.

Це ми так собі гадаємо, а насправді воно все, може, й інакше. Тобто АІО одружився, змінив роботу і вподобання, навіть окуляри. Хто те може знати?

Начальник штабу або, як ми його скоротили, Ен-Ша, звісно, взагалі ніколи про це не згадує. Він усе більше випиває і поступово робиться хроніком. Караул тепер перевіряє зовсім рідко, та й без колишніх своїх коників. Полювання любить, як і раніше, але вже чомусь не обставляє його з таким розмахом, як колись, — навіть сурмача не бере з собою. Тільки інструктор караульних собак, сучий син єфрейтор Фатула, і досі крутиться біля нього зі своїми вошивими вихованцями, бо думає, що на «дембель» поїде сержантом — це за свої тисячі заслуги.

А колись усе було не так. І пив Ен-Ша рідше, і полював розкішніше. Але про все спочатку.

Коли він прибув за призначенням до нас у лісову *шарагу*, була весна, а його обличчя паленіло афганським сонцем. З тієї далекої країни він привіз не лише засмагу, а й дві підполковницькі зірки, бойовий орден, легку контузію і якийсь спраглий поиск очей. Був високий і ставний, страшенно схожий на білого офіцера, якими їх зображують у наших історико-революційних фільмах, надто коли вдягав польову форму.

Новий начальник штабу — це подія, що всіх стривожила в нашому *гофрованому* легіоні. Але він почав з того, що власноруч посіяв нарциси на газоні перед штабом. І потім ревно пильнував за тим, як вони розвиваються. У травні нарциси завітували, і він, зриваючи щодня по квітці, носив їх штабній машиніс-

точці Терезі, оскільки інших жінок поблизу не було, крім тлустезної кухарки, тьоті Люди. І, здавалось би, нічого більше й не робив – доглядав квіти, слухав у альтанці свій «Нешнл панасонік» з записами одеситів або Висоцького, а ще іноді пополюдні катав ту ж машиністочку Терезу лісовими околицями на своєму помаранчевому італійському мотоциклі марки «Дукат». Кажуть, що часто бачили, як вони удвох виходили з лісу, взявшись за руки, вона бліда й вим'ята, з відбитками лісової рослинності на ліктях і колінцях, він засмаглий і напрасований, завжди схожий на білого офіцера. Сім'я його була десь далеко – чи то у Новоросійську, чи у Новосибірську – не має, зрештою, значення.

А чому ми всі стривожилися, коли він приїхав, то це тому, що злякалися, аби він не зруйнував нашої *лафи*. Бо мали справді в тому лісі не службу, а мед, звісно, для тих, кому перевалило за рік. Пальцем об палець не б'ємо, дихаємо свіжим повітрям, граємо на гітарах, спимо вночі і вдень. Через добу ходимо в караул – от і вся служба. Все одно що якісь сторожі. Начальником караулу ходить сержант, ясна річ, свій хлопець, бо куди він дінеться. Отож ми навіть на пости не завше виходимо, особливо вночі. Там наш вартовий виконує найвідповідальнішу місію – «шухер». І якщо хтось із офіцерів вирушає з перевіркою, третій пост устигає зателефонувати в караулку, аби всі інші вартові повискакували через ліс на свої пости, а «бодрствующие» чемно посідали в караулці з газетами й уставами.

Але Ен-Ша раптово взявся за службу. Вже, мабуть, достатньо відпочив після того Афганістану. Бо він як бойовий офіцер пропадав у наших глухих лісових умовах. Та й Тереза, видно, йому обридла, бо він тепер возив мотоциклом якусь молоду вчительку з Качанівки.

Якось він прийшов на інструктаж особисто. Стояв з лозиною в руці, широко розставивши стрункі ноги в лискучих чоботах. Був напідпитку і видихав такі запахи, що перша шеренга умлівала, але відчувалося: говорить серйозно. Спершу покликав до себе наших сержантів і стиха, але з агресивним притиском, полоскав їм голови, що до нас долітали тільки окремі слова: «злочинці», «шланги», «байдики б'єте», «служби не бачили», «я навчу вас» плюс велика кількість нецензурних. Тоді наказав їм стати в стрій і звернувся до всіх нас:

– Солдати, ви злочинці й негідники... Ви систематично валите службу. Де це чувано, щоб вартовий навіть не виходив на пост? У той час коли вашим ровесникам відрізають носи й вуха в Афганістані, ви тут спите по двадцять годин на добу, *шланги гофровані!* З дня на день б'єте байдики, а на постах пропадає бензин, та й бойову техніку скоро всю рознесуть по гвинтику – це так ви її охороняєте... Згоден, що на цьому курорті ви служби не бачили – так вас розпустили. Що ж, від сьогодні я особисто беруся за ваш караул. Перевірятиму вдень і вночі, влаштую вам невеличку партизанську війну... Я навчу вас, що таке солдатський піт, синопки. Запитання є?

Ми мовчали, а коли хтось голосно пустив гази і всі заіржали, Ен-Ша ляснув себе лозиною по лискучій халяві чобота:

– Приймаю як виклик! – сказав спокійно. – Тримайтеся, душмани... Намилуйте задниці!..

З того дня почався наш із ним двобій.

Ен-Ша любив полювання. У плямистому комбінезоні та кепі кольору «суперхакі», з пласким широким ножом на поясі і розкішною англійською рушницею на плечі, він був невідпорним. Його улюбленими жертвами ставали косулі і зайці, хоч інколи він убивав просто так навіть їжаків і вужів.

Полював завше підпилим, але стріляв влучно. Брав із собою для більшого ефекту цілу свиту – як він їх називав, «доїзжачих», «загінників», «собашників». То були переважно всілякі *очколови*, що намагалися показати йому свою відданість: штабники, шофєрюги, каптенармус, який цілими днями висиджував у казармі, а на полювання виходив розвіятись, словом, найбільш *припухлі* негідники. Був серед них і полковий бібліотекар, котрий умів сяк-так сурмити. Його завданням було виганяти дичину зі схованок, а також грати тріумф, коли чергова косуля, поранена й заюшена кров'ю, переставала тіпатися від удару широкого й плаского ножа. А ще там був ефрейтор Фатула.

Якось на інструктажі Ен-Ша завів мову про караульних собак, чому в нас їх немає і що скоро вони з'являться, бо він уже десь там їх замовив. Ми спершу не зрозуміли, на біса ті собаки. Аби, крім нас, ще й звирину коло того залізничя мучити? Але хтось уже додув, що то будуть насправді не караульні, а мисливські собаки – на зайців. А хитрозадий Фатула навіть устиг запропонувати себе на посаду песячого інструктора. Ен-Ша його кандидатуру схвалив, і так отой *шланг* Фатула спекався караулу. Відтепер він лише доглядав за псами, годував їх відходами з кухні, ніби свиней, і спав по двадцять годин на добу. Ен-Ша, хоч і довірив йому своїх тварюк, Фатулу не поважав, називав при всіх «дебілом» і навіть звання ефрейтора присвоїв, аби познущатися, бо немає в нашій гофрованій частині звання ганебнішого.

Кожне полювання Ен-Ша ставало для караулу тяжким випробуванням. Щохвилини могла переможно закричати сурма, і під собачий гавкіт у караулку міг увірватися високий супермен у плямистому комбінезоні. Третій пост нічого б не вдіяв – він стояв перед штабом, а Ен-Ша крався лісом, озброєний і не-

безпечний. Він полював на одинадцятьох зайців з караулу. Іноді міняв тактику і, сівши на мотоцикла, починав їздити по частині. Вартовий третього поста фіксував це і дзвонив у караул:

– Ен-Ша завів мотоцикл!..

Вартові вибігали на пости, в караулі наставала бойова готовність. Але минало півгодини, година, а Ен-Ша все так само катався, наче й не думав до нас їхати. Тоді хлопці, плюнувши, поверталися в караулку та й лягали спочивать. Аж тоді, ніби знаючи про це, він чіпнацька наддавав газу і виринав звідкілясь помаранчевою кулею, підлітав до караулки, де й ловив усіх, що називається, голими руками.

Усіх, хто йому попадався, можна було судити – на це є відповідна стаття уставу. Але він вважав, що спроможний і сам карати злочинців. Тож починав нас гвалтувати – давав одну зі своїх улюблених «вводних», наприклад, пожежа на третьому посту, і всі ми, висолопивши язика, бігали туди й сюди з відрами, лопатами, піском і водою, тарабанили на собі вогнегасники, і так разів п'ять–шість, а час, який він засікав, був усе гіршим і гіршим, аж поки ми не перетворювались у загнаних коней. Тоді він давав «відбій» і починав нас довбати морально. Спершу знаходилися такі, що не виконували його команд, адже ми вільні лісові хлопці. Але в нього були залізні долоні каратеїста, і після того, як він зламав Грузинові носа, більше ніхто не бунтував.

Вгадати його наміри, дії, час перевірки було неможливо. Він міг прийти о третій ночі і о п'ятій пополудні, через двері, через вікно в їдальні, через люк в акумуляторній. Часом приходив у доброму гуморі (надто коли полювання було вдатним), і якщо в караульній все виглядало більш-менш, садовив кількох караульних білувати скривавлену тушу (ми сприймали це як «поощрение»), пив з нами чай, розпові-

дав анекдоти про статеві надмірності і частував усіх цигарками з фільтром. Незрозумілістю аж хлюпало з нього навсібіч, а непостійність була його девізом.

У такій ситуації залишалося єдине – нести службу чесно, як і належить, щоб відвідини Ен-Ша не ставали для караулу погромами. Усім нам набридло бігати за два кілометри з вогнегасниками на горбах або повзати по грязюці під колючим дротом.

Поступово ловець став помічати, що вартові на постах тепер постійно. До яких нових хитрощів і викрутасів не вдавався – упіймати в караулці не міг нікого. Підсумовуючи свої здобутки, він, як звичайно підхмелений, одного разу сказав таке:

– Душмани, завершився перший етап нашої з вами війни. На пости виходити я вас навчив. Але війна триває, сини мої! – Його п'яне красномовство було зловісним. – Тепер я доведу вам, що ви, хоч і стоїте на постах, однаково нічого не вмієте, і зняти вас просто, як два пальці обплювати!

Того ж таки дня увечері він привіз молоду вчительку з Качанівки до нас на територію частини і, заглушивши помаранчевого чорта у бузинових заростях поблизу стадіону, до темряви віддавався з нею розпусті на траві. Потім мотоцикл начебто завівся і виїхав, за свідченням з третього поста, у бік тієї ж таки Качанівки. Ми з полегшею відітхнули, бо навіть не сподівалися, що о другій вночі Ен-Ша вилізе з-під ковдри своєї юної приятельки і, озброєний самою лише зухвалістю, прооре вісім кілометрів ліською хащею, а тоді вирине з-поза сховища №33 на першому посту. Вартовим тоді стояв один моторний парубок на другому році служби, але йому страшенно хотілося спати, тож він не стільки вартував, скільки виглядав, чи не йде з дороги зміна. Ен-Ша налетів на нього ззаду, згріб під себе, заткнув рота якоюсь ганчіркою і, вирвавши карабін та знявши з пояса патро-

ни, зв'язав його своїм ременякою і так полишив лежати на території поста, між сховищем №33 і №34. А сам повз караулку вийшов на другий пост, де вартовий солодко спав, охороняючи техніку, постеливши шинелю, на запасному колесі для скрепера. Для того, щоб заволодіти і його зброєю, Ен-Ша не довелося частосовувати силу і спритність. І вартовий навіть не прокинувся.

Не прокинувся він і трохи згодом, коли під караулкою почалася стрілянина – то Ен-Ша палив у небо підразу з обох карабінів. Блідий і нажаханий начкар на ватяних ногах вилетів з караулки і остовпів, побачивши перед собою нашого супермена у войовничій позі.

– Вітаю, сержанте, – сказав Ен-Ша, – вартові першого та другого постів обеззброєні і вбиті підступним диверсантом!.. Крім того, твої дії теж гівна варті, бо, начувши постріли, ти мав би підняти караул і зайняти оборону, а не вискакувати надвір, як останній йолоп!

У сержанта тремтіли губи й коліна, і він нічого не підповів. Обидвох невдалих вартівників Ен-Ша тут-таки зняв з караулу, і увесь наступний день вони з його наказу займалися тим, що доводили до ідеального блиску всі полкові сортири. А решту караулу він терзав до восьмої ранку, запропонувавши цілий каскад нових і витончених «вводних», як, наприклад, пограбування магазину, напад на штаб, пожежа на складі пального. О восьмій наші гімнастери вже можна було викручувати, а ноги й спина гули так, наче хтось довго й нудно молотив по них ціпами.

Це тривало кілька місяців, до глибокої осені. Ен-Ша полював під сурму, захаращуючи свій кабінет у штабі все новими рогами, шкурами, опудалами, так що навіть від секретних документів, за словами писаря Букіна, вже тхнуло звіриною. Полював, пиячив і вря-

ди-годи влаштовував черговий наліт на караул. Ми ненавиділи його, але й поважали теж.

Улітку до нас прибув «для дальшого проходження служби» той, що називав себе АЮ, бо насправді був Арбузов Альберт Юрійович. Служити йому залишалося до осені, тобто місяців зо три. АЮ належав до тих, кого називають *кадрами*. Довгий і тонкий, худий, аж кістлявий, з записинами і бакенбардами, в окулярах, що швидше нагадували пенсне, він скидався на кого завгодно, тільки не на солдата. АЮ був москвич, а москвичі на військовій службі – то особливий розряд, що внаслідок вродженого апломбу й лінивства заслужив опінію найбезнадійніших *шлангів і тормозів*. АЮ мав двадцять чотири роки і до армії працював ресторанним швейцаром. На службі він теж незле влаштувався: з першого ж дня потрапив у генеральську лазню в учбовому центрі, тож півтора року тер спину вищому командному складові, забезпечував його парою й віниками, а також пивом і горілкою. Аж поки, як сам розповідав, видовище генеральських хребтів і задниць спротивило йому настільки, що він мав необережність ошпарити начальника автомобільної служби округу. І поплатився тим, що його відрахували з учбового центру та й перекинули в наші лісові умови.

АЮ був закоренілим флегматиком. Його спокій і незворушність, викувані досконалою школою столичних кафе і ресторанів, швидко створили йому серед нас романтичну легенду. Та це й не дивно, адже всі ми значно молодші за нього, газет не читаємо, крім обов'язкового перегляду програми «Час», тоді як він усю центральну пресу проціджував від дошки до дошки, тож знав напам'ять прізвища всіх президентів і прем'єр-міністрів, такий був розумний. А ще любив водити повз казарму на мотузочку всенарод-

ного kota тлустого Ваську (пізніше того пестунчика відомий приятель тварин сержант Бойко таки повісив на сухій гілляці).

АЮ блискуче грав у преферанс і на більярді, тож на цій підставі й зійшовся з Ен-Ша, бо той теж був запеклим гравцем (ага, крім полювання, то був його коник).

По півночі грали вони при зеленому столі в офіцерському готелі, випорожнюючи одну-дві пляшки коньяку (ага, цілий підполковник пив із братом з рядовим бійцем!) і викурюючи п'ять-шість пачок московської «Яви», яку АЮ діставав з дому безперервно. Якщо ж до них приєднувався ще й секретар комсомольської організації Букін, то розписувався грандіозний преферанс.

Згодом, як розповідав Букін, за одним із таких вечірніх двобоїв Ен-Ша програв москвичеві свою качанівську вчительку. Був тоді дещо «перебралий міру», тож сильно ввійшов у азарт. Зрештою, на той час він мав уже новий об'єкт для катання на мотоциклі – пухку перукарочку з районного центру. АЮ ночами ходив у Качанівку і вранці повертався ще більш вихудлий, із запотілими скельцями окулярів, але задоволений. Однак поразок Ен-Ша не терпів і з тих пір помітно прохолов до москвича, якось відразу віддаливши його від себе. Навіть у караул його перевів, немов якогось штрафника.

Потім прийшла та осіння пора, час нетерплячки для всіх *дембелів*, коли вони стають поміркованими і обережними, адже кожна найменша провина може надовго відтягнути строк їх увільнення в запас.

Тієї ночі ми знову були в караулі. З третього поста надійшла інформація, що Ен-Ша десь тут, можливо, нишпорить лісом, можливо, п'є у готелі, можливо, дивиться телевізор у штабі, можливо, годує своїх чудовиськ на псарні, словом, – як завжди невловний і

всюдисущий. Ніч була холодна, мрячило. Можна було сподіватися чого завгодно.

Але того, що сталося, все ж ніхто не сподівався. Коли між першою і третьою ночі з другого поста, де саме стояв АЮ, пролунав постріл, усі подумали, що то штучка Ен-Ша і, аби не влипнути на «вводних», кинулися займати оборону в караулці. Але все було тихо, ніхто не кричав знадвору, що ми «синки, шланги і папуаси», ніхто не стріляв більше і не вітав нашого сержанта з відмінно заваленою службою. Тоді начкар з двома хлопцями, наготувавши карабіни для стрільби, побігли на другий пост.

Блакитний прожектор потужно освітлював периметр поста, і в його світлі ми побачили двох – то були, звісно, АЮ і Ен-Ша. Вони стояли майже поруч і, як нам здавалося, розмовляли про щось дуже важливе. АЮ тримав свій карабін напереваги в руках перед собою. Ен-Ша був простоволосий і – чи не сяйво прожектора стало причиною – геть блідий.

– Що сталося, хто стріляв? – видихнув спантеличений начкар, переходячи на стройовий крок, щоб доповісти.

Але Ен-Ша якось незграбно по-цивільному замахав обома руками і м'яким домашнім голосом наказав, ніби попросив:

– Ідіть назад... Ідіть назад, чуєте?... Все гаразд...

Його коліна були заляпані грязюкою.

Ми залишили їх на посту, а самі повернулися в караулку – сушити голови, що ж воно все-таки сталося. А вони ще довго стояли там, під прожектором, не дивлячись на те, що це грубе порушення правил караульної служби, бо вартовий повинен пильно охороняти пост, а не вести задушевні бесіди з підполковниками.

А сталося те, що АЮ вистрелив йому в голову. Він мав на це повне право, адже закон особливо піклу-

ється недоторканістю вартових. Але він промахнувся – лишень збив кашкета з голови Ен-Ша. Пізніше ми знайшли його в калюжі під деревом. Тим продірявленим кашкетом ми іноді навіть граємо тепер у футбол.

Усі кажуть по-різному: що АЮ стрельнув випадково, що він хотів лише полякати. А мені здається, що він таки хотів убити. Бо такий він хлопець. Я так ніби бачу, як тієї ночі він сторожко прислухався до лісу і все чекав, коли ж підкрадеться Ен-Ша – всі шереги і згуки озивалися в ньому луною під мрякотінням. То були лови, де зішлися один проти одного два мисливці.

Кажуть, що Ен-Ша стояв на колінах – тому вони в нього були заляпані. Проте щось не віриться, адже він кавалер бойового ордена. А втім, не знаю, – АЮ нічого не розповів нам, а через два дні поїхав щодому.

Ен-Ша після того випадку змінився. Караул перевіряє абияк. Днями просиджує в котельній, де пиячить і грає в доміно зі слюсарями. Мотоцикла свого розбив десь під Нараївкою та й досі не може відремонтувати. А та вчителька вийшла заміж і зробилась порядною жінкою.

Іноді ми згадуємо ту ніч. Хоча згадувати, як на те, нічого. А все ж війну ми виграли – єдиним пострілом.

ЮРІЙ
ВИННИЧУК

ГРАНАТА НА ДВОХ

У пивниці було тьмяно і гамірно, з вулиці долинав пронизливий скрегіт трамвайних коліс. Треба було нахилитися до співрозмовника, аби що-небудь почути.

– То ви не пригадуєте мене? – спитав я старого Тарковича.

– Направду, ні, – похитав головою, не зводячи з мене здивованого погляду. Потім відсюрбнув пива і сказав: – Стільки людей за життя бачиш...

Голос мав хрипкий і втомлений. На устах вибачлива усмішка.

– Певно, я змінився, якщо не пізнаєте мене. Ви – Таркович, правда?

Почувши своє прізвище, блиснув очима і знову уважно подивився на мене. Усмішка зів'яла.

– Я товаришував з Міськом.

Він враз заціпенів, і рука його міцно стисла гальбу, аж побіліли пальці. Але обличчя вже потепліло. Щось схоже на страх було перед тим на ньому. Мабуть, хтось неприємний спав йому на гадку, коли намагався мене впізнати. Хтось, кого він боявся і ненавидів. Тепер це минулося. Він знову всміхався – лагідно й зі смутком. Вивчав мене поглядом, але видно було, що не впізнає.

– То ти знав мого хлопця?

– Так. Ми з ним були нерозлийвода. Я часто бував у вашій хаті.

– Правду? Бач, як воно... Я думав, що всі вже за него забули...

– Я пам'ятаю Міська.

– То ви, певно, й разом до школи ходили, так?

– Так. Від першого класу.

В очах його заблищали сльози, й усміхнені губи затремтіли. Повільно витяг з-під столу худу руку і поглянув мене по голові.

– Тепер був би вже Місько таким, як ти...

Його рука сповзла мені на рамено і застигла. Була в ній вага всього світу. З хвилину вдивлявся кудись у темну мокру підлогу, потім звів голову і сказав:

– Ні... не можу його уявити таким дорослим.

Витер кулаком очі й додав:

– Знаєш, як по правді... тяжко мені його згадувати... Та й мені віддавна ніхто вже про нього ані не спімне.

– А ваша жінка? Вона б мене відразу впізнала... Вгощала нас кнедлями...

– Вмерла від рака... Вже більше як десять літ... Так... Вона б тебе впізнала... Вона вас всіх знала... Скільки то вам було... тоді? – здавалось, наче він мене перевірити хоче.

– Одинадцять.

– Так... – зміряв мене поглядом, – одинадцять... Тепер би було тридцять два... Час іде...

Стара закинута цегельня болісно відчувала торохтіння поїздів, які проносились неподалік. Вона здригалася і злякано шулилась, а біленькі квіточки повійки, що густо оплели руїни, тремтіли разом з нею.

Ми з Міськом сиділи на уламку муру й гойдали босими ногами. Вдома я не мав права гойдати ногами, бо зараз же діставав потиличника від бабці: «Перестань! Хочеш дідька вигойдати?»

Коли я розповів про це Міськові, він одразу ж загорівся піти на цегельню і там вигойдати дідька.

– А як вигойдаєм, то що з ним будемо робити? – питав я.

– Як то що? Хіба ти не знаєш, що роблять з дідьком?

– Не-а...

– Можна ним командувати. Він що хочеш зробить для тебе.

По дорозі ми вимріявали найпотаємніші бажання.

– Я попрошу цілу виварку морозива, – облизався я.

– А я попрошу чарівного коня. Сяду на нього і поїду шукати собі царівну.

– Навіщо тобі царівна?

– Я визволю царівну, привезу її сюди і покажу Нусьці.

Нуська була об'єктом нашого палкого кохання. Дарма що вона вже школу закінчила і має кавалерів, а нам літ як наплакав кіт. Ми закохалися в неї одночасно, а тому й вирішили одружитися на Нусьці удвох.

Ми їй писали записки і підкидали в поштову скриньку. Нуська читала і сміялася. Клаптики списаного паперу підхоплював вітер і розносив по вулиці. Ми гірко страждали.

Одного разу Місько сказав:

– Ми дурні. Треба писати віршами.

І тут він прочитав мені вірш, буцімто ним придуманий:

Нусю дорогая!

Я тебе кохаю.

Серце в грудях б'ється.

І до тебе рветься.

Кров у венах бушує

І любов мою до тебе шурує.

Я не повірив, що такого гарного вірша придумав Місько. Але переконати не міг, а тому вирішив сам написати віршоване послання.

Тим більше, що до цього у мене був родинний хист. Бабця писала виключно віршовані листи, а тато складав римовані поздоровлення всім знайомим на всі свята. Тато був визнаним поетом. Усі його вітання неодмінно закінчувалися згадкою про троянди, які

п'ятому м'язково повинні встеляти «життєву» дорогу. Саме йому це діло повинно б мені краще вдатися, ніж Міськові, і я з запалом кинувся у вир віршописання. Перший мій твір виявився понад усі сподівання:

() найкраща в світі Нуся,

Я тебе не надивлюся:

В тебе очі – темні ночі,

В тебе брови як підкови,

В тебе губки як голубки,

В тебе щічки як дві чічки.

Я без тебе пропадаю –

Сопню раз на день вмираю.

Місько зблід, і в очах його засвітилися сльози.

– Це не ти придумав! Обманщик! Думаєш, я не знаю?

Його сім'я була далека від літератури.

– Як то не я? – обурився я. – Хто ж ще?

– Твій тато! От хто! – зловтішно повідомив Місько, і, видно, ця здогадка покращила його настрій, бо сльозинки в очах зникли.

Я йому, звичайно, не признався, що риму до «губки» випитав таки в тата. Але все решта – моє.

– Ах, так! Не віриш? Ну добре, пішли в садок, я при тобі напишу ще одного вірша.

Ми сіли в траву, і я почав працювати над черговим шедевром:

Без тебе я мов пташка без крила,

Без тебе я мов квітка без стебла.

Місько розпачливо колупався у носі.

Без тебе я мов човен без весла,

Без тебе я мов те вікно без скла, –

добивав я Міська.

Без тебе я мов двері без замка,

Без тебе я мов борщ без буряка.

Місько люто сопів і вовтузився. Нарешті не витримав:

- Досить!
 - Але я можу ще дуже довго писати.
 - Не треба! – верескнув він. – Що я тобі зробив?
 - Нічого. Чому ти бісишся?
 - Бо ти зрадник.
 - Я – зрадник?
 - Ти за мою спиною навчився писати такі гарні вірші! – І Місько заплакав.
 - Не плач, – втішав я. – Ми ці вірші підпишемо вдвох: «Юрко і Місько». Добре?
 - Ні, не добре. Краще «Місько і Юрко».
 - Але ж це я їх склав.
 - Ну і що? А хто твій найкращий кумпел? – Ти.
 - От і підписуй: «Місько і Юрко».
- Оскільки честолюбство на ту пору ще в мене не розвинулось, то я хутко пристав на його пропозицію, і ми помирилися. Правда, ненадовго. Ще того-таки дня Місько не витримав і ляпнув:
- А все-таки я сильніше її люблю.
 - Чому ти? – обурився я. – Ми ж домовлялися, що будемо її любити однаково.
 - Але я сильніше.
 - Неправда!
 - А от і правда! Ти б зміг задля неї вмерти?
 - Вмерти? – я задумався. Бабця розповідала, що померлі живуть на небі. Я глянув на небо – воно було чисте й порожнє. Там навіть не було будки з морозивом. Ні, вмирати мені якось не хотілося. Але ж не міг я признатися в цьому! – Вмерти? – перепитав я. – Запросто.
 - Бреши більше.
 - Та я за Нуську! – вдарив я себе в груди. – За Нуську я не те що вмерти, а й ... – тут я затнувся й гарячково почав перебирати в пам'яті все, що для мене дороге, але дорогого було дуже багато. – Та я за неї мій новий моряцький костюм віддав би! От!

Моряцький костюм був предметом заздрості не од-
ного Міська. Проте він не здавався.

– А я за неї отруюсь!

– І я.

І ти?

– А ти думав!

На якусь хвилину запанувала мовчанка.

Нарешті він процідив крізь зуби:

– Я за неї точно отруюсь.

– А я, думаєш, не точно?

– Ну, добре, давай разом труїтися.

– Давай.

– На спір!

– Давай!

– Як не отруїшся – віддаси ножика.

Ми вдарили по руках і сіли писати прощального
листа для Нуськи. Писав, звичайно, я. Ми повідом-
ляли Нуську, що не можемо більше винести її знева-
ги й тому вирішили покінчити самогубством. Саме
так: «покінчити самогубством». Ця фраза мені за-
пам'яталася з якоїсь книжки.

Місько присвиснув:

– Ну ти даєш!

«Наші тіла знайдеш на цеголці і коли їх оплачеш,
то поховай в одній могилі у себе в саду і посади що
захочеш. А на могилі напиши:

Були два хлопці наче дві перли,

Та від кохання палкого вмерли.

А коли надумаєш і собі через нас умерти, то допиши:

А поруч Нуся, горем убита.

Їх навіть смерть не змогла розлучити.

Отрути ми тобі лишимо».

– Напиши «цілуємо», – порадив Місько. – І підпи-
ши. Але мене першим.

– Тепер діло за отрутою. Де її взяти?

– Як де? – дивується Місько. – Твій тато лікар чи не?

Саме цього я й сподівався. Я побіг додому і відшукав у батьковій шафці з медикаментами пляшечку, на якій красувалася наклейка з черепом та кістками. Я її намочив, обережно здер і наклеїв на хлористий кальцій, яким мене «труїли» мало не щодня мої батьки.

Череп з кістками подівав на Міська, як на kota холодна вода. Він зблід і похмуро засопів. Відступати було пізно.

По дорозі на цегельню я, як міг, тамував свій життерадісний настрій, але, мабуть, це давалося мені важко, бо я помічав заздрісні погляди Міська. Він теж пробував усміхатись, та ці його усмішки були надто вже страдницькі.

Ми сіли на камінь, і він тремтячим голосом сказав:

– Не додумався взяти щось запити? Воно ж, напевно, гірке.

– Напевно.

– Може, я за яблуками побіжу?

– Та ну. Все одно вмирати.

– А ти не боїшся?

– Не-а. – Я витяг пляшку. – А ти боїшся?

Місько обурився:

– Я? Ніколи в житті. Щоб ти знав. Давай пий.

– Я перший?

– А ти думав! Знаю я тебе. Місько вип'є, а ти втечеш. І тоді Нуська залишиться одному тобі.

– Дурень ти.

– Сам дурень. Пий.

– Хи-итрий! Як вірші підписувати – Місько перший!

А як труїтись?

– Слухай, або ти п'єш, або я всім розкажу, який ти боягуз.

– Фу, налякав! Можеш розказувати. Я вже буду мертвий.

І я з трагічним виглядом, закотивши очі, зробив ковток. Гіркота перекривила мені рота. Хоча зараз

Пішло мені оце пійло набагато легше, ніж тоді, коли мама з татом примушували.

– Що, т-таке гі-гірке? – спитав Місько.

– Ще й яке гірке! Як наше життя, – відповів я улюбленою приказкою моєї бабці, бо життя міняється, а приказки залишаються. – Тепер ти пий.

На Міська було сумно дивитися.

Він витер спітніле чоло і взяв пляшчину.

– Ну, не тягни, – сказав я.

– А чому ти не вмираєш?

– Отрута діє через півгодини.

– Краще б зразу, – зітхнув Місько. І ликнув «отруту». – Ве-е, яка гидота. Нема нічого загризти?

На нашу радість, у мене в кишені знайшлася розлізла цукерка.

Місько закрутив пляшечку і поставив її на камінь.

– Як ти думаєш – Нуська теж отруїться?

– Не думаю. Вона нас так сильно не любить.

– От свиня! Ну за що нас не любити?

– І то правда.

– Про нас, напевно, в газетах напишуть.

– Що там в газетах. Про нас книжку напишуть. «Юрко і Місько – найбільші кумплі». От як вона буде називатися.

– Ні, не так, а «Місько і Юрко». Ми ж домовились.

Проте мені така назва не дуже подобалась, і я сказав:

– А ліпше буде ось як: «Трагічне кохання до зрадливої Нуськи». Правда, гарно?

– Еге, як у кіно... Як ти думаєш – може, про нас і кіно знімуть?

– Ясно – знімуть. Індійське.

– Чому індійське?

– Бабця моя каже, що індійські фільми найкращі в світі.

– Нуська подивиться – і гірко заплаче... Але вже буде пізно.

– На ній тепер ніхто не вжениться. Всі будуть казати: «І як ти могла довести до смерті таких гарних хлопців?» Скажи?

– Я думаю, що мій тато її заб'є. Він їй такого не подарує.

– Ясно – не подарує, – погодився я.

– Може, нам треба лягти? – запитав не в річ Місько.

– Для чого? – не зрозумів я.

– А що – сидючи вмирати?

– Звідки я знаю? Я ще ніколи не вмирав.

Ми лягли в траву і задивилися в небо.

– А давай після смерті будемо приходити до Нуськи і страшити її, – запропонував Місько.

Мені ця думка дуже сподобалась.

– Давай... А ще можна стати упирами і пити її кров.

– Ух ти! Точно?

– Ну!

– Тоді давай ще й з Кобри кров пити.

Це наша вчителька, ми її терпіти не можемо.

– Хе-хе! – втішився я. – Пам'ятаєш, як вона нам казала: «Доки ви, іроди, кров мою будете пити?»

– Тепер хай знає.

Ми замріяно замовкли.

Я подумав, чи не пора признатися Міськові, що його обдурено? Та, зиркнувши на нього, я побачив, що в цю хвилину він уже літає попід вікнами Нуськи і страшить: «Гу-у-у!» Навіть губи його були зараз в дудочку. Блажен віруючий, як не раз говорила моя бабуся.

Я відвів очі і намагався уявити, який же переполох зчинить наша передсмертна записка. Відлупцюють чи ні? Мусять. Але не це головне. Найбільше мене хвилює, чим будуть бити. Паском чи віником? Віник мені більше подобається...

– Може, й ти був тоді на цегельні, як вони з тим малим гранату знайшли?

– То, власне, ми з ним обоє і знайшли, – сказав я з такою втіхою в голосі, аж він сполохано глянув на мене. – Пробачте, я нехотячи зрадив... бо ви мене згадали...

– То це ти був із ним?

– Так, я. Ми обоє знайшли ту гранату.

– І ви з ним її викопали?

– Так.

– А потім обклали дровами й підпалили?

– Так.

– Обоє?

– Так. Нас тільки двоє й було.

– І коли вона вибухнула, ви були разом?

– Були разом.

– Він дивився не мене, мов на марсіанця. Здавалось, ось-ось похитає головою: «Такого не буває».

– І коли вона вибухнула, були разом... – повторив, не зводячи з мене вологих очей. – Але ж... але ж...

Піт виступив йому на чолі, і затремтіли вуста. Він мене поволі впізнавав, і так само поволі поверталися до нього з давнини ті пекучі запитання, які колись душу карали. Він і тоді ніяк не міг цього збагнути – чому Місько. Чому саме він?

1

ГИ-ГИ-И

Було мені, либонь, зо п'ятнадцять років, а братові Максові – шість, коли наш татуньо виграв на довічне володіння дерев'яну садибу, єдиною незручністю якої було те, що там можна було тільки лежати і знаходилася вона на глибині двох метрів під землею. А влаштував він собі ту мандрівку в ліпший світ тим робом, що упав на підпитку з кладки в струмок, в якому й жабі було по коліна. Так вдало беркицьнути з кладки, може, татові хтось і поміг, але нам про це нічого не відомо.

Щоправда, того вечора матінка веліла нам із братиком перетягти кладочку мотузкою і ледь-ледь підпиляти поруччя. Вона не пояснила для чого, то я й досі в здогадках. Коли ж уранці знайдено трупа, то мотузки, звісно, уже не було.

Матінка одразу в плач:

– Ой горе ж мені! Ой лишенько! На кого ж ти насоставив?

Та гріх було нарікати, бо zostалася наша ненька в незлих руках своїх кавалерів, котрі ще за життя татуньового утоптали до нас стежечку і платили незлецькі гроші, віддаючи належне матусиним привабам.

В такий ото час мама нас виганяла з хати, але ми були не в тім'я биті і, підкравшись до віконця, усе любенько бачили. Меншенького я підносив на руках, щоб і він поглянув, як то наша мамуня йдуть гопки з дядьком на ліжкові.

Всіх її гостей ми знали добре з вигляду і завше гречно віталися, дуже їх любили і шанували, бо ж приносили нам цукерки та інші солодощі.

Лише одного жевжика терпіти не могли. То був такий пузатий кнуряка, що ледве в хату влазив. Ото він, щоб не увередити нашу матінку, на неї не вибирався, а клав її зверху. Це ж було, бідна матінка гецкають та гецкають, аж рясним потом сходять, а він лежить, мов колодисько, та й сопе тіко.

Га, псюка, то ти так! Заставимо ж ми тебе погецкати. Перед самим його приходом узяли та перцю щедро посипали в ліжко під простирадло. Самі причаїлися за вікном і чекаємо.

Приходе наш любасик і зараз із матінкою порозбиралися – та й бух у ліжко. От мама почали своє робити, а він, хоч-не-хоч, і терне задком, перець йому й туди. Ех, як не почне він кидатися та підкидатися, що матуся наші, мов горобчик, злітали то вгору, то

швидко додолу гепцяли. Що ми вже забідкалися, аби не беркицьнула вона на підлогу. Але Бог милував. Зате ж наш кнуряка після тієї скачки безперестанку сахарницю свою чухав. І вдягається вже, бісова намога, а чухається!

А то якось нас дідуньо під вікном застукали, та як галайкнуць:

– А що ви тут, шибеники, робите, га?

Ми ж йому:

– Цитьте, діду! Клієнта сполохаєте!

– Якого ще в біса клієнта?

– А ходіть-но лишень погляньте!

Та з тих пір і дідуньо наш учащати почали під вікна. Усе нам, було, наказують:

– Дивіться, не забудьте й мене покликати, коли там тее... Бо візьму ломаку, то ноги поперебиваю! Ич, лобуряки!

Не минуло року по татовій смерті, а наша матуся з'їздила на ніч. Куди й кавалери пропали – наче вітром здуло.

Як на зло, ще й з дідом пригода. Дідуньо, бачте, займалися тим, що перевіряли сусідські курники. Вони всюди любили порядок.

– Я, – каже, – чужого не беру, а беру лишнє. Ото як почну курей рахувати, бачу – непарна рахуба, то й кажу собі: не буде пари – з'їдять татари. І забираю одну курку. А як нарахую парне число, то вже одну візьмеш – пару розіб'єш. Беру дві.

Одної нещасливої години прилапано було нашого дідуня в курнику саме як вони парній курочці голівоньку скручували. Дідуньо, звичайно, пробували пояснити, що його діяльність спрямована винятково на користь господарства, але кийки на ці апеляції не зважили і справно вирахували парність дідових ребер. Так що ні в кого вже сумніву не було, що дід зайвого ребра не мав.

Після такої рахуби небіжчик з ліжка вже не вставали. Але нам було добре відомо, що порода наша живучіша за котячу, і дідуньо бозна ще скільки літ валятимуться в ліжку, доки надумують Бозі духа віддати. А що це нам було й зовсім не до речі, то не дуже-сьмо жалували, коли якось уночі дідо задихнувся під периною, котрою накрилися з головою. А щоби тая перина не сповзла і наші дідуньо, не дай Боже, не застудилися, ми з матінкою сіли зверху.

Небіжчик і квакнути не зміг, бо наша матінка була вже на ту пору дебелинькою жіночкою і, хоч мала гузно в добрих два обійми, то все ж, певно, їй холерно дідова голівка намуляла, а особливо довгий з горбиком ніс.

Ото як дідуньо, царство їм небесне, гегнули, то zostалися ми на бобах. Патент на безгучне проникання в курники втратив свою актуальність від часу, як його авторство стало відоме всім, кого він обслуговував. То й не диво, що наша матінка якось і каже:

– Ну, ви вже повиростали, пора й за діло братися. Бо я не збираюся дармоїдів тримати.

А що це святісінька правда, ми на дідуньові переконалися, і щоб убезпечити себе від різних несподіванок, на які наша мама була дуже спритна, удалися до цілком пристойного діла: де що не так, або ж не там, де слід, лежало, відразу волокли у хату.

Малий Макс був на диво кебетним хлопчиною, але занадто вже верескливим. Якось мені той вереск так допік, що я не втерпів:

– Цить, – кажу, – а то вухо відріжу!

Куди там, не перестає. Я свого братчика дуже любив, але обіцянки треба дотримувати. От я беру ножика, чирк-чирк – і вуха нема.

Макс умить занімів, де й сльози поділися. То капотіло, як з ринви, а то мов корова злизала. Дивиться

ня мене вибалушеними очима, аж рот роззявив, а з нуха тихо-тихенько – дзюрр та дзюрр.

– Дурню! – не витримав я. – Ти хоч би долонею прикрив!

А він ані мур-мур. Стоїть, як вкопаний. Чи довго б це тяглося, але виходить мама і питає:

– Що таке сталося, що він вже не плаче? То верещав, як недорізаний, а то замовк і нішелесть. Що ти йому зробив?

– Та нічого. Ото тіко вухо відчикрижив, бо занадто вже він заходився.

– А ти ж хоч помив йому вухо перед тим, як відчикрижити?

– Ні, а що?

– А те, що міг інфекцію занести. Господи, що мені з вами робити? Ніколи в старших не питаються, самі все вирішують. Ходи, Максе, в хату. Заліплю тобі ранку тістом. Чи ти ба, як воно юшить! Хоч би долонею прикрив чи що, а то вилупило баньки, як жабеня!

Те вухо я сховав у сірникове пуделочко, вимостивши його ватою, і Макс уже з ним не розлучався. Його вухо набавом стало предметом заздрощів усіх вуличних хлопчаків, ба навіть із передмістя приходила дітвора, щоб хоч одним оком глянути. А Макс із гордістю показував своє вухо і пояснював:

– Це Влодзьо мені втяв, коли я кричав, як недорізаний.

І тоді всі звертали на мене погляди, повні пошани і заздрощів: оце братик – перша кляса!

На щастя, я одразу зорієнтувався, що на демонстрації відтятого органа можна незле заробити, і став брати від кожного глядача п'ятачок. І лише в рідкісних випадках, коли глядач був надто малим, аби володіти власним фінансовим депозитом, плата замінювалася якими-небудь цінними предметами. Це

могли бути кольорові скельця, гудзики, здохла миша, якийсь дивовижний жучок або навіть цукерка.

Мама не могла нами натішитися:

– Я завше казала: у вас грає моя кров.

Про кров нашого татуса ніколи не згадувала, оскільки й сама гаразд не відала, хто з безлічі її кавалерів міг бути нашим татом.

Але все має свій кінець. Коли забракло охочих милуватися відтятим вухом, наш гешефт занепав. Бідолашний Макс не міг цього пережити. Він зі слізьми на очах благав мене, щоб я відрізав йому і друге вухо, але я добре розумів, що це вже ледве когось знову зацікавить.

І тоді ми почали розмірковувати, що б таке ще в Макса можна було відрізати. Довго ми думали, доки врешті Макс повідомив з таємничим виглядом, що в нього є одна дивна штучка, яка йому зовсім не потрібна, і він би з радістю її позбувся. Та коли він мені показав тую штучку, то я не захотів брати на себе тяжкого гріха.

– Максе, – сказав я, – ти ще занадто малий і не можеш гаразд оцінити вартість цієї штучки. Коли ж підростеш, вона тобі деколи буде дуже потрібна.

Словом, хоч-не-хоч, а довелося шукати іншого зарібку.

2

На ту саму пору забрів на наше подвір'я п'яничка і заснув, а наша свиня підкралася і перекусила йому горлянку. А що вона, як рідко яка свиня, скупкою не була, то ще й кабанчика покликала і давай собі ласувати.

Зачувши надто голосне хрюкання та цьмакання, вибігли ми з матінкою і відігнали жирунів. Та було надто пізно, п'яничка одійшов у краший світ. І в ту мить посивілу голівоньку нашої неньки навідала смілива ідея: аби добро не пропадало та поки м'ясце

не засмерділося, напекти з останків цього п'янички шиницелів.

Довго не думаючи, затягли ми його в льох і хутко ротгяли від пецьки до тецьки.

Оскільки шкура вже була пошкоджена, ми її закопали, а м'ясо, відділивши від кісток, перепустили через м'ясорубку.

Наступного дня над дверима нашого будиночка закрусувалася вивіска:

Під зеленим псом

**Тут можна смачно пообідати і переночувати
в товаристві незрівнянної Лоліти.**

Незрівнянною Лолітою, звичайно, була наша мама. Вона придбала собі чорну кудлату перуку і зовсім незле виглядала, хоч її форми вже не стримували жодні гумки і корсети.

Таким чином, наша робота полягала в тому, що нічліжан годувалося найрізноманітнішими м'ясними делікатесами, щедро присмаченими цикутою. Коли ж гості розходилися по виділених покоях, то одразу цікавилися незрівнянною Лолітою. Яке ж було їх збентеження, коли виявлялося, що це наша мама. Але не було іншої ради – незрівнянна Лоліта заходила в кожную кімнату по черзі і примушувала до злягання, поєднуючи корисне з приємним.

На світанку жоден із клієнтів уже не дихав, і тоді для нас із Максом починалася справжня робота. Хоч і часто заходили відвідувачі «Під зеленого пса», та все ж м'яса лишалося стільки, що довелося виносити його на ринок. А тут ще й кісток до біса назбиралося, що увесь льох було ними захащено. Тоді я запропонував мамі варити з них мило. Роботи навалило стільки, що ми ухекалися не на жарт.

Одного вечора ми після довгої наради вирішили, що Макс буде дбати про городину, бо увесь город ми засіяли цикутою і блекотою, щоб була приправа до м'яса, а також стежити за котлами, в яких виварювалися кістки і тлуцц. На мене лягла вся різницька робота, а на маму – кухня і роля незрівнянної Лоліти.

Проте й далі ми не встигали за всім, і тоді мама запропонувала залучити до компанії свого брата, а мого стрийка.

3

Стрийко мешкав за містом на хуторі і було в нього три підсвинки: мій ровесник Бодьо та два близнюки – Мілько і Філько. Про доньку розкажу пізніше.

Стрийко займався теж непоганим гешефтом: ловив котів та собак і виварював мило, котре, звичайно, не могло конкурувати з нашим. Стрийна шила з котячих та псячих шкурок норкові і лисячі хутра, які надто підозріло пахли, і їхні власники дуже нарікали на те, що за ними по вулицях бігло щонайменше з десятків котів і псів, мабуть, родичів лисячого хутра.

Отже, мене виряджено було на переговори. Про всяк випадок прихопив я сокирку і сховав за поясом під курткою.

На хуторі панував затишок. Осінній вітер розважався нещасним листям. Стрийна сиділа на порозі й товкла масло. Ледве чи воно було коров'яче.

Я чемно привітався і запитав, чи є стрийко.

– Є, є, піди за хату – він там хазяйнує.

За хатою старий бовдур стрийко і його троє бенькартів саме білували котів.

– Боже помагай! – привітався я.

– О, хто до нас прийшов! – вигукнув стрийко, вдаючи, ніби дуже втішений, а вся трійця його вишпортків порозтягала писки від вуха до вуха, оголюючи жовті ріденькі зуби. – Яким тебе вітром занесло?

– Тим вітром, що мете грошима.

І Почувши про гроші, стрийко зацікавлено глянув на мене, тоді витер скривавлені руки в траву і підступив ближче.

– Ну що ж, поговоримо. Але хай спочатку мої хлопчики подивляться, чи нема в тебе за пазухою якої-небудь дурнички, котра може пальчик поранити.

При тих словах троє бенькартів метнулися до мене, скалячи зуби, і вже хотіли виконати веління свого татуся, але я вчасно перепинив цей порив, пригостивши найстаршого обушком по голівці.

– Е-е, – заметушився стрийко, – я пожартував.

– Прибережіть такі жарти для роботи, яку я вам збираюся підкинути.

– На Бодя вилили відро дощівки, і він очуняв. Сіли ми під деревом на траву, і я їм почав розповідати.

– Отож, діло таке. Відкрили ми з матінкою шинок «Під зеленим псом», куди чимало гостей заходить, але ніхто не бачив, аби вони звідси виходили.

Стрийко значуще презирнувся зі своїми гавриками, а я продовжував:

– Частуємо їх м'ясцем, а залишки м'яся продаємо на ринку. А ще ж виварюємо мило з дуже доброякісних кісток і тлущу. Може, чулисте про мило «Китайський помаранч»?

– Чого ж не чув. Це найліпше мило, яке є. Я й сам часто ним користуюсь.

– Так ото ми його й варимо. Хоч, правда, не користуємося.

– То ви його варите з тих кісток, що відділяєте від того м'яса?

– Еге ж.

– А м'ясо у вас з'являється після того, як кудись пропадають нічліжани?

– Маєте рацію.

– А нічліжан годуєте м'ясом, яке з'явилося після того, як звільнилося місце після їхніх попередників?

Стрийко задумався. Троє лайдацюр і собі наморщили свої приплюснуті чола, вдаючи, що сильно думки їх пригнітили.

– Гм-м... – нарешті промимрив стрийко. – То ти хочеш мені запропонувати спілку?

– Ви, стрийку, так як би мої думки читали.

– А не боїшся, що я продам вас?

– Не-а.

Стрийко здивовано підняв брови:

– Чому?

– Бо ми з Максом неповнолітні, і суд вирішить, що то нас матуся збила з праведного шляху. Але й матінка до цюпи не попаде, бо занадто мудра. Зачинять її у палаці культури для вар'ятів, а нас випустять на всі штири сторони. А тоді, дороженький стрийку, зачнуться для вас судні дні. Тлущу на вас багацько, мило буде люксове.

Стрийко скривився.

– Ну, добре. Я згоден. А ви, мої любі діточки?

Любі діточки одразу ж закивали головами. Ми потисли одне одному руки, і стрийко мовив:

– Ну, таке діло не зашкодить і обмити. Ходімо до хати.

Стрийна накрила стіл. Стрийко видобув з креденса якусь мохом порослу плящину і розлив по келишках. В житті ще не доводилося мені пити бридкішого трійла. Певне, що й покійник скривився б, якби хто хлюпнув йому тієї зарази на губи. Закусив я квашеним огірком, бо ті вареники з м'ясом, що з'явилися на столі, довіри в мене не викликали.

4

Відтоді пішло наше діло так вдатно, що заробили ми доволі грошенят і стали вже обмислювати, як нам розширити виробництво. Не обходилося, правда, і без сварок, бо і стрийко, і наша матінка ніколи не обминали нагоди, щоби одне одного обманювати.

Одного разу мама й кажуть стрийкові:

– Слухай, Льондзаю, а чому б нам не породичатися?

І прийшла оце якраз черга, аби я вповів пару слів за стрийкову доню, котра мала вже сімнадцять літ і вважалася на виданні. Звали її Рузя. То було придуркувате від народження створіння, яке годилося б тримати на темнім стриху, аби вона порядних людей не полохала.

Уявіть собі худющу, позеленілу, а на додаток, ніби того всього замало, ще й вусату баберу. І ото на такій немитій мармизі мене зібралися обкрутити.

Я вперся руками й ногами:

– Та ж вона страшна, як світ соціалізму! Коли я її бачу, в мене все опускається і гикавка бере.

– Сину мій, – каже матуся, – наше діло потребує цього, і коли ти не даш згоди, то доведеться вдатися до крайньої міри.

Вона так промовисто подивилася на мене, що я відчув себе одною ногою вже там, де і коханий татусь.

5

Весілля закотили на всю губу. У місті помітно поменшало блудних котів і собак, а що вже ворон упольовано – то й ліку нема. Стрийна з них напекла таких курчат у сметані, що гості мало пальці не попроковтували. Не кажу вже про тушковану кролятину з котів і печеню з псів. Стрийна доклала весь свій кухарський талант, аби навіть найзаповзятіший смакоша не засумнівався у натуральності ковбас, паштетів і шинок.

Я сидів із квасною міною на обличчі, а поруч стирчала, мов шило з мішка, моя Рузя. Вусата усмішка сяяла від вуха до вуха.

Довгий час я намагався не зиркати у її бік, щоби не зіпсувати собі смаку, й сумлінно спожити тих кілька натуральних канапок, які мені мама запхала в кишені. Але оті пущверінки, її пришиблені брат-

чики, зчинили страшенний вереск – мовляв, горілка гірка (а хіба вона може бути солодка, якщо її з кізників гнали?), і пити вони, бач, будуть, поки молоді не засолодять.

Я зблід і відчув, як мурашки повзуть мені по спині. Куди там, вража мати, до солодошів! Такій штахеті хіба чоботи дай цілувати, то, може, заблищать від її губ, як від дьогтю. А ті іроди не вгавають, лементують так, що аж їхні пики збуряковіли від потуги.

Рузя тим часом тулиться до мене, мов собача, і я чую, як щось у неї бурчить в животі, наче там хтось під гору тачку цегли пхає.

Звівся я на ноги з важким серцем. Рузя мені рийку свою тиць та й обслинила всього так, що мало носа не відгризла. Присмокталася тая кляча, мов п'явка, думав, що й душу з мене висмокче, бо вже почув, як в шлунку моєму буйні соки зануртували і піднялися до горла. Ледве відірвав її від себе і впав на лаву. Писок аж блищав мені від слини, а витертися ніяк не пасує, то я вхопив кусень короваю і дарма, що його спечено з тирси, набив ним рота, щоб хоч якось витравити смак Рузиних вуст.

Тим часом родичі чомусь вирішили, що я дуже палаю усамітнитися з молодією і, підхопивши нас під руки, заштовхали в покій і зачинили на ключ.

Моя жіночка, уся червона від невтомної жаги, переповнена бажанням нарешті знищити залізобетонну лінію Мажіно своєї невинності, умить поскидала з себе усеньке манаття, усе, що приховувало від людського ока її кістляві форми, і стала переді мною гола-голісінька, як її дурнувата матуся породила.

Мій сумний погляд проїхався по гладенькій поверхні відсутніх грудей, провалився в запалий із синіми прожилками живіт, на якому можна було б цвяхи випрямляти, і з жахом заплутався в чорній куделі, що стирчала з-під живота. Ця жахлива мітла приго-

люмішила мене своєю непропорційністю до решти тіла, і я відразу запідозрив талановиту рученьку стрийни.

Зловтішно посміхаючись, я шарпнув за тее гніздо. Рузя скрикнула. А в руках у мене опинилася звичайнісінька перука, не без майстерності пристосована для виконання зовсім інших функцій. А на місці, де щойно чорніли непролазні хащі, руділа тепер несмілива хошимінівська борідка, яку Рузя цілком доречно вирішила цнотливо прикрити кістлявою ручкою.

Щоб якось розвіяти напружену атмосферу, Рузя хихикнула і, беркицьнувши в ліжко, жваво розкинула ніженьки, аби я хоч зараз не засумнівався в наявності того місця, на якому мене, дурного, вженили. Я дійсно побачив, що там усе в порядку і не чигає на мене замаскований міксер, адже від моїх родичів усього можна було сподіватися.

Та-ат, думаю собі, коли зараз її не навчу розуму, то коли ж учити? І, скинувши ременяку, підступаю до неї, а воно – звісно, дурне, шкіриться та потягується, мов кішка. Ухопив я подушку, мордяку її накрив та ну ж хрестити по чім попало. Вона, як зміюка, звивається та кидається, аж кості торохтять, а я не вгаваю – хресть-навхресть, аж ремінь до шкіри прилипає.

Одвів я душу, сів біля неї та й кажу:

– Оце писни кому – порішу на місці. Я такий. Втямила?

– Умгу, – крізь сльози.

– І щоб більше я тебе голою не бачив. Твої божественні форми діють на мене, як на kota скипидар.

6

Після того родичання, може б ми й жили собі, як пироги в маслі, але наша матуся уже зовсім занепала на силах і, яко незрівнянна Лоліта, могла тепер задовольнити хіба такого хлопа, що п'ятнадцять літ в риміналі відсидів, та ще перед тим добряче його підпоївши.

Зібралася всенька наша родина за квадратним столом і почала розмірковувати, як же тут виплутатися з тяжкої ситуації.

От я й кажу:

– Коли наша матінка вже не тее, то я пропоную до цього діла залучити або стрийну, або мою любу жіночку.

Ех, що зі стрийком зробилося! Як не зірветься на свої кривулі та як не загамселить кулаками по столу:

– Не дозволю! Не дам! – і таке інше, присмачене перченими слівцями.

А його недоробли і собі за ножі схопилися, мовби сплутали мене з печеним гиндиком.

– Ага, – кажу я, – то це як ваша сестра, а моя матінка надуживала сил задля спільної кишені, то ви ні гугу, а як черга до ваших дійшла, то ви зараз гальма тиснете?!

– Я слаба для такої роботи, – сказала стрийна.

– Вона дуже слаба, – підтвердив стрийко. – Ми з нею тепер не частіше, як раз на два дні борюкаємось, та й то чух-чух, аби скоріше.

– І то хіба, як від него по зубах дістану, – зітхнула стрийна. – Бо для мене і раз на два дні затяжко. Добре, жи я на ніч щелепу вийняла, бо був би мені весь писок погаратав.

– Ті хлопці – то всі якісь бузувіри, – похитала головою моя матінка. – Колись до мене один такий приходив, що все хотів мені кавалок дупи врізати. Казав, жи як баче її, то зара йому слина тече і хоче жерти. Як-єм тото зачула, то більше він мене без майталесів не видів.

– А як же він тоє?.. – поцікавилася стрийна, але мама, кивнувши на дітей, зашептала їй на вухо. Стрийна сказала – Ага! – і задумалася.

– Ну, добре, – встряв я. – На стрийну маєте право. Тримайте її винятково для своїх дрібновласницьких

куркульських потреб. Бийте в писок і нюхайте, чи дихає. А я хлоп сучасний, в мене мораль не засмічена буржуйськими забобонами. Я свою кохану жіночку віддаю на спільне діло.

Рузя, як те зачула, спалахнула, мов жар, і очка опустила. Відразу видно, що мою пожертву оцінила вона як найвищий дар своєї долі. Нарешті вона скине із себе ланцюги невинності і наситить спраглу плоть.

Всі решта важко перетравлювали мою пропозицію, гарячково підраховуючи свої відсотки. Аби полегшити тії підрахунки, я продовжив:

– Оскільки я – її повновладний власник, то вимагаю для себе сорок відсотків із прибутку.

Я знав, що кажу. Стрийко, зачувши про гроші, відразу забув, що йдеться про доньку, і кинувся торгуватися, збиваючи ціну. Стрийна і своє вставила:

– А мені скільки? То ж я її вродила! Дев'ять місяців носила, аж мені поперек ломило! Прошу мені заплатити за кожен місяць.

– Не дев'ять, а сім, – сказала моя матінка. – Я добре пам'ятаю. Через те воно таке худюще і вродилося.

– Як то сім? – насторожився стрийко. – Я добре рахував і знав, що роблю. Все йшло за планом. Сім бути не може, бо мене до війська забрали відразу по весіллю.

– Але Рузя вродилася на сьомому місяці, я то, як зараз, пам'ятаю. А ти тоді вже дев'ятий місяць служив.

Стрийна сиділа з очима в стелю і зовсім бліда.

Стрийко поволі повернувся до неї, подивився уважно і, не довго думаючи, заїхав так в зуби, що стрийна гугупнула разом із кріслом, розкинувши руки і ноги. В лівій руці вона стискала свою щелепу, яку за хвилю встигла вижати.

– Так-то з бабами, – похитав головою стрийко і всмалив собі десять дека шпагатівки, не закусуючи. – Двадцять п'ять – і ні відсотка більше.

– Добре, – погодився я.

Рузя про свою долю навіть не мрукнула, бо ж дістала все, про що тільки могла мріяти – кожної ночі по п'ять-шість хлопів, а то й більше. Не життя, а рай. Сам би заздрих, якби був кобітою.

Але на тім проблема не закінчувалася, а щойно починалася, бо коли екс-Лоліта переймалася лише тим, як стримати розкішні форми, що рвалися з одержі, то в Лоліти новоспеченої, навпаки, ребра випиналися, як у драбини.

Щоб добре дослідити, які саме місця її тіла потребують руки майстра, матінка звеліла Рузі розібратися наголяса. На ту пору вже стрийна очуняла, діставши від стрийка ще два ляпаси по писку і горнятку води на голову. Вона вставила собі щелепу і теж взялася до діла. Обое з матінкою кружляли, мов джмелі, довкола Рузі та радилися, що з цим скарбом робити.

– Цицьки я зроблю з паклі, – сказала матінка. – Обшию їх марлею, аби купи трималися, коли їх клієнт буде мняцкати. А ти аби, Рузю, mocno стогнала, бо то воно, хоч і пакля, але як кобіту хтось лапає за цицьку, то мусить вона стогнати і очима вивертати. Такий порядок. Але що робити з ребрами? На них можна марша грати. Дивуюся тобі, сину, як ще ти об неї і не потовкся.

– Може, тістом замастити, аби не так випирали? – спитав стрийко, пережовуючи шкуринку солонини.

Стрийна взяла зі столу ложку і постукала себе по лобі, дивлячись при цьому стрийкові просто в очі. Але стрийко, певно, не зрозумів її прозорого натяку, бо потягся за квашеним огірком. А не за ременем.

– Іншої ради нема, – сказала мама. – Треба буде її кілька днів поїти псячим салом. Так вона раз-два поправиться.

– Не хочу псячого са-аа-ла! – заскиглила Рузя.

– До псячого розтопленого сальця треба ще додати трохи меду, горілки і збитих яєць, – додала матінка.
– То є нуровий припис, коли хтось хоче притьмом поситнішати. І не таке то вже гидке, як ти собі гадаєш. Я пила, і нічо.

– А яйця чий? – спитала стрийна. – Курячі?

– Ні. Котячі, – відказала матінка.

– Ве-е-е, – скривилася Рузя.

– Цить, – урвала її стрийна. – Як тра, то тра. Яйця маєм, чого жаліти?

– Ще би їй дупу трохи роздмухати, – сказала мама, – бо це якась грудочка, а не дупа. Як вона, бідачисько, сидить на ній? Ану, нагнися.

Рузя слухняно нагнулася, наставивши на нас твердий, як коліно, афедрон, від вигляду якого стрийко тяжко зітхнув і хутенько ликнув на десять дека.

Того таки дня бідолашну Рузю прив'язали до ліжка і стали щогодини поїти коктейлем із псячого смальцю і збитих котячих яєць. А щоб товщ насичував тіло і якнайменше витрачався, Рузя вже з ліжка не вставала, аби жирів своїх не розгоцкати. Надвечір ціла родина збиралася коло її ліжка і уважно обстежувала наслідки матусиної дієти.

Писок Рузі аж виблискував від смальцю, але погляд її був сумний і пригнічений. Поволі тіло й справді бралось товщем, а надлишки його навіть виходили всіма порами, і тіло в притьмареній кімнаті аж світилося. Густо пахло псятиною і збитими котячими яйцями.

Як не чаклували матінка зі стрийною, але за тиждень Рузя набрала в тілі ще недостатньо, аби її запустити на клієнтів, і довелося сеанси ожиріння продовжити. Ще за тиждень Рузя виглядала так пишно, що мені самому капнула слинка і захотілося цього смаколика, але, згадавши, якими його спеціями начинювано, хутко втратив апетит.

Рузя тепер стала пухкою і круглою всюди, де досі випинали самі квадрати. Ребра щезли, натомість з'явилися складки сала, що навіть на грудях вигулькнуло два пампухи і при кожному кроці весело підстрибували. Матінка навчила її ще й ходити так, щоб задок випирав якомога красномовніше, і ось уже моя Рузя перетворилася на таку кобилку, на котрій ледве хто й відмовиться погарцювати.

Так воно й сталося. Рузя користувалася незмінним успіхом, і діло наше розквітло всіма барвами.

7

Коли наше обійстя оточила міліція, ми були зовсім не підготовлені до оборони.

Стрийко зі стрийною займалися своїми котами, Макс варив у казані мило, Рузя нагорі, в покої, бавила чергового клієнта, а матуся з котячих кишок робила мисливську ковбаску. Я в цей час пиляв дрова для вудження шинок, а мої стрієчні братове гнали свою улюблену кізяківку.

І от у такий мирний час, коли небо над головою розливалось прозорою блакиттю, несподівано завищали сирени і гальма, заклацали цинглі на карабінах і десятками голосів пролунала команда підняти руки й здаватися по одному.

– Краще смерть, як неволя! – вигукнула моя матуся, і за лічені секунди ми сховалися в будинку.

Кожен озброївся, чим міг. Стрийко виставив у вікно свою австріяцьку дубельтівку, з якою полював на котів, а стрийна випорпала на стриху старезного кулемета, котрий виглядав так, наче походив із неоліту.

Згори збігли Рузя з клієнтом, зовсім голі. Клієнт кричав, що він тут випадково і зараз піде здаватися.

– Добре, – сказав стрийко. – Дорога вільна.

Рузя зробила йому цьом-па, і клієнт вискочив на подвір'я, вигукуючи:

– Я свій! Я свій!

Може, якби він підібрав інше гасло, все обійшлося би, але міліція у цьому вигукі відчула сильну образу своєї честі. Автоматні черги прошили його спочатку повздовж, а потім впоперек.

Після цього міліція рушила в наступ. На стриху загарчав кулемет. Кулі стрибали то по деревах, то по парканах, а стрийна кляла на чім світ міліцію і, думаю, ці прокльони дошкуляли їм більше, ніж кулеметні кулі. Тим часом десь із підвалу три братчики питягли гармату, пофарбовану помаранчевою фарбою. Гармата виглядала не так грізно, як смішно.

Стрийко зосереджено лякав міліцію своєю дубельтковою, важко сопучи при цьому бараболястим носом.

Макс із матінкою взяли вила і зайняли оборону біля дверей.

Я за той час поскидав у підвал все, що може свідчити проти нас, і щедро полив бензиною. В будь-яку хвилину досить кинути туди запалений сірник, і міліція втратить одним махом усі докази.

Нарешті гармату наладували і, відчинивши двері, спрямували люфу в нападників. Міліція, побачивши таке чудо, миттю залягла на землю.

Бодьо запалив паклю, підніс її до дзюрки і гукнув:
– Вогонь!

Як вам описати те, що відбулося? Пролунав оглушливий вибух, аж цілий будинок ходором захопив. І все довкола заволік чорний ядучий дим. Не знаю, як вони ціпилися в міліцію, що одним пострілом висадили всі вікна разом із рамами, двері з одвірками та ще й чомусь за нашими спинами, якраз навпроти дверей, ядро вибило в стіні другі двері. Певно, люфа не в той бік стріляла.

Коли дим розвіявся, я побачив дві відірвані голови. Близнюки чесно виконали свій обов'язок. Бодьові повезло більше – йому лише відірвало руку.

Стрийко тяжко кашляв.

Матуся і Макс трясли головами і били себе по вухах.

Стрийна тим часом вилізла вже на дах, бо зі стрихи мала обмежений круговид, і гукала нам:

– Лондзю!

– Гов! – хрипів старий.

– Ти живий?

– Живий!

– А кого забило?

– Близнюків!

– Я з них ніколи потіхи не мала. Навіть в такий день мене нервують.

А за хвилю:

– Лондзю!

– Гов!

– Скажи Рузі, най вбере майтки, бо вже міліція наступає.

Після цього закалатав кулемет, і Рузя кинулася шукати свої майталеси.

Я зрозумів, що нам небагато залишилося.

Бодьо одною рукою вперто ладував гармату. Тепер вже було по цимбалах, куди вона стрелить, бо міліція перла зі всіх сторін.

Матінка з Максом вистромляли свої вила то у вікна, то в двері, щоби вороги знали, яка ж їх грізна зброя чекає.

Стрийко спитав:

– Бодю, будеш стрілев?

– Буду.

– Ну, то бувай здоров.

Гармата гугупнула так, що на протилежній стіні з'явилися ще одні двері, а одна міліцейська машина радісно спалахнула. Шкода, що Бодьо того вже не побачив.

На даху пролунав гуркіт, а потім голос стрийної сповістив:

– Лондзю!

– Гов!

– Я вже полетіла!

– Царство тобі небесне, – перехрестився стрий, коли стрийна важко хляпнула на підвір'я.

Від гарматного пострілу ми всі мали чорні писки і виглядали на ангольських повстанців.

Рузя нарешті вбрала майтки і полізла на дах до кулемета.

Макс спитав:

– І що ми їм зробили поганого?

– Загинем, як герої, – відповіла матуся.

Нагорі знову залунало тарахкання кулеметних черг. Я міг пишатися своєю жінкою. І дивна річ: жодного разу з нею так і не переспавши, я саме у цю вирішальну хвилину відчув до неї такий непереборний потяг, що готовий був мчати на дах і там під кулями кохатися з нею на зло ворогам.

І, може, я б так і вчинив, але у цю хвилю пролунав гуркіт на даху і голос Рузі:

– Тату!

– Гов!

– Я лечу!

– Царство і тобі небесне.

Рузя впала разом із кулеметом.

Стрийко повернув повільно свою голову від вікна, і я побачив у його роті повно крові. Тіло його важко осіло на підлогу.

Я підхопив дубельтівку і збив якомусь міліціянту кашкета. На більше, видно, ця зброя і не претендувала.

У дверях мужньо боронилися моя матінка з Максом, але сили були нерівні. Міліція дуже хотіла хоча б частину нас захопити живими і стріляла понад голови. Та коли матінка наштрикнула одного, мов галушку, на вила, розлючені міліцейські розпанахали їй кулями живота.

– Бандити! – щиро обурився Макс і кинувся в атаку з вилами.

Кінець вже було видно. Я хутенько відскочив од вікна, чиркнув сірником, і в підвалі бехкнуло полум'я.

Знадвору пролунав передсмертний крик Макса.

Я підняв з підлоги поліно і зі всієї сили гаратнув себе в чоло.

Що було далі, я дізнався на суді.

Судили, звичайно, тільки мене, бо я один і вижив. Докази згоріли дотла, і я вперто грав вар'ята, вдаючи, що не розумію, чого від мене хочуть.

Я свого домігся. Мене визнали хворим і відправили в божевільню на Кульпаркові.

Зараз я сиджу коло вікна і милуюся зимовим парком. Падає дрібненький сніжок, каркаються ворони, на мені чиста піжама, а на колінах – тарілка з манною кашею. Життя прекрасне.

Коли розвесніє, я попрошу санітарочку Олю вивести мене на прогулянку в сад. Я поводжу себе так чемно, що весь персонал не може надивуватися, як я міг раніше чинити такі страшні злочини. Дехто навіть каже, що я страждаю тільки тому, що zostався живий, от на мене одного і спихнули все. Санітарочка Оля приносить мені цукерки, гладить по голові та приказує: «Такий молодий, такий гарний, а тяжко хворий!» Я пробую лизьнути її в руку, а вона ховає її за спину і сміється.

Санітарочка Оля скаже: «Він заслужив», – і виведе мене навесні прогулятися. На той час у мене під піжамою сховані будуть штани і сорочка, щоб перебратися.

– Дивися, щоб головний не помітив, – усміхнеться старша сестра до санітарочки Олі і відімкне двері.

Ми будемо йти повільно, дуже повільно, адже я за рік і ходити відвик. Санітарочка Оля триматиме мене попід руку і приказуватиме:

– Обережно, ямка... Обережно, горбик...

Там, у глибині саду, за густими кущами я усміхну-ся санітарочці Олі, візьму її обома руками за горло. Шийка у неї тоненька, лебедина. Хрящики легенько так хруснуть, і тіло її, маленьке і тендітне, повисне мені на руках.

Може, я поцілую її на прощання, а може, ні.

Хутенько перевдягнуся і, зіп'явшись на розлогу липу, опинюся на мурі. Прощальний погляд на дім вар'ятів і – вітай мене, Воле!

А поки що – зима. Я чемно жую свою кашу, а коли санітарочка Оля питає про добавку, я спритно лизь-каю її долоню і кажу:

– Ги-ги-и!

ВАСИЛЬ
ВРУБЛЕВСЬКИЙ

Я ЗОВСІМ НЕ ХОЧУ БИТИСЯ

Цілий день сиджу в квартирі й не показую навіть носа на вулицю. А за вікном – сонце щедро розливає ладідь. Я крадькома позираю крізь шпарину між половинками штор униз, де на хідниках метушаться-біжать перехожі, і мене охоплює тужлива заздрість. Махнути б зараз на пляж, вкинутися в розм'яклу воду і відчувти, як тіло сповнюється заспокоїливою свіжістю, а на душі стає легко та чисто... А по тому вибresti на берег і притьма впасти на розпечений пісок, загорнутися в нього, немов у спальний мішок, і, склепивши повіки, підставити сонцю обличчя. Лежати і відчувати, як чиясь ладідна рука ненав'язливо пестить очі, вуста, щоки. Від ледь вловимих дотиків стримить ніжність. Ти лежиш, сповитий піском і ласкою, і вимірюєш чарівну принцесу з золотим волоссям й довгими стрімкими віями. Тобі нестерпно хочеться глянути на те диво хоча б краєм ока, але стримуєшся: не раз бо вже схиялася над тобою чарівна незнайомка, і ти знаєш, що варто лишень зворухнути повіками, як вона зникне. Тільки легкий вітерець від полохливого змаху плаття з тисяч прозорих тканин ще якусь мить триматиметься на твоїх губах, немов відсвіт поспішного поцілунку на прощання... Заведений тією фантазією, вже стою біля дверей, моя рука тягнеться до коліщат-

ка замка, однак глухе клацання, розсипавшись битим шклом по закутках квартири, ураз повертає мене до реальності. І рука безсило зісковзує вниз. Знічений, вертаюсь до кімнати. Бездумно тиняюся з кутка в кут, і з кожним кроком на мене накочуються хвили суму і зненависті. Мені вже не хочеться підходити до вікна і дивитися на вулицю... Не хочеться слухати хеві... Не хочеться читати про Макутацу Ояму... Знаю: хтось із компанії від самого ранку сидить під моїм під'їздом. Варто мені з'явитися на вулиці – і про це відразу донесуть Зоні. І тоді він чекає мене на лавочці перед будинком, хоч би вернувся я додому аж під ранок, – бо ж даремно думати, що він простить мені вчорашнє. Тим паче, що сам двічі мене попередив: «Ідемо на розборки з німими, не забудь!» Падаю на канапу і лежу, звівши очі до стелі. А, може, не треба так нервувати? Може, все минеться... Чим, власне, я завинив? Я ж не присягався нікому! Хіба не маю я права чинити так, як вважаю за потрібне?! Мені обридли ці бездумні ігри, мені байдуже, хто королюватиме в місті. Я не бачу в цьому ніякого сенсу! Заради чого ламати одне одному ребра, скривлювати носи, вибивати щелепи? Заради того, щоб Зоня на якийсь день відчув себе непереможним? А наші груди розпирало відчуття, що ми його соратники і друзі?.. А втім... скажи собі чесно: адже ще зовсім недавно тобі подобалися бійки! І ніхто тебе не примушував ходити на «розборки». Спершу Зоня навіть проганяв тебе: «Немає чого жевжикам з нами вештатися! З вами ще по двісті восьмій загримиш!» Але ти все ж приставав до ватаги, скрадався за нею назирці. А коли починали битися, про тебе всі забували. І тобі було цікаво дивитися... Це тобі не індійські фільми! Тут все було по-справжньому... Прийшов час – і ти також намотав на зап'ястя гітарну струну.

Пронизливо шкряботить дзвінок. Схоплююся з канапи і навшпиньки висковзую в передпокій. Невже вони? Напружую слух. Певно, і напередухідді так само заціпеніло вслухаються у загнану в бетон тишу. Так спливає ціла вічність, аж поки знову не розтинає перетинки осоружний звук, і в дратуючому безсиллі знову минає ще одна вічність. В голові паморочиться, до горла підкочується глевкий клубок. Нарешті електронний кат вмовкає, хтось згупує сходами вниз. Наче п'яний, іду до кімнати... Так, це були вони! І тепер я знаю напевне, що в спокої вони мене не облишать. Сил добрести до канапи у мене вже немає, і я падаю посеред кімнати.

Спливло кілька хвилин – і задзеленчав телефон... Не сумніваюсь, це вони. Перевіряють, чи мене й справді немає вдома. Боже, як довго це терпіти?!. Втім, скільки б не велося, а зустрічі з Зонею не уникнути. Хіба що умовити батька відвезти мене до бабусі в Одесу. Але ж і це не вихід... Пробуду там місяць чи два, та все одно доведеться повертатися. І нічого за цей час не зміниться... Хіба що Зоню можуть посадити. Однак надій на це мало – загребти його вже можна було б давно і не один раз. І чого мінти з ним панькаються? Чи, може, недарма Зоня вихваляється, що мінтовка ним куплена?..

Три дзвінки: довгий, короткий, довгий. Пауза – і вдруге: довгий, короткий, довгий... Чортик? Чую за дверима поклацування кришечки кишенькового годинника. Це Чортикова звичка – покласти годинника-«цибулину» на долоню й раз по разу відкривати-закривати кришечку. Однак відчиняти не поспішаю: а що, як не сам!.. Й раптом почуваю зневагу до власної жалюгідності. Це ж треба – не довіряти вже й своєму кращому другові!.. І рішуче відчиняю двері.

– Ти чого сумний-невеселий? – питає Чортик. – Щось трапилось?

– Та ні, – відповідаю мляво й притишено і не стри-
муюсь, щоб не визирнути на передухіддя.

Чортик і собі озирається.

– Ждеш когось?

– Та ні...

– Що ти завівся, як зіпсована платівка: та ні, та ні! –
перекривляє Чортик. – Щось, мабуть, таки сталося.

– Та ні, все в нормі, – кажу, пускаючи повз вуха Чор-
тикову східність. – Проходь.

Чортик хитрувато щириться і простує до кімнати.

– Що нового? – запитую, сподіваючись почути що-
небудь про «вчорашнє».

– А нічого! – безтурботно відказує Чортик, гепаю-
чись з розгону на канапу. – Цілий день провештався
у місті. Нічого путнього...

Розмова уривається.

Чортик закидає ноги на стілець, що стоїть обіч ка-
напи, і починає прискіпливо оглядати свої поношені
адідаски. Зараз його, здається, більше аніщо не тур-
бує. І це мене бісить! Розповів би краще, що було...
Та Чортик мовчить. І я не витримую.

– Перестань любитись своїми дір'явими калошами!
Він кидає у мій бік здивований погляд.

– Нервуєш перед розборкою чи що?

Я оклякаю.

– Перед якою розборкою?

– Забув чи що? Тож сьогодні йдемо бити німих!

У мене відвисає щелепа.

– А вчора?

Чортик знімає ноги зі стільця, зводиться на лікті й
уважно, надмір уважно, роздивляється мене, наче
вошу під мікроскопом.

Нараз в його очах згойдується поглуз.

– У тебе, мабуть, температура! Чи, може, дні погу-
бив? – глузує. – Четвер, голубе, сьогодні. Четвер!

– Четвер? – ледве шепчу. – Не п'ятниця?

– Ознака близької старості! – сміється Чортик на всі двадцять дев'ять. Трьох зубів він не дорахувався у бійці з залаваками.

Обезсилено притуляюсь до стіни.

День, що поволі припадає пилом за вікном, набрякає сірістю й прохолодою близької ночі, здається мені тепер лише поганим сном.

Чортик виймає годинника, кладе його на долоню й заходжується клацати кришечкою.

Час від часу він кидає у мій бік то прикрісні, то байдужі, то глумливі позирки, але з вуст його не зривається жодного слова.

А я почуваю себе порожнім і розчавленим...

Чортик рішуче закриває кришечку.

– Пора!

І я починаю збиратися.

ВАСИЛЬ
ГАБОР

ЛЮБАСКА

І він, биру*, найстатечніший у селі чоловік, піддався спокусі молодой вдови і, як стемніло і в хаті заснули втомлені жінки й малі діти (два старші сини спали на сіні на хліві), він тихо вийшов з хати на подвір'я і городами подався під Горбок, де жила вдова. Скрадався, мов злодій, при найменшому шереху довго сидючи в кущах, бо не хотів, щоб його хтось побачив. І дивно йому було, що, либонь, від боязні розголосу (страху ж ніколи не відав) – у нього лунко гупало в грудях серце. Воно так билось й тоді, як бачив у селі молоду вдову, жінку – кров з молоком, пишну, до якої було б гріхом не ходити. І він наважився піти до неї теж. Правда, не одразу. Спочатку довго шукав приводу. А особливо йому хотілося, щоб молода вдова потрапила в якусь халепу, але незначну, і вирішення справи було б у його руках. І тоді б він завітав до неї як представник влади, і вдова була б до нього прихильнішою, мо' сама залицялася б, чим би звільнила його від вельми важкої для нього справи, до якої не мав ніякого хисту. Бо він просто не знав, як розпочати з чужою жінкою розмову і без грубого натяку перевести її в бажане для нього русло і так, щоб чужа жінка й сама захотіла того, що й він прагне. Однак вдова жодного при-

* биру - староста (діал).

воду йому не давала, і сьогодні він йшов до неї без якої-небудь думки, його штовхала до неї лише дика жага. Одне хіба непокоїло його, що биру ходить по урядових справах до людей не темної ночі, а білим днем, а що коли в молодій вдови застане когось з її любасів? Як поведетися йому? Гаркнути: чому перелюбствуєш? Чому закон божий не блюдеш? А що коли любас молодій вдови ї собі запитає його: «А ви що робите тут в таку пізню годину?» На цей випадок він уже мав готову відповідь: «Я биру, а биру денно інощно мусить пильнувати за порядком». Якщо ж потрапиться любас язикатий і спитає його: «То чого ж самі прийшли, а не зі свідками, як би то ї личило робити бирову в таку пізню ніч?» – він відповість йому: «Та твоя жінка, лобуряко, попросила вивести тебе на чисту воду без великого галасу. Бо їй встидно і перед людьми, і перед дітьми». Він наперед тішився своїй кмітливості, однак при думці, а як далі поведетися йому з молодого вдовою – робилося не по собі, в'яла його рішучість, ноги ставали неслухняними.

А може, настрашивши, що розповість про її перелюбства священикові, і той з амвону говоритиме про її безпутства і накладе на неї велику покуту. І вдова тоді злякається і почне на колінах благати його не робити так, і він підніме її з долівки і почне заспокоювати, гладити її пишні кучері, красне личко і повні плечі. При думці, що торкнеться і її тугих перс – лице заливала гаряча хвиля, і він мотав головою і казав собі: «Боже, Юро, та ти геть здитинів, а мо' і зцапів. Про що ти думаєш? Та йди додому до жінки й помолися, бо не інак як диявол спокушає тебе». Але він не мав сили вернутися, бо його сила супроти тієї, яка гнала його до вдови, була мізерною. І він підкрався до темних вікон вдовиної хати, і йому уявилося, як за ними у порожній хаті на ліжку – на білих простирадлах молода жінка самотньо лежить і не може заснути без

чоловічої ласки, тому ще сильніше захотілося йому добратися до неї. І він почав шкрябати нігтем скло і тихо шепотіти:

– Евфрузино, відчини на хвильку.

Та до вікна ніхто не підходив, і він подався до дверей і почав тихо стукати до них і далі шепотом кликати Евфрузину. І згадалося йому, що достоту так в люту стужу просився до хати, жалібно скулячи, його нес, і від цього йому, бирові, найстатечнішому в селі чоловікові, стало неприємно за себе і за свою нерішучість, і він підійшов знову до вікна і голосно постукав. І враз у хаті спалахнуло світло і впало прямо на нього, бирова, аж сахнувсь у темінь ночі. Почув, як молода вдова спитала невдоволено:

– Хто там?

Він геть забув про своє хвилинне невдоволення собою, трюхцем підбіг до вікна і радо прошепотів:

– То я, Евфрузино, биру. Відчини.

«А що коли в хаті хтось сидить?» – раптом майнула в голові думка, та й почує усе й пустить про нього поголос по селу. І на нього мовби хтось вихлюпнув горня крижаної води, і він одразу ж протверезів і вже холодно, мов чужим голосом, гойкнув:

– Відчини, Евфрузино, то я – биру, прийшов до тебе у справах.

І молода вдова відчинила двері, тримаючи в руках гасову лампу. Була вона у білій лляній сорочці, у вирізі якої біліли повні перса, пишне волосся мала розпущене, воно було чорне і переливалося на світлі, хвилювало бирова. Молода вдова була розімлилою і не було в її очах ані краплини остраху, навпаки, з них били веселість і лукавість, і губи її теж усміхалися.

І він зайшов до хати і як побачив за столом її любаса, то аж рота відкрив від здивування і геть усі слова, з якими міркував звернутися до перелюбника, вилетіли йому з голови. Бо за столом сидів його найстар-

ший син Митро, ще не легінь, а так – хлопчук, якому ще молоко на губах не обсохло, і байдуже дивився на нього. І те, що син дивився на нього без страху – власне, і відняло чоловікові мову. Він показав синові пальцем на двері, і той неквапно вийшов, а биру, переминаючись з ноги на ногу, постояв ще хвилюк посеред хати і собі подався за сином.

Дорогою міркував, що треба було дати синові добрячого прочухана, бо тоді вийшло б, що саме за ним він, биру і батько, й прийшов, а тепер вдова точно здогадуватиметься, задля чого завітав до неї так пізно. Але, може, й краще, що знатиме.

Вранці він сказав синові:

– Митре, якщо будеш ходити до вдови, то переламаю тобі обидві ноги. Ти зрозумів?

– Так, няньку, – відповів син. І раптом – це аж здивувало бирова – в синових очах блиснули веселі вогники, і хлопець ледь стримав себе, щоб не розсміятися.

– Дивися-дивися, аби не досміявся, – холодно сказав биру.

І син таки дотримав обіцянки, він жодного разу не пішов до вдови, але щоночі був у неї.

Коли починало темніти, молода вдова приходила з Горбка в село і відносила на плечах Митра до себе додому. Ховаючись у садку, биру дивився, як вдова несла сина. Йшла легко хвилястою стежиною, минала криницю, обходила грабник, піднімалася до старої дички. Тут на хвилюк спинялася, підгоцувала Митра, щоб було зручно тримати його на плечах, відтак дерлася до хатинки на Горбок. Биру дивився на все затамовано. О Боже, як йому хотілося отак, на плечах, нести з села молоду вдову до неї в хатину, але вона шукала очима лише його бахура. І він, биру, іноді думав піти до вдови і налупцювати сина, та при згадці, як той дотепно обдурив його і в той же час

дотримав слова, його мимоволі розбирала втіха, бо все ж таки це не хто-небудь, а таки його син, його кров, зумів так кмітливо викрутитися з халепи. А ще він чув, як сусіди здивовано гукали одне одному:

– Гляньте, гляньте, Евфрузина знову понесла на гиргах бируського Митра.

І це теж тішило бирова, але він ніяк не міг забути молодій вдови, вона все снилася йому ночами, і він тяжко стогнав, аж жінка будилася від його стогону і злякано питала, що трапилося, чи не болить його.

– Не, – відповідав втомлено, – спи, небого, спи жінко...

НІЧ, ЩО ХОВАЄ ВСІ ДОРОГИ

Стояла біля дверей і хухала на задубілі руки. Вона так довго йшла, а тут ніхто не впізнав її, ніби й не чекав. Батьки подруги, понурі, якимсь байдуже відповідали на її привітання. Сиділи біля грубки й, п'яно похитуючись, дивилися порожніми очима на вкрите інієм вікно.

У хаті пахло кислим запахом страв, їдким тютюновим димом і горілкою, достоту тут недавно справляли якусь гостину і запахи ще не встигли витритися.

«А може, Марійка запрошувала мене на ту гостину, а я не встигла?» – подумала Христя, стоячи й далі біля дверей.

Їй у руки зайшли зашпори і такі сильні, аж сльози вибігли на очі. Вона терла задубілі пальці, але це виходило в неї незграбно. Марійчині батьки так поводитися, ніби її й не було в кімнаті. Згадала, що бачила в коридорі відро з водою, пішла й намочила руки, але зашпори не проходили. Тоді Христя вийшла на вулицю по сніг. Вона залишила двері відчиненими і через них валували білі клуби диму, але двері ніхто й не думав зачиняти.

Навпроти обійстя Марійчиних батьків, за тином, стояло двійко дітей, хлопчик і дівчинка, і мовчки дивилися на неї, міцно тримаючись за руки. В їхніх очах не було ані зацікавлення, ані співчуття до неї, одна порожнеча була, що сильно здивувало Христю. Мороз тріщав під її ногами. Наст був таким твердим, що не могла проломити його п'ястком. Пробила каблуком і, мов з криниці, черпала з ямки сніг пригорщами й терла ним руки.

Рипнули двері в сусідній кімнаті. З великим клубком пари на подвір'я вийшла червонощoka молодиця у фуфайці, валянках і сірій хустині. На руках мала чоловічі однопалі рукавиці.

«Достоту тобі наглядачка», – подумала Христя.

Червонощoka жінка зиркнула з-під насуплених брів на дітей і кивком голови показала на двері. Хлопчик з дівчинкою перелякано задріботіли до хати. Вони й далі міцно трималися за руки, і Христі здавалося, що діти прив'язані одне до одного. З болем згадала двійко своїх дітей.

А червонощoka жінка тим часом підійшла близько до тину і з острахом подивилася на Христю. Відтак, щось бурмочучи, подалася до низенького хліва. Його вкривав майже метровий сніг. Дивно було, як ще він не проломив дах, та господарі, либонь, і не думали стягувати сніг з даху.

Мороз пробирався до тіла, і Христя, зачерпнувши в пригорщі снігу, зайшла до хати. Марійчині батьки й далі незрушно сиділи біля грубки, однак дивилися цього разу не у вікно, а на грубку. На ній у великому і чорному від бруду й диму банякові щось булькотіло, вода час од часу вибігала і голосно по-змійному шипіла. Сморід від пригорілого й дим заповнювали всю хату, але це не обходило старих.

– Я приїхала до вашої Марійки, – вже в котрий раз сказала Христя, але старі мовби її не чули.

Міркуючи, що вони глухуваті, Христя повторила гніосніше. Тоді старі здивовано звели очі, наче вперше побачили її в хаті, і Христя почала шкодувати, що вибралася в таку далеку дорогу. Так намучилася. До райцентру їхала в переповненому автобусі. З містечка в села не їздили автобуси, бо не було бензину, і вона добиралася попутними машинами, а ще більше тюпала пішки. А що коли то дзвонила не Марійка?

Вона таки необдуманно зірвалася. А все через свого клятого пияка. Він три дні дудлив з приятелями, а вона з дітьми пішла до мами, аби не бачити його п'яної пики. На четвертий день чоловік подзвонив. Сказав, що хтось із села телефонував їй, здається, просив приїхати. Хто і звідки дзвонив – не пам'ятає. Христя облаяла його і кинула трубку. «Хто ж то мене шукає?» – подумала. У селі мала тільки одну подругу Марійку, з якою разом вчилася в інституті.

Вже тепер Христі пригадувалося, що в ту хвилину, коли задумалась, хто їй телефонував, в уяві одразу ж з'явилася Марійка, і вона, Христя, без жодного вагання вирішила, що саме вона її шукає. Певно, щось трапилось, тому й зателефонувала, інакше б написала. Адже живе Марійка далеко в горах, у глухому селі. Христя одразу ж вирішила їхати. Цим сподівалася ще й допекти осоружному чоловікові. Мама погодилася залишитись з онуками, то чого мала сидіти вдома? Ще міркувала, що в селі, на свіжому повітрі, нарешті відпочине й від чоловіка, й від гамірного і брудного міста, дорогих базарів та нудної роботи, на якій навіть на прожиття не заробляє. І вона поїхала. Аж тут їй, здається, зовсім не зраділи. Подруги нема, а батьки вдають, що й не помічають її.

Подумала, що треба б у когось на вулиці запитати, чи не знають, куди пішла Марійка, та виходити на мороз не хотілося. Та й чи в таку люту погоду ходять люди вулицею? Даремно тільки настоїться на вулиці,

чекаючи на випадкових перехожих. А чому б їй не зайти до сусідів і розпитати про Марійку? Та коли Христа згадала непривітну червонощоку жінку, бажання йти до сусідів зовсім відпало.

«А що коли я зайшла не до Марійчиної хати?» – раптом подумала й почала з острахом оглядати кімнату. Стіни були густо завішані образами й рамками з купою фотографій. З них дивилися на Христю щасливі молодята, поважні чоловіки, суворі вояки, пишні дівчата, веселі діти та старі жінки з сумними очима. Не було серед тих облич тільки Марійчиного.

В теплій хаті Христа зігрілася, їй стало навіть душно, але ніхто не запрошував її роздягнутися чи присісти. Хоч би вже поскоріше прийшла Марійка. Та хіба знаєш, скільки доведеться її чекати, і Христа роздягнулась і сіла на лавку під вікном без запрошення. І лише тепер, сівши, відчула, яка страшна втома навалилася на неї. Боліли плечі, а ноги аж дрібно тремтіли. А ще відчула, як сильно за день зголодніла.

Спершись на стіну і розправивши ноги, Христа зажмурила очі й так відпочивала. Згадувала, як добиралася до села. Першого, кого зустріла, підходячи до нього, була стара бабуся. Вона несла, перегородивши всю дорогу, в'язанку хмизу. Була без рукавиць, але її чорні, гудзуваті руки й крапельки не почервоніли від морозу. Христа стала край дороги й пропустила стару. Жінка так низько нахилилася під в'язанкою, що лиця її не було видно. Христа чула тільки тяжке дихання старої. Вона вдихала й видихала повітря із стогоном, мовби мала десь у грудях перепону, через яку воно важко проривалося. Христю ще здивувало, що стара несе в'язанку з села. Та йшла вже бити годину дорогою й ніде не завважила житла. Стояла й дивилася вслід жінці й думала, яка невесела в людини старість.

Хвилини через п'ять назустріч Христі з-за повороту вилетіли коні, запряжені в сани. На санях, тримаючи в руках віжки й крутячи над кінськими крупами батогом, стояв малого росту чоловік з дрібним обличчям. Якби воно не було так густо переплетене зморшками, а праве око чоловіка не затягнула червонина (а може, то більмо? – подумала Христя), то його легко можна було б прийняти за підлітка. Христя відсахнулася від коней, зайшла в глибокий сніг. Недовго й ішла, як почула за спиною кінський тупіт. Вона хутко ступила на одну із стежок, що вели до перших хат, і пропустила вже знайомого їй фірмана з червоним правим оком.

На санях позаду фірмана, на в'язці хмизу сиділа стара жінка. Христя як побачила її жовте обличчя, так і здерев'яніла. Їй одразу ж згадалася лікарня, куди потрапила декілька років тому її старша донька. Була друга година ночі, коли її взяли на операцію. Вийшли з операційної лікарі о п'ятій. Ті три години чекання були для Христі найстрашнішими в житті. Вона ходила довгим коридором і задихалася від задухи. Відчиняла вікно й жалібно дихала. Годинник в коридорі лунко відбивав кожну хвилину, аж в голові відлунювало його биття. Вона хлюпала в лице з крапа теплої води і все ходила й ходила. Їй здавалося, якщо на хвилю задрімає чи перестане молитись, з її дитиною станеться біда. Та часом, як спиралась до стіни, вона ніби провалювалась в сон. І саме тоді, в напівсні, їй показала своє лице смерть. Вона була старою жінкою, завитою в чорну хустину. Лице їй було жовтим, як віск, а на ньому густо посіяне, немов лишай, ластовиння. Ніс у неї був ледь горбатим, а замість очей мала чорні ями. Мертва усмішка була наче з гіпсу виліплена. І такий жах охопив Христю, що вмить прокинулася. Вона впала на коліна й почала ревно молити Бога і всі небесні сили, аби відверну-

ли від її доні біду. Операція закінчилася добре, але Христі ще місяць привиджувалася та нічна ява з жовтим обличчям і чорними ямами замість очей. А ось тепер здалося, що побачила ту нічну примару наяву. І тепер навіть лячно було йти дорогою. Підійшла до ближчої від вулиці хати й тихенько постукала у вікно, вкрите інієм. В хаті хтось почав протирати скло, хухаючи на срібні узорі. Коли ж серед них утворилася чиста проталина, на Христю уважно подивилося людське око. Згодом око зникло, і Христя почула, як хтось почовгав до дверей і почав відчиняти їх, дзенькаючи ключами. Незмащені двері відчинилися зі скрипом, і на поріг ступив високий сивий чоловік. Христі дивно було, що в селі сидять вдень у зачиненій хаті. Вона чекала, що дядько озветься до неї, але він мовчав, і вона запитала його, як знайти їй хату Марійки... У сивого чоловіка якось кумедно сіпнулися кущисті брови, і він мовчки показав на хату, в якій вона тепер сидить.

Згадувала все – і ставало неспокійно на душі. Їй здавалося, що сидить отак, зіпершись на стіну, декілька хвилин, та коли розплющила очі – хату вже заповнили густі сутінки. Надворі вечоріло.

Христя розглянулася, немовби вперше потрапила до кімнати. Праворуч від вікна, під стіною, було масивне ліжко, застелене коцом, посеред кімнати – кована скриня, навпроти ліжка – грубка й кілька стільчиків. Стола не було. Ото і все хатнє начиння.

Біля грубки були двері. Вони вели до суміжної кімнати, але були зачинені великим, як на скрині, ключем. Христя встала і підійшла до дверей. Ставши навшпиньки, заглянула через фіранку до кімнати. Посередині стояли два зсунуті докупы столи, застелені білою тканиною. Уздовж стін були лавиці. На них сиділи жінки з низько опущеними головами, в руках тримали запалені свічки, які поволі горіли і

тихо потріскували. Всі жінки були в чорному одязі і чорних хустинах, і Христя з жахом подумала, якщо вони піднімуть голови, то в усіх побачить жовті, як віск, обличчя, а замість очей – чорні ями. І від цієї думки лютий мороз пішов спиною. Вона відсахнулася і кинулася до дверей, що вели на подвір'я. Але вони не відчинялися – замерзли, а за ними голосно вила хуртовина. Попереду чекала Христю довга чорна ніч.

ВОЛОДИМИР
ДАНИЛЕНКО

ЧОРНІ ХРЯЦІ

Повітря було напоєне креозотом, шкірою валіз, димом горілого листя і ще чимсь вокзальним. У станційному тлумі пролунав сонний голос динаміка і розтав у різкому свисті дизеля. Штовхаючись сумками, пакунками, возиками, пасажири обтікали Вадима і сунули на перон. Ірку побачив, коли вокзальне радіо повідомило про відправлення поїзда. Вона махнула рукою, поправила сірого капелюшка, щось гукнула і підняла наперед себе рогозяного кошика. Розірвані потоком людей, вони ніяк не могли зійтися, та він проскочив повз великі валізи і вхопив її за руку.

– Швидше! – потягнув до поїзда.

Перед ними мигтіли чужі ноги, сумки, корзини, чіплялися коліщатами возики, а він проштовхував Ірку далі, де було не так людно. Протиснувши її між двома повними жінками, чоловік відчув, що потрапив у людську течію, яка внесла їх у тамбур, а звідти до вагона. Вони переступали через валізи і сумки, протиснулися між двома запакованими «кравчучками», які загородили прохід, і опинилися в затишному місці. Вадим припасував відро і кошика біля сидінь, притис їх коліном і під розстібнутою курткою обняв теплу жінку.

– Сьогодні чотирнадцяте, – зашепотіла вона.

– Чотирнадцяте що?..

– Як що?! – вщипнула його. – Сьогодні рівно три місяці, як між нами все почалось.

Він щось нерозбірливе пробубонів і вгледів пелехатого кота, що сердито дивився з оксамитової торбинки на круглих колінах чорнявої жінки; жінка читала детектив, притримувала кота за шию, позирала на маленького золотого годинника і ножничками обрізала задирку на мізинці. У вагоні було гамірно. Десь перекрикували одне одного прошак і продавець газет, лаялися бабці і гавкав пес.

– Хочеш, я порахую, скільки живе твоя душа? – поклати йому голову на плече Ірка.

Із пакетика вона дістала газету і капілярну ручку.

– Ти з п'ятдесят дев'ятого? – перепитала, розгортаючи газету.

Вадим спостерігав, як шукала вона цифри, записувала на полях газети, коментувала і сміялася зі своїх дотепів.

На вісімдесят другому кілометрі вони зійшли. Був теплий вересневий ранок. Чоловік з жінкою звернули з битого шляху, що вів на дачі, й пішли полем. Попереду густою стіною темнів ліс. Обабіч стежки росли петрові батоги й миколайчики. Польова стежка губилася в лісових хащах, де скрекотали сороки й шарудів під ногами опалий лист. Вони пірнули в зарослі лісової кропиви, повитої капшуками павутини. Вадим вирізав дві палички з ліщини і вовчих ягід.

– Цими паличками будемо розгрібати листя, – пояснив жінці, – щоб не вкусила гадюка.

– Я боюсь гадюк, – прошепотіла вона.

Вадим дістав яскравого компаса на шворці й почепив Ірці на шию.

– Будемо йти на північ, – показав рукою.

І компас загойдався в такт ходи між вистромлених з-під кофти грудей жінки.

– Телімп-телімп телімпалочка, – засміялась вона, – це щоб чоловіки чіплялися.

– Дивися під ноги, – сказав їй, – і не відставай.

Перетнувши грабовий ліс, вони заглибились у сосняк. Десь перегукувалися люди. З корзиною білих грибів і сиріжок ішла жінка. Згодом зустріли чоловіка з відром опеньок. А їм не траплялося жодної губ'яки.

Чоловік і жінка йшли мертвим лісом, продиралися крізь ожинкові хащі, повні темряви й дикого звіра. Він помітив, що давно не стало чути перегуків людей; тільки чорний ліс, сердитий скрекіт сорок, черені м'ясистих мухоморів і жалібний крик пташки в пазурах коршака – ось усе, що наповнювало ліс і їхні душі.

Вони увійшли в болотисту смугу лісу й потонули з головою в заростях сухого очерету. Все частіше траплялися свинорії та свіжі сліди свинячих ратиць. Щось зашуміло, жінка скрикнула і притулилася до чоловіка.

– То вітер, – сказав він.

Незабаром почалась соснова посадка. У мичці стали траплятися корінці зрізаних білих грибів і збиті мухомори.

– Якщо в голові гриби, – зупинився чоловік, – то й перед очима гриби, а якщо в голові жінка, то перед очима тільки жінка.

Вона засміялася, погойдуючи в кошику розкришену сиріжку, і її сміх згубився у верхів'ях дерев. Чоловік глянув у своє пластмасове відро з натрушеним березовим листям і двома побитими іржею бабками.

– Так ми багато назбираємо, – прогугнявив, дивлячись під ноги.

Подекуди між сосною посадкою з'являлися молоді березняки, порослі вересом, а далі пішов мішаний ліс. Біля молодого дуба Ірка якусь мить дивилася на відполіровану вітром дубову кору.

– Іди-но сюди, – присіла, розгортаючи листя горіховою паличкою.

Він підійшов і зачудовано спинився. Два міцні хрящі, темні, як араби, сиділи один на одному.

– Бачиш, що роблять, – захихотіла жінка.

Чоловік обняв її за плечі, притулився до теплого вушка, відчув ніжний подих, а рука вже задирає кофту, доки гаряча долоня не вперлась у тверді груди.

Не тут, не тут, – зашепотіла вона, – можуть побачити.

Він тягнув її до молодой посадки, встеленої миршавим мохом та глицею, і відчував, як зіслизає куртка, як підгинаються коліна і звалює її на землю, як довго блукає у складках одягу рука, і коли пальці відчували ніжну вологу, почав стягувати з жінки одяг, а вона з нього. Колюча соснова гілка торкнулася голих ніг. Вона наскочила на нього відразу, заскрипіла зубами, щоб утримати в собі крик, і коли обм'якла, за стягнуті колготи зачепилася гілка дикої груші й не хотіла відпускати.

– Відпусти, – попросила його чи то грушу. – Розкапустив мене, – підсмикнулась і раптом тихо розсміялась. – Нарешті почнемо збирати гриби.

Він подивився на жінку, за спиною якої трусилася червоним листям осичка, подивився якимось дивно, аж вона зашарілася.

– Хочу їсти, – сказала.

Він зносив хмиз, розводив вогонь, а вона нанизувала на березові шпички сало, смажила, і їли з пекучим часником, запивали кавою з термоса і дивилися, як згоряє вогонь.

– У тебе вії, як у тваринки, ростуть із очних вузликів, – розгорнув корінцем жар.

– Тільки сьогодні помітив? – почервоніла вона.

– Ти завжди заплющуєш очі, коли кохаєшся.

– А ти дивишся мені в очі тільки в ліжку?

– Не чіпляйся до слів.

– А ти до моїх вій.

Чоловік довго розгрібав жар і затоптував, а дим чадів, їдкий і сивий, ніби чадів тут тисячі років.

– Ходімо вже, – попросила вона.

У великому лісі побачили горбатого грибника. Він стояв на колінах перед черенем хрящів і делікатно, наче потворний гардеробник біля жінок у коштовних хуторах, знімав із хрящів налипле листя.

– Тут багато чорних хрящів, – сказав Ірці.

– Чорні хрящі не білі гриби, – відповіла вона.

– Ну й що?

– Це щось неповноцінне.

– Але їх можна засолити, – виправдовувався він. – Знаєш, як ці гриби ще називають?

– Як?

– Свиначі.

– Тому що брудні?

– Тому що ростуть у таких місцях.

– Що тобі нагадує цей гриб? – підняла зрізаного хряща.

– Сама знаєш що, – буркнув він.

– Безсоромнику, – затулилася долонькою, – іди й не озирайся. Я сховаюсь під цим кущиком.

Вадим пройшов до поваленої берези й почав зрізати хрящі. Вони були, наче вуха землі, зеленувато-бурі, а маленькі – пастельних кольорів.

– А ось і я, – обняла його Ірка.

– Скажи, – розгріб листя ножом, – що ти в мені шукаєш?

– Мені з тобою просто добре, – присіла біля нього вона.

І він побачив, як випинається в колготах рубець, окреслюючи пухкого горбика.

– А я втікаю в тебе від страху перед самотністю й смертю.

– Так дивно ти говориш, – зашепотіла вона, і Вадим мочкою вуха відчув її гарячий шепіт. – Хіба твій дім і сім'я не захищають тебе від самотності?

– Мене пригнічують почуття обов'язку і вини, коли щось не зроблю або не прийду вчасно додому.

– А до мене ти маєш обов'язок?

– До тебе схочу подзвоню, схочу не подзвоню.

Вона надула губки й ображено засопіла.

– Я хотів сказати, – виправдовувався він, – що між нами немає примусу.

– Можеш не пояснювати, – зітхнула вона, – я завжди чекаю твого дзвінка.

– Хочеш, я дам тобі грушу? – простягнув великий жовтий плід.

Жінка взяла і почала вгризатися в м'якіть, груша чвиркала, і краплини соку лишалися на її губах. Вона гризла, заїджена жовтобокою грушею, і її випуклі очі були схожі на очі розпусної єврейки.

– Скажи, твоя мати не блудила з євреєм?

– Що ти?.. Я перша дитина моїх батьків. Вони були зовсім молоді і ще любили одне одного. А потім тато нас кинув.

Зрізали хрящі, дивилися, як виступає на зрізах молочко і дивувались, що хрящів стає все більше, а клас-ти їх немає куди. А потім ішли через вузьеньку річечку, в хлюпотливих водах якої зачаїлася риба і водянні щури, продиралися через боброві гаті; він тримав її за руку і підошвами відчував вигачену бобрами хистку вільшину; плутались у високій осоці, під ногами чавкала волога і шаруділи злякані миші. Ялова земля підставляла їм сухі реп'яхи і стебла дудника, пошерхлі, наче лишаї на здухвинах корови. Вони плутались, тримаючи поверх голів відро і кошика з губ'яками, і йшли, йшли.

З-під ніг у нього виповзла гадюка й засичала. Він замахнувся дубцем.

– Не бий, – попросила вона, – хіба не бачиш, гадюка схожа на жінку, гарненька голівка, тонка шия, широка тілом.

– Хто вб'є гадюку, тому прощаються сорок гріхів, – процідив він.

– Не бий, – знову попросила жінка, – хай наші гріхи залишаються з нами.

На голови їй за коміри трусилися кліщі, чіплялося павутиння, шаруділи під ногами ящірки.

Сутеніло. Вадим знайшов три білі гриби, одного віддав Ірці, і вони йшли далі, туди, де була залізниця, де на пероні збиралися грибники і стукотіли колеса втомлених поїздів. У сутінках, наче самотній світлячок, світилася між великими Ірчиними грудьми стрілка компаса, і було чути, як ходять дикий звір, хрускотять гілки і цілуються невидимі пари.

Увечері Ірка чистила на кухні хрящі й розповідала чоловіку, як із знайомою жінкою збирали гриби і продиралися з ними через хащі. А Вадим обчищав листя, заливав хрящі водою і розказував дружині, як із двома грибниками блукали лісом і ледь не спізнилися на останнього поїзда.

В ліжку він обняв дружину і заплющив очі. В очах, розпускаючи терпкий цвинтарний дух, стояли чорні хрящі. Вона спала на його плечі. Розсипане волосся лоскотало щоку і спадало на білу м'якість, липку від гіркавого молока. Поруч ворушилося чиєсь тіло, йому здалося, що навіть відчуває ногою його драглисту шкіру, з якої не випиналися ні ребра, ні суглоби, наче це був великий черв'як.

– Ти хто? – спитав, затуляючи сонну жінку.

– Для чого тобі? – ворухнулося щось, і чіпкі вирла вп'ялися в нього. – Скажімо, я дух чорного хряща.

Чоловік затулив рукою жіночі груди й зіщулився, наче його почнуть бити.

– Не бійся. Тут таких, як ви, багато.

– Багато – це скільки? – звів голову чоловік.

– Та половина є.

Жінка спала й уві сні ворушила припухлими від цілунків губами. Чоловік обережно спустив її голову з руки. Біля них лежали голі чоловіки й жінки. Поверх чужого плеча на Вадима дивилася сіроока жінка, здригаючись від любовного ритму, в якому розхитував її чоловік. У її очах вже згасав шал і займалася жіноча цікавість, яка бентежила Вадима. Тремкими ніздрями він ловив запах кислуватого поту під її пахвами й паленів від чаду в очах жінки.

– Отак завжди, – ворухнулося біля нього, – спить з одною, любиться з другою, а очима шукає третю.

Чоловік зітхнув і відвів погляд від чужої жінки.

– Отут у мене, – заговтузилося і заплямкало, – злягаються, повертають у свої просякнуті сімейною гризною і скупим любовним потом кам'яні шкаралупи, де перетліває любов і народжуються невинні діти, розпаровуються, знову втікають до мене, злягаються, а коли йдуть геть, починається все спочатку.

– А якби не було тебе, було б краще? – огризнувся чоловік.

– Було б гірше. Так є хоч куди втекти, але ж куди від себе втечеш?

Чоловік погладив розсипане волосся і поцілував жінку в сонні груди.

– Які вони?

– Гірки, – відповів чоловік і потилицею відчув жалкі чорні очі. – Скажи, – запитав, не повертаючи голови, – а ця жінка звільнить мене від інших жінок?

– Сам знаєш, – глузливо плямкнуло. – Вже час, ви тут не одні. Неси її до чоловіка в ліжко, та обережно, на плечі в тебе спить дружина.

Він узяв її на руки й поніс, переступаючи через сплетені тіла, які ворушилися, як черва, в білосніжних простирадлах чорного хряща, у світ, де чекали борщі

й гризоти. Десь далеко гуркотів поїзд. Було темно, і лише на заході, над вечірньою полоскою лісу, червонів у небі рубець від реактивного літака, ніби чиєсь перерізане горло.

КІЄВСЬКИЙ МАЛЬЧИК

Автомобільний затор спаралізував Велику Житомирську. Сто клаксонів, наче табун збожеволілих корів, ревіло від Львівської площі до Володимирської. Автомобілі збилися навколо катафалка з нікельованим янголом на капоті. Ховали Бальбузу, короля кримінального світу, його вбили у розборках з хлопцями Соломахи. Сто стволів, ховаючи смерть, похмуро мовчали в костюмах від Вороніна. Суворий кортеж з живими квітами від «Норіти» та печальними написами «Від Кабінету Міністрів», «Від федерації кікбоксингу» і просто «От верных друзей» і «От любящей подруги» захряс біля будинку з випраним дощами і вітром безликим прапором, у якому ледь вгадувались кольори сонця і неба. Міліціонер злякано приставив до виска долоню в білих пальцатах і тремтячим жезлом показував на Байкове кладовище.

«Круто, – подумав Мальчик, заморожений процесією, – мене так ховати не будуть. Не та весова категорія».

В його вухах ще стояв рев від автомобільних сирен, коли завертав на Золотоворітську. Біля іржавого бака для сміття він побачив діда в інтелігентному береті і плащі кольору хакі, який щось витягував із лушпайок і їв, заглиблений у себе. З дідової авоськи стирчали жіночі боти часів Центральної Ради і томик Грушевського. «Оп'ять невезуха, – подумав Мальчик, – невдалий похід з блошиного базару».

– Жалость какая! – голосно сказав діду.

Дід злякано випірнув із себе, дожував шматок цвілої булки і роздратовано глянув на незнайомця.

– Підкрепляємся, дедуля? – весело гукнув Мальчик.
– Возьми гривню на пончик.

– Дякую, – сказав дід і з достоїнством заховав гроші в кишеню.

Мальчик звернув на Ярославів вал і зайшов у кафе «Ярослава». Вже більше місяця працював він у рекламному агентстві, куди влаштував його старший брат, податковий інспектор. Щодня чамрів за телефоном, видзвонюючи багаті контори. Його вислуховували втомлені директори і щебетливі дівчата – менеджери, довгоногі киевські дівочки, влаштовані папами й мамами, і всі йому відмовляли або варили з Мальчика воду. У нього вже був довгий список водоварів, які ніколи не казали «так» чи «ні», тільки просили за тиждень або два нагадати про себе, коли поступить нова партія товару і, може, вони запустять свою рекламу.

А був ще Віталік, серцеїд менеджерок і зубр вициганювання грошей.

– Ти б хоч голос змінив, – сопів Віталік Мальчику, – прямо тобі децький сад. На такий голос не клієне ні один клієнт. Учись у дяді, – набирав номера. – А где етот нігодяй? – лагідно запитував у телефон. – Прив'яжіть-но його до дроту. Ну здрастуй, нігоднік. Шо ж ти мене підводиш, га? Та не... Ну да... Канешно! Ну то дуй сюда, закриім вопрос, – і клав трубку. – Бачив, як нада работать? – повертався до Мальчика. – Тільки шо договорився за п'ять тисяч баксів.

– Клас! – вирвалось у Мальчика і він ледь не луснув від заздрощів.

Мальчик пройшов курс НЛП, як з допомогою построєнія фраз і ваще язика забрать деньгі у клієнта, за який Семен Борисович здер з нього триста баксів. Гроші, звичайно ж, заплатив старший брат.

– Я зделаю вас багатими і щасливими, – сказав на прощання дівочкам і мальчикам, що слухали з роззявленими ротами, – ви будете долго помніть Семьона Борисовича з Одеси.

Мальчик часто згадував Семена Борисовича і думав, що головного секрету він так і не видав, бо чому ж тоді Віталік робить усе навпаки і в нього виходить, а він говорить за схемами Семена Борисовича і в нього нічого не виходить? Хіба тому, що Віталік встиг побувати в апараті комсомолу і йому дали за це трьохкімнатну квартиру біля Шоколадного будинку? Значить, комсомол краща школа за НЛП, – думав Мальчик.

– Не розстрайвайсь, – заспокоїв Віталік, – найсися морозива і получиця.

І коли Віталік ходив у туалет, Мальчик вкрав у нього візитку менеджера фірми «Гренуй», яка торгує французькою косметикою.

В «Ярославі» він замовив подвійну порцію морозива і п'ятдесят грам дешевого коньяку, прикінчив це за столиком з мініатюрною жінкою, схожою на болонку, і весело рушив до рекламного агентства, пам'ятаючи настанови Віталіка, що краще розколювати клієнта після обіду, коли страх і злість переходять у шлунок. «В понеділок клієнт з перепою, він ще не готовий до розговору, – пригадав тези Віталікових сентенцій, – а в п'ятницю його тіло ще в офісі, а душа вже в нічному клубі чи в жіночій пазусі, поєтому не дрочи зверя».

Мальчик глянув на годинника. Була середа, за чверть третя, найкращий час для ділових переговорів, коли він переступив поріг свого агентства. Дістав із кейса візитку фірми «Гренуй», прокрутив у голові можливі сценарії розмови з менеджером і набрав номера. У слухавці сюрчав факс. Мальчик вилаявся і набрав ще один номер.

– Альо, ето Альона Харахандюк? – замуркав у трубку Мальчик.

– Гав! – відповіла Дівочка.

І в Мальчика вилетіло з голови все, що вчив Семен Борисович.

– А, а... – сказав Мальчик, збираючись з думками.

– А-атпустіте мене в Гімалаї, – проспівало на тому кінці дроту.

І Мальчик здогадався, що це Дівочка із мрії.

– Ти Дівочка із мрії? – гукнув він.

– Евс! – цюмнуло трубку.

– Зійди з шланга, – зазирнув до офісу Віталік. – Дай поговорить з чоловіком.

У них були спарені телефони.

Мальчик посварився на нього пальчиком і розслабив вузла в краватці.

– Альо, – проспівав він у телефон і розповів анекдота про Вовочку, з якого сам довго і дзвінко сміявся. – Когда ми пересечьомся? – запитав Мальчик.

Дівочка замуркала.

– Безобразіє, – замурликав і собі Мальчик, – жалість такая. Предлагаю в шесть в «Ярославе». На Ярвалу.

Дівочка знову замуркала.

– Нікак-нікак?... – перепитав Мальчик і ледь не розплакався.

– Да ладно, – несподівано для себе і для нього відповіла вона.

– То біш?... – розгубився Мальчик.

– Па-па! – проспівала Дівочка і поклатла трубку.

Дівочка прийшла за совдепівським етикетом, рівно на півгодини пізніше.

– По тебе можна сверять месное врем'я, – зробив їй комплімент Мальчик.

– Ха! – сказала Дівочка, вмощуючись за столом.

– А как ти меня узнала? – здивувався він.

– На тебе написано – Мальчик, – склала губки бантиком Девочка.

– Я Мальчик, которий іграєт в крутіє ігри, – уточнив Мальчик і розлив вино «Черный доктор».

– Дінь-дінь! – сказала Девочка.

Півтори години набрякали вони вином, розмовами про рекламу і одне одним. Мальчик підсовував Девочці апельсини, шоколадки і прайси свого телеканалу. Вони вицмулили ще по сто грамів коньяку і вирішили продовжити переговори на хаті в Девочки. В кіоску Мальчик купив шампанське, впіймав таксі, і вони поїхали на лівий берег, де біля станції метро «Чернігівська» жила Девочка.

На хаті випили пляшку шампанського, і Мальчику стало вже зовсім добре.

– Класно! – вигукнув Мальчик і почав здирати з Девочки трусики.

– Т-ти крутой Мальчик! – видиралась вона.

Девочці було недобре, різало в животі і хотілося в туалет.

– Я зделаю теб'я багатой і щасливою, – сопів Мальчик, плутаючись у її гапликах і бретельках.

З його сорочки повідлітали гудзики, краватка заплуталась в ліфчику Девочки, а візитки порозсипалися по всьому ліжку.

– Безстижий Мальчик, – опиралася Девочка.

І несподівано для себе вони заснули.

Серед ночі Мальчика знудило, він навпомацки добрався до туалету, обняв унітаза й довго блював, а потім вмивався і прав забльовану краватку.

Вдосвіта Мальчик облапав Девочку, але відчув, що в нього там нічого не ворухиться, поцілував її оголену шию і навшпиньках рушив до дверей.

– Па-па... – сонно прошепотіла вона.

Він щось нерозбірливо буркнув і захряснув за собою двері.

Коло таксофона Мальчик довго рився в кишеньях, шукаючи телефонну картку, і хвилин десять видзвонував брата.

– Бодя! – гукнув у трубку. – Позич сто баксів. Вчора раскрутіл Девочку з фірми «Гренуй». Зароблю – віддам.

– Ти де? – запитало на тому кінці дроту.

– На «Чернігівській».

У трубці мовчало.

– За годину під Золотими воротами.

– Оккей! – почепив трубку Мальчик і спустився в метро.

У вагоні були вільні місця. Від шуму електропоїзда заклало вуха, Мальчик боявся проспати свою станцію і щипав ногу. Навпроти дрімав чоловік в окулярах, протяг качав на підлозі шкірки арахісу.

За годину він узяв братові гроші й посунувся на роботу.

З телефону Девочки довго відповідав автомат, а потім почувся її голос.

– Альо! – зрадів Мальчик. – Как дела?

– Оккей, – відповіла Девочка.

– Пересечьомся? – запропонував Мальчик. – Как у теб'я нащот времєні?

Девочка муркала в трубку і збиралася з думками. Після ночі у неї була уповільнена реакція.

– В п'ять с прайсамі в офісе, – муркнула Девочка і назвала адресу.

– Оккей, – посміхнувся Мальчик і поклав трубку.

За п'ять до п'ятої він стояв коло чорних броньованих дверей і тиснув дзвоника. Двері відчинив чоловік у сірому костюмі, з-під поли якого стовбурчилась кобура.

– Я к Альоне Харахандюк, – сказав охоронцю.

Чоловік набрав номера й повідомив у трубку про Мальчика. Його провели в офіс, де за комп'ютером

сидів бритоголовий чоловік, а другий розмовляв по телефону.

– То є так, – сказав чоловік у трубку. – Маємо шістьдесять роликів у прайм-тайм. Так, на другому каналі... Наразі перепрошую. Хай.

Мальчик заслухався і не помітив, як біля нього з'явилася Дівочка.

– Говорі по-українські, – тихо сказала. – Шеф не любить... – і голосно запитала: – Чай чи каву?

– Каву, – відповів Мальчик і злякано озирнувся.

Коли розмішав цукор і пригубив чашечку, біля нього з'явилася Дівочка з чоловіком середнього віку, який представився і дав візитку. Мальчик метушливо почав шукати в кишенях свою, простягнув чоловіку, візитка була пом'ята, і Мальчик відчув, як прилипає до тіла сорочка.

– Цей пан, – пластмасовим голосом сказала Дівочка, – має рекламну пропозицію, котра може становити для нас інтерес.

Чоловік завчено всміхнувся і подивився на Мальчика, що діставав з теки свій прайс. Він читав і запитував, а Мальчик відповідав, як на уроці української мови. Екзекуція тривала довго. Мальчик встиг випити дві чашки кави, його носовичок у руці був мокрий від поту.

– Гаразд, – сказав чоловік, – ваша пропозиція може бути цікавою. Треба подумати. Зателефонуйте в середу.

Його провели до дверей. По дорозі Дівочка встигла шепнути:

– Позвоні в середу утром.

– Може, завтра пересечьомся? – шепнув Мальчик.

– Па-па, – виштовхнула його в спину Дівочка.

Вдома Мальчик застав заплакану маму.

– Де ти ходиш? Тут таке горе. Арештували Богдана. Що ж ми будемо тепер робити?

У Мальчика відвисла щелепа, він заметушився, вхопив телефон, почав набирати номера.

– Щас ми решім етот вопрос, – гарячкував він. – Влад Козленко – вліятельний человек. У него денег – не пугано.

– Що ти шарпаєшся? – розсердилась мама. – Та скинь ти із себе маску ківського мальчика. Хоч раз поговори з матір'ю по-человечески.

– Треба найнять адвоката, – взяв себе в руки Мальчик. – Гроші я зароблю на рекламі, а трохи в когось позичимо. Все буде добре, побачиш.

До кінця п'ятниці вони знайшли адвоката. Адвокат був старий, з обличчям сушеної груші.

– Діла погані, – пом'яв адвокат заросле шерстю вухо, – його підставили. Підіслали чоловіка із записаними номерами банкнот і тут же їх у нього знайшли. П'ятсот гривень.

– Нащо їм моя дитина? – заплакала мама. – Тільки ж вивчивсь. Нащо було йти на ту роботу?! Йшов би в школу, вчителював, а я б діток гляділа. Двоє ж у його, як горох.

– Мам, – розсердився Мальчик, – ти знаєш, чого бастують вчителі?

– Ну таке ж... Не дають грошей, а що ці гроші, як он тюрма, – заплакала мама.

– Бачу, що живете скромно, – захрускотів пальцями адвокат, – я з вас багато не візьму, бо мало чим поможу. У вашого сина така робота, що там беруть всі і беруть багато, а його підставили, бо нема за ним сторони. Треба їм було жертвоне ягня, то вони його й вибрали. Така тепер наша жизнь, – прищмокнув дуплистим зубом і почав збиратися.

Всю ніч слухав Мальчик, як скрипить у квартирі паркет і шепоче свої молитви мама.

У середу вранці видзвонив Дівочку. Вони домовились зустрітися на Подолі в ганделику «У тьоті Соні».

На Верхньому валу побачив, як загорілися одночасно три світлофорні ока. «Це наминає сьогоднішній день, – весело подумав Мальчик, – бес-пре-дел».

«У тьоті Соні» він замовив дві склянки «Вінка Дунаю» і пригорщу помаранчів.

– Как там наши общіє проекти?

– Будем с вамі сотруднічать, – відповіла Девочка.

Він поцілував Девочку і взяв ще по лікеру. Девочка відмовлялася, але змусив її випити, і вони вийшли у вечірнє місто.

Теплий вечір виманив красивих жінок, які стояли на залитих електричним світлом зупинках, таємничо мовчали, і тільки голі ноги кликали в теплу ніч.

– Я проведу, – потерся біля вушка Девочки.

– Да, но в дом не пущу.

– Оккей! – торкнувся її носика.

Біля під'їзду поцілував Девочку взасос, а вона відштовхнула від себе, але її руки обм'якли, і Девочка підставляла довгу шию під гарячі губи Мальчика.

– Только на п'ять минут, – зашепотіла Девочка і потягла його темними сходами.

В кімнаті вони почали здирати з себе одяг і попадали в ліжку, плутаючись у її розсипаному волоссі і розстібнутих сорочках, і тут задзвонив телефон.

– Альо! – вхопила Девочка трубку, важко дихаючи. – Сама. А що? – перейшла на українську. – Через двадцять хвилин? Приїжджай.

Девочка зірвалася з ліжка й забігала, підсмикуючи на собі колготи і трусики.

– Уходи! Бистро! – гукнула Мальчику, що в напівстягнутих штанах сидів у розкошланому ліжку.

Девочка підвела губи, стягнула з ліжка Мальчика і випхала в коридор.

– Шеф? – запитав і відчув, як пересохло в горлі.

– Цьом-па-па! – подала кейса Девочка.

– У теб'я с ним?.. – спробував підшукати делікатне слово Мальчик, але так і не знайшов.

– Ти просто Мальчик, – зітхнула вона, – а он мущина, котрий мене содержит, іді, – поцілувала і випхала його за двері.

Без копійки в кишені посунувся Мальчик через міст. Над Дніпром, схожий на скибку дині, висів молодий місяць. По річці повільно плив освітлений катер. Коло річкового палацу, наче послулі таргани, стояли автомобілі. Вологий вітер качав на асфальті порожню пивну бляшанку. На дзвіницях соборів червоно горіли сигнальні вогні, проносились вечірні автомобілі, і вздовж траси стояли випиті пляшки з-під шампанського.

Вранці зателефонувала Дівочка. Вона чекала його біля галереї «Карась».

– У мене вигідное дельце, – взяла під руку Мальчика. – Предлагаю нал под двадцатипроцентну скідку.

– Чорний нал? – єхидненько скривився Мальчик.

Він не міг вибачити їй вчорашнього вечора.

– А налоговая?

– Нє твої проблеми, – буркнула Дівочка.

– Оккей, – сказав Мальчик, – я переговорю с Владом Козленком.

– Это твой шеф?

– Да! – сердито засопів Мальчик. – Но он не лазіт к дівочкам в постель.

– Фу, протівний, – дала йому щигля Дівочка. – Папа! В п'ять с мешком в офісе.

– Какім мешком?

– Какой непонятлівий Мальчик, – показала языка Дівочка, – для денег которий.

У Мальчика відразу виник план. Він скаже Владу про готівку під двадцять п'ять відсотків. Влад погодиться, його апетити ростуть, а рекламне агентство за ними не встигає.

В офісі Мальчик потренувався перед дзеркалом, аби не бігали очі, коли буде говорити про відсотки, головне не метушитися.

Влад ожив, повеселішав, закректав.

– Жду з грошима, – поплескав Мальчика, – зразу і розщитаюся.

У фірмі «Гренуй» йому вручили конверт з грошима і бетекамівську касету з роликом. Мальчик нагадав графік виходу реклами і вийшов з офісу. В ботанічному саду він перерахував гроші, витяг із пачки триста шістдесят гривень, зайшов до «Едему», випив яблучного соку й подався в рекламне агентство.

Коли Влад перераховував гроші, його пухкі руки тремтіли.

– Це тобі, – простягнув Мальчику.

Вдома віддав мамі п'ятсот гривень, а триста залишив собі. За ці два дні мама осунулась, вона надовго йшла з дому, розмовляла з адвокатом, тинялася по квартирі, перебила багато посуду і спалила чайника.

У Мальчика вже вивітрився смак першої рекламної оборудки, коли після роботи Влад запропонував підвезти його додому. Мальчик сів на заднє сидіння між двома незнайомими чоловіками, і перламутровий «опель» кольору згуслої крові помчав через усе місто. Мальчик весело розповідав Владу, як у діда в Залізному Хуторі лазив по яблука в чужий сад і собака здер з нього штани.

– А триста шістдесят гривень з конверта ти витяг тож весело? – запитав Влад.

Мальчик забелькотів щось несусвітнє і попросивсь вийти, але твердий лікоть штурхонув у дихало, він закашлявся і заплакав.

Влад Козленко сидів біля шофера спиною до Мальчика й кури́в сигару.

– Дело не в двох сотнях баксів, – сказав Влад, – дело в принципі. Ти оказався нечесним Мальчиком, а я цього не прощаю. Ти ж заробив свої двісті п'ятдесят баксів на проценти, але хотів надуть мене ще на двісті.

Двоє бичкуватих чоловіків у шкірянках міцно тримали його за руки. Вони виїхали на міст. Автомобіль притиснувся до пішохідної брівки і стишив хід. Мальчик вкусив чоловіка, який сидів ліворуч, і спробував відчинити двері. Борюкаючись, вони вибили у Влада сигару.

– Скиньте этого діловаря у воду, – гаркнув Влад, – хай охолоне!

Чоловіки вхопили його за руки й за ноги, розгойдали і перекинули через перила. В повітрі Мальчик перевернувся і важко вдаривсь об воду, але обпik не так удар, як льодяна вода. Холодні голочки вп'ялися у тіло. Він випірнув, хапаючи ротом повітря, й пособачому загриб до берега. Десь поруч бовтнув у воду кейс, і з моста почувся крик Влада:

– Слиш ти, як вплинеш, то не приходи. Я тебе уволив!

Кейса Мальчик не шукав, вода була темною. Він гриб під мостом, схожий на злякану мокру мишку, повз бетонні опори до освітленого річкового палацу, звідки долинала музика. Від холоду й розпачу цокотіли зуби, мокре волосся заліплювало очі, важкий одяг сковував руки і від холоду гусла кров. Гребти ставало все важче, тіло вже ледве слухалось. Мальчик відчував, що не допливе до берега й спробував кричати. На мосту хтось п'яно вилаявся і голосно зареготав. На набережній стояла світлокоса дівчина, спершись ліктями на перила, й самотньо курила. Загострений зір вловив жарину її сигарети і довгі ноги. Йому стало шкода своєї безпорадності. Дівчина була вже близько, голосно билася об воду музика

нічного клубу, прогуркотів на мосту електропоїзд, і тоді тіло скорчила судорога, праву ногу скрутило, він знову крикнув, захлинувся водою, гребнув руками, подивився на освітлений річковий палац, на вже недосяжну дівчину, на автомобілі, що пролітали в темряві, на безумне вечірнє місто, на всіяне зорями квітнєве небо і відчув, як стало легко й байдуже і вода вже не пекла холодом. Зграйка рибок пропливла над ним, торкаючись волосся, що гойдалося, наче водорості, з рота вирвалося повітря, і одна велика бульбашка роздувалась і роздувалась. У бульбашці він побачив брезкле Владове обличчя, почув сміх Дівочки, молода мама несла його на руках, а він тримав голубу кульку і дивився на святкових людей на Хрещатику, на ще живого тата, на Бодю в шкільній формі і з шоколадним морозивом на паличці, на портрети серйозних чоловіків над колоною, чув піднесені марші, радісний сміх і підсилений динаміком урочистий голос, бачив тісну готельку на Вітряних Горах, свою маленьку люльку, усміхнену маму, яка простягає до нього руки, таку молоду і схожу на Дівочку, тата, що обнімає маму і пробує відібрати в нього пустушку, але темна риба ворухнула губами і велика тендітна бульбашка лопнула, розбризкуючи на тисячі крапель його маленьке і гірше життя.

ВОЛОДИМИР
ДІБРОВАЯК МИ
ПРОДА-
ВАЛИ
СТАЛІНА

Було це восьмого листопада. Ми з Віктором прийшли до моєї баби. В неї сиділи гості: Коля й Люба. Вони колись жили разом у комунальній квартирі на Покровській. Зараз баба з тіткою Татою займають окрему кімнату на Героїв Підпілля. Поруч росте сад, баба збирає падалку й робить наливку, а сьогодні вона вис-тавила ще й самогон.

Коля – водій у зоопарку. Він краде гній з-під яків, а навесні продає роз-саду з парників. Люба робить у бу-феті на вокзалі.

Вони часто сварилися, як жили ра-зом. Тата навіть билася з Любою нав-кулачки. Тепер на кожне свято вони приходять до баби, балакають і див-ляться телевізор. Інколи баба з Та-тою ходять до них на гостину.

Тата працює кресляркою. Вона не-заміжня, на той рік їй буде п'ятде-сят два.

Моя баба – сухенька і бідова. Пен-сія в неї – тридцять карбованців. Вона збирає пляшки, шиє капці на продаж, її чоловіка, мого діда, забра-ли за рік до війни, з трьох дітей одне вмерло, Лорочка. Чотири класи гім-назії баба провчилася ще до рево-люції, бачила брата царевого, в тридцять третьому році знайшла хлібні карточки, при німцях прала білизну, через якусь дрібницю ро-ків десять як посварилася з другою дочкою, моєю матір'ю, і відтоді не

бачить її. Останнім часом до неї унадився один дідуган, щоб одружитися, а до Тати ніхто не ходить. Баба збирає гроші, каже, що не помре, доки сама не побачить кінця світу. Торік вона подарувала мені тисячу. Моя дружина купила собі шубу, а я – програвача.

Коля з Любою налили собі й нам з Віктором самогону. Баба сьорбала наливку. Тата нічого не пила. Їй ще звечора боліла голова й підвищився тиск. Коля за якимось лихом їздив до Москви, бачився з моїм батьком. Розлучившись із матір'ю, батько переїхав до Москви на відповідальну роботу і там одружився. Батько пригощав Колю польською горілкою і просив його, як чоловіка воружкого, дістати зібрання творів Сталіна. Від'їжджаючи до Москви, батько забрав свого власного Сталіна і не додивився, що він – українською мовою. Коля купив колись на товкучці Сталіна з піонеркою та причепив до свого «ЗІЛа». Він пообіцяв батькові дістати всі томи й вислати. Тата сказала, ніби в Грузії за зібрання творів Сталіна дають тисячу п'ятсот карбованців, а Люба притакнула, бо й сама десть таке чула.

Я стрепенувся. Тієї суботи один чоловік виносив на товчок повного Сталіна по троячці за том, а з місяць тому якась жінка продала всі томи за тридцять п'ять. Навіть якщо взяти по три, то це буде тридцять дев'ять, плюс томик з біографією – сорок два, плюс дорога туди-сюди – нехай сімдесят рублів, плюс харчі й вино. Сорок два та сімдесят та вино – нехай навіть сто п'ятдесят. Тисячу п'ятсот, або, як не півтори, то хоч тисяча двісті мінус сто п'ятдесят – це, що не кажіть, а тисяча п'ятдесят, хай навіть тисяча! А якщо взяти два-три комплекти?

«Як не дістану Сталіна на базарі, – подумав я, – то доведеться вкрати у когось із знайомих».

Ми вийшли від баби. Віктор сказав, що тепер він зрозумів, чому я ненормальний. Я не образився.

Віктор – мій друг. Ми можемо годинами мовчати або варнякати, і ніхто не добере, що тим часом ми намацуємо дорогу, хоч і не відаєм, куди вона нас заведе. І жоден не зазіхає на іншого, бо тоді – дружбі кінець.

Віктор знається на теоріях і ганить мене за всякі гріхи, особливо за жінок, бо сам їх боїться. Я їх не боюся. Вчора, наприклад, зібралися-таки віднести нашого кота на парування. Жінка вже кілька разів домовлялася по телефону, а мені все ніколи було. Прийшов я з котом, роздивився, а котяча хазяйка виявилася манекенницею. Довелося віддатися їй прямо на кухні.

Вийшовши од баби, я запропонував Вікторові дістати по комплекту Сталіна й податися до Грузії. Віктор не схотів, сказав, що гроші – бруд, хоча сам завжди плакався на їх нестачу. Незнана східна країна, сказав я йому, півтори тисячі на будь-які книжки та мандри. Він повагався й пристав на таку умову.

За два рази ми купили по Сталіну під мостом, де збираються книжкові «жуки», по чотири рублі за том у середньому. Дружина відкладала на килим, але я підбив її зняти трохи з книжки. Віктор дав свою частку та дістав іще два томи з біографією.

Ми купили квитки на літак, я викликав лікарку, лікарка засичала, дала мені термометра, я поклав його під пахву, рукою стиснув стільця, напружився, термометр показав тридцять сім і чотири, вона дала звільнення на три дні, наші квитки перевірили, двері зачинилися, літак здригнувся і рушив у небо. Пасажири пили ситро.

Віктор сказав, що дарма він піддався на мої умовляння, що Сталін – диявол, а ми – спекулянти, тому слід чекати біди. В літаку він дав обітницю, як усе минеться і ми не впадемо, однести п'ять карбованців на спільну свічку. Він був філософом і забобон-

ником. Я – соціологом і діонісійцем, хоч ми з ним закінчували разом. Я став із нього глузувати. Він похнюпився. Всі ми – гордії та скептики, і шлях нам – униз, сказав він. Ми не любимо владу, не здатні ні коритися, ні обурюватися. Грузини через те й тримаються, бо всі як один поважають Сталіна. А ми все нігілізм видихаємо.

Вони, кажу, люблять Сталіна, а нам тільки цього й треба. В кожного під скелею капшук з мільйонами закопаний. Півтори тисячі за Віссаріона – це їм тьху! Кавказька гостинність – не більше.

В Грузії була тепла ніч. Автобус довів нас до центру. Ми йшли порожньою вулицею, дивувалися грузинським написам і зеленим деревам, бо в нас уже давно все поживкло, почервоніло та пообпадало.

Раптом звідкись долинула музика. Ми вийшли на майдан. Там танцювали парубки й дівчата, трійко хлопців грали на бубні, сопілці та акордеоні. Усі були вбрані по-звичайному, сиділи на сходах, розмовляли по-грузинському. Танцюристи ставали в коло, розходилися, мінялися місцями. Танок був народний, нескладний, але вимагав певної злагодженості. Підпилих не було, дехто хитався разом із музикою або приспівував, усіх захопило дійство. Ніде не грав магнітофон, не співали модних пісень під гітару, ніхто не матюкався, не було міліцейських, за рогом не чекав бобик, на лаві біля пам'ятника поетові ніхто про всяк випадок не сидів. Було очевидно, що вони десь гуляли, тоді вийшли на майдан, завели танок, і нічого тут дивного немає, вони так завше роблять, і ніхто їм не боронить.

Мені закортіло стати грузином і прибитися до чужого гурту. І Віктор їм позаздрив. Він пообіцяв, повернувшись додому, піти танцювати як не на майдан, то хоч у підземний перехід. Але ж хто нас навчить того танцю і хто ж нам дозволить таке?

Стало світати. На крайнебі без мук народжувався новий день. Почали виходити люди. Треба було братися до діла. Ми побігли до авіакас по квитки назад, поки є гроші. На узвозі росли дерева. Якби з'їсти бодай одну шишку, сказав Віктор, то можна було б стати щасливим на цілий тиждень. Але ми поспішали.

Півтори години довелося стояти в черзі, і після того у нас залишилося п'ять карбованців і два Сталіна з біграфіями на три тисячі. Треба було подумати, де ночувати. І ми метнулися по готелях. На центральних вулицях були кав'ярні. Люди не кваплячись пили чай із пундиками. Вільних місць в готелях не було. А була вже обідня пора. По обіді ми подалися пішки до єдиної на все місто букіністичної книгарні, щоби прицінитися. Книгарня була малою та нечупарною. На полицях стояли грузинські книжки з агрономії п'ятдесятих років видання, стосики журналу «Вымпель» та безсмертний твір Шота Руставелі естонською мовою. Біля шаф було чоловік шість покупців, за касою сиділа товста жінка в окулярах. Я стиха підійшов до крайнього книголюба й привітався. «Ви не знаєте, де тут можна дістать зібрання творів Сталіна?» Той сухо відказав, що не знає. Біля вікна Віктор і собі когось розпитував. Я перепросив, звернувся до іншого, що стояв із своїм приятелем. Вони нічого не знали. Я почув, як хтось голосно запитує Віктора:

– А для чого воно вам треба?

У книгарні стало тихо. Касирка підвела очі від газети. Всі повернулися в наш бік. Я підійшов до каси.

– Ви не могли б нам порадити, де купити зібрання творів Сталіна? У вашій книгарні хоч інколи воно буває?

– Буває, ми його допіру продали. А ви приїжджі?

– Так. Ми нетутешні.

– То зайдіть завтра вранці.

- А що, воно за день може з'явитися?
- Так. Нам їх часто заносять. Ми для вас залишимо.
- Щиро вам дякуємо. А по скільки за том?
- По дев'яносто копійок.

На два карбованці ми пообідали, а трьох вистачило б хіба що на дорогу з аеропорту додому. Про готель та вино годі було й мріяти. Порадившись, ми пішли на вокзал. Там у кіоску старий газетяр торгував з-під поли московськими цигарками. Купляти Сталіна він не схотів. Молодий пасажир також відмовився, навіть не спитавши за ціну. А ми б недорого взяли.

- Навіщо він мені? – запитала молодиця.
- Нєт, дарагой, не нада, – відказав чоботар.

У роті він тримав до сорока цвяхів. Віктор не йняв віри: у нас кожен чоботар має портрет Сталіна.

Біля вокзальної каси продавали мандарини. Ніхто не сварився, не ліз уперед. Ми запитали, чи не треба кому Сталіна. Охочих не знайшлося.

- А патріотизм? – обурився Віктор.
- Што тебе нада? – запитав його продавець.

Я швидко потяг Віктора геть. Нарешті біля камери схову не дуже чистий грузин забажав подивитися на зібрання творів. Він довго торгувався, обмацав кожен том, а тоді купив у нас комплект з біографією за сорок карбованців. Він запитав, чи немає у нас фотографій хлопчиків або цуциків?

З грішми життя пожвавішало. Ми сипонули по крамницях, купили по десять новорічних хлопавок, ікри та чотири пляшки білого вина на вечерю. Об одинадцятій нам поталанило дістати розкішний номер на дванадцятому поверсі. Зайшовши, ми впали на ліжка, бо натомилися з такої біганини. За вікном місто блимало каганцями, майже навпіл його розтинала чорна річка. Ми помили руки, поставили на стіл вино, сир, хліб, цибулю, ікру, яблука, відчинили бал-

кон, розкоркували пляшки, посідали у фотелі, скинули черевики, а ноги задерли на вільні стільці.

Я запалив цигарку. Віктор не палив, але любив, коли чиркає сірник і в повітрі повз нього, коливаючись, пливе димок од першої затяжки, змішаний із запахом згаслого сірника. Особливо якщо сидиш у кабіні грузовика, їдеш попутками до моря або десь у сільському готелі, гуртожитку чи школі, що її на час вакацій здають туристам. Туристи туляться до керівника, щоб не загубитися, а ми сидимо удвох, я під гітару співаю.

Перш ніж сісти, ми випили по склянці вина. Я завжди був ліриком. Я й зараз лірик, але пісень вже не пишу. Віктор грав на гітарі краще за мене, але не мав слуху, самотужки вивчив ноти, подолав навіть п'єсу Баха. Чи то був Паганіні? Взявши гітару, Віктор перебирав два-три складні акорди. Для цього він розкарячував пальці, охоплюючи половину грифа. Акорди ці він сам вигадав. Далі йшов Паганіні, він же – Бах. Дійшовши до половини, Віктор раптом уривав себе, мугикав щось під ніс, брав два-три складних акорди, відкладав гітару, червонів та більше не подавав голосу. Співав він після третьої різким, хлопчачим голосом, перекручуючи слова. Він також малює, дописує дисертацію, кілька статей надрукував у московських журналах, а свій роман збирався переправити з негром на Захід.

Ми допили дві пляшки. Вино, йдучи по трубах, ще довго залишало по собі приємний спогад. Пили ми натще, щоб зберегти його жіночі пахощі. Життя знову набувало сенсу. Нас огортали приязнь і злагода, сир танув у роті, ікра з баклажанів відгонила медом. Закортіло писати роман. Я – лірик, але довго нічого не пишу, бо не має письмового столу, живу в божевільні – з тещею, тестем, швагером, жінкою, дочкою, котом, по троє в кімнаті, швагер п'є, теща лається,

дочка каверзує, кіт ходить у пісок, пісок смердить, кімнати – чотири квадратних метри на душу, окреме помешкання й не світить, але сьогодні я їм усім це прощаю.

Од вина Віктор розчулився. Він голосно відригнув, а я голосно дав газу. В діло пішла третя пляшка.

– Була в мене одна французенка, – почав я.

– Була в мене одна німкеня, – перебив Віктор і таки не збрехав. У нього точно була одна з Гедеєру на п'ятому курсі в гуртожитку на Дев'яте Травня.

– Була в мене одна грузинка, – сказав я.

В мене дійсно була одна грузинка. Її звали Веріко. Ми познайомились на морі в Гантіаді. Я був студентом і сидів на березі з двома знайомими. Сильно пекло. Ми вже накупалися по саме нікуди, і ні читати, ні в карти грати не хотілося. Якась дівчина з надувним матрацом сіла неподалік. Була вона чорнява, струнка й приваблива. Ми підлізли до неї з жартами. Вона байдуже позирнула й розкрила книжку. Один з хлопців став по-йогівському на голову, другий пройшовся колесом, а я показав, як Бора Аптекар у першому класі на фізкультурі перевертався через голову. Вона засміялася. Після пляжу я провів її додому. Була вона з цього ж містечка, приїхала до батьків на вакації.

Потім ми зустрічалися щодня. Одного разу я навіть ночував у неї, як не було родичів.

Віктор розлив четверту пляшку.

У вересні вона приїздила до мене, й ми тиждень жили удвох на дачі.

Потім щодня писали листи одне одному. А в жовтні трапилася мені одна, зовсім під боком, що потім виявилась шльондрою, не те щоб зовсім шльондрою, а так, одне слово, я не став із цим критися, одразу написав про все Веріко. Вона надіслала телеграму, хотіла приїхати, я кажу – не треба. Вона подзвонила, питає:

– Чи ти розлюбив мене?

А тут батьки поруч крутяться, мені незручно про таке балакати.

– Потім, – кажу, – напишу.

– Може, мені приїхати?

– Ні, – кажу, – не їдь.

Більше я їй не писав, і вона мені не писала. Вже шість років минуло.

Віктор похнюпився і мовчав. Не було чого пити. Я взяв яблуко.

– Сука! – сказав я. – Якби я не вчинив таке, все повернулося б зовсім інакше. Я ж відомий лірик, ти це добре знаєш, а нічого не пишу.

Віктор хитнув головою.

– Не пишу, бо запаскудив себе!

– Так, – погодився він, – ти себе запаскудив.

– Нікого в житті так не кохав, як Веріко! І вона мене теж любила. Більш мене ніхто не любив і не любить!

– А ти її розшукай, – каже Віктор.

Я здивувався. Він завжди мене картав за перелюби. Сам він не перелюбствує, хоч і дружини не має. А мені часто сни сняться. То я з кимось у канаві, то мене одна там з роботи до себе тулить, то я голий посеред класу стою, а фізик викликає до дошки задачку рішати. А інколи сниться: їду я шляхом, а поруч вона, моя Веріко, посміхається, цілую її, ніякої ерекції, радісно, небо над нами низьке таке, хмарки мов крейдою хто мазнув. Раптом вона пришвидшує ходу, не обертаючись, іде геть. Стій, Веріко, почекай на мене! А вона все далі й далі. Я – за нею, а ноги до землі прикипають, серце з жалю розривається. От вона вже і за рогом зникла. Прокидаюся – поруч дружина спить, і плакати хочеться. Прогавив, дурень!

– Гайда до неї, – каже Віктор.

– Куди?

– Вона, мабуть, давно вже заміж вийшла.

– Нічого.

– А як же сім'я, діти?

– Не знаю.

Була глупа ніч. Ми ще побалакали про бога, про китайців і полягали спати. Вночі я прокинувся і наповнив дві пляшки, на світанку удруге, але дві інші пляшки стояли вже біля Вікторового ліжка вщерть повні. Довелося йти в туалет, добре, що він був тут же, в номері.

Спали ми недовго, але вранці рушили міняти авіаквитки на залізничні до Гантіаді.

Я готувався до зустрічі з Веріко. Все здавалося непевним, бентежним і радісним, як після третьої чверті десятого класу, коли разом тануть сніги, а ти перед люстром давиш прищика, перш ніж зателефонувати до однокласниці.

До поїзда лишалося вісім годин, а в нас іще нудився один Сталін з біографією. Торгувати біля книгарень ми не наважувалися і понесли книгу на базар до селянства.

Там ми наїлися сулугуні, чурчхели, каштанів, залили це червоним вином, але ніхто, навіть м'ясники, не спокусився на наш другий комплект. На ринку була напівдальня, напівшинок. Там сиділа весела компанія дядьків. Ми привітали шановне товариство.

– Вам не треба? – питаємо.

– Ану, що там, покажи.

Подивилися.

– Ні, кажуть, – нам не нада.

– Як же не нада? Не може такого бути!

– Тобі що, грошей треба?

– Так, нема за що додому їхати.

– Скільки хочеш?

– По п'ять за том.

– Іди гуляй.

– А по троячці? Так, щоб оддять!

– І по троячці не буде.
– Як же нам додому дістатися?
– Гаразд, давай по два, візьму. Еге ж, так воно російською мовою... От якби грузинською. Ні, не буде діла.

– Тоді давайте усе з біографією – за двадцять п'ять!
– Давай, хай йому грець!

Надвечір поїзд уже тягнув нас до моря. Разом з нами їхав грузин Лері. Він виставив три літри домашнього вина і чачу. За другим літром стали балакати про політику. Віктор запитав, як у них із національним питанням. Лері сказав, що Україну вони дуже поважають. Якось тбіліське «Динамо» набрало стільки ж очок, як і «Спартак», хоч і забило більше голів, але «Спартак» іще мав зустрітися з київським «Динамо». Киянам уже було байдуже, але вони грали завзято, а Рудаков узяв навіть одинадцятиметрового. Київське «Динамо» виграло, тбіліське стало чемпіоном, а грузини надіслали Рудакову багато подарунків. І Лері надіслав.

Вранці ми попрощалися, обмінялися адресами й вийшли в Гантіаді. Було сонячно й тепло. Я пізнавав знайомі місця, і мене охопив сум.

Веріко, дитинко! Ось ти знову посміхаєшся, згорнулася під ковдрою, і визираєш, і кличеш до себе, й усміхаєшся.

Віктор раптом почав співати. Він ішов аж підстрибуючи, нюхав листя, футболив камінці, скинув куртку, роззув черевики, і так ми дійшли до моря. Я сів на тапчан, а Віктор, поскидавши купою одяг, поліз голий у воду.

– Холодно? – запитав я.

– Градусів п'ятнадцять. Те, що любиш, – сказав він.

Веріко, пам'ятаєш, твої батьки десь поїхали, ми купалися, а потім пішли до тебе. Так-от, моя єдина, хоч я був такий хвацький, але щоб ти знала, любя,

тоді я був ще недоторканий і дуже хвилювався. Коли б це було десь на вечірці чи на пікніку, то мені було б байдуже і все пройшло б чудово, але ж я кохав тебе і зараз теж, хоч уже шість років минуло, а воно все ще тріпоче, хоч тих мамочок у мене було – ого-го! – а я тоді дрижав, і жадав, і острах мене брав, і так я й не зміг донести себе до тебе.

Голий Віктор зовсім пустився берега. Він пірнав у хвилі, вистрибував, розмахував руками, щось вигукував. Я прислухався.

– О повноцінне життя! – кричав він. – Треба кохати! Треба кохати і нічого не боятися!

Пляжем ішли поодинокі відпочивальники в пальтах.

– І більше нічого не треба, – вищав Віктор, – ні вина, ні книжок! – його стаття зібгалася, він із гелготом плюхався в холодну воду.

Веріко, ти тоді дуже здивувалася, де ж поділася вся моя хіть, а я не доніс, геть заслинив тебе, а ти шептала:

– Ну, що таке? Давай! Ну, чого ти? – так лагідно-лагідно, а я зніжковів і хотів умерти. Ти мовчала, я схопився з ліжка й вибіг.

Надворі пашили квіти. Я попросив у квітів, щоб до мене швидше поверталось бажання. Тоді пішов у берег, розігнався, стрибнув у воду й просив у моря, щоб до мене швидше поверталось бажання. Не доходячи до її будинку, я сховався за дерево, де не сягало світло, припав до землі й просив у неї, щоби до мене швидше поверталось бажання.

На вулиці не було нікого. Я тихо відчинив хвіртку. На небі мерехтіли зірки. Я попросив у них, щоби до мене швидше поверталось бажання, й зайшов.

Ти вже спала. Я ліг. Ти крізь сон поцілувала мене. До мене умить повернулося бажання і застриміло, як монумент.

– Веріко, – сказав я, – дивися, я прийшов до тебе.

– Потім, – сказала ти й пригорнулася, – спи, мій хороший.

Віктор виліз із моря й покрився сиротами. Його очі блищали.

– Пішли швидше, – сказав він, – все тільки починається.

За десять хвилин ми стояли біля будинку. Там була її мати. Вона запитала, хто ми, звідки, для чого. Провідом, колись відпочивали разом, провідати.

На стінах висіли фотографії: батько з матір'ю, Веріко з братом, Веріко з якимось чоловіком, Веріко з чоловіком і дитиною.

Що ж це виходить? Доведеться іти до загсу, жеку, ділити майно, помешкання, аліменти, їхати сюди, добридень, тещо, ось і я, здоров, дитинко, я твій новий тато. Або брати Веріко до себе, добрий вечір, мамо, я прийшов до тебе знову, ось моя нова дружина з дітям, посунься.

– А де ж зараз Веріко?

Веріко живе за триста кілометрів звідси, в неї дочка, дівчинка, онука наша, а сама вона працює вчителькою, чоловік – дантист, грек, не те щоби грек, а репатріант, батьки його тут, оце саме назад їдуть у Грецію, хунти вже, слава богу, нема, і Веріко хоч-нехоч, а мусить їхати.

Ясно. А можна її адресу? Може, колись із Восьмим Березня або із Першим Травня привітаємо.

– Ось вам адреса. А чи не про вас мені колись Веріко...

– Ну, прощайте. У нас там поїзд. Дуже приємно було.

Дорогою ми мовчали. Тоді, на дачі, вже під кінець її відвідин, я почав нудьгувати. Вона ластилася, називала всілякими словами, але все якось одноманітно. До того ж я натер там щось, і два останні дні між нами нічого не було. Та й що я зможу дати їм замість

грека? Греки багаті, та й вона, мабуть, до розкошів звикла. Грузинка...

Ми вийшли до станції.

– Ну, що, поїхали до неї? – питає Віктор.

– Ні, – кажу...

Віктор збентежився, але виду не подав.

– Поїхали, – кажу, – в Адлер. Гроші є, гульнемо, а тоді потягом додому.

Він не відповів, мабуть, образився. А мені який з того клопіт? Нехай сам із своїми комплексами розбирається.

В Адлері ми взяли квитки на поїзд, по два літри вина, риби, пива, ікри та хліба для діабетиків. В житті всього треба скуштувати.

Після літа місто виглядало пусткою, на лавах сиділи соромітниці. Ми добре набралися і пішли до тиру. Із нашої стрілянини попадали всі білочки чи зайчики, точно не пам'ятаю. Потім скинули штани й присіли під тиром. Неподалік росла кукурудза, гарний буде дружині гостинець, листопад – а тут – кукурудза!

– Пішли, – кажу, – Вікторе, двох мадам знімемо.

Він послав мене, а я не образився. Ми взяли шипучого по рупь дві й незчулися, як спочило. Там у них на вокзалі був ресторан. Підходимо:

– Дозвольте, жіночки, зайти, ах! Ви не розумієте по-руськи, ви полька, була в мене одна полька, можна вас у кущики на хвилиночку, так, це – ваш синок, скрипаль із симфонічного оркестру! Проїздом на гастролі до Ісламабада через Сочі, дуже приємно, я сам – відомий контрабасист, тара-ра-бум, пус-ти до ресторану, ви офіціантка? Хоч сирку по дев'ятнадцять копійок, а цей швейцар, швейцарець, льокай, словом, нас тіко – шасть! – і випхав. Ти, Вікторе, почекай, я зараз, – і назад до ресторану. – Офіціантко, – кажу, – дай за зад подержуся, й що ти думаєш, дала!

Уже поїзд стугонить. Я з торбою біжу, Віктор позаду, заповзаємо по сходах, торба рветься, кукурудза котиться, тріщить, чавиться під ногами. Вагони сіпнулися й потягли нас додому. Мені здалося, ніби торбу Віктор роздер.

Під час сірого похмільного забуття мені наснилося, що я постарів. Продер очі – за вікном степова осінь, волосся безтямно пробиває щоку, сіпається праве око, в лівім шумує дразливість, гасає іронія, десь нижче залягає надія, а під нею – невідомо що. Постарів, таки постарів...

Наді мною лежав Віктор. Я гукнув, він не озвався.

Господи! Скільки разів іще доведеться народжуватись, мучитися у школі, втрачати невинність, слухати родинні чвари, засвоювати мудрість світу сього, шукати собі пару, боліти зубами, приймати якусь дурницю близько до серця, розчаровуватися, хворіти, жахатися смерті, помирати...

Весь день і ніч я прокуняв, а вранці ми приїхали. Над вокзалом мрячило. Ми розпрощалися. Я пішов додому. Треба було вигадати щось ловке для дружини, чому я повернувся без грошей.

ОЛЕКСАНДР
ЖОВНА

КУЛЬГАВА РУСАЛКА

Коли надвечір старий Корній плентався городом до берега, горблячись під довгим покрученим веслом, чиясь голова неодмінно кричала йому через паркан: «Глядіть, діду, коли б вас русалки не залоскотали!». І реготала.

Можливо через те Корній, як завжди, вирушав трусити ятери, коли вже зовсім смеркало, аби ніхто не чіплявся.

Схожа на стару печерицю дідова хата, що сиділа-сиділа серед луків – та й прилягла – притомилась, була найближче до річки. У кінці дідового городу блищала невелика сажалка, де старий змайстрував дерев'яну кладку з драбиною, щоб зручно спускатися у воду. Саме з тих пір сажалка і стала зватись купальнею його імені. Тут же Корній припинав човна. Вузький прохід в очереті з'єднував купальню ще з одним плесом, де дід ставив свої ятери. З рясною сивою бородою, у білій полотнян-Зи сорочці, дід Корній світився серед ночі, мов фосфорний, або ж якби було так, що тієї ночі у човні мав розквітнути кущ жасмину, то ніхто б і не подумав вагатися, що саме так воно й сталось. Над водою туман насотав білої вати, і дід, час від часу, занурював у ту вату свої лапаті руки, що здавались незграбно стяганими з рудої глини якимось невдахою гончарем, який, певно з похмілля, задрі-

мав та й залишив їх на осонні, від чого вони потріскались глибокими тріщинами, мов висохлий ґрунт пустелі. Отож, коли необізнані комарі сідали на ті руки, то, повештавшись їх репаною поверхнею, згодом відлітали ні з чим. Дід перехилився через борт, щоб витягти ятір, і його сива борода неодмінно вмочувалась у темну воду. Тоді мимоволі думалось: «Хоч би ото яка така річкова чортівня не вхопила старого за бороду та й не стягла чого доброго з човна». Надто вже старий був Корній, а тому повільно, не поспішаючи, здійснював він свою справу, ніби одержував від того насолоду. Туману над плесом згодом збільшувалось, і тепер, дивлячись на старого, вже не можна було впевнено сказати – дід то сидить чи просто клубок туману, що виснувався в горбик.

Тієї ночі дно Корнієвого човна вкрили кілька чималих, майже круглих карасів, що виблискували, мов величезні циганські сережки. Старий поглядав на них і щось вдоволено бурмотів. Стояла чудова липнева ніч. І хоча ятери були вже всі вибрані, Корнію чомусь не хотілося пливати до берега. Задерши голову, старий втупився в якусь далеку зірку, що миготіла Бог зна де у чорному небі, і замріявся.

Минув час, перш ніж Корній облишив ту зірку, поступово притих і насторожився. В якусь мить йому здалося, чи то почулося, що там, за очеретом, де була його купальня, щось ніби хлюпочеться. Старий, дивуючись, взявся за весло.

В кінці проходу, де вже поблискувало плесо його купальні, він ще раз занурив весло у воду і враз зазмер. Човен ткнувся у молоденький очеретець і зупинився.

– От тобі й маєш, – настільки слабенько ворухнулись старечі уста, що слова ті заплутались у дідовій бороді, та так і не виборсались із неї. Всього у кількох змахів весла біля його кладки була русалка. Вона

стояла на драбині так, що вода покривала її ноги, ледь не дістаючи колін. Русалка мала вигляд молодої дівчини з довгим світлим волоссям, що спадало по спині нижче пояса. Крім того волосся, більш ніщо не ховало її тіла. Авжеж: вона була голою. Русалка стояла до Корнія спиною і повільно спускалась драбиною у воду. Вона ступила ще на один щабель нижче, і темна поверхня води, сягнувши русалці вище колін, торкнулася стегон. Тієї ж миті вода здригнулася і соромливо відбігла хвилями. Русалка повернулася до води, і те, що побачив старий нічною порою, нічим не різнилось від того, якби перед ним тепер була справжня молода дівчина. Її бліде незагоріле тіло аж ніяк не узгоджувалось із сподіваннями Корнія. «Все ж, як-не-як, річкова нечисть, то хай би вже зелена... та й хвіст же... а тут ноги... Хоча ноги так собі, байдуженькі...».

Хтозна, може воно й природно, що і в такі роки мужчина лишається, бодай хоч у душі, людиною, і серед двох вражень страху та спокуси у подібних випадках переважає останнє.

Русалка нахилилась до води, занурила руки і хлюпнула собі на тіло. Далі вона зробила так ще кілька разів. Потім випрямилась на весь зріст і, звівши до неба обличчя, якимось протяжно й тремтяче зітхнула. Мокре тіло її аж засяяло серед ночі, переливаючись під місячним сяйвом. З твердих білих грудей, що задержались подібно тому, як задираються іноді кирпаті дівочі носи, скочувались і падали в темну річку краплі. Під носом у Корнія заворушилися вуса, і він щось прошавкав. Що саме – розібрати було неможливо, але про себе тієї миті старий подумав: «А що, якби, ото, взять та й спробувати їх рукою? Взять, ото, та й у жменю?» І було б то з піввіку тому, мабуть що, Корній так саме й зробив. Але тепер він стримався: «Одначе, ще чого доброго, залоскоче та й потягне у

той річковий морок. Кричи тоді, лементуй, хто те почує?» І Корній, так ніби між іншим махнувши в повітря, викреслив поперед себе хреста.

Тим часом річкове створіння, що принадністю мало чим відрізнялось від справжніх жінок, продовжувало існувати. Русалка знову нахилилася до води і обхлюпувала собі тіло. Вона робила це, мовби виконуючи якийсь ритуал і, здається, щось шепотіла. З усього старому вдалося розчути лише два імені Петра і Павла. Вони найчастіше повторювались.

«І чого б, ото, їй згадувати саме Петра з Павлом, – подумав Корній, – хоча, чекай-чекай... завтра у нас що? Так-так-так, так-так, так і є – Петра і Павла. – Корній обережно почухав за вухом, – ти бачиш... Он воно що... Ти бачиш... А все ж гарна нечисть, нічого казати. Білява така, ага, ловка нівроку. Все ж, щоб пощупати крихту, то й не гріх, ладно скроєна. Русалка, бач...»

Так думав Корній у свої чималі роки. І хоча на його віку русалки траплялись йому вперше, Корній ні на мить не сумнівався, що то саме вона й була. Можливо, коли б тієї пори Корній зважив, що ніч по-своєму змальовує дійсність, ніж, скажімо, зображує її день, то хтозна наскільки б твердою була його впевненість у тому, що бачили його очі. А коли б та русалка й справді явилася вдень, та коли ж би убрати біле тіло її у той одяг, що вона носила звичайно, підібрати волосся та зазирнути в обличчя, заліплене ластовинням, незалежно від пори року, то навіть Корній пізнав би в ній руду Леську, сусідську дівчину, або, як ще казали, кульгаву Леську, бо від народження у дівчини була пошкоджена нога. Навряд чи навіть Корній пожвавився б тоді подібним чином. Леська не сказано гнітилася як свого каліцтва, так і ластовиння, що було призначене для цілого гурту, а все ж дісталось їй одній. Тому дівчина завжди ховалась від лю-

дей, а як і з'являлась, була, звичайно, закутана, замотана, вхована подалі у своє нехитре збіжжя. Єдиною подругою Леськи була стара собака Жучка. Навіть мати Лесьчина іноді соромилась своєї дочки, особливо на людях і майже зовсім відцуралась, коли у Леськи з'явилась маленька сестричка з чистим білявим личком і рівненькими ніжками. Коли Леська заглядала в колиску на те чисте біляве личко, то разом з почуттям ніжності вона відчувала ще й якесь інше почуття тривоги, що стримувало її любов. Здавалось, Леська не наважувалась протягти свою в ластовинні руку до того білого личка, аби часом не перебігло її ластовиння на нього та не забруднило. Важко сказати, навіть уявити, що відбувалося тоді там під нехитрим Лесьчиним вбранням, під рудими задертими грудьми, де сховалось, забилося подалі від усіх відлюдкувате Лесьчине серце, яке теж жадало материнського тепла, друзів, вражень, кохання, жаги. Крім того, у нього було ще й своє найзаповітніше бажання, мрія, яка пестила Леську в нічних думках і снах і водночас засмучувала й змушувала картатись, бо була такою далекою вдень, коли її ще далі відганяли люди, їх очі – зневажливі, жалісливі, здивовані, байдужі, зверхні, злі, пихаті. О, як страшилась вона всіх тих очей. І лише одна стара Ївга, столітня баба, яку в селі звали відьмою, ставилась до Леськи по-доброму, ніби й не помічаючи її біди.

Саме Ївга нарадила Лесьці сьогоднішню ніч. Навчила, як і що слід робити. Тільки раз на рік на Петра і Павла випадає та ніч. Відомо, що коли тієї ночі скупатися дівчині у річці, але без усякого одягу, та прочитати певну молитву, то невідомі таємні сили здійснюють диво. Немало дівчат, що жадали стать вродливими, чи ж закохати у себе якогось парубка, приймали те таїнство. Хтозна, як те все ставало в пригоді їм і чи ставало. Але кажуть, хто надто вірив

у незвичайність ночі, той все ж домагався свого. Звичайно, Лесьці було страшно іти поночі до річки, та ще й, скинувши з себе одяг, лізти в темну воду. Проте, пам'ятаючи слова старої Ївги, ні на що не звертати уваги і твердо триматись своєї мети, Леська вирушила в ніч, до дідової купальні. То була остання надія, яка могла повернути їй маму, сестричку, радість, любов. Леська дивилась тепер у темну воду, де на незбагненній глибині блимали зорі і морщився місяць, набирала в долоні прохолодної води і обливала своє руде тіло, шепочучи заповітну Ївжину молитву, до нестями, до запаморочення. І раптом, в якусь мить, справді сталося диво. Леська помітила, як вода, спадаючи з тіла, забирає з собою в пітьму її руде ластовиння. Вона змивала його, мов наліплений бруд, а тіло Лесьчине ставало чистим і білим, як обличчя маленької сестрички. Леська, не вірячи очам, підставляла до місяця і обдивлялась усі частини тіла, що здавалось тепер чужим, тіло, яке вона бачила лише в своїх бентежних снах, від яких так не хотілося просинатись. Сталося диво. І тепер вже не тільки Корній не впізнав би кульгаву Леську. Тіло її було чистим, молодим, принадним. Обличчя її, здавалось, теж змінилось. Щасливе, усміхнене, воно ніжилось під голубим сяйвом. Мов дитя, бавилась Леська з річковою водою, обливала тіло, обличчя, ніби було їй все мало, мало, певно забувши про все на світі у своєму щасті. І враз Леська зойкнула. Заворожений Корній ненароком зронив весло, і воно, човгнувши об бік човна, хлюпнулось у воду. В ту ж мить Леська побачила у пітьмі велику сиву бороду. Дід Корній витріщився на річкову істоту і не знав чого чекати.

«Куди ж вона у берег?...» – все, що встиг подумати старий, перш ніж русалчина світла постать розтала в нічній млі. З намоклої кладки у воду падали краплі.

– От тобі й маєш, – зітхнув зрештою Корній, – як марево... Наче й не було... От так-так... Бачиш, як воно бува... Але ж хто тепер у те повірить... А дівка нічого, от тільки кульгава. І чого б то русалкам кульгавити?... – старий зітхнув знову, – ні, не повірять. Вже тепер знаю – не повірять... – і з досадою взявся за весло.

Ніхто не бачив, як добігла Леська городами до свого двору. Захекана, мокра, притиснувши до грудей свою зібгану одежину, вона влетіла в сіни і замкнула за собою двері. У хаті було тихо, всі вже давно спали. Надворі, за вікном, теж було тихо. Ніхто не гнався за Леською. На порозі, у місячній плямі, сиділа Жучка і чухалась на всі боки, відбиваючись від ненависних бліх. Трохи заспокоївшись, Леська згадала про диво. Але коли поглянула на своє тіло, безсило опустилась на лаву. Біля лави стояло відро з водою, в якому плавала жменя нічних зірок. Кілька теплих Лесьчиних сліз упали до тих зір. Потім вони упали на її руді коліна, на руки, густо-прегусто заліплені ластовинням. І було те все не у сні. Боячись розбудити маму і маленьку сестричку з білим личком, Леська не голосила, не примовляла, а лише тихо скиглила, мов цуцення, що забилося під лаву, і час від часу шепотіла невідомо до кого:

– Якби ви знали... Якби ви тільки знали...

БАБКА

Сичали, тріскотіли двері, і автобус, важко зітхаючи, вирушав до наступної зупинки. Білаш сидів біля вікна, про щось задумавшись.

Осінь, точніше вересень, у цьому році прийшов непомітно тому, що тепла лишалося ще вдосталь, і сонце, наче в розпалі літа, цілими днями стирчало в усіх перед очима. Навіть для цього південного містечка погода була небувало жаркою.

– Вулиця Садова, – затріскотів голос з динаміків.

Автобус знову засичав, зупинився і, по-старечому переваливши з боку на бік наповнене черево, заспокоївся. У відчинені двері почали заходити пасажирів. Тяжко сопучи, викарабкалася стара з повною авоською солодкого перцю, за нею увійшов худий веснянкуватий чоловік у високому зеленому капелюсі, і коли двері вже почали зачинятися, на сходинку влетіла бабка. Тобто, то була школярка, певно, випускниця, що більше всього прогулювала.

Зіпершись на спинку сусіднього сидіння, від нічого робити, Білаш став розглядати занесену вітром шкільних років юну Бабку у білому фартушку. Перш за все він відзначив, що то була незвичайна бабка, котрі зустрічаються на болоті і надто рідко. У них винятково витончений стан і широкі оксамитово-сині крильця. Саме на ті оксамитово-сині крильця були схожі її звужені очі, що заносились до скронь, немов в італійок. Та й взагалі вся її зовнішність була зовсім аж ніяк не вітчизняного походження, а від її пухких чітко означених губ та смуглої шкіри то й справді віяло якимись Гавайськими островами. І хоча все те поки існувало ще в досить сирому стані, все ж у ньому вгадувалися незвичайні риси майбутньої жіночої принадності.

«Якийсь рік-два, – подумав Білаш, – і ти, Бабко, будеш бентежити серця і думи багатьох, хто бачитиме тебе. Поки що вони не помічають твоїх неспілих принад, прихованих шкільною формою, та прийде час і ти, відчувши їх чаклунську силу, запаморочиш і опечеш більшість оточуючого тебе чоловічого роду».

Бабка, несподівано змахнувши віями, все одно що крильцями, і блиснувши синню очей, раптом поглянула на Білаша і затримала на мить погляд. Потім,

гордовито смикнувши підборіддям, повернулась до вікна. Щось гаряче відірвалось у Білашевих грудях і полетіло до голови.

«От тобі й маєш, – отямився він, – що за чорт? Звідкіля ще це? Ей! Мені все ж без малого тридцять п'ять, а вона дівчисько, школярка... Он на ній ще шкільний фартух... Дитя...»

Бабка раптом повернулась і знову майже з викликом обпекла Білаша поглядом. Білашеве обличчя несподівано налилось мов після вина. І він відчув себе незручно. Тепер він вже не міг упевнено з'ясувати, хто з них старший, тому що почувався справжнім хлопчиськом. На зупинці вийшло кілька пасажирів, і вона піднялася вище. Білаш дивився на неї і вже не помічав білого фартуха школярки, а бачив стрункі смуглі ноги, що будили уяву, сформовані обриси талії, засмаглу шию в білому комірці – і голова його горіла. Білашеві здавалося, що в автобусі помітили його незвичайне бентеження, і він вирішив узяти себе в руки.

Через зупинку Бабка випурхнула у відчинені двері і зникла за рогом зеленого будинку. Тільки після того, як автобус рушив, Білаш збагнув, що то теж була його зупинка. Він зійшов на наступній.

Вдома дружина поцікавилась, чи не захворів він часом і Білаш майже згодився.

– Твої улюблені, – сказала дружина, ставлячи на стіл котлети по-київськи! Білаш поглянув на улюблену страву, потім на дружину. Обличчя її було якимось великим, широким, очі ж маленькими не чіткими, шкіра якогось рожевого відтінку, а біля губ поблискувало кілька червоних плям неохайно намащеної губної помади, що скидалися на плями від борщу чи соусу, і пахло від неї теж кухнею, чомусь не смачною, не домашньою. Він потицяв виделкою улюблені котлети і задумався.

Уранці Білаш їхав на роботу автобусом разом з дружиною. Він в НДІ, вона в кафе. Коли натовп остаточно упхався і погрозливо засичали двері, на східцях виросла копиця розтріпаного волосся. Коли ж копиця піднялася вище, Білаш зрозумів, що не помилився. Сьогодні замість шкільної форми на ній було легке блакитне плаття в чорних пір'їнах.

– Завжди в останню секунду, – сказала дружина, – в сусідньому домі живе.

– Бабка? – несподівано мовив Білаш.

– Яка бабка? – не зрозуміла дружина.

– Вона схожа на бабку.

– Вона тобі що, подобається?

– З чого ти взяла? – здивувався Білаш.

– Я просто питаю.

Бабка поглянула в їх бік і опустила очі, як здалося Білашеві, мало не зачепивши віями лисого товстуна, що стояв поруч.

Увечері, повертаючись з роботи (це було, як мана), Білаш знову побачив Бабку. Їхні очі зустрілися. Потім зустрічалися ще кілька разів.

«Підійти? – запитав він у себе. – Але з якого дива?» Бабка, не ховаючи погляду, усміхнулась і ледве ворухнула плечем, мовби говорячи: «Ну що ж я можу вдіяти?» Від такої думки Білашеві на мить стало зле.

На зупинці Бабка зійшла першою. Він вийшов слідом і плентався позаду, поступово уповільнюючи ходу. Бабка звернула за ріг зеленого будинку, а Білаш попрямував до свого під'їзду. У дверях він ще раз озирнувся і помітив, що у другому під'їзді зеленого будинку зникло її блакитне плаття.

Наввтра була неділя, Білаш вирушив до гаражів, щоб нарешті закінчити ремонт і поїхати своїм надзвичайним авто на вулиці міста. Другого такого автомобіля у місті не було. Це був старовинний 1927 року «Аустін»-кабріолет яскраво-червоного кольору

з чорним верхом, що відкидався. Автомобіль нагадував комашку бедрика і своєю вражаючою збереженістю викликав у тямущих захоплення, а в усіх останніх неминучу посмішку. Він їздив лише в теплу пору року. Взимку ж «Аустін» впадав у сплячку і пробуджувався лише навесні.

Отож у понеділок вранці на роботу Білаш знову мчав власним транспортом. Перехожі всі як один не лишалися байдужими, і Білаш спочивав на лаврах, подитячому втішаючись своєю індивідуальністю.

Минув тиждень. Одного разу, після закінчення роботи Білаш ішов до стоянки, і раптом йому здалося, що в його автомобілі хтось сидить. Коли ж він підійшов ближче, то й зовсім розгубився. В «Аустині» сиділа вже знайома йому Бабка з автобуса.

Їхали мовчки. Він не знав куди. Їй, здається, теж було все одно.

Трохи згодом гамір міських вулиць стих. Вони котили по незавантаженій позаміській дорозі і мовчали.

Минуло чимало часу, перш ніж червоний «Аустін» зупинився на зеленій галявині, оточеній з одного боку лісом, з іншого пагорбом, теж густо вкритим деревами. На самій горі, куди здіймався ліс, між верхівок дерев виднівся купол без хреста і ще якісь сірі будівлі. Неподалік від місця, де вони зупинилися, протікала маленька річечка, що губилася в гущавині.

– Що там? – раптом запитала Бабка.

– Ти вперше тут?

– Ага.

– Там кінцева.

Бабка поглянула на Білаша здивовано.

– Кінцева зупинка експреса буття, – пожартував Білаш і, як йому здалося, пожартував не зовсім вдало. – Раніше це був жіночий монастир. Тепер притулок для престарілих.

– Тут гарно.

– Справді місце славне. Як тебе зовуть?

– Віка.

– Справді, тебе інакше не назвеш. Тобі підходить це ім'я. – Білаш зібрався виголосити щось про давньоримську Вікторію, але стримався і заговорив про інше. Він говорив, намагаючись не обтяжувати ситуації мовчанням і не розумів, чому бентежиться. Разом з тим він не знав, про що говорити з нею, школяркою, і тому виходив якийсь сумбур. Білаш відчував це, але зупинитись не міг. На язиці раз по раз виникало запитання: «Навіщо ти сіла в машину?» Але воно було банальним, а він не хотів виглядати примітивним в її очах. Бабка теж кожної хвилини чекала на це запитання і боялась його, тому що відповіді на нього у неї не було.

Вони пройшли до рідких заростів, де блищала вода і, певно, брала початок лісова річечка.

– Хочеш живої води? – запитав Білаш.

– Хочу, – відповіла Бабка і усміхнулась.

Вони наблизилися до невеликого рівчачка, на дні якого блищало майже округле дзеркальце води.

– До річч, саме в цьому місці живуть сині бабки з оксамитовими крильцями. Тільки тут і більше ніде. Жаль, що їх тепер немає. Коли я побачив тебе вперше, я подумав: «Бабка, справжнісінька бабка».

Вона усміхнулась знічено, і Білашеві стало вільніше.

– Ось тут вони завжди кружляють. Це початок річки.

Бабка зазирнула у рівчачок, де блищало кругле дзеркальце. Крізь прозору воду було видно дно джерела і те, як там, на дні, здіймалися кілька піщаних вулканчиків.

– Кажуть, цю воду пили ще монахині і жили сто років, – говорив Білаш, спускаючись до джерела, – вона цілюща. Ще розповідають, на цьому місці юну монахиню спокусив якийсь світський мужчина. Вона набирила воду, а він вийшов з-за дерев і попросив

напитися. Після вони разом зникли за деревами. Те бачили старі монахині. Дівчину замкнули в келії, аби Господь змилювався і не тримав гніву на монастирську обитель. Однак уранці, коли заглянули до осудженої, то побачили вражаючу картину. На підлозі лежало її чорне вбрання, а дівчини не було. Після того в монастирі стали вважати, що спокусив її не хто інший, як сам Сатана. Хочеш спробувати?

Бабка замріяно дивилася в джерельце. Серед лісу, річечки, ще досить густої зелені, лиш подекуди заплямованої жовтим, її очі були по-особливому сині. Щоб приховати тривогу, Білаш усміхнувся і сказав:

– Все ж, як ти схожа на бабку? Але ти не ображаєшся?

– Як я можу ображатися, коли вони такі красиві. А ви не будете ображатися, коли я стану говорити вам «ти»?

– Хіба може бути інакше? – відповів як тільки можна безпосередньо Білаш.

– Ти обіцяв живої води, – мовила Бабка, і її легкий ніжний голос, пропливши в прохолоді лісу, приголубив Білаша.

– Посуду ніякого. Хіба що з рук?

– Ага, – не роздумуючи, відповіла Бабка.

Вона стояла на самому краєчку рівчака, так що її ноги були якраз проти його обличчя. Відстань між ними була зовсім короткою, і Бабка помічала, як не знаходили місця Білашеві очі, аби не зустрітися з її оголеним тілом. Бабка присіла навколішки і напнула на коліна плаття. Він занурив долоні в джерело і підніс до її обличчя.

Бабка пила з рук і дивилась йому в очі. А коли підвела голову, на кінчику її носика повисла крапелька, в якій блиснуло сонце. Бабка посміхнулася, і сонце блиснуло на її сліпучих зубах.

– Диво! – з захопленням скрикнула. – Вона солодка. В ній що, цукор?

– Та ні. Навіщо ж? – здивувався Білаш і лизнув кінчиком язика мокрі пальці.

– Шкода, – розчарувалася Бабка і злетіла на дно рівчака.

Вони опинилися удвох на маленькому уступі. Білаш спробував щось вимовити, але несамохіть зітхнув і знітився. Бабка нахилилась до джерела і, зачерпнувши в долоні води, піднесла до його обличчя.

– Спробуй.

Білаш зробив кілька ковтків і в нього запаморочилась голова. Бабка усміхнулася.

«Насправді, чорт, вона така безпосередня? Чи просто глузує?» – подумав він, зовсім втративши впевненість.

– Ти не любиш свою дружину? – Бабка послабила долоні, і вода протекла на землю, змочивши її ноги в жовто-зелених босоніжках. – А я подобаюсь тобі?

– Послухай, – вимовив Білаш, похитуючи головою, – послухай, я відповім, тільки не треба більше запитань...

Бабка неприродно розширила очі, намагаючись показати, що згорає від цікавості.

– Якщо ти будеш глузувати, я тебе...

– Відлупцюєш? – запитала Бабка і усміхнулася. – Не треба, не відповідай, я сама все знаю.

– Знаєш? Що ж ти знаєш? – майже розгнівався Білаш.

– Те, що всі знають.

– А що знають всі?

– Те, що відбувається з ними, те ж саме відбувається у всіх інших. От і все. Є чудовий початок, є сіра середина і є кепський епілог, в якому ти тепер опинився.

– Невже цьому стали навчати в школі? Цікаво. Надто. Ти можеш продовжити? Наприклад, розтлумачити: моє ставлення до тебе.

– Навіщо? Тобі краще про те знати. А втім, я гадаю, ти скоро сам мені про те скажеш.

– Послухай, Бабко, скільки тобі літ?

– Не обов'язково народжуватись раніше, щоб знати більше, – мовила Бабка і враз додала: – Вибач, це просто невдалий каламбур, не більше. Я не вклала в нього ніякого змісту. А взагалі-то, я старша від своїх ровесників, тому що пішла до школи на рік пізніше. Я була дуже маленька і мама не наважилась віддати мене в сім років. Так що я вже рік, як повнолітня.

Бабка поглянула дуже ніжно і торкнулася рукою його обличчя. Образа зникла без сліду.

– Скажи, тоді в автобусі... – почала було Бабка, але не закінчила і заговорила зовсім про інше. – Ти знаєш, коли ми проходили Чехова, я прочитала в його записній книжці: «Кохання – це залишок чогось, що вироджується, що було колись величезним. Або ж це частина того, що в майбутньому розвинеться у щось величезне. Сьогодні ж воно не задовольняє, дає менше, ніж чекаєш». Я прочитала і мені стало дуже сумно. Як жаль, що всі ми теж живемо в своєму сьогодні і ні минулого ні майбутнього ніколи не буває сьогодні. Як це недобре, правда?

Білаш не знав, що їй відповісти. Вона знову, як і тоді в автобусі, стала дорослішою, і тепер, здавалося, мудрішою. А може він просто не розуміє її тому, що давно розпрощався з цим сумбурним віком. В той же час в очах її було стільки смутку, скільки буває лише у старців, що віджили свій вік і побачили на ньому багато горя і зла. Білаш погладив її волосся. Вони стояли довго і мовчали. Обом було хороше від першого вільного зближення. Під ногами бриніла вода, перешіптуючись з м'якою травою про щось своє недосяжне, що аніскільки не стосувалося двох, які стояли тепер на маленькому уступі.

– Ти затримуєшся, – прошепотіла Бабка, потім усміхнулась і додала: – Якщо навіть у тебе була нарада, то й вона вже не раз би скінчилася.

Сонце зайшло за монастир, і на галявину біля джефела спустилися сутінки. День, який почався зовсім звичайно і не віщував нічого особливого, завершився несподівано.

Вони попрощалися неподалік зеленого будинку.

Коли Білаш піднімався додому, настрої у нього був якийсь нез'ясований. Йому було хороше – це, безсумнівно, легко, як не було ніколи, і в той же час щось осіло на душі, поки ще не ясне. Була ще втома, від якої хотілося побути самому, нікого не бачити, ні з ким не розмовляти. Не хотілося також думати про те, що він скаже дружині, чим пояснить повернення. Рішуче не хотілося нічого вигадувати. Скоріше, було все одно, навіть якщо вона дізнається правду. Сьогоднішній день був вартий будь-якої кари.

І коли дружина поцікавилась, чому він затримався, Білаш раптом несподівано для самого себе відповів, що був на побаченні.

– І хто ж вона? – запитала дружина з веселою усмішкою. По обличчі її було видно, що вона з цікавістю поділяє його жарт.

– Бабка, – нерішуче мовив Білаш.

Дружина на мить розгубилася.

– О! Та сама? – навіть зраділа вона. – Я ж казала, що вона тобі подобається. Де провели час?

– Їздили в ліс, – автоматично продовжував Білаш.

– Ну, і..?

– Нормально.

– Так скупі про побачення з жінкою? – засміялася дружина. – Мені жаль, що у неї такий байдужий коханець. – Дружина ще раз розсміялася, чмокнула Білаша в щоку і запросила вечеряти. На цьому її цікавість вичерпалась. Дружина була в доброму настрої

і більше не наполягала на поясненнях. Білашевий стомлений вигляд, очевидно, пояснювався їй минулим днем. Ну, а що стосувалося любовної історії з Бабкою, то цього вона і зовсім не допускала.

У вівторок, після закінчення робочого дня, який проходив як ніколи нудно, Білаш вийшов на вулицю і попрямував до стоянки. В машині нікого не було. Він поглянув навколо і нікого не помітив. Постоявши ще якийсь час, Білаш сів за кермо. Ще згодом він повернув ключа, увімкнув швидкість і заглушив двигун. По той бік вулиці біля кіоску з'явилась вона. На ній було те ж блакитне плаття в чорних пір'їнах і сумка через плече.

Трохи згодом червоний «Аустін» знову котив позаміською дорогою.

– Куди ми поїдемо сьогодні? – запитала Бабка нетерпляче.

– Не знаю. Поки що не знаю.

– Поїдемо купатися?

– Купатися? Але це так несподівано. Чому ти не попередила вчора?

– Дивний. Звідкіля я могла знати це вчора? Адже ми живемо лише сьогодні. Правда?

І Білаш знову не зрозумів, що вона мала на оці.

– Не холодно? Осінь все ж.

– Що ти? Сам бачиш, яка спека.

Погода справді була не по-осінньому жаркою.

– Але у мене немає з собою купального костюма, – усміхнувся Білаш.

– Саме це якраз найменше потрібно, – відповіла Бабка. – Там, – вона кивнула кудись наперед, – купуються без купальних костюмів.

– Навіть так? Тоді все гаразд, – сказав Білаш, намагаючись, щоб голос звучав якомога безпосередніше.

– А де це? В якому місці?

– Це за греблею. Де степ. Там ще є старий міст.

- Той, що танковим зовуть? З війни?
- Ага. Але найнезвичайніше відбувається там о десятій вечора. Ти можеш zostатися там до десятої?
- Раз ти обіцяєш щось надзвичайне, я готовий.
- Як чудово! – скрикнула Бабка і вткнулася в лобове скло.

Коли «Аустін» під'їздив до місця, Бабка повідомила, що машину можна поставити біля самого берега у вербах.

- Ти так досконало орієнтуєшся тут.
- Ми приїздили сюди. Тільки з дівчатами. Це жіночий пляж. Мужчинам сюди вхід суворо заборонений. Це виключення я роблю тільки для тебе. Ти перший з чоловіків, нога якого ступає на цей берег.
- Я постараюсь виправдати твоє високе довір'я.
- Купатися будемо, як стемніє. До річі, хоч в купальниках, хоч без них, все одно нічого не видно. Так що відкинь будь-які вагання.
- З чого ти взяла, що я вагаюсь? Ми можемо не чекати темряви, тут все одно безлюдно, – похвастав Білаш.

– Ні-ні. Що ти! Я не зможу. І потім вночі буде найцікавіше.

Вони під'їхали до самої річки і зупинилися між вербових заростів, що тяглися вздовж берега. Тут і справді було зручне місце для автомобіля.

– Іди за мною, – сказала Бабка, тягнучи Білаша через стежку у верболозі.

- А як твої батьки? Що скажеш їм?
- Я? Буває, кажу, що була у подруги. Сьогодні скажу, що у Вадима.

Вони вибралися з верболозу й опинилися біля самої води.

- Хто такий Вадим?
- Вадим? Він вчиться в інституті, вже закінчує, буде великим ученим.

– Звідки тобі відомо, що він стане вченим, та ще й великим?

– Відомо. Стане. Він вже тепер окуляри носить.

Білаш розсміявся.

– Правда-правда, він допомагає мені у навчанні, тому що закоханий у мене. Батьки вважають його позитивним і серйозним хлопцем. Радять у чоловіки.

– Он як?

– Ага. Ще трохи і почне сутеніти. Ти купався коли-небудь вночі?

– Так, здається, колись було.

– Скажи, це чудово? Але так, як тут, не буває ніде. Тут фантастика! Побачиш!

Бабка стрекотіла, задихаючись від захвату про те, як вони з дівчатами вперше відчували смак нічних купань. Навколо було тихо. Вечір видався теплий, навіть трохи душний, і зовсім не вірилося, що вже перший місяць осені. Захід сонця клався ніжною аквареллю з величезною червоною плямою всередині. Знову настав той час доби, коли Бабка перетворювалась у справжню фею з віями, що зметнулись до неба, і пролітою з очей небувалою синню. Тоді від її обличчя не хотілося відривати очей. Бабка багато говорила, а Білаш дивився на неї, неначе боявся, що не вистачить часу. Жовто-червона фарба на обрії поступово заливалася темною, і скоро на землі зійшла ніч.

– Чому ти й досі не поцікавишся, як мене звати? – запитав Білаш.

Бабка вдивлялася в темноту річки.

– Пора, – сказала вона трохи згодом, – познайомимося, ще буде час. Скоро почнеться. Тепер уже близько десятої. Не дивись, я буду роздягатися.

Білаш чув, як шурхотіло її плаття, потім ще мить якихось таємних звуків і от вже зовсім поруч почувся сплеск води. На темному фоні ночі віддалялася від

нього витончена дівоча фігура. Бабка увійшла у воду по груди і, повернувшись до берега, покликала:

– Ну, що ж ти?

Минуло зовсім мало часу і Білаш був поряд з нею.

– Пливемо на середину, там мілина по шию, можна стояти, – чомусь пошепки мовила Бабка і, вимахуючи руками, мов справжня плавчиха, попливла на середину річки.

Скоро ноги обох торкнулися твердого піщаного дна. Тут справді було мілко. Не встигши віддихатись, Бабка знову заговорила:

– Тут коса. Тепер приготуйся. Слідкуй.

Білаш огледівся навколо, але нічого особливого не помітив. Була невелика течія, мерехтіла темна гладінь, над водою пливли рідкі розірвані купи сивого туману, ледь відсвічуючи голубим. З боку миготіла стежка місячного світла. В повітрі було прохолодніше, ніж у воді, і з води не хотілося висовуватись.

– Вже зовсім скоро. Ще трішечки. Трішечки-трішечки.

– Та що там?

– Це сюрприз. Чекай.

І раптом Білаш відчув і побачив, як вода навколо нього почала помалу осідати. Вода спадала на очах, сантиметр за сантиметром, оголюючи їхні тіла.

– Ось... – прошепотіла Бабка.

Згодом річка настільки обміліла в тому місці, де вони стояли, що тепер на її середині, ледь відсвічуючись під місячним сяйвом, вирости дві фігури, з яких ніби хтось всесильний несподівано скинув одяг. Бабка підійшла зовсім близько, і холод пробіг по їхніх тілах. Ніч оберігала таємницю і все навколо. Те, що відбувалося, й справді було схоже на створення світу, а ці двоє на його перших людей. Неземне сизоголубе світло ледь-ледь виділяло їх серед ночі. Клуби туману лащилися об їхні ноги і був то зовсім інший час, інший вік. Нічого, крім цієї ріки і цієї при-

роди, не було тепер на світі. І лише десь далеко, може в небесах, ледь чутно лилася чи то музика, чи то звуки пропливаючих хмарин.

– Ти любиш мене? – почув Білаш тихий голос Бабки. Він дивився у великі її очі, і губи його ледь ворухнулися, ніби він спав і бачив уві сні щось добре й хороше.

– Поцілуй мене. Я не хочу сьогодні додому.

Знову почувся її голос, і Білаш раптом зрозумів, що то не сон. Слова прозвучали так реально і несподівано, що налякали його.

– Що ти, Бабко? – пробурмотів він. – Ти ще... Тебе будуть відшукувати... і я, знаєш сама, я не вільний, у мене... – Білаш вибурмотів ще кілька слів і здивувався власному голосу, наче б не він, а хтось інший говорив за нього. І зразу ж все навколо змінилося. Кудись зникло... Бабка звільнилася від його обійм і якось здивовано поглянула в Білашеві очі. Потім вона несподівано поцілувала його, і Білашеві здалося, що з ним прощаються.

Згодом вода знову стала підніматися і скоро сховала їхні тіла.

Дорогою Бабка мовчала. Білашеві хотілося пояснити все, але він не міг вимовити жодного слова. Зустрічний автомобіль освітив їхній «Аустін» і просигналив. Скоро вогнів побільшало, і вони в'їхали в сяюче місто, мов в інший світ.

– От і скінчилася казка, – сказала Бабка, сумно посміхаючись. – Я давно мріяла про цю ніч, лише не знала, хто буде він. Вийшло, що ти. Хоча я уявляла казку зовсім іншою. Жаль, що нічого ніколи не буває сьогодні. Однак, як стверджує мама, все, що не відбувається – все на краще.

Коли Білаш зайшов до своєї квартири, у спальні світився нічник. Білаш пройшов до кухні. На столі стояла схолола вечеря. Їсти не хотілося. Настрій був

кєпський. В голові чомусь раз у раз виникало слово «ганчірка» і хотілося курити. На біду цигарок ніде не було, і Білаш згадав, що вже півроку, як покинув цю справу. Нічого більше не залишалося, як іти до спальні. І знову у нього не було ні версій, ні бажання вигадувати історію для оправдання. Він випив давно схололий чай і попрямував до своєї спальні.

– Що цього разу? Невже знову Бабка? – зустріла його дружина, не лишаючи книгу.

Білаш поглянув на дружину.

– Ти вгадала, – відповів він стомлено.

– Де були? – продовжувала дружина.

– Купалися, – байдуже відповів Білаш.

– Врешті, це смішно, Білаш! – несподівано гримнула дружина і, відклавши книгу, раптом виголосила якусь несусвітню дурницю:

– Краще б ти справді хоч раз загуляв, ніж так самовіддано годиш своєму Задонському. Всі тільки й говорять, що він росте на твоїх дріжджах. Сьогодні мені так і сказали. Він використовує тебе, як мозкову машину. А ти пухнеш ночами і ходиш в молодших наукових.

Білаш дивився на дружину, і її тупість врешті-решт збісила його.

– Яка ж ти дурна! – несподівано для самого себе вигукнув він.

Ще довго, лежачи один до одного спинами, подружжя відчувало взаємну злість.

А вранці на роботі Білаша чекала несподіванка. Завідуючий відділом Задонський, що став приводом до сімейного розладу, мовби виголошуючи тост, сповістив, що Білашеві випадає термінове відрядження і не куди-небудь, а до Болгарії. Іншим разом подібна звістка, безперечно, обрадувала б Білаша, але сьогодні ця приємна новина лишила його байдужим.

– Ти що, не розібрав? Цілих півроку у Болгарії. Не Париж, але все ж таки. Необхідно допомогти устаткувати комбінат нашими машинами. Всі папери для тебе готові, тільки вписати прізвище. За квитки я вже дзвонив. Словом, готуйся. Дуй додому, складай штани. О, – згадав Задонський, – я там приготував замовлення на папірцеві, візьмеш. Ходи за мною.

Так несподівано закінчився робочий день.

Дома, довідавшись про поїздку за кордон, дружина розцілувала Білаша, потім заплакала, потім кинулась збирати речі.

Наступного дня, надвечір Білаш сідав у потяг. А ще через день був у Софії.

Нові знайомства і незнайома країна не залишали часу для суму, те, що сталося перед від'їздом, знову здавалося лише сном.

Півроку були досить насиченими і пролетіли дуже швидко.

В Болгарії було вже справжнє літо, і Білаш встиг трохи засмагти на обличчі, коли настав час повернення. Вже у вагоні він відчув, як у грудях наростає якась надзвичайна підсвідомо радість.

Коли Білаш зійшов на перон знайомого вокзалу, серце защеміло. Все здавалося оновленим, свіжим, просто незвичайно пахло весною.

Вдома Білаш цілував дружину і в нього не було сумнівів щодо щирості своїх почуттів. Тривала розлука взяла своє і він по-справжньому засумував за домашнім затишком. Майже два дні Білаші нікуди не виходили з квартири. Сиділи біля телевізора, розмовляли, як не розмовляли вже дуже давно, навіть пригадали свої перші зустрічі, і все, здавалося, ставало на свої місця.

У понеділок, який виявився зовсім не важкий, Білаш з'явився у відділі й одразу роздав сувеніри. Задонський визначив Білашеву поїздку як початок

справжньої кар'єри, і всі, як один, підтримали свого керівника.

Коли Білаш ішов до стоянки, то чогось чекав. Ще удаля він придивлявся до свого автомобіля, напружуючи зір. Потім поглянув туди, де стояв кіоск, тоді постояв біля машини, потім повільно відкинув дах, і знов стояв.

Певно, минуло досить часу, тому що на стоянці ставало все менше автомобілів і невдовзі червоний «Аустін» залишився зовсім самотній на весняному асфальті.

Точнісінько такий же день повторився назавтра і післязавтра.

До пізнього вечора просиджував Білаш у дворі, грав у доміно з пенсіонерами і час від часу поглядав на під'їзд зеленого будинку.

Можливо, це було дивно і несподівано, але з перших днів після повернення він раптом став поступово втрачати спокій, що здобув під час відрядження. Вдома, на роботі його займало одне й те ж невгамовне бажання. Він хотів бачити її і нічого, крім цього, його не хвилювало. Коли він пригадував ті два дні, проїжджаючи давно знайомими місцями, але які з недавнього часу поєдналися з нею: двір, вулиці, зупинка автобуса, ним володіло незвичайне хвилювання, а місця ті здавалися такими близькими і рідними, що хотілося обіймати і гладити їх, як щось живе.

Одного разу ввечері дружина, як звичайно, сиділа біля телевізора, їла яблуко і час від часу коментувала події на екрані:

– Чуєш, знову говорять, що в мирних цілях. Брешуть. Як це можна, бомба – і в мирних цілях?

Білаш сидів біля столу на кухні і щось креслив у зошиті. У телевізорі гримнув марш Мендельсона, який Білаш чомусь так не терпів і роздратовувався.

Диктор заговорив про щасливий день, дорогу в нове життя, і в цей час дружина раптом сказала:

– Ти знаєш, я зовсім забула тобі сказати... Пам'ятаєш ту дівчинку, Бабку, про яку ти фантазував? Вона вийшла заміж.

Білаш опустил олівець і підвів голову.

– Хто заміж?

Дружина вкусила яблуко.

– Ну, пам'ятаєш. Бабка, Ти її так звав. Ми її ще в автобусі зустрічали. А ти потім про неї жартував. У сусідньому будинку жила. З очима такими, пам'ятаєш?

Білаш мовчав, не знаючи, як бути. Потім підвівся з-за столу і увійшов до кімнати.

– Ти сама бачила?

– Ну так. А що ти так? – здивувалася дружина.

– Що, що я так?

– Нічого. Забідкався?

– Я? Ні. З чого ти взяла?

– Вийшла. Весілля було. Сама бачила, як вони з сусіднього будинку виходили. Хлопчик хороший, високий, тільки в окулярах.

Білаш стояв, опутивши руки.

– Я... – пробурмотів він, – піду винесу сміття.

– Я ж тільки-но виносила, – знову здивувалася дружина.

– Так-так, – заговорив Білаш наче б спросоння, – ну, тоді, – продовжував він, – тоді я піду... Піду прийму душ.

Вода обливала обличчя, а на душі у Білаша осіло щось тяжке. Очевидно, сталася звичайна річ. Те, що й повинно було статися, і він тут був зовсім ні причому, але в той же час, щоб це сприйняти як слід і змиритися, він чомусь намагався довести собі все те, втішаючи себе різними доводами.

Другого дня Білаш проспав на роботу. Дружини не було. Білаш, не снідавши, вибіг на вулицю.

Увесь день у нього був кепський настрій. Робота не клеїлась, і він до вечора просидів, дивився у вікно, за яким гомоніла весна, несучи з собою незвичайну силу, яка так легко і нестримно схиляє людину до лінощів. Годинник відбив шосту годину.

До стоянки він брів з похмурим настроєм і був дуже схожий на людину, котра загубила річ, яку дуже цінувала.

Небо затяглося. Подув вітер з дрібним дощаним сипом, і Білаш підняв комір. Коли він вже мав сісти до автомобіля, в останню мить відчув чийсь погляд. Білаш майже ніяк не зреагував, тому що не відразу розібрав, видіння то, що виникло в його стомленій уяві, чи справді реальність. По той бік вулиці, на тому ж місці біля кіоску стояла Бабка. На ній було те ж саме блакитне плаття, і Білаш навіть не помітив, що носити короткий рукав час ще не настав, і що у повітрі було ще досить прохолодно, особливо сьогодні. Втім, правду кажучи, він і не уявляв її одягнену у щось інше. Бабка перейшла вулицю і скоро була поруч з Білашем. Вони мовчали, дивлячись один одному в очі, в яких були радість і сум.

– Я бачила тебе кілька разів.

Білаш мовчав. Перед ним була Бабка. Та сама, яка зовсім не змінилася і була ще більш принадною. Хіба що тепер вона була досить серйознішою.

– Завтра я від'їжджаю. Ми від'їжджаємо. Дуже далеко. Ми будемо там жити. Завтра о десятій вечора з залізничного. Нас проведжатиме мама. От і все.

У Бабки ледь здригнулися губи і стислися. Вона подала Білашеві руку.

– Я підвезу тебе?

– Що ти! Я не можу.

Бабка повернулася і швидко пішла геть.

Увечері наступного дня Білаш стояв на міському залізничному вокзалі, уткнувшись обличчям у тем-

не вікно, що виходило на перон і стежив у його відображенні, як у чорному дзеркалі, за всім, що відбувалося у залі, за його спиною. Людей було небагато. І ось Білаш побачив, як у дверях з'явилася жінка, а за нею увійшла Бабка. Позаду йшов високий молодий чоловік в окулярах, згинаючись між двома валізами. Бабка пробігла очима по залу і зупинилася на його вікні. Білаш бачив, як жінка щось говорила їй, але було видно, що Бабка не чує її. Вона дивилася у вікно, в якому відбивалося його обличчя. Вони бачили одне одного. Жінка торкнулася її руки, і вони пішли далі. Очевидно, Бабка сама вибрала місце у залі, де вони зупинилися. Молодий чоловік поставив валізи. Жінка без угаву теревенила. Потім молодий чоловік, певно, про щось жартував, тому що усміхався і час від часу зазиравав Бабці в очі, наближаючи до її обличчя свої великі окуляри. Бабка усміхалася, але знову повертала очі до вікна. Якоїсь миті жінка, здалося, щось запідозрила, насторожено огледілась, але, нічого не помітивши, знову говорила, говорила... Бабка тепер майже дивилася на темне вікно.

Ніхто не помітив, як у залі раптом здригнулися двоє, коли жіночий голос з гучномовців оголосив прихід поїзда.

Вони проходили зовсім близько, майже поруч з Білашем. На мить Бабка зупинилася, але тут же рушила. Білаш не повернувся.

Коли Бабка вже сиділа за вікном свого купе, Білаш вийшов на перон і став біля сірої стіни. Поїзд рушив. Бабка прощалася з жінкою, але Білаш бачив, що очі її дивляться на нього і йому здавалося, що тепер у них світилося те далеке сизо-голубе світло, нічна ріка і двоє у день створення світу. Щось покидало тепер Білаша разом з цією дівчиною, щось дороге, близьке. Йому здавалося, що разом з тим ваго-

ном від'їжджала його молодість, від'їжджала назавжди, залишаючи самотність і тугу.

Білаш ще довго стояв на порожньому пероні. Потім, мов п'яний, пішов до свого «Аустіна». Він сів за кермо і став дивитися на привокзальний ліхтар, під яким снувала комашня. Довго дивився Білаш на їх безглузду метушню. Потім завів двигун. Тоді знову заглушив і далі дивився на ліхтар, який чомусь став розпливатися колами, виблискуючи безліччю сполохів...

БОГДАН
ЖОЛДАК

НЕМАЄ

Літо цього року було люте.

Одна мама роздягла свою доню купусі і почала вже її мити, коли бачить: донечка засмагла. Дивно – вона засмагла скрізь. І там, де ліфчик, засмагла. І скрізь. Причому засмагла сильно. От матуся мие, а тоді й питає:

– От лихо, знову забули заплатити за хату й за енергію. А де це ти, доню, отак загоряла?

Доня розсердилась. Її звали Рая.

– Ну де ж іще? На пляжі.

– Чим його платити? Взяли моду за опалення брати і влітку, коли батареї не топлять... А там, де трусики, ти де? На пляжі загоріла?

«Скажу їй, що загоріла, там, де трусики, на балконі. На балконі, скажу, а вона не повірить. Я на балконі загоріла, і щоб усі сусіди бачили, як я там загоряю, і там, де трусики, бачили...»

– Ох, нам перед екзаменами позадавали, і твір писати треба.

Потім вона розповіла мамі про культпохід.

– А там, де трусики, де ти загоряла?

Вулицею проїхав рефрижератор. Рая довго стежила, доки він зник з дороги, потім почула свист літака. Вона дивилася-дивилася, але нічого так і не побачила.

– І там, де ліфчик? – питається мати.

Доня розсердилася. Їй було чотирнадцять років. Вона заплітала косу і включила магнітофон із музикою з неграми.

– Ми з Валею загоряли.

– Де? І там, де ліфчик, і де трусики?

– На пляжі. Не на пляжі, а далі, на Трухановому, щоб ніхто не бачив, бо там кущі такі високі. Ми там ховалися й загоряли.

У Раї був дуже хороший погляд. Вона ним дивилася на педагогів, якщо не знала, коли її питали. На маму вона ним дивилася зовсім іноді, як оце тепер.

Бо педагогів було більше, ніж мами.

– Де я книжечку з квитанціями загубила? Куди я... а Валині батьки знають?

– Ти ж знаєш Валиних батьків. Теж не знають. Бо це журнал «Здоров'я» пише, що дуже корисно загоряти скрізь. І там теж загоряти. Ой. Якби Валька сказала, вони б її вбили!

Мати знайшла папірці.

– Пляжі, пляжі... – Мама застібала ридикюля, – ну, поцілуй маму, бо я пішла.

– Цьом.

Батько шукав свої лапті. Потім знайшов, сів на диван. Начепив окуляри й почав читати газету та дивитися телевізора.

– Ти дурень, ти не знаєш, чим цікавиться твоя дочка, чим вона живе?

– На більшій території температура без істотних осадків, вітер помірний, небо ясне, – сказав диктор.

– Я тебе питаю, чи ти знаєш, чим живе твоя дочка.

– Знаю.

– Ну?

– А зараз, шановні телеглядачі, ви побачите на своїх екранах... – повторив диктор, і мати вимкнула його.

– Ну?

Батько зняв і протер окуляри й глянув крізь них на свою дружину, а не на телевізор. Він тихо проказав:

– Ти мені даси спокій?

– Ну?

Він підійшов до вікна, а потім одгорнув запинало. Під грибок сиділо кілька чоловік і чекало.

– Ти даси мені спокій? Ти даси мені дихнути? Ти куди моє доміно заховала... Я, бляха, вже п'яту пачку купую, тобі не набридло? Візьму і викину к... к чортовій матері твоє в'язання, заспіваєш! Або – спалю. Де доміно?

– У тебе ще є дочка. Ти навіть не знаєш, що вона загоряє.

– Де, я питаю, доміно? Нехай загоряє на здоров'я.

– Вона загоряє скрізь. І де трусики, і де ліфчик.

– Не мороч мозги – купили більший ліфчик, як вона хотіла, нехай загоряє на здоров'я.

– Вона й під ним загоряє, Іване.

– Як це вона під ним загоряє? Я, бляха, як віл упираюсь рогом, я приходжу додому відпочити, щоб ти мені мозги морочила?

– І під трусиками загоряє. А там міліції нема...

– Де??

– На Трухановому острові.

Батько скрутив «Вечірнього Києва» в трубочку, а потім почухав ним спину. Він підійшов до піджака, поліз до нього в кишеню.

– Де мої цигарки? Заховала чи викинула, кажи? Так що, виходить, якщо я правильно вас зрозумів, вона загоряє гола?

– Дійшло. Про це пише журнал «Здоров'я».

– Ви мені мозги усі прогризли купальником тим. А тепер вона загоряє гола! Я, бляха, скоро здурію!

– Вони загоряють там щонеділі.

– З ким вона там щонеділі загоряє? Я взнаю це ос-

таннім, ідіот, якщо я од вас не збожеволю, я, я, не знаю, не знаю...

Він увімкнув телевізора. Той почав грітисся, але вона знову його вимкнула.

– Вони з Валькою ходять туди для здоров'я й загоряють голі. Щонеділі. На Трухановому. Тепер ти все зрозумів?

– Я давно зрозумів, що мені капут з вами.

– Я не піду на Труханів острів. А вона, дурочка, загоряє, дитя, воно не зна, чим таке може кінчитися, якщо загоряти скрізь.

– Так не пускай її туди. І не морочи голову.

– А там немає міліції. Як я її не пускатиму?

– Замкни на ключ. Нехай сидить.

– А школа?

– Так що, я, бляха, у школу її буду водить за руку? Я із школи її водитиму за руку? Я за партою з нею сидітиму? Я – вкалюю! Як віл, а вона мені мозги морочить. Ти – її замикай. Води! Загоряй! Учи! Де моє доміно, ясно?

– Ти. Підеш. За. Нею. На. Пляж. Подивишся. Що. Вони. Там. Роблять.

– Я?

– Ти. Не кричи.

– А ти?

– Я по піску не можу.

– А я?

– У тебе є дочка. Ти зможеш.

Іван почав жужмити «Вечірній Київ». А потім, коли пожужмив його як слід, розправив об коліно. Потім склав його упродовж і поклав до кишені.

– А. Потім. Мені. Розкажеш. Усе.

Народу на пляжі було більше, ніж води. Літо цього року було луте.

– Я їм казала, – казала Рая своїй подрузі Валі, – що ми з тобою загоряли на Трухановому по журналу «Здоров'я».

– Як же вона усікла? Ти сама, що, намитися не могла?

– Спину. А я не прохала, а вона усікла.

– Журнал «Здоров'я»?

– Ха-ха-ха, – долетіло з-за «Вечірнього Києва» до Івана.

Він, ідучи, вже вдруге його дочитував, але нічого нового там не прочитав.

– А я кажу, що Валя білети наперед дістала, і ми їх на пляжі виучимо.

– А вона?

– «Тільки не загорай гола, щоб я була спокійна. Ти, каже, не знаєш, чим це кінчається у вашому віці».

– Ха-ха-ха, – долетіло знову з-за «Вечірнього Києва».

Іван би пропик в газеті дірку, щоб не спотикатися, йдучи за дітьми через міст, але не зробив цього, бо дружина поховала цигарки.

«Дочко, подивися мені в очі, своєму батькові. Я, може, чогось і не розумію. Я – вкалюю. Але у тебе є все. Чого тобі не вистачає? Ти не вкалуєш. І магнітофон, і купальник. Ми з мамою робимо для тебе усе, щоб ми були за тебе спокійні. Ну, глянь мені в очі, де ти сьогодні була? Ти білети учила?»

«Ні, татуню, я обманювала вас, я, ми і Валя, ми загоряли, а не училися...»

«Ну, добре, доню, не плач, не треба, а скажи: як ви загоряли? Тільки правду батькові кажи, не обманюй його».

«Ми загоряли голими, татуню, для здоров'я, я ніколи-ніколи більше...»

«Ну не плач, добре, бач, ти правду сказала батькові і тобі на душі легше стало, правда?»

«Так, таточку, я буду в усьому тебе слухатися, я гарні оцінки тобі носитиму».

«Не плач, доню, заспокойся».

«Таточку! Я тебе люблю дуже-дуже. Більше, ніж маму, я знову піду на курси».

«Не треба, доню, не плач. Ну, а тепер скажи: ну, а що ви там з Валею робили?»

– Куди їх чорти несуть? – провалювався Іван у пісок. – Чорт! – обпікав Іван п'яти об пісок. Він уже кілька разів намагався гукнути дівчаток. Але перемагала цікавість: куди їх несе нечистий?

Посередині галявини була закопана сторчма здоровенна суха обрубана гілляка. Дівчата познімали купальники. Потім познімали намисто, а Валентина стрічку з голови, і вони стали зовсім голі. Усе це повисло на гілляці.

«Сучасна молодь завжди була трохи безпринципною», – почав підводитись із засідки Іван. Першу мить він нагримати хотів, коли побачив голяка їх, йому стало невимовно. Тут Іван почервонів. Він заховався за кущ і став стерегти дітей і почервонів від сонця, бо цього року ще ні разу не засмагав.

– Степанида викликала мене в кабінет і ботає: «Я тебе викликала, щоб поговорити з тобою, як із дочкою»...

– А ти?

– Я кажу: «Щастя вашої дочки, що її у вас ніколи не буде!»

– Ха-ха-ха, – летіло до Івана, йому чомусь не хотілося туди дивитися, він втупився у «Вечірній Київ» і почав цього разу од некрологів. Потім плюнув і побачив, що мало не заплював мурахойда. Той окопався, причаївся. Ось у цю конусну заглибину в піску завітав мурах й тут же попрощався зі своїм мурашиним життям.

«Цікаве життя у комах», – подумав Іван, кидаючи до ямки ще одного – комашка зникла у піщаному вирі. Потім Іван озирнувся, чи нема ще. Назбиравши їм жменьку, він випускав по одному й скерову-

вав тичинкою до заглибинки. Далі збився з рахунку й роздавив тичинкою ж ненажеру – мурахоїда.

Тут він почув сміх. То був нахабний і запальний, із самовдоволенням похрипуванням на низах. Чоловічий сміх.

Іван зірвався на рівні.

На гілляці не було порожнього місця за одежею, а навколо товклося безліч голої молоді, особливо голими були хлопці. Пісок під ногами Івана перестав бути опорою. Він почав шукати дочку, а побачив Валентину, та сиділа з дуже густим брюнетом. Що Іван несподівано домислився: «Волосся таке дурне, що росте скрізь, де хоче».

Навіщо йому здалася ця думка, він не встиг збагнути, бо молодь розповзлася парами. Кожна окопалася бар'єрчиком. З одежі на них подекуди були темні окуляри. Іван перестав бачити очима.

Потім, коли прозрів, він побачив ними Макса й Тіну, Павука з Павутиною, Паню й Худу, Стіва з Мочалкою та багато інших примітних. Це були знамениті особи од Бессарабки до майдану Культу особи, голість їхня заважала розпізнати. Тут одна незграбна дівчина важкої поведінки повернулася.

Він впізнав її, й вона впізнала його. Він побачив її обік Бабака, і його побачили всі. Її солов'їні очі зустрілися з батьковими, зосередились, набули здивування. Іван закричав щосили, але крику не вийшло, так він і стояв, розчепірившись, тенісочка на нім тріпотіла од вітру, всі здивовано його оглядали.

Потім Бабак, полишивши Раю, підійшов упритул. З надзвичайно сильним животом, він вигинався на ньому й сказав:

– Що.

Іван не відповів.

– Хе-хе, – посварив його пальчиком юнак. – Чуже

щастя, – ворухив він пальцями під Івановим носом.
– Крендель...

Іван не ворухнувся.

Валентина з докором глипнула на свою лажаву подругу, потім сказала:

– Ця сова клеїлася до нас ще на мості, це він, правда?

– Так, – потвердила та, полум'яніючи соромом.

Вона не ладна була глянути друзям у очі, особливо Бабакові.

Подумавши, вона видавила:

– Так, чіплявся.

– Не соромно? – Бабак взяв Івана за щелепу й повернув до себе. – Маразм. Онанізм – фе, од нього тебе врятує лише регулярне статеве життя. Фе, підглядати.

Він зробив жест у бік гілляки, всі підскочили й, сміючись, почали скидати з Івана одягу. Він почав казати слова, однак його понесли до води.

«Я не онаніст», – лише встиг він подумати.

– Я – батько, – видавив він і більше нічого змогти не зміг.

– Він клеївся, клеївся до нас! – наполягала Валентина.

Його розгойдали й кинули в річку. Його одягу кинули слідом, Іван швидко пішов під воду.

Дніпром пропливала «Обь». Ця баржа прокотила свої важкі вали над головою Івана, останнє, що він устиг відчувти, це дзизкотіння гвинтів.

Коли він прийшов до тями, навколо нікого не було. Лише його одяг дбайливо лежала поруч.

Навіть сухої гілляки не стало.

Потім він став сушити одяг і так просидів півдня. Усе нутро його було наповнене драглистою на смак річковою водою, і нудило. Коли потім він одягся – заплакав, бо відчув, що тіло його згоріло і, попечене, болить.

СВИНОПАС

Оновлялися листочки. А Мегедь сидів і так глибоко думав, що тричі забував, про що. О: про красу рідного краю. Та була французенка одна, вона ніяк не ставила свою закарлючку. До заліковки, а в цей момент чомусь дивилася далеко-далеко. Мегедь би охоче взяв, куди.

От про неї саме й думав він, сидячи серед шереху юних віт: її сірі очі взагалі ніколи не зосереджувалися на близьких предметах, це він точно підмітив. Коли тягнув «шпору». Така молода собою, лицем тендітна, тілом дебела – прокляттям вона стала для Мегедя, просто прокляттям...

І носом шморгав смиренно, і нітився, і кліпав – вона не хотіла цього бачити, линути очима в далечінь.

«Щоб вони тобі повилазили».

Він дуже часто любив ненавидіти її і несподівано побачив поруч у тридцять восьмому номері автобуса. Нічого тут дивного не було – квартири викладачів були поруч із гуртожитком.

Зовсім близько, у-у, ненависна. І одступитися нікуди. І погляд її ненависний, далекозорий. Отут, не в аудиторії, він міг спокійно її не боятися. Усі тридцять хвилин вилуплятися на неї. Безсоромно – погляд її сірий витав десь ген, за пропливанням споруд, за мерехтінням гілок. Автобус поколихував її великі груди під строкатим шовком блузки, і Мегедь через пасажирів дивився туди.

Коли трусився в автобусі, до нього прийшла любов.

Горобенко сидів за прошарпаним ним же столом. Безсило вдавлюючи в нього недопалка.

Коли Мегедь розчинив двері й увійшов до кімнати, там пахтіло дорогими духами. Горобенко знову запалив того недопалка, що стирчав йому з рота, тютюном перебив парфумні пахощі. І заходився ще раз переписувати вірша.

Старшокурсник. Його ніс димить. Пихкаючи на-
тхненням.

Мегедь тримав у руках пляшку, однак не осмілю-
вався переривати Горобенка, хоча у голові йому ка-
лалата та гойдлива мелодія, яка так несподівано увій-
шла в його життя, увірвавшись у ритмічне
погойдування тридцять восьмого автобуса...

Коли Горобенко вступив до університету, він по-
чав щосили пити. Охочим знати чому, він поясню-
вав чому: за його недовгий вік горілка п'ять разів під-
німалася в ціні, і, коли до рук траплялися гроші,
тривога огортала його, що буде і шостий. Боячись,
що не доп'є, він кожного такого разу читав усім свої
вірші, тут же їх лаючи, мовляв, я був сильним, гар-
ним, розумним хлопцем. І ось такого чудового хлоп-
ця я занастив.

Мегедь ще раз рипнув дверима, кахикнув.

– Горілка – сила, спорт – могила! – вигукнув він,
протягаючи наперед пляшку і намагаючись якомо-
га блиснути очима.

Горобенко ж і не дивиться, не підводить очей від
столу, а довго й уважно ставить крапку.

– Не питиму, – ворухить його верхня губа.

Мегедь стоїть біля дверей, притулившись до пляш-
ки, й не вірить.

– Хоч трішки, ну, символічно...

Його бентежить такий поворот. Чим заклопотаний
друг?

– Ось у що я тут перетворився! О! – Він тицяє Меге-
деві аркуша з рядками.

Той бере, але не читає.

– Плюю я на цей, – кривляється, – кєєвський вели-
кодержавний університет! Розумієш, друже, я вже
забуваю слова.

Мегедь затряс головою, що розуміє. Підштовхую-
чи столом пляшчину.

– Скоро вже я буду заново їх вивчати, наче які чужі. Та мертву мову, виявляється, легше зберегти, аніж живу, розумієш? І не благай. Не буду.

«Я ж – закохався», – хотів сказати Мегедь.

– Хоч чарочку, – каже він.

– Столиця! Плював я на таку столицю.

Він витирає губи і довго ще глузує зі столиці, пов'язуючи на шию дорогу американську краватку. Мегедь, стоячи, нічого не розуміє.

– Хоч крапельночку... – нудить він, бо постає те музичне коливання в тридцятьвісімці.

На це Горобенко нічого не відповідає. У нього з'явилася інша мета. Яка – він не розкриває. Він хапає вірша, тицяє до кишені і разом зі своїми коштовними ароматами тікає тверезий.

Тоді Мегедь грюкнув об стіл, втупився в стіну й почав пригадувати деталі, які відбулися в автобусі.

На ранок він прокинувся у своєму ліжку у жакеті і штанях. У них же він вийшов і почвалав до овочевого. Там він став із прозорим кульочком біля квашених огірків, і, вилучивши мить, підвів свої німі очі на продавчиню. Та не витримала довго. Він знав.

Отже, похмелившись півкульком розсолу, потім ще трошки одійшов, далі почекав, доки одпустить. І поїхав на залік.

Його шалена вимова змусила нарешті французенку на нього глянути. Її погляд повернувся для цього з далечини й сфокусувався на Мегедеві. Вона побачила юнака, але він був для неї лише короткоголовим студентом.

– Ну, ну. Альон.

В голові йому усе так стислося, що вилетіло геть. Мегедь зашарівся й почервонів дужче за Київський університет. Потім він почав мовчати. Її погляд знову полинув геть за вікно, рука з ланцюжком відперла загостреного профіля. Мегедь мовчав, як сало в

посилці. Вікно картато відбивалося у її зіницях й іскрило рудуваті кучері над чолом...

Після чого французженка сказала:

– Бон. Скажіть, я ж од вас не вимагаю багато? Ну виучіть ви хоча б авуар і савуар. Тоді й приходьте. Оревуар.

А на букет його так і не глянула.

Мегедь ще довго сидів і душею чув, як університет потроху порожніє.

Він ніс букет порожніми коридорами. Сесія кінчалася, кожна аудиторія була заставлена квітами, такої пори університет виповнений невластивих пахощів.

Він заходив у кожні двері, виймав із банок рослини, пригортав їх. Його букетик загубився десь межи інших квітів. Пахучий, він вийшов на свіже повітря. Так дійшов до критого ринку, де все це оптом продав перекупці.

Він знову ступив на навощений той паркет. Кілька років тому на першому вступному іспиті отримав двійку. З екзаменаційним листочком в руці він скинув у коридорі черевики й увійшов до декана, відчувши пучками пальців гладенький холод той. Потім обчхав деканові весь стіл і розплакався, простягаючи екзаменаційного листа. Декан якийсь час споглядав цю постать, а потім викликав голову екзаменаційної комісії:

– Допоможіть хлопчині.

Босих він тут не бачив ніколи.

Мегедь заховав свою зелену соплину й опинився в університеті. А декан ще довгенько сидів, думаючи, дивлячись на блискучу кульку на ручці власних дверей, які зачинилися за білявим хлопцем...

Тепер же Мегедь слухав деканові слова, не розуміючи, лише вхоплюючи значення: стипендія накрилася.

Прикрість підіймалася поволі – його ганить людина, яку він вважав за рідного батька, і він з доко-

ром глянув на декана. Не знав він того, що перед ним тут була французженка й говорили з нею довго, але вона, однак, не хотіла нічого розуміти, а напівслові його обірвала, грюкнувши дверима. Декан довго споглядав їх, дермантинові, бо на чорноті їхній закарбувався непокірний рух її блискотливих кучерів...

Однак Мегедь втратив єдину людину старшого покоління, яку поважав, і втік у заповітне місце в яблуневім саду під гуртожитком.

Він блукає у зграях дерев, пролітає вітерець, видмухнувши із віт пахощі квіту. Мегедь, висякавши носа, вбирає у себе красиве повітря, хащі-пащі огортають його, він блукає ними до нестями, полохкаючи африканців, які цілують білявих старшокурсниць...

Дерева, здається, розступилися перед її вікном. Треба ж так, саме тоді, коли її сильні пальці взяли акорд і над слов'янськими садами полинула давня французька пісня. Ота, що народилася для Мегедя в тридцять восьмим автобусі...

Мегедь припиняє. Він сів.

Уперше рояль грав так близько. Кожен звук цього чорно-лискучого інструмента поціляв усередині Мегедя відповідного дзвоника! Вони тихенько дзеленькали там, де знаходиться душа.

Він збагнув, що все, що було дотепер, – то лише піаніно, й усе в нім розступилося перед мелодією, яка оповивала, а потім наповнювала. Той рояль уже калатав замість серця – і там, за вікном, також! А голос її французький, несподівано сильний, злітав над усіма спалахами струн і розсипався незрозумілими до болю іноземними словами. Немов незбагненим яблуневим цвітом обсіпавши Мегедя, чого вже людина витримати не здатна.

Повітря знизу було пахуче, а згори в нім купчили-

ся хмарини – це перше, що він втямив, коли пісня закінчилася.

Ляснула кришка рояля, все пропало. Він одірвався від землі й полетів туди, де пахнуть пелюсточки. Він кидався у яблуні, наче в морську піну. А потім знову приходив під її вікно й падав там. Тоді сідав. Далі знову зринав у пахощі, знов і знов у густий яблуневий вир. Він зустріне, зустріне її у цьому саду. Вона помітить в нього Гомера. От. Потім вони говоритимуть про красу рідної природи, довго, доки прокинеться та природа в них...

Шал налетить на них, молодих, і – понесе, помчить, немов могутній ескалатор, обох, ох, не можна, не можна думати про таке!

Бубухнув дощ. Війнуло землею. Вікно зачинилося.

Горобенко щоразу кудись таємниче зника і щоразу не признається, навіщо він тоді береже тверезість, студенти роз'їхалися на канікули, негри поїхали гуляти до Англії, а їхні білявки – на Чорномор'я.

Мегедь був сам у гуртожитку, самотніший за Робінзона Крузо. Якого він тут спізнав і полюбив. Він не поїхав до села, щоб не бачити його тепер взагалі.

– Кожне село має свого ідіота, – приказував голова сільради, виписуючи йому паспорта, – так наше нарешті здихалося.

Одногодки Мегедеві з армії вже поприходили, його ж туди не взяли через більмо. Тоді він і вирішив, що пора. Тоді й подався до Києва, щоб перемогти це місто, бо був єдиний на все село, хто писав вірші.

Коли він сюди вступив, одразу ж випросив у методистки фірменого бланка з печаткою й відписав своєму колишньому голові ввічливо: мовляв, я живий і здоровий, учуся у вузі, чого й вам бажаю.

На літо влаштувався перевіряти квитки в транспорті і з того харчувався. «Же се, тю аве», – штовхав він пасажирів наче ненароком.

Надвечір вітер гуляв порожнім гуртожитком, кожна кімната світилася оголеною койкою, це місце, здавалося, й не було ніколи залюднене. Особливо, коли оживав у Мегедеві спів з отого заповітного вікна...

Одного разу в порожняві Мегедь чітко почув кроки. Він крізь шпарину визирнув – у коридор з того кінця заходив Горобенко.

Мегедь зрадів надзвичайно й заліз у пилюку під ліжко.

Двері одчинилися ключем, і зайшли дві Горобенкові ноги. А далі – ще дві ноги зайшло, жіночі, на височезних заках.

«Гав!» – уже майже сказав Мегедь і тут почув несподівано:

– Жьо не саве па, ке тю етюди франсе.

Паркетини під ним розповзлися, балки й перекриття розійшлися – Мегедь полетів у чорну глибину – ЦЕ БУВ ЇЇ ГОЛОС!

– Ні, – відповів, наче й нічого не трапилося, Горобенко, – цю книжку вивчає мій друг.

Друг лежав за півметра й уже почав стогнати з розпуки – він би оддав будь що на світі – й паспорта б віддав! – аби лише вискочити із пастки...

– Ось як живуть поети, – раділа далі вона.

– Я вивчаю ось цю книгу. Омир – це...

– ...твій кумир, – сміялася вона.

Далі Горобенко заговорив про сліпців-кобзарів, і Мегедь поволі розумів, що йшлося про Гомера.

У яблуні піду, та потаймиру

Отам вивчатиму Омира, -

цитував себе Горобенко, гупаючи підборами об паркет.

«Ось вона зараз, осьось, нахилиться й зазірне під ліжко, – картався Мегедь. – Які очі в неї будуть, Господи, і які очі, Господи, будуть у мене», – зіщулювався він у мишу під тим ліжком. Але вони сіли-таки на

ліжко, й Мегедь утулився в куток. У них там чмок-
нув корок і задзюрчало по склянках вино.

Розмови їхньої Мегедь вже не тямив:

– ...гексаметр, ...бустрафеддон...

«Що завгодно, лише б не зазирнула... – благав під
ліжком Мегедь. – Я помру».

Тут у повітрі пилюки було більше, аніж повітря, –
ухопившись за ніс, він німо лежав на долівці.

Зненацька голоси на півслові увірвалися. У цій над-
звичайно напруженій тиші Мегедь здобув надію.
Однак тут він побачив біля свого лица Горобенкову
краватку, сорочку. Купа одержі швидко зростала –
ударилися об діл її імпортні туфлі, а зверху усе це
накрила яскрава червоношовкова блузка...

– О-о-о, – простогнав нарешті Мегедь, коли матрац
дуже увігнувся, пружини гримнули, наче розладна-
ний рояль, заглушивши його зойкіт і їхні поцілунки.

Він скрипів зубами, щоб не вирвалося слово, а віб-
рація ліжка трусила й трусила порошокну, віддаю-
чи боляче в голову, він щосили притиснувся до пар-
кетин – двигтіло все геть у нім, він відчував тиск
невимовний, наче на нього накотився той чорний
рояль... Єдина думка, яку він запам'ятав, така: «Але
ж Горобенко вивчає не французьку, він же в ан-
глійській групі...»

Пружини напиналися й напиналися над ним, зне-
силюючи його, ліжко, смикаючись, поволі одповза-
ло од стіни, вслід за ним повз на спині й Мегедь. А
потім усе знову пішло до стіни, а голос Мегедя казав
йому, що то не вона,

що то не вона,

що то не вона,

що то не во...

Лежачи ніч під ліжком, він утратив
свого друга,
утратив свою любов.

Знову почався навчальний рік.

Був вечір. Вона вийшла на вулицю після кафедри і сказала:

– Тьху.

Там її протягли, бо вона тягне усю кафедру назад – у неї виявився найнижчий середній бал, плюс зовнішній вигляд викладача університету, зневага до колег і нетерпимість.

Червона заграва університету знебарвила її строка-ту блузку. Потім вона сперлася об стовбур і так стояла, доки приїхав автобус, по-змійному засичавши дверима. Навпомацки увійшла і поїхала ним. Образа давила, і вона гірко морщилася, коли почула над самим вухом:

– А ваш?

– Мій?

– Так, ваш.

Вона примружила очі і, здивована, побачила ними Мегедя.

– Бон суар, Мегедь.

– Ваш квиточок, будь ласка.

– А...

Вона вийняла талона з сумки. Він хвилинку зважував його в руці, наче яку чудасію, зиркнув на неї з-під лоба. І раптом кинувся уперед, штовхаючи дуже й дивуючи людей в автобусі.

Потім, пихнувши пасажирів, хутенько повернувся із пробитим листочком паперу.

– Арифметику, громадянко пасажирко, ви, я гадаю, у школі вивчали?

Їй здалося, що вона висить у повітрі.

– Вивчали, я питаю вас?

Автобус дивився на них. Вона дивилася на Мегедя.

– Я арифметику вивчала, Мегедь.

– Так тут я вам не Мегедь, я на роботі. Так от, – він виразно помахав продірявленою папірчиною, – кон-

трольний пробив. А оце ось – ваш талон. Ну що, кількість дірок однакова?

Він уперше не заїкався.

– Боже ж мій, я зараз проб'ю... – почервоніла вона ще дужче.

– Ні, дірки не однакові, – зауважив лисуватий пасажир.

– Ви їдете давно, я бачив – од університету, і ви обманюєте контролера, ось, – Мегедь високо задер талончика, – так що давайте штраф платіть, а не «зараз проб'ю», – лунав його голос.

– Так, од самого університету й сіла, – додав літній у салатовому.

Вона спалахнула дужче за свою кофтину, однак голос свій він піднімав, доки не підніс його до крику:

– Не затримуйте контролера, давайте штраф платіть!

– Як ви так можете, Мегедь...

І от нарешті вони зустрілися поглядами.

Він вдихнув. Але витримав.

– Три рублі.

– Три. Ось. Тут. Беріть.

Вона тицьнула йому гаманця. Він неквапом, пальчиком, розстібнув, витряс. Довго рахував мідяки. Хоча й слабо їх бачив. Але:

– Два дев'яносто вісім! – оголосив він. – Ось так!

Вона знову й знову переривала сумочку свою, руки в неї були покvapливі, рвучкі, а такі гарні.

– Ну?

Переривши усе й не знайшовши там нічого, вона довго дивилася на Мегедя.

А потім усміхнулася одними очима своїми, хитнула густими кучерями й промовила:

– Свинопас.

ОЛЕКСАНДР
ІРВАНЕЦЬ

0123

*Не бійся слізеньки утри
Неминуча кривда
Фреді зараз прийде*

НАШ
ВОЖАТИЙ
ФРЕДІ
КРЮГЕР

3456

*Не бійся він тебе не з'їсть
До дівчаток в нього звичка
Ще й колюча рукавичка*

Я все це помітила ще в перший день, коли мамка приперла мене в цей лагерь. Він сидів біля воріт в тіні медпункту на записі піонерів. А Ельвірка водила нас поселяти. Але спершу ми зайшли в медпункт, стара врачиха пошукала в мене в голові, — добре, що напередодні була вода і я голову помила, забрала справку з путівки і направила до нього. А він сидів у білій сорочці за столом, на столі лежав грубий синій зошит, і він став розпитувати мамку і записувати в зошит, чим я займаюся та в якому класі вчуся, потім домашню адресу й телефон, а потім підійшла Ельвірка й повела мене поселяти, а він у спину гукнув до неї: «Щас прийдеш сюди посидиш, а я піду обідать!» А вона так недовольно гмикнула, але завела мене в корпус, поселила до девок і пішла, пішла, як миленька, бо всі в отряді боялися його, і Ельвірка теж. А потім ще вечером, коли нас набрався повен отряд, і для пацанів навіть дві кровати

доставляли, він зібрав нас всіх, пощитав, зробив перекличку і довго розказував, що можна, а що нілзья, а потім раптом гаркнув: «Одбой! Виключаю свет!» і ми знехотя пішли по кімнатах, а він крикнув ще раз: «Одбой! Бистро! Бистро!» І клацнув два рази рубільником біля дверей, попереджаючи, і темрява на секунду бликнула по всьому етажі, і хтось верескнув, бо наткнувся на кровать. А він вже кричав: «П'ять минут на вечірній туалет! Через п'ять минут вирубаю свет до ранку!» – і таки дотримав свого слова, я дивилась на свою «Електроніку», а в мене циферблат з підсвіткою, тож рівно через п'ять минут світло погасло, тільки на коридорі залишилось дві лампочки, які горіли і трохи ще світили в туалети, тож ми так при них і домивалися, і я виходила звідти последньою, а він сидів посереді коридора на стулі, і щось таке чи то витирив, чи то чистив, нахилившись до світла. Але я тоді не звернула уваги, шо ж то у нього в руках...

А на следующий день була торжественна лінейка, потім був костьор, все таке, а вечером – дискотека. Ми всі наплясались по страшній силі, весь наш отряд, і хотіли ще, але він підійшов до Пашки дискжокея, щось таке йому бистро сказав і той об'явив последній танець, пустив «Депеш мод» і став збирати свої бобіни і касети. А він зібрав весь отряд перед клубом, построїв парами і тримав, пока всі не построїлись, хоч ніхто і не хотів строїться, як будто ми маленькі діти з младших отрядів, але він молча стояв собі збоку, на нас і не дивлячись навіть, і тут в одне мгновеніє всі вдруг разом поняли, що еслі не построїмся, то будем стоять тут до утра, і так тихо і бистренько розібрались по парам, і вже стояли мовчки й дивились на нього, а він, ніби очнувшись, згадав про нас і скомандував: «Шагом марш!» І ми пішли в корпус, де він знов дав нам п'ять минут на вечірній туалет, а потім вирубав світло, і ніхто не ходив ма-

зать нікого, хотя вдень і збиралися, але наступила ніч і всі лежали тихо, як прибацані, а він знову сидів собі на коридорі і щось чи то протирав, чи то чистив тряпочкою, як нам сказала Светка Несенючка, бо вона виходила з комнати, бо була в той день дежурна, але що він там протирав, вона не бачила, просто так прийшла і сказала: «Щось сидить там ковиляє...»

А ночью я проснулася, всі вже спали, і найбільше сопіла Несенючка біля вікна, а в мене щось так сильно різало в животі, тож я встала, обдёрнула ночнушку і пішла в туалет, а коли вийшла з комнати на коридор, то ті дві лампочки мене засліпили, і я через коридор зразу ступила в двері туалету, що були на против, але так якось не оком, а шкірою побачила, чи то почувствовала, що він все сидить в кінці коридора на стулі, витягнувши ноги і звисивши голову на груди, чи то спить, чи то прикидається, але в животі крутило, і то, що він сидить, мені не було важно, я зайшла в кабінку, де тускло горіла лампочка, така маленька і слабенька, закрила за собою двері на шпінгалет, опустила труси і сіла, і білий кафель унітаза без кришки обпік мені стегна холодним доторком, але якраз тут я почула кроки на коридорі – чи то, може, мені причудилось? – дуже-дуже тихі кроки сюди, до мене, в туалет... я витріщила очі в тьмяному світлі лампочки, але там, за дверима, було темно, це тільки мене звідти буде видно, тож я, не встаючи з унітаза, натягла ночнушку до колін і так сиділа далі, тамуючи дихання, хоч мені вже зовсім не хотілося, чи то з переляку, чи то ще чого, – але тут в щілинку під шпінгалетом пролізла раптом проволока, тонкий кусок, загнутий буквою «Г», і ця проволока тією своєю загогулькою почала обертатися, намагаючись зсунути шпінгалет, але я його не тільки закрила, а й повернула, тож проволока тільки черкала по ньому і йшла на новий виток прямо в мене перед носом. А я

сиділа і тупо дивилася, і не могла ні крикнути, ні зітхнути, сама не знаю чого – аж тут раптом далеко на коридорі рипнули ще якісь двері, і дротина тут же чникла, висковзнула назад у шпару, а сюди, до туалета, човгаючи, наближалися чийсь впевнені сонні кроки, і я встала, натягнула труси, рвонула шпінгалет, відкрила двері – хрясь! – притулена до дверей висока залізна вішалка заїхала мені по голові, у скроню, і, ковзнувши біля вуха, вперлася в плече, а в світлому проїомі дверей стояла Ельвірка в тапочках і в халаті, заспано й підсліпувато вдивлялась всередину туалета і крутила пальцем собі біля лоба, мовляв, що ти там дурієш? – а я не дуріла зовсім, мені дих забило від болю, вішалка придавила мене до одвірка, а коли я струсила її з плеча, вона дзвінко гепнула на кафель підлоги й, відскочивши, ще дзьобнула мене в ногу нижче кісточки, і тоді я пошкутильгала повз невиспану Ельвірку до кімнати, тримаючи пальцями гулю на голові під волоссям і відчуваючи, як смочче біль під кісточкою в нозі, коли на неї ступаєш, так я допленталася до ліжка, відкинула ковдру й опустилася в нього, але моя постіль уся – і подушка, і простирadlo, згори до низу була посипана твердими зелено-бурими колючими шкарлупками від каштанів (а надворі ж липень місяць, ну звідки їм узятися?), і я вже в напівсні схилилась і опустилась на їхні трикутні загнуті голки і тут же з вереском схопилася на рівні, ліжко підкинуло мене, а девки подумали, що хтось лізе мазать, включили світ і кліпали на мене, прикриваючи очі руками, і ніяк нічого не могли понять, а я, схлипуючи, витрушувала з простині зелені колючі півкулі, і ніхто нічого не розумів, але я вже бачила, бачила, бачила, що тут мені жити не буде, не буде і все...

А потім утроем був підйом, і він уже вмийний, і знову в білій рубашці виганяв нас невиспаних на зарядку,

а потім на лінейку, отак просто заходив у комнату і якщо хтось-небудь лежав на кроваті, то він брав кровать і перевертав її, або стаскував матраса, і девки возмущалися, кричали «шо за дела», а він їх не слухав і йшов у другу комнату. Потім днём були якісь дурнуваті змагання, де виграли всі младші отряди, і на сонному часі я спала як вбита, і мені снилося, що Светка Несенючка не девка, а пацан, що ми з нею роздіваємося в душі і вона скидає труси, і я бачу, що вона не девка, пацан, і я хочу про то кому-то сказати, але крім нас нікого в душі немає, і я вибігаю на коридор, але і там пусто, і у всьому корпусі пусто, всі пішли кудась, і тут я проснулась і вже був підйом, всі йшли на полднік – я, звичайно, про свій сон нікому не розказала, бо сказали б дура якась, а потім я вообще про нього забула, бо вечером була дискотека, але знов тільки до півдесятої, і він знов нас усіх уложив спати, хоч це був уже третій день і всі отряди вже мазались як хотіли, тільки ми одні як дураки лягали спати – і вже потім, у кінці зміни був таки бунт в отряді, але то вже було без мене, тоді ми всі знов помились і лягли, і навіть страшні історії ніхто не розказав, тільки Светка Несенючка подумала, що хтось брав її брасматіка, вона його розкрутила і роздивлялася, і подумала, що це я, і полізла на мене, а я спочатку була встала протів неї, але потім вспомнила, що вона первий розряд по плаванію, здорова, і між грудей у неї ростуть чорні волосинки, ми в душі бачили, і тут я згадала той сон, що мені снився днём, і тоді я одтолкнула її, а сама сіла на кровать і сказала їй, що вона дура, і що я її брасматіка не брала, і хай вона до мене не лізе, бо я хочу спати. Та, мабуть, мені хтось наложив під простиню папоротніка, я аж коліна підігнула і вся лежала скрючена, а все рівно в туалет іти було страшно, бо я згадала учорашню ніч і знов задрімала, але вже тепер і крізь сон і уві сні мені

страшно хотілося в туалет, і я пару раз крутонулась і піджимала ноги, але таки встала, за вікном було вже трохи світло, видно було сосни і сіре небо в облаках; я вийшла на коридор, там горіли ті самі лампочки, а я боялася глянути в кінець коридора, бо знала, що він там все сидить, і я бігом заскочила в кабінку, і сіла на унітаз, і злякалась, як воно голосно дзюрчить, а по коридору вже наближались кроки, тепер вже впевнені і важкі, а не так, як тоді, коли здавалося, що хтось крадеться, і я побачила в щілину світло, бо в кабінці я світ не включала, і того мені було видно, а те світло було таке хитке і нерівне, не електричне, а від справжнього вогню, я спочатку не зрозуміла, а тільки вже потім, але пока я того не поняла, знаружі щось важко грюкнуло і навалилось на двері – знову вішалка, чи що? – потім ще раз, і тоді аж до мене дійшло, що то чимсь підпирають двері. А тим часом я вже почула дим, який тягло до мене в кабінку крізь щілину під дверима, хоч вона й звузилась під тиском знаружі, але дим все одно тягло сюди, і я схопилась з унітазу і спробувала відкрити двері, тихо, бо хто зна, що мене за ними чекає, але дарма, бо двері не піддавались, а кричати я чогось не могла, тож я стала з ногами на унітаз і затарабанила у двері кулаками, і з жаху тільки тихенько вила собі під ніс, так: ву-у-у, і озирнулась по кабінці, хотя що там було озиратися, але я все-таки побачила в димі в себе за спиною маленьке віконце над змивним бачком, угорі, і в нього виходив дим, а закрите воно було на такий маленький крючечок, і я не зняла його, а просто вирвала, з переляку шарпнула так, що одна нога в мене зісковзнула в унітаз і в тапочку стало холодно, слизько і мокро, а за спиною тріщав вогонь по дверях кабінки, і вже смерділа палена фарба, коли я, зриваючись і чвакаючи мокрим тапочком, стала підтягуватись і вилазити в те вікно. Плечі пролізли, і груди,

але ж донизу було високо, метри два і не було за що вчепитися, але ззаду було страшніше, і я рвонулась, намагаючись падати на руки, що мені таки вдалося, хоч мої тапочки – і сухий, і мокрий – злетіли з мене і, мабуть, обидва впали в унітаз, а я розчепіреними долонями, а за ними й ліктями упала на дрібну-дрібну щебьонку за вікном, аж лобом заїхала в неї й, напевно, роздерла лоба, але ще й не відчула того, як побачила, що з сусіднього великого вікна хтось теж стрибає вниз за мною, і без сімніву зрозуміла – це він.

Я схопилася, спіткнулась, зарила в щебьонку коліном, і аж тоді мені стало по-настоящему дуже-дуже страшно. Він летів з вікна повільно, розставивши ноги, лівою рукою притримуючись за підвіконня, а праву піднявши назад і за голову, і п'ять чи то ножів, чи гострих шил, чи свердел, а чи й того й іншого зблиснули на його пальцях, у чорну шкіряну рукавичку заправлених, і я зрозуміла невідомо звідки, просто прозріла: ось що він натирав та чистив, сидячи в коридорі всі ці ночі та вечори, і тоді я заверещала з усіх сил і кинулась куцями прямо вниз до річки, я бігла щодуху, задихалася, затуляла очі від гілок, а позаду чула тріск і шурхіт гілляччя і краєм вуха чула також, як іще хтось верещить в куцах, нижче під горою, а тим часом куцці закінчилися і я, спіткнувшись, не роздивившись, прямо так і ступила з високого глинистого берега в річку таку саму глинисту, і ночнушка моя здулася пузирем над брудною і пекучою водою, і мене понесла течія навскоси вниз, до залізничного мосту, але я почала підгрібати воду руками по-собачому під себе і швидко прибилася до протилежного берега, вхопилася руками за слизькі лози над водою, а ногами намацала під собою грузьке й мулисте дно, стала колінками й аж тоді злякано озирнулась назад, на протилежний берег, і побачила, як з кущів вискочила розпатлана Светка Несенюч-

ка у своєму незастебнутому куцому халаті, вибігла й, посковзнувшись на глині, з'їхала ногами у воду, аж сіла, а ліворуч з-поміж кущів вистрибнув він і, теж сковзаючись по глині і мокрій траві, якимось звірячим ривком лівою рукою захопив її за волосся, бо вона вже от-от відпливла б за течією, але він витяг її на берег, вона вже не верещала й не кричала, і тоді він, схилившись на одне коліно, увіткнув їй свердло середнього пальця зліва у груди, так якимось знизу вгору, аж вигнулось на мостік її тіло, але голову він притискав до землі й раптом почав без упину бити всіма своїми гостряками її в обличчя – в очі, в рота, в щоки. Далі я дивитися вже не змогла, мене нудило і зуби цокотіли, я підтяглася за гілки, вилізла з води й поповзла лугом до мосту...

Коли я дійшла до корпусу, підйому ще не було, але наші дівки вже чогось не спали, і всі повитріщалися на мене, як я зайшла в комнату – яка я вся подерта і в болоті. Несенючка спокійно собі сиділа на ліжку й розчесувалася, як того і слід було чекати...

А вранці після сніданку я подзвонила додому і мати, ні про що не питаючи, того ж дня забрала мене з лагерь.

ЄВГЕНІЯ
КОНОНЕНКО

ЗЕМЛЯКИ НА ЧУЖИНІ

– Ніц нема, – з шийки пляшки не впало до келиха ні краплини.

– Ніц, – радісно підтвердив.

Він любив, коли друг починав уживати слова та інтонації їхнього дитинства.

– Відкорковуй нову.

– Хлопці, може, більше не треба, нам же завтра на поїзд, – сказала дружина друга, теж українка, але народжена в Москві.

Та знову гучно лунало «Будьмо!», таке незвичне в тихому завулку між Садовим та Бульварним кільцем. Назавтра друг із сім'єю їхали у відпустку, а йому лишали порожню квартиру в Москві. Несподівано все склалося надзвичайно вдало. Щороку дружина плакалася, що не може сама їхати з дітьми у відпустку, і він їхав з ними, знову відкладаючи на потім давню мрію попрацювати у бібліотеці в Москві. І раптом путівка до моря. Відправив сім'ю і зателефонував до Москви.

– Добре, що зібрався, – засміялась у слухавку другова жона, – бо відокремитися від нас, то не пустимо більш до своєї бібліотеки.

Він трішки образився, можна подумати, московка... Убив два дні, перш ніж виїхати. Але ось нарешті він сидить з друзями в їхньому завулку, п'є вино і піднімає глибинні пласти мовної пам'яті свого друга і однокласника.

– Не тужиш за нашими порічками? Вони саме зараз дозріли. А пам'ятаєш смак супу з жалила?

– Ти ж сам живеш у зросійщеному Києві, а не в рідному селі.

Говорили до пізньої ночі. Другова жона вже давно пішла спати, а вони сиділи до перших півнів.

Зранку, коли хазяї виходили з квартири, він почув крізь сон:

– А що, як з'явиться...

– Нічого, якось розберуться...

Проснувся пізно. Поснідав і вирушив до бібліотеки на Волхонку. Пішов пішки, щоб розвіяти вчорашній хміль. Прямуючи по М'ясницькій, сповільнив ходу біля китайського будиночка. Навколо шуміла, дзеленчала і акала гучна Москва. До бібліотеки дістався по обіді. Його не хотіли записувати, бо в нього не було ні документа про вчений ступінь, ні аспірантського посвідчення. Стара діва в бюро перепусток була невблаганна. Невже все даремно? Навіщо тоді йому ця Москва, до якої він поривався два дні й кілька років? З дружиною мало не посварився... Стара діва зникла, її заступила гарненька дівчина, вона дала йому тимчасову перепустку на десять днів. І відновився райдужний настрій: «Все так, як треба! Так, як треба!»

Першого дня він вирішив не шукати книжок зі свого мовознавства, виписав збірки української поезії, які йому принесли надвечір. Вилучені з київських та львівських бібліотек, ті «Мандрі серця» та «Вогонь Купала» спокійно припадали тут пилом. Додому, в порожню другу квартиру, повернувся щасливий і просвітлений. Перший день минув добре. Він багато встигне. Житиме спокійно і мудро.

Спокійно і мудро він прожив ще два дні. А на третій день з'явилася вона. Відімкнула двері, увійшла до хати і сказала по-російськи:

– Здравствуйте.

– Добрий вечір, – відказав він.

Вона відразу перейшла на українську:

– Ви в якій кімнаті влаштувалися?

Він сидів не в тій кімнаті, де було його ліжко. Довелося встати зі зручного крісла, звільнити кімнату для непроханої гості. Вона відразу причинила двері, а потім, коли він розмірковував, чи не піти до ванни, і вже попрямував туди, вона спритно обігнала його.

Це була двоюрідня сестра з боку матері другової жони. Приїхала до Москви на курси підвищення кваліфікації творчих працівників. А в чому полягає її кваліфікація і творчість – сама не знає.

Вони розсміялися. Вона примудрялася однією рукою накладати на себе якісь креми, а другою зладнати непогану вечерю. Він дістав пляшку вина, яку збирався зберегти до повернення друга. Вона добре знала, де що лежить. Витягла звідкись і постелила на стіл вишиті серветки. Він розлив вино, подивився на неї:

– Можна вас запитати?

– Я одружена, але з чоловіком живу лише по релігійних святах. Маю сина. За декілька днів виповниться фатальні тридцять сім років...

– Ні, що ви. Я не про те. Я хотів запитати про інше. Можна? Де ви народилися?

– В Києві. А де ж іще?

– Але ви так добре розмовляєте по-українськи.

– Знаєте, в українському середовищі багато мужчин. Більше, ніж жінок. Ну... ідіотів завжди більше, ніж ідіоток..

– Серйозно? – з жахом запитав він.

– Цілком...

– І тільки заради цього ви заговорили по-українськи?

– А хіба цього мало? Моя сестра з боку батька взагалі заговорила мовою суахилі, як попався відповідний мужчина.

– А якою мовою ви говорите з хазяями цього дому?

– Переважно мовою національного спілкування. З українськими інкрустаціями.

– А з матір'ю? Чоловіком? Сином?

– Із свекрухою, – в тон йому продовжила вона, – я общаюсь суржилом. Так вона мене лучше розуміє і передає восени картоплю.

– Ви така прагматична?

– Ну, а то як? Почала з вами російською, то надулися, як сич. А перейшла на рідну, то й гарного вина дістали.

Вони нарешті випили і знову розсміялися. Вона підкладала якихось страв, а він розповідав про себе, про свою дружину, яка відмовилась від допомоги своєї матері у вихованні дітей, бо теща не вважає за потрібне говорити з онуками по-українськи.

Наступного вечора він витяг останню домашню пляшку вина. Треба буде завтра купити ще. А вона накрила вже не в кухні, а в кімнаті. Взяла гарний посуд.

– Треба хоч якось прикрашати своє повсякдення, а то життя таке собаче, – весело пояснила.

– Давай я тобі допоможу.

– Краще не заважай. Я звикла. Мій чоловік, з яким живу тільки по релігійних святах, а був час, коли це траплялося частіше, по сто разів на день, повторював про шлунок, шлях до серця й таке інше.

– Так цінував?

Вона удавано трагічно зітхнула.

Сіли до столу.

– Як кваліфікація?

– Підвищується! Сьогодні вивчали... как его... математическое а-абеспечение творческава пра-ацесса.

– А тебе не шокує, що українські творчі працівники підвищують свою кваліфікацію в Москві?

– Я була б у стані шоку, якби на ці курси не потрапила! По-перше, – вона почала загинати пальці, – я

шагаю па Маскве, а по Києву я ганяю з торбами. По-друге, я відпочиваю від чоловіка... По-третє, чоловік хоч трішки поспілкується з сином.

– Але я не про те... Яка може бути користь нашим творчим працівникам від цих московських курсів?

– Як це яка користь? Скільки нещасних жінок від Владивостока до Кенігсберга отримало змогу хоч трішки не годувати своїх трутнів, а ти питаєш, яка користь? А скільки в нас романів! Як у кожному совдепівському колективчику, баб і дівок – двадцять три, мужиків усього троє, то їх розібрали у перший же день. Така п'янка атмосфера кохання, аж зазидки беруть. Особливо милі Дільмар із братнього Узбекистану і Галя з Кольського півострова. Він їй під столом руки цілує.

– А як ти взагалі ставишся до таких зв'язків на один місяць?

– На півтора. Позитивно. Може, в жінок вдома такі потвори, що першому-ліпшому Дільмару кинешся на шию.

– Серйозно?

– Цілком.

– Я б так не зміг... А ти?

Вона дивно подивилася на нього, і він відвів очі. А потім подивився знову. На стіні блимав і пульсував стилізований під свічу світильник. Вогники стрибали по келихах і пляшці з-під вина. За вікном лунко мовчав Малий Хрюків завулок. Пауза ставала нестерпною. Він тяжко підвівся, дійшов до стіни, клацнув вимикачем і накинувся на неї. Вона несамовито упиралася, він був сильний і неблаганний. Вона намагалася розчепити його гарячі руки, він стискав її сильніше і сильніше, тримав її голову так, щоб вона не могла уникнути поцілунків у губи.

– Відчепися! З-здурів зовсім!

– Невже я тобі такий огидний?

– Не огидний... Але це не означає, що я повинна... з тобою злягатися...

– Ну навіщо так грубо... я б такого і вимовити не зміг...

– В-відчепися!.. Невже я тобі... раптом... аж так сподобалася?

– Щось в тобі мені дуже подобається...

– Нічого тобі не подобається!.. Просто бабу треба...

– Ну, знову ти так... – образився він, намагаючись розстібнути гудзика на поясі її тісних джинсів. – Скажитися можна!

– Заб-бер-ри свої руки!

Він схопив її, поніс до ліжка.

– Н-ненормальний! Я буду кричати!..

Він випустив її.

– Ти зовсім не настроєна сьогодні.

– Я взагалі не настроєна вже багато років.

– А в мене... все так болить...

– То в мене є анальгін. Дати?

– Знущаєшся! Анальгін цього не вгамує.

– То давай викличемо швидко! Може, вколють тобі промідолу, – сказала, ніби йшлося про ниркові кольки.

– Не треба, ну що ти, не треба... – схлипував він.

– Все, хлопчику, заспокоївся, – погладила його по похнюпленій голові, – все, все, з кожним буває. Це справа життєвська... Я тобі не нагадаю про цей інцидент... Ну, все, все. Лягай спати. На добраніч.

Він спав неспокійно і серед ночі прокинувся. Увесь був із бажань і болю. Встав, вийшов у передпокій, підійшов до дверей її кімнати. Там було тихо. Спить. Не кидається в ліжку, не стогне від незрозумілих пристрастей. Жінка. Гарна жінка. Просто жінка. Жінка. Саме ця, колюча, іронічна, навіть зла. Він відчинив двері до її кімнати. Вона щось підсунула до дверей, стілець чи журнальний столик. Вчинився гуркіт.

Швидше, швидше, поки вона не прокинулась остаточно, бо знову почне вбиратися, пропонувати анальгін... Боже мій!.. Вчепилася зубами у вухо, дряпає обличчя, шию, груди. Мабуть, дуже боляче, але він нічого не відчував, бо інший, диявольський біль у сто разів сильніший. Мабуть, вона кричить, мабуть, лає його всілякими словами. Але ось нарешті... нарешті...

Коли прийшов до тями, відчув страшенний біль у вусі і такий же страшенний сором. Повільно підвівся і не відразу збагнув, що вони з нею вже не в ліжку, а на підлозі. Попросити в неї вибачення? Вона ніби мертва. А йому хоч кричи від болю у вусі. Воно, мабуть, теліпається на одній нитці. Вона його, здається, відірвала. Помацав рукою – ні, вухо на місці, тільки дуже гаряче.

Сів поруч з нею. Вона мовчала. Підвівся, розрівняв зібгане простирадло, підмостив подушки. Поклав її в ліжку, і вона, така тендітна, здалася йому надзвичайно важкою. Накрив її і пішов з кімнати, а вслід йому почувся солодкий голос:

– Ти куди?

Відтоді кожна мить перебування в Москві була залита хмільним напоєм і палючим сонцем бажання. Спрага вгамовувалася і виникала знову. Ще один чи навіть два дні ходив до бібліотеки, але потім вони облишили ходіння: він у книгозбірню, вона – у свою кваліфікацію, бо для чого сидіти в урочистій тиші, гортати сторінки раритетів і бачити... Ось він підходить до неї... легенько бере зубами сережку, що перекутилася в її вушку... повертає на місце... забирає пасмо з чола... яке падає знову...

Неймовірна спека палила Москву, як перед кінцем світу. Вони повільно виходили на Чистопрудний бульвар. По Чистому ставу плив чорний лебідь. За парканом дзеленчав трамвай. По алеях гасали діти. Вона запропонувала пошукати голову Берліоза і по-

тім потягла його в нетрі Телеграфного завулку. Повз жебраків коло церкви Федора Стратілата вони вийшли на Кривоколінний завулок, і вона сказала, що дуже любить цей куточок Москви. А він розповідав, що з дитинства вчився ненавидіти Москву, навіть апельсинів, що їх привозив дядько, не їв, бо вони з Москви, але в цих завулочках щось дійсно є, і якби не вона, ніколи не заблукав би сюди. А потім повз Лазаревський інститут вони виходили на Маросейку і знову поринали у плетиво Старосадських та Петроверигських завулків. Палило сонце. Він клав їй руку на плече або талію, наче були юними хлопцем і дівчиною, яким сам Бог велів обніматися на вулиці, тоді як вже були на гіршому боці від тридцяти, як то кажуть англійці, або точніше, на кращому боці від сорока. І далі, повз колонаду кафедральної синагоги виходили на проїзд Серова, спускалися на площу Ногіна і заходили до кав'ярні, де каву варили майже так само, як на Вірменській у Львові, брали по чашечці і голосно розмовляли по-українськи.

– Эт кто та-акие? Па-аляки? Чехи? – дивувались у кав'ярні, а вони навмисне вживали галицькі звороти, щоб більше бути схожими на іноземців.

А вночі... вночі небо падало на них, а земля кудись зникала. Він з особливим захопленням робив їй добре, щоб хоч ненадовго скинула свій панцир іронії.

– Це безодня, безодня, – шепотіла вона. Безодня було її улюблене слово. – Чоловік і жінка – безодня. Минуле – безодня. Майбутнє – безодня. Та часто божевільна безодня перетворюється на брудну сміттеву яму.

– Чи не здається тобі, що за твоєю іронією сховано бажання мати чоловіка, з яким живеш не тільки в релігійні свята?

– Ти придурок, – відповіла вона.

– Твоя відповідь доводить сказане мною.

– А твоя – мною.

Час танув, як морозиво в спеку. Одного дня вона вирішила таки навідатись на свою кваліфікацію. Напередодні вони домовились зустрітись у метро, щоб піти пообідати на сьомому поверсі у «Варшаві». Зранку вона поїхала у Ховріно. Він відвик бути без неї, зранку нудився, а потім поїхав до бібліотеки. Перепустка закінчилася. І його вразила жаклива марність свого перебування в Москві. Ресторан «Варшава»! На сьомому поверсі! Щодня вино! Вчора стояли в черзі серед російських ханиг! Їй це подобається, а йому не дуже. Безнадійно поплентався до бюро перепусток і побачив ту дівчину, що записувала його минулого разу. Його книжки вже здали. Дівчина продовжила перепустку. Він кинувся шукати в шухлядах шифри, інвентарні номери, роки видань.

На призначену зустріч спізнився хвилин на сорок. Вона вже не чекала. Роздратовано постояв хвилин десять і повернувся до бібліотеки.

Увечері згадав: сьогодні її день народження. Хотіла його відзначити на «сьомому небі».

– Але ж я приїхав до Москви в бібліотеку, а не кохатися! Ось заново виписав книжки, бо через нашу з тобою гульню їх повернули до сховища. А коли я ще сюди потраплю? Мені не світять всякі там курси творчих працівників. Ну, запізнився... Могла б зачекати, не влаштувати істерик...

Зачинився в своїй кімнаті й крізь двері чув, як їй кілька разів дзвонили, вітали з днем народження. Телефонували і хазяї квартири.

– Навіщо мені підселили таке нещастя? – казала після стандартних подяк за привітання. – Не могли нормального мужика підібрати? А то і вдома хохли, і тут хохли.

Тепер у них все окремо. Він знову почав щодня ходити до бібліотеки. Можна було кинути все, поїхати додому, пофарбувати двері та підвіконня, як проси-

ла дружина, але він уперто сидів у Москві, чекаючи натхнення перших днів. Але тепер уже не любовний хміль, а лють на неї не давала працювати. В голові складались дошкульні відповіді на ті шпильки, які вона встромляла в нього щовечора.

– А, гвалтівник прийшов, – вітала його на кухні, – зараз, зараз розкладешся зі своїм смердючим салом, зачекай.

– Скільки можна про це згадувати? Позавчора і вчора одне й те ж саме.

– Ко-ти-ку? За згвалтування сидять п'ятнадцять років! Без права на амністію! А тебе одного разу обізвала, і ти вже образився, як нецілована дівка.

Він намагався мовчати, зате не мовчала вона. Він зі своїм салом перебирався до своєї кімнати, але, наче кара господня, вона йшла за ним.

– Що, не можна замкнутися? Я також шукала якогось засува. Від твого свинства.

– Послухай, – не витримував він, – тобі те свинство досить-таки подобалось!

– А ти знаєш, що на всіх процесах по згвалтуванню підсудний завжди кричить: «А їй було добре!» Ти в цьому неординарний. Ти це знаєш?

– Не знаю! Мене завжди більше цікавили політичні процеси, а не гвалтівні.

– А знаєш, як зветься мужик, який сидить за згвалтування? І що з ним роблять у зоні зеки, в тому числі й політичні?

– Політичні такого не роблять! Навіщо ганьбиш людей, до яких тобі, як до неба! Це брудно! А чистота приходить у світ із жінками, які за своє життя знали тільки одного мужчину! Які не носять прикрас! Які не користуються косметикою, як моя дружина!

– Ну, то треба було згадувати світлий образ своєї дружини, коли тобі кортіло в ту ніч!

– Та скільки можна згадувати ту ніч! Я тобі вже казав: дуже шкодую, що так сталося! І невідомо, хто ще з нас більше винен! А може, тобі варто було йти до гуртожитку ваших курсів, коли побачила, що виникає пікантна ситуація!

Вона вдарила його в обличчя. А тоді знову вчепилася зубами у вухо. Він не міг відірвати її. Вухо вже було не його. І хоч би в інше вчепилася, а то ж у те саме...

НОВІ КОЛГОТИ

Жінок і дружин може бути багато. Дітей по світу можна народити багато. А мати на землі одна! Її ніхто не замінить.

– Мамо, заспокойся, тобі не можна нервувати, мамо.

– Якби ще в тебе була порядна дружина... На кого я лишу єдиного сина?

– Мамо, буде операція, все буде добре, – він обнімав маму, а дружина, що стояла поруч, тримаючись за бильця лікарняного ліжка, підвела очі вгору. Все її десятилітнє подружнє життя ішло під гаслом: «Дружин у світі багато, мама на землі одна». Коли молода гарненька дівчина, не проживши у гуртожитку й півроку, поклікала подруг на дівочий вечір перед від'їздом у дім чоловіка, всі їй щиро заздрили. І лише одна, трохи старша за інших, сказала зі щирим співчуттям:

– Двадцять дев'ять років, одружений не був, живе з мамою, та ще й без батька? Я тобі не заздрю.

– Та не труси ти моє ліжко, – крикнула мама невістці, що сперлася на бильця. – Боже, Боже, останні дні не можна спокійно дожити!

Наступного дня син прийшов у лікарню без невістки.

– Вже не могла прийти в лікарню до смертельно хворої матері, яка так багато для неї зробила?

– Вона має зустріти дочку з музичної школи.

– Чого вона водить дівчинку на музику? Її треба водити на малювання і вишивання, дівчинка вся в мене! А твоя не розуміє, що треба дитині. Боже, Боже! Ще й таким Бог дає дітей...

Матусі була необхідна операція. Вся офіційно та неофіційно зібрана інформація свідчила, що кращого хірурга, ніж Зеленович, у матусиному профілі немає. Інша річ – профіль Зеленовича. Матуся доручила довідатись, що стоїть за підозрілим прізвиськом. А коли через довгий вибудований ланцюг знайомих пощастило вийти на відділ кадрів лікарні і виявилось, що Зеленович за паспортом білорус, матуся була розчарована: в медицині більше довіри викликає інша розшифровка п'ятої графи.

Але була ще одна проблема, яку вирішити було важче. Справа в тому, що Зеленович брав. Нахабно і відверто. Без цього домовлятися про операцію не мало сенсу. Говорили, що безкоштовно Зеленович оперував лише дітей з дитячого будинку.

– Мамо, в тебе на книжці є такі гроші. Йдеться про твоє життя.

– Це на мій похорон. У СРСР безкоштовна медицина, на яку я маю право.

– Мамо, без цього він тебе не прооперує.

– Піди до нього і скажи, що я ветеран праці, заслужений працівник науки і маю три почесні грамоти.

– Мамо, йому на це начхати.

– А ти піди і скажи.

Зеленович вказав на шкіряне крісло.

– Я вас слухаю.

– Я щодо операції Клименко.

– Операцію треба робити давно. Ми з вами на цю тему говорили.

– А ... умови...

– На цю тему з вами теж говорили.

– Але ж у нас немає таких грошей.

– Певен, що у вас такі гроші є. Більш того, то не останні ваші гроші. Але я готовий зробити операцію за пляшку гарного коньяку.

– Що ви називаєте гарним коньяком?

– Ну... «Двін», «Єреван»... ви що, не знаєте, які коньяки гарні, які не дуже?

– В-всього-навсього?

– Всього-навсього. Але нехай ту пляшку принесе до мене додому ваша чарівна дружина.

– Додому? – він вперше несподівано й пильно поглянув на Зеленовича. Мало того, що хапуга, ще й котяра. Білий халат ефектно підкреслював чорну бороду Зеленовича і його яскраво-зелені очі.

– Так, додому. Ось, – Зеленович простяг візитку, – наприклад, завтра ввечері я буду вдома сам. Чекайму. Втім, якщо це для вас задорого, ціну в карбованцях ви знаєте. І поспішайте. За тиждень я їду до Тбілісі на конгрес, а коли повернуся, операція може бути вже непотрібною.

На матусину вимогу його викликали до лікарні вночі. Матусю мучили страшні думки про смерть.

– Я зараз напишу тобі доручення, давай йому ті прокляті гроші, я згодна на операцію. Я ще хочу жити.

– Вимкніть світло, дайте поспати, – обурюються інші хворі. Йому так і не вдалося зробити мамі окрему палату.

– Помовчіть, ви ще не помираєте, – затикає матуся роти сусідкам по палаті.

– От же ж, зараза...

Світло довелося вимкнути, вони пошепки розмовляють у темряві,

– Мамо, доручення має завірити нотар, вночі вони не працюють.

– Поїдь, пошукай, може, з кимось можна домови-

тись. І відразу знімай гроші з книжки, вези тому Зелендровичу додому. Ні, відвезе хай краще твоя.

Тут він розповів мамі пропозицію Зеленовича. Мама радіє вперше відтоді, як лягла до лікарні.

– Звичайно, які тут ще можуть бути вагання, чому ти не сказав мені про це вчора, чому змусив кликати себе вночі? А гроші – їх тільки почни знімати з книжки!.. Скоро лишимося голі, не буде на що й поховати.

– Тихіше ви! – це знову з сусідньої койки.

– Але ж ти розумієш, чого він від неї хоче?

Матуся розуміє.

– А що їй? Як вона зуміла обкрутити тебе...

– Вона була дівчиною, коли ми зустрілися... Я тобі про це вже сто разів казав.

– Притворилася. Я тобі сто разів казала.

– Мамо, зараз це не має ніякого значення. Завтра! Ні, власне, вже сьогодні ввечері вона піде до нього. Аби тільки вона погодилась.

– Ще б вона не погодилась заради матері, яка стільки для неї зробила!

– Мама нарешті згодилась на операцію.

– А гроші?

– Тут таке діло... – він не знає, як розпочати, хоча, звичайно, їхні родинні незгоди вирішуються просто: він сказав, вона зробила. А тут таке діло... Але нарешті пояснив дружині, що від неї вимагається.

– Це той, з бородою, що підходив до нас у вес-тибюлі?

– Так, високий такий, н-негідник.

– Йти треба сьогодні?

– Так, ось адреса, це неподалік від Львівської площі...

Дружина спокійно іде до ванни. Згодом виходить звідти у чорній напівпрозорій комбінації. Сідає перед трюмо. Витягає з волосся аптечну гумку, робить собі зачіску «мушля». Підкручує гарячим приладом чубчик над чолом. Одягає симпатичного костюм-

чика, який звичайно витягається з шафи лише на матусин день народження. По кімнаті йде дух божевільних парфумів – звідки в неї такі? Звертається до чоловіка:

– В мене немає нових колгот.

Чоловік лютий, як звір.

– Може, тобі ще чорні панчохи на поясі?

– Мені?!

– Годі з нього й штопаних, пес п-породистий.

Дружина одягає штопані колготи, чобітки, синього плаща, бере театральну сумочку і каже, перш ніж зникнути:

– Зустрінеш дочку з музики.

Він готовий розірвати в цьому домі усе на дрібні шматки. Усе-усе. Боже, як він був закохався в цю жінку десять років тому! Матуся саме поїхала до Трускавця на 45 днів. І тут така зустріч, таке юне дитя! Раніше він зустрічався лише з бабами, як то кажуть, двадцяти п'яти тире п'ятдесяти років, і коли казав, що й секунди в своєму житті не думав про шлюб, був абсолютно щирим, чим страшенно тішив матусю. А тут ця юна дівчина – гарна, бездомна, до безтями закохана. Так легко було стати для неї Господом Богом. А тепер вона йде до цього зеленоокого кота, зробивши звабливу зачіску, одягнувши звабливу білизну, а він позбавлений права обурюватись цим.

Він чекав, що дружина повернеться додому, ковтаючи сьози, як верталася з лікарень від матусі, коли ходила туди без нього. Матуся по кілька разів на рік госпіталізовувалася. Дуже любила, щоб носили передачі і підносили судно. Тому й спочатку мало хто повірив, що тепер заслабла по-справжньому. Він вийшов зустріти дочку і розминувся з нею. Дівчинка вже вдома. Сіла грати чергові вправи.

– Та припини ти цей гуркіт! Вуха в'януть! Бабуся давно каже, що тобі треба займатися малюванням.

– А де мама? .

– Пішла до бабусі.

А тут і бабуся дзвонить з лікарні. Дзвонить сама, не посилає лютих на неї няньок.

– Ще не прийшла.

– Господи, коли ж вона буде? Скажи, вона хоча б нові колготи одягла? А то ж село було, село й залишилося...

Матуся дзвонила ще два рази.

– Боже мій, Боже мій, мені мука, а їй задоволення. Я ж тобі казала, хто вона така, – і він люто починає думати: так, вона така. Матуся каже, щоб він передзвонив на ординаторську, коли вона вернеться. Під вікнами чутно, як зупиняється машина. За дві хвилини дружина входить у дім. В очах не сльози, а вогники радості.

– Мамо, де ти була? Бабуся дзвонила, що ти не в неї.

– Так, але ж тобі пізно вертатися, чого ти не подзвонила, щоб я зустрів?! – інсценує обурення він.

– Я знала, що мене підвезуть. Ось, доню, тобі передали цукерки «Пташине молоко», – вона виймає з маленької сумочки пакетик з цукерками, а також картонну коробочку, куди запхано штопані колготи, кидає її на підлогу у ванні і звертається до чоловіка:

– А ти, що ж ти забув дати мені пляшку коньяку? Втім, все гаразд. Все буде добре. Такого лікаря немає ніде в світі.

Операція пройшла успішно. Матуся швидко встала на ноги і забула про страшний діагноз. А головне, Зеленович ампутував певну частину її нерестерпності. Так, вона і надалі вимагала до себе підвищеної уваги, але вже не посилала своїх домашніх розбиратися до магазину, коли, на її думку, недоважили п'ятдесят грамів масла чи сиру, не вимагала судна при першій-ліпшій хворобі, і далі була незадоволена невісткою як матір'ю і господаркою, але більше не

розповідала усім підряд, що вона «така». А через два роки матуся померла від іншого. Син наполіг на розтині, бо говорили, що Зеленович повертав частину грошей, якщо вихід відбувався раніше, ніж через три роки. Але розтин показав, що прооперований Зеленовичем орган був у порядку.

Далі вони жили вже без матусі. І щоразу, коли він, згідно з програмами, що вклала в нього покійна, висловлював невдоволення дружиною, вона за невідомо якими асоціаціями починала згадувати, яка була квартира у лікаря Зеленовича, яка вітальня, які книжки в кабінеті, які троянди у вазі, які коньяки в барі... і він замовкав, і вона замовкала, і не розповідала, що було далі.

Але сама вона частіше, ніж щасливий перший місяць їхнього знайомства згадувала той осінній холодний неймовірний день, коли йшла темними мокрими вулицями, заляпуючи гарні ніжки в штопаних колготах. Як збрала всі гроші, що були в кишенях синього плаща і маленької сумочки і купила в галантереї імпортну коробочку з новими колготами. Як переодяглася в темному під'їзді, мліючи від холоду й жаху. Як далі сіла в тролейбус, і хтось галантно поступився місцем гарній жінці, і вона їхала і думала, Боже мій, куди я їду. І коли йшла провулком від Львівської площі, шукаючи високий будинок на розі, дивно відчувала: цей вечір неймовірно змінить її життя. Зеленович відчинив їй зі словами:

– А, це чарівна невістка відьми Клименчихи? Проходьте, прошу.

Вдома ще хтось був. Вона не бачила, хто, але десь у кухні чи в далекій кімнаті горіло світло, чулися тихі голоси. Зеленович запросив її до кабінету, суміжного із вітальнею. Причинив двері, запропонував сісти. З його обличчя не сходила чарівна й нахабна посмішка.

– Боже мій, – раптом скрикнула вона. – Він же забув дати мені коньяк!

– Не треба коньяку. В мене є – бачите скільки. – Він поставив на маленький столик дві чарочки, почату пляшку і коробку дефіцитного в ті часи «Пташиного молока». – Головне, що ви прийшли. Давно в мене не було такої чарівної жінки.

– А мене так давно не називали чарівною жінкою, – вона зітхнула, – від попереднього життя.

– Ви вірите в переселення душ?

– Ні. Але хочеться.

– І мені хочеться. Ви і в попередньому житті були такою ж милою. А я і в минулому житті був якимось ескулапом... А в цьому житті і в цій країні моя операція коштує ви знаєте скільки. Не будемо торкатися морально-етичного аспекта проблеми. Будьте певні, я допомагаю безкоштовно, якщо це необхідно порядній людині, яка зовсім без грошей. Ваша свекруха не з тих. Але я відчуваю, що непрямим чином можу допомогти вам. І зроблю це. Давайте вип'ємо за вас.

Вони випили. А потім випили ще. Він розглядав її нахабно і ніжно, а в неї поступово минуло зняжковіння.

– Будьте певні. Все буде гаразд. Ви заслужите ласку вашої родини. Хто у вас – син, дочка?

– Дочка.

– В мене теж дочка. Ось, візьміть для дівчинки. – Він зібрав пакетик «Пташиного молока», простяг їй. Вона розкрила свою маленьку сумочку, і звідти випала нова коробочка зі старими колготами. Він нахилився, подав їй ту коробочку. Лікар Зеленович був добре обізнаний не лише з хірургією. Він зрозумів, наскільки серйозно молода жінка поставилась до того, що вимагалось від неї.

– Давайте, я відвезу вас. – Він подав їй синього плаща, вони спустилися вниз і сіли в його авто. У лискучій чорноті навкруги попливли вікна і ліхтарі.

– Коли дуже втомлююся після роботи, люблю їздити містом без певної мети.

Вони поїхали по Артема, Солянній, Глибочицькій. Праворуч темніла Хорева гора, ліворуч блимали вогники Щекавиці. Вона дивилась, широко розкривши очі, на знайомі місця, які з вікон машини виглядали зовсім по-іншому, і думала, що вперше за багато років може не нервувати, що треба додому. На Подолі в'їхали у вузьеньку вуличку і зупинились біля віконця із ґратками.

– Тут непогано готують каву, цікаво, чи ще відчинено?

В кав'ярні гучно сміялися молоді хлопці й дівчата. То було чуже незнайоме життя, його божевільний вир.

– Як ваше ім'я? – ніжно запитав він.

– Ганна.

– Дуже добре, що вас так звуть. Донна Анна. То ім'я жінки, яку так і не мав Дон Жуан.

– Боявся командора...

– Ну, по-перше, Дон Жуан ні чого в світі не боявся, а по-друге... По-друге, ваш чоловік – не командор.

Після кав'ярні вони їхали по набережній. Чорнів Дніпро, пливли убогі кам'яниці Набережної Хрещатик. Зеленович розповідав пригоди, що відбувалися в тих подвір'ях давно-давно, ще коли він студентом працював на швидкій допомозі.

Чорне місто пливло рікою життя і несло в божевільну далечінь. Ось і їхня сонна Куренівка, і їхній темний будинок.

– Ну от, у моїй машині довго житимуть ваші парфуми, Анно. Прощайте. Все буде добре. А я вам хочу дати одну невеличку пораду. Ніколи, навіть у смертну годину, якщо, не дай Боже, помиратимете раніше за свого чоловіка, не зізнавайтесь, що між нами, як говорять обивателі, нічого не було. Він того не вартий.

**ВАЛЕРІЙ
КОСЕНКО**

КАРМА

«Військову службу він розпочав в Азії, у світі претора Марка Терма. Відправлений ним до Віфінії, щоб привести флот, він надовго затримався в Нікомеда. Тоді саме й пішли чутки, що цар порушив його цноту; а він посилив цю чутку тим, що за кілька днів знову поїхав до Віфінії під приводом стягнення боргу, що належав одному його клієнтові-вільновідпущенику. Подальша служба принесла йому більше слави, і при взятті Мітілен він одержав од Терма в нагороду дубовий вінок».

Гай Светоній Транквіл
«Божественний Юлій»

«Іті твою мати!» – люто подумав Гай.

А самому закортіло додому. От коли не було проблем, то це «на громадянці». В «учебці» багато думати ніхто не примушує: коли сержант заводить взвод у калюжу і гавкає: «Вспишка слева!» Падали всі як один. За всіма правилами ЗОМП. Після «вспишки слева» чи «справа» калюжу завалювало купою сірих лантухів із настовбурченими шинельними комірами і шевронами на руках. Кожен курсант добре знав, що означає втоптувати в багно.

А сам сцикун такий цей сержант, що світ не бачив. Дай хохлу личку...

А ще задовбав прибалтійський клімат. Якось голкою вколов палець, то через пару днів аж два напухли, вже думав: помре. Пішов до медчастини,

а там без наркозу ножицями нігті під нуль зрізали, в окріп засунули... Та що там казати! Назва в цієї гидоти, як у трипера, – панарицій. Якби хоча пальці кудись по ділу засунув, не так було б образливо. Потім ходив із ними на процедури.

На тренажах соціалістична Батьківщина вимагала падати в калюжу. І жодна падлюка не подумала, що йому, Гаєві, може, до гангрени одна-єдина «вспишка слева» залишилась...

«Пика грузинська!» – подумав Гай, але люті було чомусь більше на сержанта, який або вже спить, або п'є горілку в каптьорці.

Цибулина з гордим написом «Полет» на циферблаті вигравала іскринками від казарменого ліхтаря. Батьківський подарунок на день народження.

– А в чьом, собственно, дело? – ледь стримуючи переляк у солдатських штанях, кинув виклик несподівано для себе Гай. Ці слова стали переламними у війні між Гаєм і Гочею.

Гоча розгубився, бо чекав щось на кшталт: «А що таке?» І це було б сигналом для атаки чурбанів, які непереможним кодлом опікали тили Гочі.

– Ти што – очен здоровій, да? – запитав Гоча. – Я же не хачу атнимат часи. Давай поменяємся, я тібе сваі атдам.

І тицьнув під Гаїв ніс те, що мало стати предметом обміну: якусь іржаву фігню з однією стрілкою і без скла.

– Я не хочу з тобою мінятися, – сказав Гай.

– Я буду тібе січас біт, а патом атпідарасу, – повідомив Гоча.

Всередині Гая, готові вихлюпнутись, завирували невідомі раніше почуття. І вони вихлюпнулись. Гай заїхав першим. Потім Гоча розквасив йому ніс, і всі трохи побили Гая ногами. До статевих зносин не дійшло.

Після того пам'ятного наряду Гай тиждень провалявся в санчастині. Але годинника не віддав. Бо це

така штукovina, яка повинна бути на Гаєвій, а не на Гочиній руці, й показувати поточний час.

Після санчастини, як і пообіцяв капітан Теремко, Гая зачинили на дві доби на губу. Щоб усвідомив, що таке дружба народів.

Проте Гоча заповажав Гая. За те, що не скорився обставинам із сонячної Грузії. А сам ходив до кінця періоду зі своїм іржавим годинником.

«Під час понтійського тріумфу серед інших предметів у процесії несли напис із трьох слів: «Прийшов, побачив, переміг». Цим було відзначено не стільки перемогу на війні, скільки блискавичне її завершення».

*Гай Светоній Транквіл
«Божественний Юлій»*

Латвія хоч і на північ від Житомира, та влітку тут буває спекотно. Море під боком, але купатися не дозволяють, як в піонертаборі. В учебці добре, а у військах ще краще.

На дюні стоїть ПВХН («пост воздушно-хімічного спостереження»). В дивізіоні його називають ПСН («пост сексуального спостереження»). На третьому періоді служби Гай став незмінним черговим на цій башті. Можна сказати, там і жив, коли дивізіон заступав на бойове чергування.

Потужний стереоскоп був справжнім заміном телевізора. Чого там тільки не побачиш! Навіть більше, ніж у програмі «Час». То голі бабери розгулюють пляжем абсолютно безконтрольно. А то парочка активно кохається. І ніхто з них ніби не знає, що в СРСР нудисти заборонені і що за ними спостерігає, з одного боку, зенітно-ракетний дивізіон в особі гвардії єфрейтора Гая Серпня і, з другого боку, прикордонна застава в особі такого ж голодного бійця.

Одного разу Гай прикипів до стереоскопа, розглядаючи в деталях Наташку – дружину лейтенанта Криворукова. Ну і баба! Роздяглася, виставила білу, як сметана, сраку... Повернулася обличчям... Ух ти!..

Аж тут – бемсь! – звідки взявся цей салага Криворуков, губи ехидно кривить.

– Ви чем ета занімаєтесь, єфрейтар Серпень? – питає.

– Наблюдаєм, таваріщ лейтенант. Тьолочки бродят – закачаєся!

Зазирає в окуляр, а там диспозиція вже помінялася. За голою Наташкою Криворуковою бігає рядовий Бердиев із Туркменії. Солдатські труси напнулися, у піднятій руці – червонець. А дівка перелякана. Загнав її в море, щось кричить, сам заліз у воду.

Гай відірвався від сценки, і лейтенант щось помітив у його очах.

– Дай-ка глянуть...

Нараз осікся. Оціпеніння змінилося на «...твою мати!!!», і Криворуков, притримуючи кашкета, наче на фронті під обстрілом, скотився залізними східцями.

Закінчилася ця історія по-дурному. Наташка – чи то сама додумалася, чи то чоловік притиснув – пішла до підполковника Саченка, командира дивізіону, і сказала, що її згвалтував солдат азіатської національності, який зловив її на пляжі, збрехав, що гражданський, і дав їй за один акт десять рублів.

Поки розбиралися, все військове містечко знущалося з молодого пари, і Криворуков змушений був або застрелитися, або перевестися в іншу частину. Криворуков не застрелився і незабаром перевівся в інший дивізіон.

А Бердиеву підполковник Саченко в кабінеті власноручно дав у пику з настановою: «Як не вмієш трахнути бабу, то не берись». А якби заклав Бердиева, то невідомо ще кому було б гірше: Бердиеву чи підполковнику Саченку.

«... раптом йому постало марево: поблизу з'явився невідомий чоловік дивного зросту й краси, він сидів і грав на сопілці. На ці звуки збіглися не тільки пастухи, але й багато воїнів зі своїх постів, серед них були й сурмачі. І ось в одного з них цей чоловік вихопив сурму, кинувся в ріку і, оглушливо засурмивши бойовий сигнал, підплив до протилежного берега. «Вперед, – вигукнув тоді Цезар, – вперед, куди кличуть нас голоси богів і несправедливість супротивників! Жереб кинуто».

*Гай Светоній Транквіл
«Божественний Юлій»*

Дивізіон поділявся на дві частини: на тих, хто в перервах між бойовими чергуваннями ходив у бригадний караул, і на «інвалідів». До «інвалідів» належали свинопас, кочегар, спостерігач ПСН, секретник, художник замполіта і ще кілька хлопців з півдня, які не хотіли вчити російську мову, бо замполіт не міг розповісти їм по-узбецьки, що нею розмовляв вождь світового пролетаріату. До цієї групи особливого призначення додавали ще двох-трьох воїнів, які могли ввімкнути яку-небудь радіолокаційну станцію і – теоретично – стрільнути в повітряну ціль ракетою.

Того ПХД («парко-хозяйственный день») дивізіон заступив у караул. На чергування залишили капітана-стартовика з характерним прізвищем Вольно. Він вишикував те, що залишилось від дивізіону після сніданку, і сказав:

– Это што – все? Ідіте атсюда на трі весьолих букви. І штоби я вас нікаво не відел да атбоя. Вольна! Разайдісь.

І всі пішли. Об одинадцятій, як завжди по суботах, лазня. Тільки-но всі намилилися, як загула Велика сирена. Бойова тривога! Цю сирену вмикали тільки, «єслі снова над намі грянет гром».

– Ребята, пабежалі... – приречено сказав свинопас Талаліс, і ніхто навіть не поцікавився, що мав на увазі цей дилда-литовець.

Усі як стояли в милі першу мить, так і пострибали в хебешки, вже на ходу застібуючи гудзики, намотуючи онучі і натягуючи чоботи. Через п'ять хвилин Гай був у станції наведення ракет. При бойовій тривозі він займав місце планшетиста, а свинопас Талаліс мав спостерігати на ПСІ. На місці Талаліса – під час війни – не претендував ніхто. Що за пришибеї писали інструкції, залишилось невідомим. Але якщо подумати, які наслідки могла мати диверсія, вчинена тренуванням ворогом проти свинарника... Весь дивізіон міг залишитися без м'яса!

Єдині бійці, котрих ніхто не замінював, були Тайгунов і Мумінов – двійко запечених памірським сонцем пастухів, які з півроку тому спустилися з гір у райцентр, щоб купити солі й сірників на весь кишлак і загули в армію. Тепер їм випала честь на тренажерах і під час готовностей «маслати ручку» – крутити такі штуки для передачі ракет з машин на рейки пускових установок.

Гай устромив голову в навушники, з яких невідомий салабон із сусідньої радіотехнічної роти диктував номери цілей і їхні координати:

– Два наля пітнацать, тріцать восемь, двацать пять, полста первый, пітнацать, тріцать трі...

У тісній, задушливій кабіні, начиненій електронними блоками, осцилографами і променевими трубками радіолокаційної розверстки, вже сиділи ті, що за всіма законами сидіти тут не повинні, і клацали тумблерами, доки станція наведення ракет не загула.

– Ліверпуль! Ліверпуль! – завищав у динаміку оперативний черговий бригади. – Далажіте абстановку.

Жодного офіцера в кабіні. Мікрофон взяв сержант Солдатов.

– Майор Гаршков дакладиваєт! У нас всьо спайкоина.

– Как дакладиваєтє, ...вашу мать! Разуїтє глаза. Пряма на вас їдють цель. Абнаружтє і далажітє. Пуск толька па масї камандє!

– Єсьть!

Через хвилину до кабіни з гуркотом влетів старший лейтенант Коченижкін.

– Ну што тут?

Відповісти не встигли, бо за Коченижкіним уповз підполковник Саченко, п'яне тіло якого підтримував майор Горшков.

– Дал-лажітє абстановку.

Солдатов швидко відповів, а потім піймав ціль і передав управління майору Горшкову.

Це був нещасний кукурудзник, який уперто відмовлявся посилати сигнал «Я свій» і беззвучно посилав усіх в інше місце. Повітряна черепаха, за штурвалом якої (за пізнішими чутками) сидів син першого секретаря Ризького міськкому партії, повзла в напрямку шведського острова Готланд.

– Ісчьо раз павтаряю: без приказа не стрелять! - вирвалося з динаміка. – На перехват вилетелі істребітелі ПеВеО.

Підполковник Саченко, напустивши перегару в кабіну, скомандував:

– Майор Гаршков! Стр-раший лейтенант Каченижкін і капітан Левашов!

– Я!

– Я!

– Я!

Одночасно й бадьоро відповіли офіцери.

– В кабіну отдыха за мною шаго-ом 'арш!

І всі зникли в лабіринтах доточеної до СНР кабіни.

Гай зазирнув крізь нестулені залізні двері. Командири забивали козла.

А кукурудзник благополучно сів на шведський острів Готланд, чим дуже здивував світову громадськість.

У змові проти нього брали участь більш як шістдесятеро осіб; на чолі стояли Гай Кассій, Марк Брут і Децім Брут. Спершу вони вагалися, чи вбивати його на Марсовому полі, коли на виборах він закличе триби до голосування, – поділившись на дві частини, вони хотіли скинути його з помосту, а внизу підхопити й заколоти, – чи напасти на Священному шляху або при вході до театру. Але коли було оголошено, що в березні сенат збереться на засідання в курію Помпея, то всі охоче віддали перевагу саме цьому часові й місцю.

*Гай Светоній Транквіл
«Божественний Юлій»*

Дивізіон робив вигляд, що стоїть по стойці «смірна». – Іду. Сматрю: два сержанта із нашева дивізіона. В гражданской формі. Ані думалі – мудак гражданській с рибалкі їдьот. А ета я, майор Гаршков.

Дивізіон гигикнув і зробив вигляд, що уважно слухає.

... По обіді у дивізіон привезли колдобину – велику станцію на колесах, яка імітує повітряні цілі й через спеціальний кабель передає їх на екрани розверстки СНР. А операторам доводиться відпрацьовувати прийоми в умовах, коли на територію пре сила-силенна літаків, крилатих ракет і вже почалася ядерна війна.

По обіді, коли солдатські шлунки якраз збиралися перетравлювати завершений «прийом піщі», підполковник Саченко одягнув увесь дивізіон в ОЗК, протигазу, почепив на плечі особовому складу АКМи, на голови – каски і почав підвищувати усім рівень

бойової і політичної підготовки. Солдати почували себе ніби в презервативах.

Тренажі тягнулися до шостої вечора. Підполковник Саченко урочисто повідомив по «громкой», що після вечері вправи продовжаться.

Була неможлива спека. Дивізіон завив так, що мешканці Готланда ще довго по тому боялися заснути, а найбільші завиваки одержали по три наряди.

Після вечері колдобина замовчала. Тобто, відмовилася видавати цілі. Пішли розмови, що навіть техніка не витримала...

Весь тиждень найкращі офіцерські голови бригади розбирали і збирали станцію, але нічого не знаходили. Потім здогадалися перевірити кабель. У кабельну жилу хтось увігнав голку. Коли про голку доповіли, у дивізіоні з'явився бригадний особіст майор Нургалієв. Для проведення індивідуальних бесід з кожним солдатом, сержантом та офіцером.

Але ніхто так і не дізнався, що вчинив диверсію латиш із простим і майже героїчним прізвищем Островскіс, щоб порятувати братів по нещастю.

Знав один майор Горшков. Він бачив, як Островскіс трудиться над кабелем, але йому теж набридло гратися у війну за таку зарплату.

«Недоліки праці Светонія – викладення фактів поза хронологічною послідовністю і без урахування їхнього взаємозв'язку, відсутність у біографіях історичних діячів історичного тла, пристрасть до анекдоту. Проте слід відзначити, що Светоній є одним із найбільш ґрунтованих античних авторів».

Хрестоматія по истории Древнего Рима:
Учеб. пособие для вузов по специальности «История». –
М.: Высшая школа, 1987. – С.431.

Дивізіон спить.

У казармі стоїть міцний сморід натруджених онуч і відпрацьованих газів. Солдати сплять і бачать приємні сни на тлі сучасної їм історії. Тайгунову і Мумінову сняться рідні отари на схилах Паміру. Талалісу – село, просто його рідне село, без сюжету. Гаєві – житомирський Центральний гастроном, де він п'є каву. Поки що не спить Бердієв: його койка жалісно порипує. Бердієв звеселяє плоть. Через три хвилини він заспокоїться і теж пірне у свої південні сни.

Дивізіон надійно захищає свою ділянку повітряного кордону СРСР. Країна може спати спокійно.

І ніколи ні Тайгунов, ні Мумінов, ні полковник Саченко, ані, тим більше, Гай Серпень не вимовлять слів: «Et tu Brute!» Що, врешті-решт, не залишає каменя на камені від хибної теорії про переселення душ.

ЯРОСЛАВ
ЛИЖНИК

МІНЯЙЛІВ ДЕНЬ

Ото вже як вирветься з тих хашів, то неодмінно побачить великий пас-тівник, розшабатований навпіл грузькою дорогою. А може, шлях той вже висох під молодим кучеря-вим сонцем. Бо ж весна. Далі зусібіч попритипали до нього, мов гусята на вербовій вітці, обійстя. Ба й кіль-ка вуличок кинулось навмання то ліворуч, то праворуч і зупинились: одні – злякавшись простору, інші – піткнувшись до багна. Так і позира-ють довкіл булькастими вікнами, так, здається, й репетують навіжено оздобами: ми та ми... Отакі, мовляв, газди. А що ми? Чи до міста в поло-говий будинок, чи в храм Всечестій-шого Отця – все 'дно тре повертати до гостинця, котрий аж ген під Лю-биною горою скидає чоботи. А на горі церква втопилась у столітніх липах. За нею – цвинтар. І більш ні-чого. І кінець. І все вам послесіння.

Ймовірно, про все те й міркувала собі вона, пробираючись навпрос-тець через холодні яруги, ворохоб-лячи торішнім спліснявілим листом: іноді намагалась зіп'ястись на якийсь пеньок, аби угледіти вдалині бодай крихітку просвітку. Та дарем-но – чобітки зісковзували з мертвого слизького дерева, провалювались... Це когось могло б довести до відчаю. Та вона вперто долала метр за мет-ром аж поки не розступилося. Лише тепер у вухах з посвистом відпружи-

нювались чіпкі пруття та глухо потріскувало струпішіле ломаччя. А дорога, як виявилось, вибігла з чагарника за тридцять три кроки від неї – і треба ж було отак намучитись, отак збасаранкувати лице і руки.

Та коли вибралася на путівець, відчула: наче й ніколи не проймався він клекотом лелечим з провеснілого неба, мовби й не бачив зроду-віку колядників, гейби не вів до поселення – зліг собі, мов струна. А втім, чим ще він, витолочений і вимісений, міг здарувати – хіба що мовчанкою великого посту. Хіба що... Це, зрештою, її не так бентежило, як інше; на підніжжі Любиної гори не побачила нічого, крім кущів, напевно, тернини чи дикої рожі. І це мало би вкотре її збентежити: «Я знову заблудилась!» Якби не підоспів чужий голос позаду:

– Тр-р-р! Гов! Дай, пан-Біг, здоров'я тобі, молодице!

На неї розмірено-впевненим поступом йшли розкішні коні – аж відсахнулася – й навіть не пробували зупинитись. Про їхню вдачу, ймовірно, добре знав і сам фірман, вусатий чолові'яга в літах, бо й не намагався їх приборкати, похитувався на передку кованої залізом підводи.

– Сідай, небого, бо швидше за мене не зайдеш.

Але якби ж то було куди всідатись: на підводі он скільки лахміття – куфайки з залишками висохлої кедрової глици та ягелю, галіфе, в якому ще не вилиняли тонесенькі червоні лампасики, обідрані на колінах темні кальсони, землисто сіра сорочка з промовистими рудими плямами.

– Бридишся? А з тебе будуть ліпші?

Старий, понишпоривши під сидінням, витяг домоткану верету і розстелив за собою.

– Поїдеш в мене, мов молода до шлюбу. Еге ж, й безплатно. Хоча ні. Життя – це розмінна монета, і я тут нічого не можу вдіяти. Ось і ти розміняла свою погорду на полегшення в мандрівці.

Вона пригадала, що знала мініяйла ще з дитинства, а може, й раніше. Він їздив селами й містечками і вимінював різнокольорові надувні кульки на поношені речі.

– Що поробиш, що поробиш, смерть – се така повія, котра, де не посій, то вродиться. Та ж мені щось перепадає від її трапези. А я, смерть і моя ватага, – то є, молодице, найбільші справедливості в світі. Лиш з одною різницею, що першу не обманеш, а другу я ще можу, якби-м так дуже запрагнув, підрихтувати. Але то не мініяйла справа.

Заднє колесо байдуже розчавлювало велике й мале груддя в порошок. А де земля була глевкою, піддатливою, з якої можна ліпити що заманеться – хоч черв'яка, хоч орла – намагалася причепитися до обіддя й хвилю-дві крутилась на обочині колеса. Неждано скреготнув камінь, аж возом захитало. Вона подумала, що той камінь колись може стати підмурком хати. А ще колесо несамовито намагалось підім'яти під себе її ноги. Та вони пливли в повітрі, мов видиво.

– А ти до кого в гості? Я тут усіх знаю. Он живе Бестія, а там – Кордупель, а за ним – Свинтюх, а далі – Чмурик... Найбільш пошановані тут люди. А ген аж там, під Любиною горою, власне й почалось поселення. Там, вповідають, колись і жила молодиця, від котрої розмножився цей рід. Але то було так давно, так давно, що навіть я не пригадаю коли саме. Діти, як то зазвичай буває, прогнали її з хати. Кажуть, вона й тепер причинною блукає околицями і ніяк не може втрафити в поселення. А ще нею лякають неслухняних онуків. То її іменем і гору нарекли.

Було неймовірно душно, аж млюсно. Так, очевидно мало би бути перед кінцем світу, коли розтоплюватимуться льодовики, висихатимуть моря-океани, розпадатимуться в порошок скелі, твердітимуть болота.

Старий зо три рази просурмив у ріжок і заходився горлопанити на всі заставки:

– Налітай! Мінняй!!! Старе здавай – нове забирай! Хутчій! Налітай!..

З однієї з вуличок вибігло чотири постаті, в яких вона без особливих труднощів впізнала найбільш пошанованих людей поселення. Всі вони були голі-голісінькі, мов дикі ангели, крім Кордупля, на якому ледве трималися чорні великі труси і які він на бігу щохвилини підтягував. Напевно, з огляду на той незначний факт йому й доручило захекане товариство належним чином зустріти високоповажного гостя.

Кордупель відкашлявся і, однією рукою, втримуючи слабку гумку, а другу, викинувши вперед, почав привітання:

– Ми від імені нашого поселення складаємо щиру подяку тобі, пане мінняйле, в тому параграфі, що з твоїм приїздом на нашу вулицю, на нашу землю і на наш народ сходить великий день очищення.

– Але чому вийшли голіруч? – обірвав їх мінняйло. – Невже не знаєте мого закону?

– Нам вже нічого міняти, – понурився Кордупель.

– Стойте! – озвірів Бестія. – Кордупель, снімай труси!

– Дак, товариші. Дак, мать його в три погібелі, це ж... Та ж...

– Снімай-снімай, нічого м'ятись, як дівочка, – кинув Бестія і підморгнув Свинтюху.

Свинтюх враз навалився на Кордупля, швидко скрутив його своїми лапищами й повалив на землю.

– Дак, товаришочки дорогенькі, ріднесенькі ви мої... Ай! Дак... Ой!

За мить Кордупель прийняв подобу всіх інших, а його труси урочисто були покладені на мінняйлові терези.

– А ти боялась, машка, – кркнув вдоволено Свинтюх. – Тепер і ти вільною людиною став.

– Цього мало, – спокійно зронив міняйло.

– Що будемо робити? – занервувався Бестія.

– Є ідея, – випалив Кордупель, – Чмурик, чо мовчиш? Дак в тебе ж сорочка є якась, сам мені вповідав. Ге, ледь не забув. І не признається, гад такий, мовчить...

– Дми! – наказав Бестія.

– Але ж вона мамина, – переминався з ноги на ногу Чмурик.

– Чмурик, будь розумним хлопом, з твоєї мами черви вже зробили друшлак. А слово... Де те слово? Хто чув його? Покажи його, най помацаю. Так, Кордупель, видай йому сто грам для хоробрості, і най чеше. Ти чуєш мене, Чмурику, одна нога – там, а друга – тут. А не то будеш мати справу спершу з Свинтюхом.

За якийсь час до трусів на терезах додалась і сорочка, химерно помережена. А міняйло дістав червону кульку і став надувати, допоки вона не досягла небачених розмірів, допоки не порожевіла, відтак, зав'язавши її, передав схвильованому товариству. На кульці відбився весь дивовижний світ.

– Ти ба, ну й морда, – тішився Бестія.

– А які м'язи, – моцувався Свинтюх.

– Але й пузяка... – розімлів Кордупель.

– Ого-го, ну й... – був вдоволений Чмурик.

– Ого-го-го-ха-ха-ха-гі-гі-гі, – мов повинь, розлилось поселенням, доводячи його до екстазу.

Коли підвода минула останню хату, а попереду виросла величава Любина гора, їх наздогнали Бестія, Кордупель, Свинтюх і Чмурик. Були вони пригніченими й понурими, аж могло здатися, що оплакують покійника, чалапаючи позаду, лиш навіжено поблискували очі.

– Що трапилось? – не втерпів міняйло.

– Вона вирвалась нам із рук і полетіла туди, – захнюпав Кордупель.

- Вона лопнула, – проскиглив Чмурик.
- Її нема, – зронив Бестія.
- Але дуже хочемо, аби була, – кинув поглядом на молодицю Свинтюх.
- Це ваші проблеми, газди.
- Але товариство далі йшло слідом за підводою.
- Що ж це ви прицінюєтесь до моєї супутниці? Вона надто дорога.
- На дідька лисого нам потрібна ця любка. В нас і своїх лярв вистачає, – сказав Бестія.
- А от одіж її, дак на чотири кілограмчики й потягла б, – замірявся Кордупель.
- А хто вповів, що я віддаю вам цю жінку?
- Так колись вона мусить злізти з твого воза, ги-ги. Нас не проведеш.
- І нам перепаде по кілограмчику.
- Як по кілограмчику? Хто старший, шакали? – вибухнув Бестія.
- Слухай-но, Бестіє, – спинився й собі Свинтюх, – тобі не здається, що твоя морда лусне від ненаситності?
- Не твоя справа, Свинтюху!
- Так? Не моя? Моїми руками буде зроблена і не моя, кажеш? То на тобі ще... – і Свинтюх з розмаху всадив кулачищем в перенісся Бестії.
- Бестія похитнувся, але не впав – важким ударом припаяв Свинтюхові під око. Почалася пражанина не на жарт – чорні бризки крові розлітались навсебіч.
- Стійте, стійте, божевільні, – пробував розборонити їх Кордупель. – Але ж це моя ідея, і мені належиться...
- Що, що? Що тобі належиться? – перепитав майже водночас Бестія зі Свинтюхом, і враз завалили Кордупля на землю. Він лиш стогнав від ударів ногами й пробував захищати руками обличчя.
- А ти що хочеш? – полишивши збитого на кисле яблуко Кордупля, підступили до Чмурика. – Га?

– Товаришочки, я – пас... Прошу вас, не бийте... Нічого... Абсолютно нічого не хочу... Я... вдовольнюся, якщо зволите, її трусиками. І все. Сам... Клянусь... Сам зніму... З вашого ласкавого дозволу... І за ваше здоров'ячко двісті грам вип'ю. Еге ж... Без закусі... Ну, вуйку Богдане, ну яке ж бо ти стерво! Таке натворити зі своєю любкою... Таке натворити. Так збаламутити людей, – вимахував кулаками навздогін підводи Чмурик. – Потрапив би ти мені в руки, та я б тобі... Ох, я б тобі! Ох, ми б тобі!

А підвода тим часом вже оминула зарослі терниною й будьяками вали прадавнього городища й була в підніжжі гори.

– Далі тобі не можна, – туди дорога живим заказана. Тож вибачай, молодице, – зронив міняйло і огледівся, і побачив, що жінка раніше його застережень зійшла з воза й тепер стояла на руїнах.

– То се ти? – здивувався міняйло.

– Се я! – одізувалася тихо луна.

Він дивився, як до жінки добігала, дошкутильговувала, доповзала четвірка найшанованіших людей, і не встигли вони й мізинцем доторкнутися до неї, як вона розтанула в повітрі. І не застогнав дзвін на перекошеній дзвіниці. І не роздерлася навпіл завіса на царських вратах у зачиненому храмі. Лиш схарапудились коні й разом з возом, разом з міняйлом піднялися над цвинтарем в повітрі й розчинилися в піднебессі, щоб якимось серед весни знову об'явитись на гостинці, що веде до Любиної гори.

ЧЕТВЕРО ЗА СТОЛОМ

Точніше, їх було троє. А ти прийшов четвертим і виявився неначе зайвим. Але тобі було все одно. Зрештою, з тебе ще не вивітрилась самовпевненість, не менша, ніж у табуна слонів. Бо ж не вперше переступав поріг цього закладу з широчезними вікнами на Кобилштрасе, як цю вулицю нарік народ. Авжеж, вулицею ні вчора, ні позавчора, ні двадцять літ тому не гнали коней на забій чи на випас. Тут блукали знудьговані самотинці з когорти нащадків царя Соломона, які перед від'їздом у землі обітовані намагалися ще підзаробити знимкуванням місцевих роззяв та мрійливо-флегматичних типів, котрим, навіть не питаючи, можна дати спільне ім'я Ахякбижтознаття. А ще прогулювалися жриці кохання, буцім оглядаючи архітектурні шедеври. Але жрицям, звісна річ, уже ніхто не вірив, а ти й поготів. Бо що таке віра? По-твоєму, це – закваска, з якої згодом можна буде вигнати добрий первак. Скуштуєш його – і будеш готовий набити пики отим трьом зайдам, які сидять за твоїм столиком, хоча поряд усі місця вільні.

Коли ти ввійшов сюди, до тебе ніхто не підбіг, не забрав з рук пальта й капелюха, навіть ті троє, котрі всілися за твій столик, від якого мала б відстрашувати табличка з написом «Для службового користування», не повернулися у твій бік, і ти підсвідомо збагнув: щось трапилось. Ти, ясна річ, оглядівся довкруг, але, окрім недбало відірваної сторінки з настінного календаря, завдяки чому, наче на згадку, залишився ще окраєць вчорашнього дня, нічого більш вартого уваги не помітив. І лише коли вже всівся таки за своїм столиком, краєм ока побачив, як на найближчому плафоні втомлено лізла велика зелена муха, і тобі враз стало лячно від усвідомлення, що весь світ забув про тебе, а може, й про це міс-

течко. Аж мимоволі подумалось: ну хоча б якийсь миршавенький Калігульчик бодай на п'ять хвилин завоював його, зігнавши згодом в колонах на дефіляду по Кобилштрасе бадьорих гладіаторів та веселих рабів, які, знаючи достеменно, що комусь з них доведеться все ж полягти на арені амфітеатру, щоб було весело іншим, все ж горлопанили б на всі заставки: «Віват, імператор! Віват, імператор! Віват!» Та ба, ти мав сьогодні нагоду оглядати при своєму столику лише ці три мармизи: з тобою сиділи чоловік, жінка і дівчина.

Чоловік з жінкою сиділи так, наче прожили разом довге й терпке життя; немов зерно – були вибілені, і лиш глибоко зітхали з тієї важкої до переляку праці – схоже, усе переповілося. Чоловік, очевидно, ще був гожий – ще інколи витанцьовували під бровами бісики, які, напевно, в старих м'язах ще могли розпалити ватру. А жінка вже була не та. І ти подумав собі, що вона з успіхом могла б замінити у різдвяному вертепі Смерть. У неї глибоко запалися очі: виглядали немов дві безодні, два озерця з дистильованою, але мертвою водою. Шкіра ж на обличчі побабчилась, пообвисала, мов пошарпана завіса на сцені заігнбаного клубу. І все це було позав'язуване білою ситцевою хусткою. А ще ти здивувався, що дівчина, яка, вочевидь, була їхньою донькою, видалася напрочуд гарною. Тільки старі, на жаль, не мали смаку, купуючи їй одяг. Чого лишень на дівчині не було... А поверх тієї мішанини одягу почеплені старовинні дукачі, серед яких ти запримітив вкриті окисом австро-угорські, російські, польські монети. Намисто, напевно, було важким, бо дівчина так і не могла підвести голови.

– Вибачте, пане, я звідкілясь вас знаю, – почав розмову старий, скося оглядаючи тебе, бо йому, напевно, увірвався терпець мовчати.

Тебе від його солодкавого звертання аж пересмикнуло, і ти якомога спокійніше відказав:

– Ви помилились.

– Хай буде так... хай так, – погодився старий, – але то ще нічого не значить. Ми ще здивуємося...

– Все можливо, світ тісний, – байдуже зронив ти, не відводячи очей від дівчини.

– ...І я таки буду вас знати від нинішнього дня, – старий ще щось базікав, та ти його не слухав. Натомість з твоїх очей виростали масні руки, які закінчувались товстими куцими пальцями, що вміли нищпорити де завгодно. Аж ставало млюсно; бо дівчина не була схожою на отих порцеляново-крихких юнок з густо наштукатуреними обличчями. І це ін-три-гувало. Тому ти врешті, не витримавши напруги, хвацько ляснув пальцями й випалив, як зазвичай:

– Ал-льо, гарсон! Нам – вино і музику! – і додав, окинувши усіх багатозначним поглядом:

– Дівчат не треба...

Та замість знайомого тобі офіціанта з-за лаштунків за якусь хвилю з'явився невиспаний циган, несучи на таці чотири келихи і карафку з темним густим напоєм. А згодом, мовчки наливши кожному вина, попрямував на авансцену, де зі сховку вийняв скрипку та заходився грати. Мелодія була сумна, мов очі старого цигана. І лиш чоботи у нього блищали радісно, як у передчутті дороги. Мелодія густішала й виброджувала. За якийсь час здалося, що смичок ось-ось розплавить струни, і вони потечуть цівкою на вистояну в димах циганову долоню, відтак скапуватимуть на долівку, затоплюючи все довкруг чимось тужливо-терпким, від чого можна було б звар'ювати, або ж, якби сила, перекинути догори ногами світ. Але ти ні першого не хотів, ні другого не міг, і тому підніс келих, впевнений, що тебе підтримають.

– Я не п'ю, – відрізав старий, облизавши кінчиком язика вуса.

Ти мовчки вижлуктив вино і налив собі ще, а пере-
годом повернувся до старого:

– Не хочете зі мною випити за цю дівчину? – твої губи зсудомило. Ти хотів ще додати «старий собако», але стримався, хоча у тобі все клекотало й вирувало, немов у передгроззя в горах. Ти питав себе: звідкіля ж узялося стільки люті до цього спрацьованого чолові'яги з Такогособізатурканого села, якому ні з того ні з сього забаглося зайти з челяддю сюди, щоби просто вбити час. І ніяк не міг відповісти собі.

– Він вже вше пропив. А я, вше... – обізвалась порожнім ротом стара, аж ти мимоволі огледівся, чи, бува, не прислонена до якої стіни підмантачена коса. – І тепер не має ні шеляга... Ги-ги...

Поза краями будівель громовиця несла бурдюк вина – бурдюк розірвався... Громовиця зойкнула, аж луна пішла закапелками, – заскиглили шибки.

Ти подумав собі: що вони теревенять? Вони ще не відають, з ким мають справу. В тебе у той час і справді завирувала кров отого чабана, що гнав отари й гнав, примовляючи їм, потомленим і голодним, що (ще трохи, ще один перевал) дійдемо до пругу, де земля з'єднується з небом, де вдосталь паші, де можна буде колисатись на біло-рожевих хмаринках. А як котрий з баранів не вірив (сказано ж – баран!), відбивався від гурту, норовлячи й отару звести, ти заарканював його і притарабанював на жертовник. Ти й сам достеменно у цей час не відав, кому жертву складаєш: богам, які ходили колись серед людей, чи відчуттю власної непогрішності. Ти, звісна річ, тепер уже й не пригадував, скільки вдалось отаких впертих баранів, найкращих баранів спровадити на жертовник. І ти, можливо, викинув би на бруківку і цього старого.

Орди брудних хмар, вкривши містечко, вовтузилися, наче лаштувалися на нічліг. Десь сполохано завищав гальмами автобус, розсипаючи світло фар, і в тому світлі ти нарешті побачив очі дівчини. Ти в житті ще не бачив таких очей!

– Розумієте, він, ги-ги, на штаріштть жовшім ждурів: шукає якогось шоловіка, аби віддяжити йому. І шей шоловік трохи шхожий на ваг... Але...

– Віддячити?

– Авшеш, ги-ги... Дуже шхожий.

Ти ковтнув знову вина. І налив утретє. Лиш собі. Люстра над головою твоєю трималась на гаку, який добряче виліз зі стелі. Ти подумав, що тут, мабуть, ніхто не знає, коли вона впаде.

– Як тебе звати?

Дівчина не відповіла. Й навіть через хвилину. Ти був вражений: з неї можна було б малювати ікони. Але ти не був художником. І шкодував.

– Вона німа, – зронив старий.

– Ну що, нам – пора, – обізвалась стара.

– Почекай-но, – вихопилось у старого.

– Ти ж шам шкажи, що обізнався.

– Обізнався, обізнався, – пробелькотів старий, підводячись з-за столу. І вже коли виходили, повернувши голову до тебе і, як тобі здалося, смутно всміхнувся.

– А все-таки я звідкілясь вас знаю.

Ти теж йому всміхнувся, подумки посилаючи його подалі.

Двері не зачинились. Ними хитав вітер. І їхні петлі давно ніхто не змащував. Так скиглили немащені двері у твоєї матері, у Задністриях, де живе, напевно, й дотепер чоловік на ймення Мамай. Ніхто не знав, скільки він має літ. Вповідали, що запрягнув був на Євангелії, і мали на нього надію, а він зрадив. Скільки-бо товаришів через нього стратили... Інші ж гомоніли, що він невинен, усе це справа його това-

риша, який невідомо куди зник. Ще й дітей лякали: як будеш неправду чинити, то будеш мов той Мамай ходити, який на старість ні смерті, ні попусту не має... Де тут була правда, а де вигадка – того вже ніхто не скаже: старі повмирали, молоді не знали... А ти подумав собі, що отой старий, який щойно сидів біля тебе, дуже схожий був на Мамая, дуже... Але хто тепер копатиметься в цих історіях, кому вони потрібні? Так міркував ти, дивлячись скаламутнілими очима на повний келих вина. І водночас загадував собі, наслуховуючи музику циганської скрипки та незачинених дверей: чому не сиділося цьому кочівному народові за Гімалаями, за які провини приречений він ландигати світами... І ти знову перехилив келих.

Враз за вікном ти помітив, як на Кобилштрасе поважно просувалась дивна похоронна процесія. Впряжений у вороного коня, котився катафалк. За ним ступали усього троє людей. Ти з не меншим подивом упізнав у них недавніх твоїх сусідів по столику. Стара дріботіла, вказуючи кістлявим пальцем на небіжчика. Старий якимось збайдужіло раз по раз махав рукою. І лише дівчина гірко ридала – ти спостеріг, як вона схлипувала. Віко труни було відчинене, і ти побачив обличчя небіжчика. Воно було наче змальоване з твоїх фотографій. І тут циган непомітно перейшов на польку.

– Я не хочу! – вирвалося тобі з грудей. – Заткайся, навіжений! Не хочу...

Однак тебе вже ніхто не чув. Ти хотів перекинути зі злості стола, але не зміг, лиш упав на нього та несамовито хрипів і борсався, як жертвний бик. А циган все грав і грав... ти вже не пам'ятав, як він вмовк, як підійшов до календаря і вирвав сторінку: серед ночі зроджувався день, який заповідали пророки.

ОЛЕГ ЛИШЕГА

КВІТИ
В. ТЕМНІЙ
КІМНАТІ

Недавнім часом дружина стала купувати собі троянди. Спочатку вони з дочкою, підсміюючись, згадували якогось кавалера, що дарує квіти, але під вечір дружина сама призналась, що розігравала мене. Цілий день троянди стояли у флаконі. Увечері вона раптом кинула їх у ванну, щоб плавали в холодній воді. Електрики не було, тож вона поспішила зробити це, коли з віконця вгорі сочилось ще трохи світла. Перед сном вона зі своєї кімнати голосно нагадала про них. Ранком ще я спав, як вона кинулась до ванної і почала всіх будити, щоб ішли дивитись, які вони пишні. Мені не подобалось, що вони там у темряві плавають, адже є дві емальовані миски, їх можна налити водою, занести в кімнату, поставити на стіл вже, слава Богу, в травневому світлі. Та вона відповіла, що їхні стебла не вміщаються в жодній мисці, а їхня краса якраз в їхній висоті. Згодом я подумав, можливо, вона й має рацію – тримати їх саме у глибокій ванні, і щоб там було темно і прохолодно. Вчора по обіді я вирішив скупатися. Перед тим усі три вихідні мурував сходи. Наш дім на високому помості. Сходи робили без мене, видно, пожалкували цементу, або ж заливали їх на вапняному молоці, інакше б вони так не розкришилися. Бита цегла розсипалась під руками, зі щілин вивалюва-

лись заляклі стоноги, мурашки. Глибше, можливо, у норах зимували й більші істоти, адже там було все-таки тепло в недавні тридцятиградусні морози. І я добре намутився з тими сходами. Слизькі, темні, трохи заокруглені на краях довгі три валуни. Цікаво, куди заведуть вони, ці сходи... Тож увесь був притрушений цементом, і треба було освіжитися хоч трохи. Зайшов до ванної. Там побачив їх щось лише кілька штук. Пелюстки, відділившись, плавали поруч. Листя настовбурчилось і аж пирскало з води. Плавники якихось невдоволених риб. Я попросив забрати їх звідти, у ту ж воду, де вони лежали, додав трохи теплої і почав купатись. Темніло, зі своєї кімнати дружина голосно нагадала, щоб довго не купався, вона щось погано почувається, а перед сном хотілося б їх знову туди кинути... Ще зовсім не пізно, я хотіла б з тобою поговорити про дочку... Ти ж знаєш, що для мене значить сон... Я звільнилась з роботи, і ми поїдемо на ціле літо до моря. Її треба якось рятувати. Ти рятуєш її від мене? Хіба я вже так погано на неї впливаю, що її може захистити від мене тільки море?.. Її голос раптово замовк, так само, як і озвався. Видно, вже спить. Ти вже спиш? Я сам їх вкину, не бійся. Я знов напустив холодної води і відчинив двері до кімнати, щоб забрати квіти і випустити знов у гуркітливую течію, на волю. Вона спала на низькій кушетці спиною до стіни, лицем до великих вікон. Було душно, шибки повністю запітніли. Біле простирadlo зсунулось і оголило худе, зовсім незасмагле тіло. Заходило сонце. Такий сон нездоровий, при заході сонця, в мене стиснулося серце за неї. Вона ж знає, що такий сон нездоровий, але щось сильніше за таке знання змусило її заплющити повіки. Я присів трохи збоку і дивився, як вона дихає. Якось так виходило, що ми бачились останнім часом рідко. Вся її довга постать з підібганими ногами прихилилась

спиною до стіни, але не опиралась на неї, а завмерла, наче тимчасово у хвилевій рівновазі, що могла порушитись не те що від доторку руки, а й від погляду. Вона ладна тікати від мене на край світу. І лише море не дає втекти ще далі. Вона боїться зупинитись і глянути сюди, назад. Єдина надія лише на той морський гуркіт, де зможе забутись, як перед зовсім іншою реальністю, що здатна заглушити образу на того, хто всюди переслідував її лише одним-єдиним поглядом... Коли познайомились, вона їхала зі снопом диких маків. Автобус їхав щось десять годин, і коли вже було недалеко, вона в полі побачила маки і попросила водія експреса, щоб той став. Йому нелегко було спинитись на страшній швидкості, збивався графік, але, видно, тон її голосу переконував. Вона вийшла і рушила далеко в поле і спокійно нарвала цілий сніп маків... Є такі пташки трохи менші за горобця. Все літо визріває мачина, зітнеш її, а там нічого. Аж внизу, трохи збоку, проштрикнута дірка... Проклює птаха шкаралупу і висмоктує, як жовток з яйця, незгусле молоко. Все її тіло може захватись за мачину... Чому мені так стискується серце при цій згадці, коли я дивлюся на дружину, і вона засинає таким нездоровим сном при заході сонця?.. Проколюється гострим темний отвір. Проколюється... І припадається до нього всім тілом. Така наївна пташка. Вона бачила, як палахкотіли пелюстки серед зелені, як відкрилася чаша з повною ямкою всередині. Вона весь час, усе літо кружляла довкола неї, то вище, то нижче, ховалась недалеко. І коли волокна зашкарубли, вона й далі вірила, що то разюча, палахка рідина з пелюсток не вигоріла на сонці, а згорнулася всередину, замкнулась, що вона й далі там є, така тепла, темнокоса, згускла. Вона проклювала отвір, щоб впевнитись, що вона й далі там є.

Її лице було всіяне дрібним потом. Я відчув, що не зможу торкнутись до нього. Навіть у сутінках, коли вже не бачиш, чого торкаєшся... Я підвівся. Вони стояли вже розділені навпроти: одна вища, друга менша. Їхні розкошлані великі голови задихались. Я трохи підняв зі столу одну і знов опустив. На дні грубої склянки зовсім не було води. Скільки вони стояли тут? Годину? І весь час чекали, поки я вийду геть. Аж тоді, як причиню за собою одні двері, другі двері, треті й останні двері... Лише тоді її напружена спина розслабиться... Вона широко розплющить очі, підійде і оживить їх, як може це зробити лише вона, бо вона не спить. Вона чула, як наповнилась холодною водою ванна. Чула, як відхилились двері, як я увійшов, щоб забрати квіти і кинути туди знову...

Я вийшов, причинив за собою двері і в коридорі схопив сумку, давно вже напхану одягом. Слід поспішати. Ось-ось мала вернутись додому дочка. Мені треба кудись їхати. Я більше не можу. Ми занадто близько і вже не витримуємо протистояння. Я поїду далеко в гори. Там, над самим водоспадом, стоїть хатка. Вікна і двері забиті навхрест. Вона нічия вже кілька років. Я там відіду. За нею відразу під горою грабовий ліс. До мене буде заглядати дочка. Там прозора гірська вода і можна купатися весь рік. А тут я загину. З дверей хатки можна зійти по гострім камінні просто у водоспад. Там живе мій товариш. Кожен день він пірнає у водоспад. Там вибило триметрову яму і на зиму там збирається риба з усієї ріки. Я бачив, як вона вся стоїть на дні. Кожна має своє місце. В мене ще гострий зір. Я бачив, як вона стояла проти течії. Між нею була й велика. Вона була вся на місці, лише зрідка якась по черзі спливала і верталась назад. Я був там уже в листопаді і вже тоді твердо вирішив перебратись туди назавсім. Мій вік дозволяє вже шукати глибшої ями. Я ні від кого не тікаю. Ми бу-

демо бачитись. Просто зір падає, а вухо ловить лише гулкий гул. Від часу до часу треба дивитись на воду і камінь, щоб поміж ними не було нікого. Щоб там не було нічого яскравого. Яскраві, навіть найніжніші пелюстки, і ті ранять зір. Я збирався і знову вертав. Уже все готове. Речі давно зібрані в торбу. Вона вже два роки під порогом. Вона мене розуміє, що мені важко дихається... І що за кожним разом повертаюсь. Вона переконана, що я стану на зиму в цій ямі, що вона найглибша, що її ніколи не прихопить крига... І що інакше мене зіб'є течія і потягне, приголомшеного, по слизьким дні...

МИХАЙЛО
МАЛЮК

РІЗДВЯНІ ЗАБАВИ СОРОК СЬОМОГО РОКУ

Оце вийду смерком, постою коло криниці, послухаю: такеньки тихо кругом, як у вусі. Хіба деінде пес одинокий глухо брехне, так, віднехочу, лише задля свого собачого обов'язку. Сумно і тоскно, наче мрець у селі... І під кожною хатою бліда примара хитається – од телевізорів. Та й видумав же чорт диявола: наче подуріли люди – німують перед отим ящиком день при дні! Дивись, скоро й зовсім балакать розучаться, як уже співають розучились. Колись як вечір – стогне село, на кожному кутку гармошка грає, бухало гупає, дівчата сміх розсипають і пісня пісню перекриває: змагаємось хто кого переспіває. А теперечки і на беседі рідко де спів почуєш. Та як його й співають? Заведи пісню, то вже й не втечеш язиків людських – зараз же за твоєю спиною сичить одне одному у вухо: «Гляди, гляди, уже залило очі». Сьогодні, що весілля, що похорон – однак. Насмажать, наварять – столи вгинаються. Та мало хто на ті наїдки й дивиться. Того-сього колупнуть – і за чарку, і за чарку. Такі вже на ту горілку ненатлені: скільки не постав – мало. А що ж: Бога не бояться, людей не стидуються. Оно ховали недавно Федору, як і просила небіжчиця – з батюшкою, півчою. Після обіду встають наші мужики з-за столу веселісінькі, ані один хреста

на себе не поклав. Батюшка дивився на них, дивився та й питає: «Це у вас що: всі партейні?»

Ми тоді завжди вчотирьох ходили – Ліда, Оксана, Наталка і я. Наталка язиката – страх. Не було в селі людини, щоб її перебалакати могла. Ти їй слово – вона тобі десять. Чуть що – таке прізвисько вліпить, довіку не одчепишся. Через отой її клятий язик нам усім хоч із села тікай. Ідемо, бувало, на гульню, прочинимо двері, а нам тут же марш ушкварять: мовляв, вертай назад, дівчата! Поплачемо, поплачемо, вертаємось, а Наталку не кидаємо. А тут Різдво. Я й кажу: раз нас у гурт не беруть, то й нам нікого не треба, давайте, зберемось у мене. Мама моя сім літ як померла, батько все парубкував, додому рідко навертався, не заважатиме нам. Отож склались по кілька жмень муки, наліпили вареників з сушеними яблуками, квасу з кислиць наварили, поналивали в пляшки замісто вина, дві тарілки капусти квашеної на стіл поставили, картоплі казан. Замкнулись ізсередини, вікна шматтям позавішували, до столу сіли. Коли, чуємо, хвіртка р-рип – іде хтось у двір. Ми лампу – дмух. Воно за клямку – брязь – торсає двері: «Десь дома немає нікого». Пізнали – Микола, сусід. Шепчемося: «Може, пустимо?» – «Та ну його». Він ще трохи потупцяв попід вікнами, гупнув кулаком у двері й пішов. Ми давай сміятись – он як ловко його обдурили. За годину він знов навертається, і знов ми його не пускаємо, бо ворожить думаєм. Усе в нас ще зучора заготовано – опівночі кожна тричі бігла до криниці, несла у роті воду, на тій воді тісто місила, коржі пекла. Кладемо коржі на долівку, я по собаку йду. Тягну його в хату, а він опирається, скімлить, бо в хату його зроду не пускали. Я вже його й так і сяк умовляю – іди, дурненький, повечеряй, чийого коржика першим візьмеш, та й першою заміж піде. Насилу перетягнула Рябка через поріг, насеред хати

випхала, до коржиків ближче. А він на ті коржі й не дивиться, зіщулився, припав до долівки, а тоді – плиг у двері. Ми реготать, оце-то поворожили! І за Рябком у двір, долю свою гукати. Кажуть, на якому кутку обізветься на твій голос пес, туди й заміж підеш. Починає Ліда як найстарша:

– Доле, гов!

А з-за тину:

– Тьху! Чого єрепениш, мов оглашенна? – Дід Дорофій з гостей ішов, став під нашим тином до вітру, а Ліда його злякала. Дід свариться, а нам смішно. Переждали, поки він поніс свою лайку далі, й ну тин обнімать – як за три рази парну кількість штахет набереш – будь і тобі в парі. Вийшло, що всі в парі будемо.

Поки ворожили – реготали, а тоді сміх минувся, сум нас пойняв, кортить до гурту, хоч плач. Ми за куфайки й хода до клубу. На розі хатка баби Секлети сліпає віконечком на вулицю. Бабу мучить безсоння. Щоночі вона дожидає ранку, зігнувшись на печі, незмигно дивиться на каганець, що блимає перед нею на комині. Гатимо у віконну раму кулаками й кричимо грубими голосами: «Гасі світ!» Баба, не знімаючи підборіддя з колін, задуває вогник. Ми з реготом скачемо далі.

А клуб ходором ходить, од танців шибки дрижать. Тоді, скажу тобі, так танцювали, що лампи гасли: тупнуть усі влад і – темно. По троє відер виливали на підлогу, а після двох польок знов курява стовпом. Ми знадвору – сторч у танець. І круга не пройшли – стрілянина під вікном. Похлинулась гармошка, народ під стіни бризнув. Шелеснуло од дверей: «Майор!» Одлетіла заціпка, через поріг вкотився миршавенький чоловік у кожусі наопаш. Ззаду двоє дужих хлопців: один тримав під рукою гармошку, другий махав автоматом. «Руки вверх!» – гавкнув

майор і, хитнувши плечем, звільнився від кожуха, якого спритно підхопив гармоніст. Усі слухняно звели руки, ховаючись одне за одного. Майор любив, щоб його команди виконувались негайно. Це був наш таки, сільський чоловік, з війни він прийшов у чині майора, його одразу ж поставили головою сільради. Майор щодня пив свій «наркомівський кілограм» і гасав селом з автоматом напереваги, наводячи, як він казав, порядок. При ньому завжди були «яструбки». Майор одбирав їх із сільських хлопців особисто, раз у раз виганяючи одних і наближаючи до себе інших. Потрапити в яструбки волів кожен, бо це звільняло від набору до ФЗО. Ніхто тоді у Київ не хотів, хлопців брали в ФЗО примусом, як в армію, через військкомат. А запише майор у яструбки – дома будеш.

Майор знову був п'яний. Начуп'їрдивсь, як молоденький півник, і видихнув сердито:

– Хто ж так танцює? Смотри, як нада!

Махнув рукою, гармоніст ушкварив гопака, майор пішов по колу навприсядки, виляскуючи руками по блискучих халявах хромових чобіт. Насеред клубу він рвучко підскочив і вгрів руками об сволок. Посипалась штукатурка.

– Делай, як я! – весело крикнув майор. – Вигонім шашлів із сволока!

Оце-то, думаю, погуляли – впали в біду, як мухи в борщ, – майор може й до ранку тако продержать. Моргаю дівчатам, мовляв, давайте якось до виходу пробираймось. Майор, хвалити Бога, швидко зморивсь: яструбок підставив йому стілець, підніс склянку горілки. Той випив, утерся рукавом і закуняв. Ми змішались із натовпом і тишком-нишком до дверей. Визираємо, тройка під ганком стоїть, коні сіно жуять, похропуючи, на санях Іван дрімає з гвинтівкою на колінах. Я до нього: «Пусти додому». Він мовчки

махнув рукою – давай, мов, ідіть. Ми й раді – тільки смуга за нами встала. Влетіли в хату, сюди-туди крутнулись – не знаємо куди себе діть. «Ходім до Вереміїхи, там наша вулиця збирається», – пропонує Оксана. Біжимо туди. Одкриваємо двері, а нам і тут марш грають. Ми круть назад. Вернулися до Оксани, її мати й питає:

– Чого це ви не гуляєте, дівчата?

– Не беруть до гурту.

– Тьху на вас! Он ми, як були молодими, яких тільки видумок не видумляли. Попередягаємось і ходимо по хатах, наче цигани. Сміх, веселющі, бо ніхто нас упізнати не може. Ото б і ви не ревли, а й собі спробували.

– А чого? Давай, – підхоплюємо радо тітчину пропозицію.

Ліда смушкову шапку на голову, старий жупан на плечі, ремнем підперезалась, брови сажею підвела – чистий тобі грузин. А Оксана в штани батькові влізла, куфайку вдягла, косу під шапку запхнула – кацап опецькуватий та й годі. Я не стала перевдягатись – артист із мене нікудишній, не можу сміху здержать.

Ліда довбешку, якою картоплю свиням товчуть, під пахву взяла, Оксана до кочерги вірьовку прив'язала, почепила на шию. Словом, озброїлись.

– До кого ж нам піти? – гадаємо.

– А Гузових попужайте, – підказує тітка.

Гузові жили через три хати – дід, дочка й онука Катерина. Чоловік Катерини в армії служив, вона частенько кликала когось із нас, щоб ми їй листа написали – сама вона зовсім неграмотна була. Зими зо три походила в школу й кинула – ніяк наука їй у голову не лізла – так і не навчилась ні писати, ні читати. А прикличе тебе і цілий вечір мучить: чого тільки не надиктує – і про новини сільські, і про власне господарство, і про те, хто з ким женився і хто з ким посва-

рився, і ще заставить разів зо три перечитать написане. А якось прикинула, мовляв, чого це я людям голову морочитиму? Сама напишу, подумаєш, мудре діло. Взяла папір, подумки звертається до чоловіка й водить ручкою по папері. Конверт принесла до мене: «Напиши, Галю, адрес». Ну я й підписала, не розпитуючи, хто ж їй того листа написав. Аж ось приходить відповідь. Вона знов до мене – прочитай. Розкриваю конверт, а там листок із її каракулями і чоловікова приписка: «Розтолкуй, Катю, що ти тут написала. Я читав-читав – не розібрав, хлопці читали-читали – не розібрали, командирові дав – і він не розібрав». Подивилась вона на своє писання та й каже:

– А хто його зна, що я там писала! Коли це було!
Усе село сміялось із того листа.

Йдемо, значить, до Гузових. Вони ще не сплять, у вікні каганчик блимає. Стали при дверях, мене сміх душить, кусаю ріг хустки, щоб не розреготатись на все горло. Ліда кулаком мене в бік: «Цить! Ти нам усю комедію спортиш». І з розгону товкачкою в двері:

– Открой!

У хаті ані телень. Тільки каганець згас. Ліда знов:

– Открой! Стрелять буду!

– Ой, людоньки добрі, ой не стріляйте! Ми люди бідні, нещасні, немає у нас нічого! – затужило в сінях.

– Ладно тебе, открой, – веде своє Ліда.

Двері тихо прочинилися. Дівчата шмиг у хату. Я стала під вікном, слухаю.

У хаті Катерина несміливо питає:

– А хто ж ви такі будете?

– Слыхали, самолет прошлой ночью летал? – Ліда до неї.

– А чого ж не чули – чули.

– Это он нам оружие и продукты сбрасывал.

– Ой, Боже! А чи ж багато вас?

– Много. Сейчас в каждой хате наши. А ты почему

спрашиваєш? В милицію побежиш? Так мы тебя сейчас... – Ліда погрозово наставила на Катерину тов-кач. Та в сльози.

– Ой, дядечку, ой, не треба! Я ж просто так, здуру, спиталась...

– Ну смотри мне! Ужинать давай!

– Та ми ж і не варили нічого!

– Давай, что есть!

– Хіба-йно картопелька пісенька... – Катерина при-тьмом до печі, витягує казанок, ставить на стіл. Дів-чата сіли й давай ложками в казані тарабанить.

– Диви, які голодні... – шепче матері Катерина. А та їй:

– Не штука. Що в тому лісі поїси зимою?

Ліда кинула ложку, вдарила кулаком по столу:

– Да, бедновато живете. Ну ничего. Скоро вот кол-хозы разгоним, будет веселей...

Дід, що досі тихесенько лежав на печі, сплигнув на лежанку:

– І як би того царствія дождатись!

Жінки сердито зацитькали на нього:

– Мовчи там! Хто тебе за язика тягне, помімаєш ба-гато... – і до дівчат: – Ви не слухайте його. Він старий, дурний, верзе казна-що...

– Почему же? – заступилась за діда Ліда. – Дедушка верно говорит.

Почувши таке, старий геть осмілів, зліз на долівку:

– А землю ж як? Оддадуть?

– А то как же!

Дід вирівнявся, став серед хати:

– Ану сала людям внесіть, квохчете тут! – сердито гримнув на своїх.

Мої дівчата вже ледь не плачуть зо сміху, та все лож-ками по дну казана шкребуть. Дід бачить, що жінки й не думають іти по сало, ляпає босими ногами до комори сам. Баби люто сичать йому вслід. Ліда від-клала ложку, поплескала себе по животу:

– Ох і нажралась, – вихопилось в неї.

А Катерина шепче матері:

– Десь він і вона.

Дід тим часом приніс великий шмат сала.

– Вот спасибо, дедушка.

– Це вам спасибі за таку новину.

– Ну что вы. За то воюем. А за сало спасибо. С собой возьмем. Заверните во што-нибудь.

– Та в нас же й газетки нема, – плаче Катерина.

– Ладно. Так давай.

Почали збиратись. Ліда сюди-туди мац – не знайде в темряві довбешки:

– Где мой автомат? Отвечайте!

– Ой, людоньки добрі! Ніхто ж нічого не брав! Нашо ж нам таке горе! – кинулись в слюзи жінки. – Давай-те лампу засвітим.

– Я тебе засвечу! – лайнулась Ліда. – Ястребкам хочеш знак подать?

Якось уже знайшли вони отой «автомат», до дверей идуть. Тут Оксана, що досі мовчала, каже:

– Глядіть мені. Нікому ані телень про наш прихід. Не то – не зносить вам голів. З-під землі дістанемо.

– Ідіть з Богом, люди добрі. Нікому нічого не скажем.

Вихопились ми на вулицю й попадали сторч в кургани. Одсміялись, глядь – у Секлети знов світиться. Крадькуємо до вікна: баба, як і перш, сидить на печі, незмигню дивиться на каганець. Ми знов кулаком у раму: «Гасі світ!» Стара, не підводячи голови, задмухує хисткий вогник і кричить сердито з темряви: «І що це за наказаніє господнє? В людей світиться, а мені: гасі та гасі!»

А ми регочемо, аж за животи беремось. Ніхто й гадки немає, що скоро на кутні доведеться сміятись. Бо вже на ранок покотилася чутка – банда сеї ночі в селі була, Гузових дуже сильно обібрали: боденьку з салом винесли, картоплі три мішки.

Важко не повірити тому, про що все село гуде. Дійшли ті балачки до сільради. Майор тут же посилає по потерпілих. Приводить їх виконавець. Жінки плачуть, а дід мовчить, сердито супитись. Як на ту біду чорти Панчика приперли, міліціонера нашого дільничного. Злющий був з перепою, сидів темний як ніч, тільки зубами скреготав і воду з графина глитав. Почув він таке діло та й давай їх по одному допитувать. Майор протокола пише. Одне, друге спитав – не сходиться відповідь. Розлютився Панчик, гне матюччя, кулаком по столу гатить: «Да я вас у Сибір одправляю! Згною в тюрязі, пособники бандитські!» Вже й на майора кричить: «І тобі не здобровать! Ти куди дивишся? Бандери, поміваєш, по селу гуляють, а ти водку п'єш!»

Майор бачить – треба спасать свою шкуру. Чого доброго цей навіжений здуру таке пришиє, що й справді загримиш у Сибіряку. Врем'я самошешде, довго розбиратись не будуть – черкнуть слово-друге і поминай як звали. «Пожди, – каже, – не пори гарячки. На ось, закури краще». Панчик знехотя взяв цигарку, і поки прикурював, майор одним духом випалив, що чужих тут бути не могло, бо він до ранку їздив селом од клубу до клубу й нікого не зустрів, а над цими людьми, видно, хтось із місцевих пожартував, мовляв, на Різдво таке частяком буває. Хлопці хвіртки знімають, у купу серед села зносять, а одному дядьку колись човен на комин поставили. А над цими отак пожартували. «Добрі тобі жарти! – пиниться Панчик. – Ти чув, що вони про колгоспи плели? Да за таке знаєш, що буває?» А майор своє веде. З горем пополам уламав Панчика по хатах пройтись, людей розпитать. І треба ж – почали з баби Секлети. «А чого це ти, пранцюватий, – накинулась вона на майора, – каганцювать мені не даєш? Тільки запалю, гатять у вікно: гасі! У людей горить, а мені, виходить,

не можна? За що така наруга? Я ж, хвалибога, податки оддала, на позику підписалась!» Майор тільки очима кліпає, не вкумекає, що до чого, а Панчик уже притулився коло столу, протокола строчить – як серед ночі гупали у вікно невідомі, наказували гасити лампу, і що було їх четверо чи п'ятеро. Записав, сує папери у портфель і чортом на майора дивиться. «Ти ж божився, що чужих у селі не було. А воно, бач, як обертається... Видно, й на тебе треба протокол писать...» Майор уже навсправжки злякався: мо' й справді недогледів. Але виду не подає. Обійшли ще хат скільки – ніхто нічого не знає. Так, чули, що до Гузових якісь люди навідувались, а хто воно й чого – сказати важко, своїми очима не бачили. Панчик усі відповіді записував у засмальцьований зошит, наганяючи на людей страху. В ті роки селом невиводно вештались усілякі уповноважені, виконавці, агітатори, представники, чорт там їх розбере всіх, і кожне тягало портфель чи планшет, пило, жерло і складало списки. Попадеш у той список – добра не жди. Чи позику на тебе начеплять, чи на роботу дурну попруть далеко од села, чи податок новий вигадують, а все не на добро вийде. Уже в полудень Оксанину матір почали допитувать. Вона, як почула про що мова, на глум їх узяла: «Чи вам робить нема чого, що никаєте з хати в хату, колотнечу на все село зняли? Які в біса бандеровці? То он дівчата поперевдягались для сміху, Різдво ж! Нехай він, чоловік чужий, – киває на Панчика, – не знаючи наших звичаїв, повірив у якусь шайку, а ти ж свій! Та й Гузових знаєш...» – соромила вона майора. Тітка його не боялась, вони в однім класі колись учились. Майор і тепер чоловік миршавенький – півтора метра в картузі, – а тоді, то й геть горобеням був: кволе, хворобливе, товкли його хто непопада, а вона за нього заступалась.

На тому б ділу й скінчиться, так Панчик заартачився: «Е ні, – каже, – погодь! Вони ж проти колгоспів агітацію розводили! А це вже, брат, – політика! Ану подать мені цих артисток!» Узяли нас, женуть до сільради. Майор попереду, Панчик ззаду наганом розмахує. Збоку мати Оксанина сторчакує. Заматанка з неї спала, волочиться по снігу, як крило підбитого птаха. «Одпустіть дітей, душогуби!» – просить. Панчик слухав, слухав, а тоді як стрелить над нашими головами! Ми з переляку попадали в сніг, він стриб до тітки, звалив її з ніг і товче ностяками: «Ану заткнись, стерво!» Ми в голос: «Ой, дядечку, ой, не бийте її!» А він ще більше розходився, знов нагана шарпає. «Застрелю!» – кричить. Майор тут до нього підбіг, ловить за руки, відтягує: «Схаменись! Люди дивляться!» Воно й справді, на наш крик визирав уже дехто з-за тину, а допомогти... Яка там поміч! Хто тоді смів слово проти власті сказати? Узяли ми тітку попід руки, на ноги звели, сніг з неї сьак-так обтріпали, йдемо як на заріз, дрібними слізьми вмиваючись. Привели нас до клубу, упхнули в холодну комірчину за сценою, яструбка з ружжом на варті поставили, самі горілку пішли пити. Сидимо, ревемо, а найдужче тітка побивається: «Це ж я вас, дурена стара, до тюрми довела!» – «При чому ж тут ви, тьотю?» – «А хто ж вас до Гузових послав? Це ж із-за моєї дурної голови нас отуто замкнуто. Як з вами щось трапиться, руки на себе накладу!» Ми, як можемо, вмовляємо її. Довго чи коротко ми отак горювали, аж, чуємо, машина загурчала, стала коло ганку, дверцята хряпнули. «От і все, – шепче Ліда, – це по нас приїхали». «Де голова?» – питає незнайомий голос. «Обідають», – відповідає вартовий. «Бігом веди його сюди!» – наказує незнайомиць. «Не можу. Я на посту» – «Я тобі, мати твою, дам – не можу! Ану марш, кажу тобі!» Тут ми вже не на жарт перепудились, тужимо вголос, це ж

уже нас у тюрму повезуть і попрощатись ні з ким не дадуть. «Що там у тебе за гвалт у клубі?» – питає чужинець. «Арештовані, дядьку». – «Оце мені й треба. А ключ у тебе є?» – «Є». – «Одмикай!» Ми геть стерялись – виснемо одна на одній і вже не плачемо – виемо. А на вулиці тихо стало, той чоловік, видно, одійшов кудись. Та скоро вернувся. І не сам. «Ось тобі, – каже яструбкові, – ще один арештант. Знаєш його?» – «Знаю. Це дід Клюк». – «Ну от і добре. На ось пакет, розпишись. Діда замкни, пакет голові оддаси, там усе про діда написано. А я поїхав, машина ждять не може». Нам од цих слів розвидніло на душі, і нетерплячка взяла – швидше б діда до нас упустили: у селі бо вже й поховали були його. Ще перед Новим роком подався він у Тетерів тютюн продавати. І щез. Казали, босота на нього напала. Тютюн і гроші забрала, а діда, видно, зарізано. А він осьдечки, перед нами, живий-живісінький, тільки з лиця дуже спав. «Звідки ви, діду?» – «Звідки, звідки? З допру, он звідки!» – «Як?» – «А так. Забрали на станції за вредітельство». Дід шукав очима де сісти. Ліда подала йому єдиний стілець. Ми навпочіпки круг нього. Ждемо, що ж він розкаже. Чудний то був дід, ти його вже не застав, умер він років за три до твого народження. Він, як би його сказати, був трохи того... Ну не зовсім хворий на голову, а так, як те дитя безхитросне. Перед війною були поставили в Полянах пристань, ліси наші вирубували і сплавляли кудись до Дніпра. Народ там вічно товксь. Дід туди гулять ходив. Сяде в холодку, слухає, що люди бувалі розказують. А то зробить свистка з лози й свистить по-всякому. Якась машина заїхала в пісок, забуксувала. Дід побачив, регоче: «І коли б брехане, а то на свої очі бачене – коляса крутяться, а вона стоїть! Лихабатьку тобі штука!» А то радіо в клуб привезли, оте, що на батареях. Дід тут як тут. «Що це за ящик?» – питає. «Радіо». – «Гм...

і що, балакати буде?» – «Аякже». – «Нізащо не повірю. Хіба я радіва не знаю? Оно ж на стіні висить, як сковорода. Там голос по дротах іде. А ваш ящик чорта лисого забалакає». Майстри сміються. Зробили все, що треба, вмикають радіо. Дід сюди-туди метнувся, під стіл заникує: «Лихабатьку мене обдуриш. Це заховався которий і газету на глас читає». Дід частенько веселив село, про всі його придибашки розказувать – дня мало. Та й не про це зараз мова. Ага... Значить добирався він до станції попутною підводою – сусід їхав поросята продавати, дід і напросився до нього. Вдосвіта приніс свій клуночок, обплутаний цепом, цеп на два замки замкнений. «А це нащо?» – дивується дядько. «Щоб босяки тютюн не вкрали!» – «Та хіба ж той цеп чи замки допоможуть? Чикнуть бритвою – і все», – сміється сусід. Дід одмахується: «А лихабатьку він між цепом розріже». У Тереві коло базару дід зняв з воза свій мішечок, сказав, що піде на станцію торгувати, мовляв, там більше курящих вештається. Так то й так. Змовились, що пополудні знов коло базару зустрінуться. Але дід до базару не прийшов. Не знайшов його стривожений сусід і на станції. Покрутився там з годину, людей порозпитував – нема діда. Подумав, що той знайшов собі іншого попутника й поїхав із ним додому. А як узнав, що дід не вертався, стривожився, в сільраду заявив. Його ж таки й полпотягали за те по міліціях, чи не він сам, бува, що дідові заподіяв, та, нічого не виявивши, перестали шукать діда – родини в нього ніякої, то хто там за ним добиватиметься. А діло он як було – став дід на пероні, одімкнув клунок і гукає покупців. На шиї в нього свистки на вірвовочці, що сам наробив і які наміняв за тютюн. Поїзд стоїть – чах-чах паровоз. Люди кругом метушаться: той дереться у вагон, той своїх гукає, той з чайником біжить. Дід стоїть у тому гармидері й викрикує: «Кому

тютюнцю?! Кому тютюнцю?! Є льогкий, є й міцний! За дешево оддаю!» А тоді – раз і засюрчав у свисток. Паровоз свиснув у відповідь і рушив. Крик, гам знявся. Вискочив начальник станції, матюкається: «Хто поїзд відправив?» Бачить дід стоїть із свистком у зубах. «Взять його!» Підбігли два міліціонери, скрутили старому руки, потягли у станцію. «Ти свистів?» – питають. «Я». – «А свистка де взяв?» – «Німець дав». Дід правду сказав, свисток той йому справді німецький солдат ще в сорок першому за тютюн оддав, з того часу й почав дід свистки збирати. Тут уже таке завертілось! Діда у «воронок» упхнули, в район повезли. Шийють йому діло, що він не то шпигун, не то диверсант, залишений окупантами на нашій території. І якби не той мішок з цепом і замками – дід би й зогнив у тюрмі: тижнів зо два його сая і так крутили-вертіли, якогось секрету вишукували, аж поки зрозуміли, що там нічого нема. Тоді одвезли діда в Київ, в дурдом, там лікарі його обдивились і дали справку, що дід трохи несповна розуму, і веліли додому його доставити.

Послухали ми дідову розповідь й наче трохи забули своє горе. Та прийшли вже наші мучителі з обіду, поналивавшись горілкою, пики червоні, пеклом на нас дихають. Тягають по одній у сільраду, допитуються, хто навчив казати, що колгоспи розпускать треба. Ми в один голос: «Ніхто не навчив». – «Ага, значить, самі додумались. Знаєте скільки таким розумним дають?» До пізнього вечора вони з нами воловодились, а тоді знов пішли п'янствувати, а нас і на ніч додому не пустили. «Як же так, – плачемо ми. – Хоч перекусить щось дайте!» А вони: «У тюрмі понаїдаєтесь!» Діда од нас забрали. Панчик, казали, дуже його побив, дід ногами не міг іти, люди його ледве додому доволокли. Замість діда до нас Варку упхнули – вона вже тиждень у холодній ночувала за

несплату податків. На день її випускали на роботу в колгосп, а ночувать сюди приводили. Сім'я у них колись велика була: окрім неї, ще п'ятеро хлопців, високі, красиві, такі наче з ока випали – один на одного схожі. Всіх їх на війні повбивало. Батьки при німцєві повмирали, коли Варку в Германію загнали. Вернулась вона додому – хата пустокою стоїть. А жить то треба... Пішла в колгосп. Трудилась гірко день при дні, а вибитись із злиднів не могла. Тільки стягнеться на якусь копійку, тут тобі бах: податок – один, другий, третій... А платили знаєш як – десять копійок на трудовень. Та й тих, якщо коней брав дров привезти чи города виорать, не побачиш – вирахують за послуги, ще й у боржники запишуть. А ще 200–300 літрів молока винеси. Не зумів – масло купуй, здавай. Не здаси, приїдуть серед ночі виконавці, подушки позабирають, а на другу ніч і тебе в холодну потягнуть. А це катували її за бездітність – не було в неї чим цей податок сплатити. Випустять ото вранці, прибіжить вона додому, в печі затопить, ухопить коцегу й на ікону замахується:

– Господи! Чого ти до мене задом став? Чого одвернувся од мене? Або повернись передом, або забери душу! Де я їм отих дітей візьму?!

Вона так і померла безпотомною.

В останні роки, при Брежнєву уже, як пенсію нам добавили, казала Варка:

– Повернувся Бог передом, та пізно...

Удосвіта прийшов майор. Викликав тітку Ганну, довго шепотівся з нею на ганку. Тітка вернулась і каже, що нас сьогодні випустять, але радості в тому мало, бо ввечері Панчик збирається везти наші протоколи в район. Майор спробує його затримати, а ми вже, як зуміємо, то вмовимо його не давати тим паперам ходу, бо тоді вже нас ніхто не врятує. Так то воно так, та як же його просить і чим задобрить,

коли у вистебці, окрім картоплі й капусти квашеної, нічого нема? «Уже вигадуйте щось, як у тюрму не хочете», – буркнув майор.

Через годину яструбок мовчки одімкнув нас і кивнув, щоб виходили. Ми полохливо переступили поріг, з незвички хлопив мороз, крутилась голова. Треба йти додому, а ноги не несуть. Тітка підбадьорює: «Нічого, дівчата, якось виплутасмось. А з батьками вашими я балакаю буду. Я заварила цю кашу, мені й розхльобувать». Пішли спершу до нас. Батько саме порався, казана з печі виймав. Як держав рога, так і пішов з ним на мене. Тітка заступила мене: «Віддай вилешник дівчині, а нам про інше думать треба». Постановили на тому, що тітка заколе підсвинка, а батько горілки нехай скільки зможе дістане. Лідині й Наталчині теж щось підкинуть. І ще сказала, як розберуть кабанчика, вона зразу кишки виполоще, а він хай приходить і ковбаси робить (краще батька ніхто в селі ковбас не робив).

Товклись ми в тітки Ганни цілісінький божий день. Напекли, наварили всякої всячини, стіл накрили, ждемо гостей – вік би їх не бачити. Як зирну на ті наїдки-напитки, так серце кров'ю й обіллється – то ж недоля наша п'янствувать зібралася. Оце вам, дівчата, жарти.

Смерком майор увів у хату Панчика. Той кинув ласим оком на стіл, та, вгледівши нас, заартачився:

– Ти куди мене привів? Підкупить хочете?

– Та що ви, – майор йому, – свіжина у людей... Та й сьогодні ж їхня черга командированих кормить. У нас і графік є, ось він, – поліз у планшет, зашурхотів паперами. Панчик його зупинив:

– Да ладно. Столовки ж тут нема, а божим духом сит не будеш...

Майор поміг йому зняти шинелку, обтрусив її рукою, поклав на підлогу, скомандував, щоб дали у чому руки

помить. Тітка внесла миску, чистий рушник, я набрала в гладишку води. Панчик, схилившись над мискою, довго милив коротенькі товсті пальці, вгодована шия морщилась сальними набрезками, і я ледь стрималась, щоб не вгатить по ній гладущиком – затаїла дихання й зажмурилась, відганяючи від себе спокусу.

– Лий, чого стоїш! – буркнув невдоволено Панчик. Я перекинула глечик, вода вихлюпнулась на долівку.

– Легше! – свариться на мене Панчик, а тітка хутенько забирає з моїх рук глек і акуратно зливає міліціонерів. Той умився, втерся, кинув рушник на лавку, всунувся за стіл і розплився на покуті. Миршавенький майор по праву руку від нього. Сидять, понадувавшись, як ті зозуленнята в чужому гнізді.

– По сто грам до свіжини? – тягне з-під столу пляшку батько. Панчик хвать його за руку:

– Самогоноваренієм промишляєш?

– Та що ви? Як можна? Казьоночки для вас пристаралися.

– Смотри мені! – пригрозив, відпускаючи батькову руку, Панчик.

Батько пригубив чарку, огірочком загриз, а ті двоє по стаканюрі в себе влили, присунули по мисярі м'яса й молотять, аж за вухами лящить. Глинули й по другій. Третю батько вже самогонкою налив – п'ють, хоч би тобі що. Пики червонющі: ткни сірником – спалахне, і вже варнякять починають. Панчик до майора став сікаться, мовляв, той геть розпустив село: люди податків не платять, на позику не підписуються, дехто навіть поїзди під укіс пробує пускати, а ці от (на нас показує) проти колгоспів агітують. Він оно тільки два дні побув, а скільки протоколів склав, а копнуть глибше?...

– Думаєш, не знаю чого ти мене в цю банду привів? Купить хочете? Не вийде! Усіх посажу! – вгатив кулаком по столу.

Оце, думаю собі, перепросили. Тільки в розор даремно увійшли. Як же до нього, ідола такого, підступитись? Бач, ще й не казали нічого, а в яку лють упав. Ой, не миновать нам тюрми. Та якось, дав Бог, утихомирився Панчик, знов жерти почав. Уже в нього не тільки морда, а й очі кров'ю поналивались.

– То що, – каже, – будем робить? Я должен зараз їхать в район, протоколи здавать. Но в той же час вроді й жалко мені вас. Ладно. Дождемось ранку...

Нам трохи відлягло од серця. Хоч якась надія з'явилася.

– Ви вже зробить, що у ваших силах, а ми в боргу не залишимося, – почав несміливо батько. – Може, якось замнемо це діло... Дівчата ж без злого умислу, просто жартували...

– Воно можна було б і зам'ять, да сильна огласка вийшла. Людям же язики не зав'яжеш. Бовкне которесь – мені першому одвічать.

– Воно, звісно, покарати їх треба. Ну, випишіть їм штраф, може, ще ніч-другу в холодній потримайте... Аби тільки політики не шили...

– Ладно! Наливай! – гукнув Панчик.

Ми кинулись йому дякувать, та він одігнав нас, мовляв, він ще нічого не вирішив. Словом, пили вони мало не до ранку. Ніколи ні до того, ні після того не бачила я, щоб двоє людей могли стільки випити й з'їсти. Майор, правда, разів із скільки засинав за столом, а Панчик мовчав безперестанку: то хвалився який він добрий, що врятував нас од тюрми, то, навпаки, тюрмою лякав і кричав, що власноручно нас розстріляє. Як пережили ми ту ніч, одному Богу відомо. Ранком Панчик похмелився залишками горілки, напакуював сани ковбасами, салом, м'ясом, забрав навіть голову й ніжки на холодець. На прощання ще пригрозив нам кулаком і поїхав. Слава тобі, Господи! – відкупилися. Та й тижня не минуло, він тут як тут.

Знов горілку йому шукаємо, вечерю лаштуємо, торбу накладаємо, по дві курки з двору зарубавши. А днів через кілька знов його кінь під нашим двором. Унадився, як вовк у кошару: то масла йому дай, то сиру, то риби налови... Скоро звели ми всіх курей, усе живе, що в дворі бігало, порізали, тільки корову бережем. А він усе їде, все йому мало. Ще й протоколи показує. «Посажу!» – кричить. Чим би те все скінчилось, не знаю, якби напровесні Бог не збавив нас од повного розору. Якось заливши, як завжди, очі, вертався Панчик з даниною од нас і уперся у пролом серед річки. Кінь обірвав посторонки, вирвався, а сам він не вискочив із саней – затягла його під лід бистра. Вже як скресла річка, знайшли бідолаху в старій греблі, застряв між палями.

**ВАЛЕНТИНА
МАСТЕРОВА****СИРОДІЙ**

Тато приїжджас раз на рік. Вдома починають готуватися ще за два тижні до приїзду. Дід коле порося, а баба і мама ковбаси начиняють, м'ясо печуть, хату мажуть. Дві мої старші сестри Таня і Світлана ходять, мов іменинниці. Всюди тільки і розмов, що про тата. Дід дістає своє галіфе, яке одягає лиш на великі свята, день просушує на сонці і вже не кладе до скрині. Він шафи не визнає, а стоїть у другій кімнаті здорова, пофарбована у червоне, скриня, там лежить одяг баби і діда. Баба довго обдивляється своєю спідницю з чорними плисовими стрічками, так ніби вона щось інше одягає коли. Оту спідницю і чорного, вишиваного, ще дівоцького фартуха. Ой, гарна тоді баба, якась така чепурна, наче ото квітка по осені. У нас вдома багато квітів під вікном, то мама доглядає. Тільки вона, коли тата чекає, якась дивна робиться, мені аж лячно стає. То сміється так, наче її битимуть, а то плаче і тоді б'є мене. А дід з бабою завжди дорікають мамі, що не вміла шануватися. Ще й лають повсякому. Кажуть, що їй такого чоловіка Бог послав, якого вона і ноги не варта. То неправда, мама у мене дуже красива, всі у селі про це кажуть. Бо такого довгого чорного волосся ні в кого немає. Мама коли розчісується, воно розсипається до колін і все хвилями, хвилями. Тітка Лиса-

вета, сусідка наша, раз казала, що такі лише на іконах малюють. Тільки боязка моя мама, всіх боїться: і бабу, і діда, і особливо тата, коли він має приїхати. Було, якось розпik її дід, каже: «За який мені гріх на старості ще й байстрюка годувать?» А мама як заплаче – і з хати. А у нас і нема того байстрюка, бо тільки я та мої старші сестри. А вночі прокинулась чогось і сама не знаю, може, того, що мама дуже низько наді мною нахилилась. Руки у неї були гарячі-гарячі. Як взялася за мою шию, я аж скрикнула, бо від них мені дихати не стало чим. Мама тоді впала на підлогу і билася об неї головою. А дід почув, вийшов і каже: «Перед чоловіком кайся, а тут нічого. Спати не даси, сказана».

А вже як діждемося того дня, то в хаті, наче на весілля. Дід зранку одягнеться у своє галіфе і нічого не робить, хіба до сусіда дядька Логвина заговорить та ще питає у баби, чи все до ладу. Мама сестер повичісує, стрічки їм нові в коси вплете, плаття одягне ті, що задля свята дід у крамниці їм купить. Такі красиві плаття і кожного разу нові. А мама яка гарна тоді, теж у нове одягнеться і, наче дівчина, всього стидається, діду в очі заглядає, поспішає зробити все, що тільки баба накаже. А я теж часто за ворота вибігаю, тата виглядаю. Баба сердиться: «Хоч би воно не перлося на очі». А мені так хочеться першою тата зустріти, аж голова паморочиться, тільки соромлюся, бо дід плаття нового не купив, і мамі ніколи мене перевдягти, ще і розчісуватись я сама тоді не вміла. У мене теж довге волосся, як у мами, тільки біле дуже. Сестри за це мене плоскінною дразнять.

Тата завжди якась машина підвозить додому. Вийде він, високий-високий – коли сестер по черзі на руках підкидає, то мені здається, що вони аж до неба підлітають. Військова форма на ньому вся нова, дві маленькі зірочки на погонах проти сонця виблис-

кують, і козинок у фуражці лаковий. Тато фуражки ніколи не скидає на людях, може, соромиться, що лисий. Тоді він з усіма здоровкається, а баба мене щипає мовчечки. Отак, тату усміхається, а мене відпихає за себе, наче незнарошне, ще й вщипне. А я і не кричу, я однак до тата підійду. А баба тоді: «Куди ти, не лізь, загидиш його». Я не загиджу, бо тато однак мене на руки не бере. Тільки присяде і дивиться. Очі у нього тоді такі гострі, здається, наче голками мене колють. А я йому всміхаюся. А тато встане і мамі: «Хоча б умили, а то гидко». Я плачу, а мама каже: «Іди на вулицю гуляй». А як я піду на вулицю, як тато приїхав, гостинці привіз. Думають, що тільки вони за татом скучають, я, може, більше від усіх скучаю.

Обідають за великим столом, накритим свіжою скатертиною. Дід вино розливає у красиві стакани, що ради свята тримають. Мама дістає із печі варене і печене. Як несе тарілку до столу, держить голову високо, гляне на тата чорними очима і вже наче нікого не боїться, бо тато мружить очі і аж за столом меншає. Він тоді велить дідові вино наливати. А дівчата, що по черзі на руках сидять, йому в тарілку їжу підкладають. Сестри у мене дуже хороші. Старша Таня мовчазна і вже в шостий клас ходить. За мене часто заступалася перед дідом. А дід Таню побоюється і любить дуже, бо вона на тата схожа, тільки очі мамині. А Світлана – бабина онучка. Баба її жаліє. Часто дід з бабою сваряться за дівчат, коли котрась шкоду зробить.

Як тато лягає відпочивати, у хаті робиться тихо і чути муху, що у вікно б'ється. Всі виходять на вулицю і навіть у дворі впівголоса розмовляють. А я прокрадуся у кімнату і дивлюся на татка. Він такий несхожий на наших степовських дядьків. І коли спить, я скільки завгодно можу на нього надивлятися. Прав-

да, іноді він прокидається, і ми мовчки дивимось одне на одного. А одного разу поманив мене до себе пальцем. Я підійшла, а він по голові погладив. Мені тоді так стало хороше. А татко відразу до стіни відвернувся. Я всім розповіла, як він мене любить. А тітка Лисавета не повірила, коли я їй сказала. У них тоді саме баба Жариха гуляла. Про неї кажуть, що вона дуже розумна. І з виду поважна, бо завжди ходить у чорному. Тітка Лисавета запросила Жариху до столу. Каже: «Сідайте, я вам молочка свіжого влю». А баба подякувала і не сіла. Бо вона каже, що не любить сиродою, а любить молоко встояним.

Дома і при таткові баба часто називає мене прише-лепкуватою. А я не хочу, щоб татко так думав. Коли я прийшла від тітки Лисавети, він саме обідав. Я стояла коло дверей і дивилась, як тато красиво вміє їсти. Мама йому каже: «Може, тобі молочка свіжого?» Мені так хотілося сподобатись таткові, і я тоді сказала: «Пхе, який той вонючий сиродій. А я от і не люблю сиродою». Тато розсердився і кинув на мене тарілку із щавелевим борщем. Вона вдарилася об лутку і розбилася. Борщ попав на стіну і на мене, а ще скалочка ударила в голову. Мама спочатку вхопила мене за руку і почала бити, але коли побачила кров – злякалась і заплакала. А тато вискочив із хати. Мама поклала мене на полику біля печі і каже діду, що лікаря треба. А дід почав кричати, що мама хоче тата у тюрму. А баба каже, що я не здохну. На другий день прийшла тітка Лисавета і сказала, що у міліцію заявить, бо дитину з'їдять у цій сім'ї. І заявила. Приїхало троє дядьків, два у формі міліцейській, а один ні, і тьотя з ним, така добра-добра, тільки низенька, як моя старша сестра, і вся сива. Мене спочатку відвезли в лікарню. Мама не плакала, а тільки одяг мені шукала і не могла нічого знайти. А баба лаяла мене і казала, щоб я не діждала завтрашнього дня. А тато

десь дівся, я його і не бачила. Після лікарні мене відвезли не додому, а у цей будинок, тут багато дітей і жодної мами. Моя мама теж не приїжджає, то її дід, мабуть, не пускає. А я так хочу, щоб тато мене побачив. Я тепер не така, в мене і платтячко чисте, і волосся вже вмію сама заплітати. Мені спочатку хотіли його відрізати, але пожаліли. Григорій Федорович, що тут самий старший, сказав, що такого чуда у них ще не було. Коса моя і досі не потемніла, а брови, як у мами, стали чорні, тільки очі чогось голубі, таких ні у мами, ні у тата немає.

Скоро яблука дозріють, значить, тато приїде додому. Він завжди так приїжджає. От коли б хто передав йому, що я дуже люблю сиродій, але тут у нас немає корів, і я вже забулася, яке молоко у нашої Лиски...

**В'ЯЧЕСЛАВ
МЕДВІДЬ**

СПОМИНИ НАВИВОРІТ

Чо це не мона до болю згадати: жовтогарячий хрест на церкві і жовтогарячі плями кінської сечі на втоптаному снігу, себто базар на містечку, до бубки видзьогане насіння з кишень наших засмальцованих куфайок. Прокопчук Андрей, свекор тітки Гані, сестри моєї мами, але од другого чоловіка моєї баби Марини, Максима Черниша, розказував, що тріснуло при фундаменті, але був такий інженер, який наказав заклеїти тріщину цигарковим папером – якщо папір не лусне, то стоятиме церква. Отже, зима; і мама з швейною машинкою при вікні; квіт тернових хусток, сказати б заквітчаною мовою, – мені малому з-за егажерки, де ховав свій сором і ніяковість перед жінками: та й де воно в хороби взялося, скажи ти, з не – сорому, з не – знання, з – нічого, оті коники і копильчики з грудочок сухої глини на кухонному вікні старої, ще жидівської, хати, серед вазонів проти червоного заходу, кучеряво мовити б, поліської України.

Навчившись і «Діду мій, дударіку», «Чаму ж мня ня пець» і подібного од вчителя співів та німецької мови Валентина Григоровича Канарського, зі страхом одбивалися до горобиних ночей і пахнючих крейдою дівчачих долонь, змертвілої і

непізнаної мови забороненого, хочучого, і все ж неможливого що породжувало цинізм незіпсутої в колісці села душі, кидати сніжками в твої крейдяні, розкриті на морозі, груденята, щоб через двадцять років почути все тими ж вустами «яка я була дурна, що тоді...»; та й так і не вилікувавшись од хвороби сором'язливої хтивості, застукаєш себе пекучого літа на горищі під бляхою хати, ще колись, перед війною, жидівської, де навколішках на розтрушеній соломі, відчуваючи коліньми глиняну долівку, зіходитимеш потом і білим молоком солодкого сорому, *пізнаючи* себе біля горбкуватого обмашеного сухого комина, – на безмеж сполучаючи сором і жінку у світлих темниках підсвідомого; й не бути вже ні отямленню, ані спокуті серед свята, жорстокості й знов свята того села в селі, яке одного разу подарує нечуване в світі переддощове надвечір'я з шелестючими фікусами на подвір'ї, закосиченими (от же ця мова!) вітром вишнями, коли душі калік, п'яничок, німічних старців волають у радощах до всенького світу, – зійшовши з автобуса на містечку, чуючи, як пахне пошитий маминими руками чорний костюм, яке чорне волосся, загребане назад, як у дядьків, вбігаєш у хату, витолочивши зчужілі такі перед дощем спориші, і дізнаєшся, впадаючи у невмілий гнів, що були якийсь горбоносий поет з Житомира і дядько (вчитель) Вільчинський, і мама оддала їм зошита по дві копійки з твоїми першими віршами.

Як поволі не стає батька; як розривається серденько од почутого «сину, ляж біля мене»; і з мовчазної маминої згоди лягаєш біля сухенького зболеного тіла у спідній чистій білизні, бо так, може, прийде жада-не всесвітнє каяття і злагода в цю велику хату; «потримай, де в мене серце б'ється» і вже сердитіше «ти що, не чуєш?», – гуртові підглядання на закусилівсь-

кому березі, як піонервожата Катерина Григорівна обіймається з старшокласниками, для нас – дядьками; ще тато живий, але пам'ять у зорі його щось недобачає; самотні дні й вечори у великій хаті, куди мов як з потойбіччя ввіходять жінки, питаючи, чи пошиті плаття, і навіть знаходячи їх розстеленими на великих подушках на металевому ліжку; примірювання платів і просьби застебнути гаплички на спинах; залякана гріхом уява: ці спини стільки перенесли на собі клумаків і дітей, що спроможні стати докором хтиво випнутим спинам і сідницям, порепаним од жадоби всезнання непідмитим вічкам міських лесбіянок і прицюцькуватих товстух з установ з незрозумілою кров'ю і спалахами жовтого вогню у глибині вирлооких очей; ще спроби наблизитися до загадкових хат на містечку, в яких ніколи не світиться проти вечора, де поховались дівчатка з крейдяними груденятами, щоб вдягненими спати з п'яненькими сільськими парубками, – хто ж як не мама, порятує од дужчої од усього муки: принісши майже відро білого наливку з лікарняного садка і торбинку гіпсу: тут виникає потреба вирізьбити в гіпсі найвеличнішого світу цього, не здобувшись уявою на погруддя – на чому стояти. Логічний вивершок усілякого помпезного мистецтва: гіпсяні трупи з кострубатим подіб'ям шиї заваляються в кропив'яних бур'янах під аптечним хлівчиком, – ставши на купу сміття і припершись спиною до облупленої стіни, не побачиш трупа у бур'янах; крок нишпорки приведе попід стіною до перехнябленої вбиральні, і в щілину побачиш містечкову хлопчурню в сороміцьких позах.

Що збереглося в архівах дитинства: усе життя бліда копія того, що відбулося в дитинстві; художня самодіяльність, запах поту перед виходом на сцену в танку, Канарський зі скрипочкою, завклубом Тре-

зінський з баяном, – ціла епоха перед зруйнуванням базару, зайшлыми професіоналами і завченими з-під їхнього крику двома українськими танками; перед війною: Трушкіна Хана грала Одарку, а Валентин Григорович Карася в п'єсі, – з листа теперішньої кореспондентки; ще спростога малювати автопортрети проти дзеркала, – не збереглося аркушів з «півчечківськими» хатами, так розхвалювали в селі.

Ностальгія в казематах державних установ, де співають твою слов'янську вроду тлусті і сухоребрі естетки, покірно утворюючи антидержавні черги на тебе; див. зворотну історію публічних будинків; далі буде; втішає одне: село – це метафора неможливого в неможливому; *prosus*.

КОСТЯНТИН
МОСКАЛЕЦЬ

СПОГЛЯ- ДАННЯ ЧЕРЕШНІ

Дерево стояло над урвищем, яким закінчувалося величезне місто з усіма своїми брамами, шпильми, театрами, площами і базарами. На дні урвища борсався вузький потічок, а дерево цвіло білими і рожевими квітами. Під деревом спав чоловік у смугастому халаті.

Вже тиждень цвіло це дерево тут: високі хмари стояли над ним і над урвищем, тремтіли в прозорій воді потічка, змінювали форми, не бажаючи все ж упасти на зелену, вологу землю, посипану де-не-де пелюстками, чи поплисти геть, лишивши дерево цвісти, потічок – текти, а чоловіка в смугастому халаті – приходити до них почувати.

Той чоловік прочитав усі книги, які тільки міг, і скуштував усіх вин, на які йому тільки вистачало зароблених, а частіше позичених, грошей. Коли ж він закінчив оті, як здавалося, нагальні справи, то збожеволів, і його відвезли. Там він доглядав квіти, справно ходив снідати-обідати-вечеряти і на процедури, бесідував з лікарями і хворими, вчасно вкладався спати, і так усю осінь, зиму й аж до того дня, доки зацвіло дерево над урвищем.

Ще не знаючи чому, він ішов холодною, слизькою стежкою, перечіпляючись за коріння, лякаючись тіней від дерев і далеких автомобільних сигналів, що видавали себе то за

погоню, то за плач, то за жіночий, уже безнадійний крик. Потім він побіг, ламаючи руками гілки, плутаючись у високій траві, перечіпляючись за повалені хрести, бо там був закинтий цвинтар; заплющуючи і розплющуючи очі, то посміхаючись, то кривляючись і схлипуючи.

Незадовго перед світанком він подзвонив у двері своєї квартири. Сонна дружина наче й не здивувалась, принесла йому інший халат, теплі пухнасті капці. Він ані слова їй не сказав, прийняв душ і поготився, підсмажив собі яєшню, зготував каву, нашвидкуруч переглядаючи зворотні адреси на кількох листах, які дружина ще не встигла передати в лікарню. Як правило, то були листи від Лю, Володі та Павла.

Потім з кавою пішов у кабінет, ввімкнув настільну лампу і запалив люльку, що так само лежала на магнітофоні. Листи він забув на кухні, і чорт з ними, я божевільний, мені можна; як тебе не вистачає, аби ти тільки знала; трохи втомлений я зараз; багато-багато чого треба розповісти тобі, черешне...

Черешня виросла невисокою. Гілок, одначе, мала повно – стільки, що на них, бігме, розмістилися б усі птахи, яких у срібних, дерев'яних і бамбукових клітках тримали жителі величезного міста. Зелена трава, білі і рожеві квіти, а ще високо хмари вгорі, шум води внизу. Здрастуй, черешне, – і дивиться на неї, довго-довго шукаючи слова, – ти така тепла; а може, й усі птахи світу розмістилися б.

Увесь день він просидів у кабінеті, курячи люльку, час від часу виходив на кухню зготувати каву. В обід подзвонили з лікарні, поцікавилися, чи чоловіка не було вдома.

– Ні, не було, – сказав він, не змінюючи голосу, – а що?

Вибачилися і поклали трубку. Чоловік сходив униз за поштою: окрім газет, у скриньці лежав лист дружині, і чоловік поклав його на телевізор.

Ввечері прийшла дружина, вона купила йому сіру сорочку і попросила приміряти; сорочка обом сподобалася й вони ще трохи поговорили про те, про се; дружина старанно уникала згадок про лікарню, і пізніше, коли вони дивилися телевізор й знову подзвонили з лікарні, сказала, – ні, не було, а що сталося? – і їй пояснили, що чоловік зник, але хвилюватися не треба і т. д.

Спати вони лягли разом. Чоловік справно виконав свій подружній обов'язок, а потім розповів казку; вони ще трохи покурили, і дружина заснула.

За вікнами здіймався вітер. «Такий дужий, – подумав чоловік, – до ранку на черешні не залишиться жодної квітки». Він підвівся, одягнув труси і лікарняний халат, босоніж вийшов на вулицю, не лякаючись того, що клацнув замок, дружина прокинеться і т. д.

Десь перед ранком вітер ущух, стало тепліше. Чоловік підвів очі до неба і тихенько свиснув – ще ніколи в житті не було там стільки зірок. Він притиснувся плечем до якоїсь стіни і почав шукати Полярну, а коли знайшов, то зрадив невимовно, тихеньенько заспівав: «Їхав козак за Дунай...» – і вирушив на північ – певна річ, черешня повинна знайтися там.

Ця ніч була коротшою за попередню, тож коли зорі одна по одній почали зникати, а небо світлішати, чоловік звернув до закинутого цвинтаря. Там він знайшов досить затишний склеп, куди діти, чи пияки, чи мертві – хто б вони не були, дяка їм, – принесли старий матрац, свічку і кілька ящиків. Свічку він запалити не зміг, бо не мав сірників, та, зрештою, потреби теж; закутався щільніше в халат і заснув аж до вечора.

Світе-світоньку, ти одразу ж мені приснилася – аж в очах померкло, аж забракло повітря; якби ти була поруч, ти б зрозуміла, як це; не напружуючи зору, я розгледів кожную тичинку в кожній квітці, кожную

бджолу, що сиділа то тут, то там; нічний вітер навіть не торкнувся тебе, такої чистої, як радість, черешні. Раптом прийшов санітар Вася, з яким ми роздушили тихцем не одну пляшечку одеколону й сказав: «Збирайся, тебе чекають»; «Ні, – сказав я, – ще трохи, ти тільки подивися на неї, яка вона світла й чиста, наче радість, черешня»; великі волохаті зорі світили просто в обличчя, так низько висіли, наче повітряні кульки на новорічному святі, й співав соловей; «стривай, – сказав я собі, – який може бути соловей на новорічному святі?» – «дурню, – сказав санітар Вася, і це слово боляче мене вразило, – зараз весна, ти тільки озирнись»; я озирнувся – і справді весна, і співає соловей, і кує зозуля; так радо та любо стало мені на серці, а черешневі квіти світилися між зірок; санітар Вася мовчки дістав довгу мотузку і прив'язав один кінець до моєї лівої руки, а другий до пошерхлого, ніби вуста на вітрі, стовбура черешні; «тепер ти не втікнеш, – сказав він, – а я тим часом схожу куплю пару мурмільків»; «ні, – заперечливо похитав я головою, – ти собі як хочеш, а я пити вже не буду, мені не можна, хіба ти не бачиш черешні?!»; голосно-голосно засміявся санітар Вася і пішов кудись, а я лишився, прив'язаний до тебе, черешне, і щасливий тим.

Того вечора він справді знайшов її. Черешня росла не так далеко від його лікарні, але яке це мало значення тепер. Чоловік сів під деревом, втомлено зітхнув і щось пробурмотів. У густому синьому повітрі літала мошکارа, далеко за горою починалося місто, але чоловік не дивився в той бік; він позирав униз, де на дні урвища звивався вузьенький потічок, і в рухомій, швидкій воді нерухомо закам'яніли біло-рожеві вечірні хмари.

– Чекай, – сказала вона, – там хтось є.

Хлопець сів навпочіпки і подивився туди, куди показувала ледь помітна в темряві тонка гола рука.

На тому краю урвища, під квітучою покрученою черешнею справді хтось був.

Вони обережно підкралися; глина повзла під ногами, гілки ламалися і залишалися в руках, терпко пахнучи весною і ще чимось, ніжним і таємничим. Чоловік спокійно повернувся і подивився на дві – високу й нижчу – постаті. Місяць, що несподівано спалахнув за їхніми спинами, вихопив з темряви худе, заросле щетиною лице з глибокими, наче криниці, очима. Вони без слів зрозуміли, хто це, і повільно пішли назад.

– Чекай, – знову сказала вона. – Я тут децю брала додому.

Вона повернулася до чоловіка і виклала перед ним пакет молока, півпаляниці, сир та шоколадку.

Широко розплющеними очима дивився на неї. Тоді підвів голову – місяць, квітуча черешня, нехитрі дари на свіжій, уже вкритій росою, траві.

Чоловік повечеряв, усміхнувся, і тихо, наче дитина, заснув. І приснився йому Бог: «Ну що, – глумно поцікавився Бог, – допився, боги тобі снигтися почали!»; я мовчки стояв, прив'язаний лівою рукою до стовбура, а праву поклавши на черевце; «ну, і що порадиш з тобою робити?» – спитав Бог, закурюючи люльку; я не знав, як до нього казати – «ви» чи «ти», і все ж вирішив сказати «ти» – он і в молитвах звертаються на «ти»; «ти сам знаєш, що зі мною робити, Боже»; «заберу я в тебе цю черешню, – задумливо сказав Бог і випустив з люльки хмарку рожевого диму, – вона мені самому треба»; «Боженьку, – внаві я на коліна, – робіть, що хочете, карайте, як хочете, тільки не забирайте її, вона в мене єдине, розумієте, єдине»; і слюзи градом посипалися з моїх безтямних очей і я похапцем почав пригадувати молитви, і так я молився: «Боже милосердний, іже еси на небесах, мати, діво пресвята Маріє, змилуйтесь наді мною, і

даждь нам днесь, і да святиться ім'я Твоє, да прийде воля Твоя, тільки не забирайте в мене черешні...» – і підвів я очі, і нічого не було поруч, тільки Вона світилася денним, незнаним світлом, і інші сльози полилися з натрудженого серця мого, і підвівся з колін я, підносячи руки до неба, дякуючи, що почуто було мою молитву.

Наступного вечора вона знову прийшла з їжею, і чоловік попросив у хлопця закурити. Покурили, а дівчина тим часом випрала вниз брудний халат, думаючи, що треба буде принести якийсь одяг – ночі деколи холодні, а черешня обсиплеться ще нескоро.

КАТЕРИНА
МОТРИЧ

ЗА ТАЇНОЮ НЕБА

Табуни туманів розбрелися по селі і повлягалися над молодими житами, неначе соми на річковому дні. Кликкала когось жалобно сива горлиця, добував із золотих небесних сот золоті меди соловейко, розливав їх по землі та не було кому пити той неземний нектар. Прилетіла з лугу зозуля, носила із срібної криниці срібну воду й розхлюпувала її на хати, на сади, на городи. Та нікому було пити ту земну джерелицю.

Вперше в тому весняному плінні життя не було гармонії. Не було по скрипуванню колодязних журавлів, не чути було погейкування на волів, не збивали куряви коні, не полохала досвітку трубними голосами череда.

Тоді вдарив на сполох ще один соловейко, за ним третій, четвертий, справжнісінький солов'їний орган... Били золотими молоточками об золоті кувадла, майстрували золоті дзвони і розвішували їх на груші, кущі калини, на пересохлі цямрини.

Соломіїна свідомість перечепилася через ті пташині голоси. Почула, як вдарилася об шибку ластівка, клюнула дзьобиком раму й впорхнула в гніздечко під стріхою.

«Ластівка привіталася зі мною», – подумала жінка, і легкий стогін схожий на шелест листя, вирвався із її грудей.

А ластівка зацвірінчала, радіючи, що гніздечко ціле, що хата й двори-

ще дочекалися її, що сад знову в киїніні цвіту. Тільки куди ж, у яку безодню витекло з цієї оселі життя? Чому такі темні хвили б'ють із розчинених дверей? Чому таке сумне дворище? Чому голосять розквітлі вишні у рідному саду і так безгучно плаче жито за садом? А від усього села б'є моторошною тишею і печаллю?

І приишла ластівка в гніздечку, нараз відчувши тривогу в тій мертвій тиші, що доколює село, доколює Україну на білих марах...

Соломія відчула той ластівчин неспокій, відчула крізь власне згасання – якийсь проміньчик ще еднав її із земним життям. Йшов він скоріше із її душі, а не плоті й чіплявся за пташині голоси, за смужку жита, за квітучий сад...

І раптом вона відчула себе під стелею. Прилипла до сволюка і, здавалося, ось-ось впаде додолу й вдариться об долівку. Вона бачила власне тіло на широкому дерев'яному ліжку, прикрите білим кожухом. Бачила своє безкровне обличчя з глибоко запалими очима, бачила висхлі темні руки, складені поверх великого живота, у якому ще вчора згасло маленьке життя. Соломія побачила у власному лоні те посиніле, скручене клубочком дитятко. То був хлопчик. Навіть бачила пуповину, що з'єднувала його з нею, бачила всі ті артерії, судини, у яких теж зупинилося життя.

Довго розглядала себе, і раптом війнула з хати і закричала радісно на весь білий світ краси і щастя. Яке ж блаженство бачити ось ці вулиці, сади, городи з висоти пташиного польоту! Як їй сонячно і безмірно гарно!

Вона спустилася зовсім низько й побачила, що на тих вулицях, у садах, хатах, подвір'ях лежать мертві люди і скляними очима дивляться в небо.

І раптом зникло земне життя – вона побачила всю свою родину, побачила всіх, хто помер зимою й на-

весні. Ось посміхаються до неї дід, баба, батько, мати, ось кинулися до неї її діточки – Грицик і Настуся. Зоріло на неї й оте янголятко, що відлетіло з її лона прямо на небо, минувши земне життя.

Всі дивилися привітно й радісно.

«Ти ще, доню, йди туди, – лагідно мовила мати, – тільки зайде сонечко, як і прийдеш до нас. Ми будемо тебе зустрічати. Весь рід наш уже чекає зустрічі».

«Не хочу я туди в порожню хату. Страшно мені там одній. Хочу з вами лишитися», – сказала Соломія.

«Ще не прийшла твоя година, дитино», – відказала мати.

«У кожної людини є своя мить», – проказав хтось вродливий, сяючий.

«Страшно мені там», – повторила жінка.

«Не бійся, – почула у відповідь, – смерті немає. То лише перехід з одного життя в інше. Ось ти вже навідалася й сюди. Подивися – твоє село живе. Тільки земна людина глуха й сліпа. Вона не має тих вух і очей, щоб побачити світ, куди не сягає плоть, а лише душа».

«А де ж Андрій, муж мій?» – роззирнулася Соломія.

«Він серед мучеників і ще не скоро звідас небесну радість. В дорозі він», – була відповідь.

Соломія тої ж миті опинилася на землі, перелетіла села, міста, діброви, і на широкому битому шляху побачила прохача, зарослого, висхлого, в лахмітті, чимось схожого на святого мученика чи на ченця-затворника. Зойкнула, впізнавши свого Андрія. Кинулася до нього й обняла невидимими руками. Андрій відчув, як щось влетіло в серце і стисло його. Стало ще тривожніше, і така туга огорнула душу, що він весь стрепенувся. Його душа відчула Соломіїну душу, але між ними стояла висхла до невпізнанності, зморена й вимордувана Андрієва плоть.

«Андрієчку, любий мій, коханий. Чи ж не чуєш, не бачиш мене? Це ж я, твоя Соломія! Знаю, що ти виміняв і мою хустку, і мої чоботи, і добре намисто, і дукачі, і свого кожуха на гречку, просо, сухарі, сіль. Тільки довго забарився ти. Немає вже кому те їсти. Немає вже ні батька, ні матері, ні Грицька, ні Настусі, ні того третього, що ми так ждали. Всі пішли до Бога. Всіх вигубив Соломаха. Діток наших я поховала на вуглі хати. Посади там барвінок. І я сьогодні піду до них. Прощай, Андрієчку, не скоро ми побачимось».

Неначе щось зірвало чоловіка і додало сил. Прискорив крок, майже побіг тим далеким битим шляхом.

А Соломіїна душа знову з'єдналася з плоттю. Все зникло так само раптово, як і явилось. Підняла важкі повіки й побачила стіни, жовтий сволок, побачила покуття з іконами, дерев'яну дубову лаву, величезний казан, глечики, горшки на припічку. І знову стало лячно. Хата нагадувала їй віднині домовину. А чорні челюсті печі й казан здавалися воротами до пекла. Пригадала тих, кого побачила щойно, і краєм згасаючої свідомості усе думала: сон то був чи реальність? Волохата тиша плела якусь моторошну сіть і то, здається, об неї, а не об фіранку заплуталася муха.

І хтось вже інший, а не вона, повторив тисячі разів мовлене: «За що? За віщо така мука? Чого покарано так мій народ? Чим прогнівив він Вседержителя? І чому їй судилася така мука – бачити, як згасають її діти, нащо було бачити їй оту яму на вуглі хати, куди вона відтягла мертві тіла своїх діток? За які гріхи судилося бачити божевілля своїх людей?»

Із змученої пам'яті вплив день ранньої весни. Вона видибала на город в надії побачити там не чорну ріллю з плямами снігу, не смужку зеленого жита, а хотілося бачити картоплі у синьо-білому квіті, жовту

смужку жита з важким колоссям, сад, обвішаний плодами. Стояла під мокрою черешнею й благала небо, благала землю, благала безлистий сад створити диво: плоду просила. Спасіння просила.

З того пелехатого й волохатого туману випливало забейкане босе білоголове сусідське хлоп'я, хиталося, як чубчик деревію і наполохано благало: «Тіточко Соломіє, захойте мене од матері, бо Надю вже зварили».

У тому волохатому тумані попливли двоє блюдечок сивих вже потойбічних очей. Здається, не йшла до сусідської хати, а розсовувала руками туман. З нього знову випливли божевільні очі здичавілого звіра, вплив паруючий казан, з якого звисало дві пшеничні коси...

Солодко-нудний запах виніс її з хати і кинув на ніздрюватий сніг.

«За віщо така мука? Пресвята Богородице, за що нам таке? За що покарано нас такою страшною смертю?» – повторила подумки Соломія.

Мовчала Пресвята Покрова, зоріли її скорботні очі і дихала неначе велетенська домовина Україна. Реготало горе лютим сміхом, і не було вод на землі й у Всесвіті, щоб змити його, не було тих сліз, щоб виплакати його.

І знову зникла реальність, чітко побачила того, кого вже бачила, коли відходила у неземний світ. Стояв у білому сяючому одязі й промовляв до неї:

«Сьогодні, Соломіє, твій останній день. Поведу тебе у Великодню ніч. Возрадуйся – перед тобою розкриється Господня брама».

Щось схоже на радість влетіло у її стражденне серце, однак та радість не заглушила того, що звучало мить тому. Соломія повторила своє зболене «за що?».

«За Господа, – почула у відповідь. – Князь Пітьми мстить боговибраній Україні за все Боже, що вона має».

І відійшов той голос. Соломія знову повернулася у реальний світ й шукала очима того, хто промовив ці слова. А невдовзі її душа вкотре залишила згасаючу плоть. Вона злетіла, як пір'їнка чи пелюстка вишні. І знову потрапила у світ прекрасний і дорогий, куди не сягало земне зло і горе. Знову пригортала діточок до грудей, гомоніли батько, мати і вся родина, тихо, мирно, неначе зібралися на якусь велику раду. І гуло село. Весело перемовлялися чоловіки, щебетали молодиці, погейкували на волів діди. І така радість та святоблівість була у тому неземному житті і так хотілося Соломії вже не повертатися з нього.

«То смерті таки немає?» – запитала вона. «Смерті немає! – відповіли їй гуртом. – Смерть і муки чекають лише тих, що нас замордували голодом. Дияволові вони діти. Знали б що їх жде, не народжувалися б».

Довго вигулювала Соломіїна душа на тій небесній Україні, де були точнісінько такі ж, як і на землі, білі хати, вишневі сади, городи, городчики з мальвами і крученими паничами, де співали дівчата веснянок і плели ключі, де молодиці вишивали рушники і застеляли обрусами лави. То було по той бік земного життя.

А на Україні народжувався ще один день. Його радісно зустрічали солов'ї та зозулі, одуди та горлиці. Небесний майстер малював досвіток: синьо-бузкове небо з вогняним лотосом над козацькою могилою. Не жалів фарби, мовби дарував ту вогняну квітку Соломії у її останній в цьому житті світанок. Та квітка квітла, росла, розпускалася і залила всю Україну.

Була Великодня субота, але ніхто із тих, кому судилося дожити до цього дня, не думав про свято.

Федір Соломаха повернувся із волості на змиленому коні, побачив на столі крашанки, потовк їх і помчав бестаркою до Мирона. Привіз наказ начальства:

очистити село від покійників. Мертвих звезти на цвинтар в одну яму, а живих гнати в поле. До них приєднався й Панько – втрюх заходилися давати лад. Знайшли в кількох садибах вцілілих людей, дарма, що ноги опухли – погнали в поле. Випикували в ряд, Федір вчепив їм плакат: «Вони не виконали продрозверстки», гнали, як череду, покрикуючи й похльоскуючи батогами.

За селом «саботажники» попадали один за одним, ніби по команді. Покричали на них, посмикали за ноги, за руки, але душі, мовби змовившись, залишили плоть, почувши жайворона в полі. Довелося відвозити їх підводою прямо на цвинтар.

І сам Федір лякався інколи того, що сталося. Його веселе, завзяте до роботи село враз замовкло, за якихось півроку спорожніли хати, як пташині гнізда восени. Лише інколи сахався тої моторошної тиші і тих захололих тіл по шляхах. Але то було інколи, сам гасив у собі ті почуття, адже в ім'я революції старався. Трощив усе, що могло кинути бодай тінь на неї. Не милував ні старого, ні малого, бо час був немилосердний. Першим, на кого наставив пістоля, був отець Сава. До нього мав особливу неприязнь. Згадав усі давні знущання: як день у день піднімів його на уроках і витягував із нього «Отче наш». Федору зводило щелепи, жодного слова не міг повторити, якась сила ніби тягла його язик, він прилипав до піднебіння, і хлопець затято мовчав. Кожного разу під регіт класу отець Сава тихим голосом казав: «Сідай, дерево, на дерево».

Погнав старого священика до Сибіру. Ніхто в селі його не обхитрив і не сховав від нього збіжжя. Нюх мав. Заходив у будь-яке подвір'я і безпомилково вгадував, де зерно. Так неначе чув голос у собі, який промовляв: «Іди і вивалляй стіну. Жито там». Чи: «Трощи грубу, печі». Розпорював подушки, перини і до-

бував хліб. Розбивав жорна, щоб не мололи ночами.

Навіть цівочка диму над чиєюсь хатою дратувала Федора. Влітав, і коли чув запах тіста, заливав вогонь, і діжу вивертав на долівку. Звичка ця виробилася в нього давно – ще тоді, коли тільки з'явилася ідея колективізації. По-справжньому зрадив, що знову будуть відбирати в селян землю. Той наділ, що мав його батько, кілька років родив бур'яни, а потім прибрав його до своїх рук хапливий і беручкий до роботи молодий коваль Нечипір. У бідняках Федір так і залишився, чим страшенно пишався і що стало вирішальним у всій його долі.

Звичка не спати у нього давня, і, можна вважати, спадкова: він з діда-прадіда конокрад. Робив те його дід, робив батько, любив те заняття й Федір.

Тієї ж ночі він повертався з ярмарку. Був напідпитку і страшенно мучила спрага. Тому край села й повернув до річки. Не знав, що здибає там і Соломію. Того дня Соломійн батько викосив жито, а стара Недолиха з донькою пов'язали в снопи і поскладали в полукіпки. На якусь годину пішли додому – попралися та повечеряти. А як зійшов місяць, знову вийшли на своє стернище з довгими полотняними торбами та й заходилися збирати колоски.

То була незабутня серпнева ніч. Лив срібну воду місяць на стернище і перетворив його у сяйливе море з тихими човниками полукіпків. Небесна господиня вистелила через все небо зоряний рушник Чумацького Шляху. Солодко пахли баштани і медово зітхали соняшники і теж розсівали по жнивній землі медове тепло.

Соломійн дядько Полікарп прийшов до них від свого наділу перепочити та погомоніти. Соломія заворожено дивилася на срібний диск місяця, мати схрестила на грудях руки і, здається, вслухалася, як вони сіпаються в неї від втоми, а чоловіки гомоніли.

«Смаленим, Марко, попахує, – сказав Полікарп. – Не встигли натішитися земелькою, як вже й відбирати збираються. Мене в той колгосп і гарапником не заженеш».

Пожурилися, позітхали та й розійшлися. А Соломія знову пірнула в срібну місячну ріку і знову граційно і красиво пливли її руки і пливла на тих водах довга чорна коса. А потім побігла до річки, роздяглася і плюхнулася у воду. Вийшла на берег тої хвилі, як Федір вирішив змити жар і хміль з тіла нічною водою. Вийшло так, мовби сама потрапила у його обійми. Але впав у річку лише Федір. З вереском і сміхом полопотіла додому.

Не забув і той знущальний регіт і своє купання. Вигріб із Соломіїної хати і клуні до зернини. Старі Недолі померли взимку. Андрій, Соломіїн чоловік, ранньої весни склав у мішок найкращі речі і пішов аж у Бессарабію міняти на хліб.

Соломіїна свідомість неначе розтанула у часі і була між реальністю і потойбічним. Усе пливли перед нею зелені сади, кущі з велетенськими бузковими квітами. Не бачила ранку, полудня, вечора.

Розплющила очі, відчувши, як її хтось різко шарпнув за плече. Побачила перед собою лискуче круглови́де Федорове обличчя. Збагнула все і подумала: «Коли б уже швидше, коли б скінчилося все».

Федір дивився на неї з відразою. Не відвела погляду і тихо, до невпізнанності зміненним голосом, сказала:

– Я тобі помщуся, Федоре. Я завдам і тобі болю.

Федір голосно й коротко реготнув.

– Сьогодні до сходу місяця і помстишся. Там є вже такі, що засмерділися.

– Я тобі помщуся із того світу, – сказала тихо й незлостиво, не відаючи, чому це каже. Хтось промовляв ці слова, а вона лише їх повторювала. – Ти не прожи-

веш віднині жодного щасливого дня. Душі тих, кого ти виморив голодом, не дадуть тобі його прожити.

Федір brutally вилаявся, схопив Соломію за ноги й поволік з хати. Від удару об долівку втратила свідомість. Не бачила, як Федір повернувся до хати і забрав білий кожух, яким вона була вкрита.

Отямилася від співу солов'їв і пахощів бузку.

«Не бійся, ти вже в могилі, – проказав хтось лагідним голосом, але той голос звучав у ній. – Забираємо тебе у Великодню ніч. Господні ворота відкриті».

І сталося. Соломіїна душа навіки залишила плоть, затрималася над велетенською ямою, у якій лежало багато покійників і її плоть серед них, і здійнялася в небо. І відкрилася перед нею сяйлива брама і побачила за нею таку красу й відчула таку радість, що не втрималася й сама заспівала. Була вона, як і раніше, дужа й красива. Ту пісню вродливої Українки почули на небі, лише не чули на земній Україні.

Україна голосила у солов'їну Великодню ніч. Так ще ніколи не ридала. І не було тих вод на землі і у Всесвіті, щоб могли змити її горе, не було тих сліз, щоб могли оплакати її біль.

Відгужила Україна, відкричала, від'ячала над кожною душею, бо більше нікому було. Літні горобині ночі вмили її скорботний лик, а осінні сиві тумани зодягли на неї жалобну тонку вуаль. Спорожніле село чіплялося за життя. Давно повернувся до своєї хати Андрій Запорожець. Повернувся через три дні після Соломіїної смерті. Затужив, забився в горі, не заставши родини. Кілька днів не виходив із хати. Соломіїна душа являлася до нього, втішала чоловіка, тільки він того не чув: «Не побивайся так, моя дружино. Зустрінемося ми ще з тобою у твоєму житті і будемо разом у моєму. Бо любимо одне одного, бо ми, як дві половинки одного плоду».

Від того ставало ще важче чоловікові, душа ще більше страждала.

Життя текло повільно і сумно. Федір лютувався: не було кого гнати у поле, а ті, кого вигонив, хоч і працювали за трьох, були ще недужі.

Одружився Федір восени на дівчинці Ганні із сусіднього села. Через рік вродилася у них дівчинка і померла.

– Нічого, – сказав Федір, – нам бабию й не нужно.

Через рік знову закликав сільську бабу-бранку Горпину прийняти пологи в дружини. Вродився хлопчик вдосвіта, а до заходу сонця теж подався до Бога.

Лихий Федір перетягнув налигачем Ганну.

– Коростява! Не годишся й дитини привести! Пошла вон!

Склала Ганна свої пожитки й подалася додому, кленучи свою долю і той день, коли згодилася вийти заміж за Федора.

Привів Федір молоду вдову Василину з-під лісу. Довго вмовляв її вийти за нього заміж, і довго вона вагалася та плакала в чорні осінні ночі. З лісу неначе хтось приносив не шумовиння безлистих дерев, а настирливе: «Не йди, не йди, не йди». А якоїсь ночі вистудженій вдовиній молодій душі почулося: «Йди». І вона переїхала до Федора. Була вона неговірка, тиха. Однак і з нею не було щастя у Федора. Караючий перст вже давно стояв перед чоловіком.

П'ять разів народжувала й Василина дітей, однак душі залишали Федорів двір, лише множили маленькі горбики у саду. Повертав небу великий і тяжкий борг. Не відав про те чоловік, бо ні в що не вірив, окрім батька Сталіна. Тому й не надав значення тому віщому знаку і тому віщому сну: явився до нього хтось в білому і проказав: «Битиму тебе десять раз». І миттєво розтав.

Дивилися на ту біду люди, жаліли Василичину і гомоніли між собою: «Що заробив кат у Бога, те й має. Скільки люду виморив душолюб, скільки янголів погубив».

Аж перед самісінькою війною неначе ослаб на небі гнів на Федора. Вродилися у них із Василичиною хлопчики-близнюки і назвав їх Федір Володимиром та Йосипом. Аж присмирнів, їздив бестаркою по селі і посміхався сам до себе, згадуючи тих тугеньких личоків у колисці.

І на війні діставав фотографію, милувався одинаковими, як дві краплі води, личками і посміхався. Ті лички додавали йому сили, коли він йшов в атаку і голосно кричав: «За Сталіна»!

Тільки знову караючий меч був занесений над його долею. Горі непрохано відчинило двері його хати. Аж жахнулося село, дарма що війна, що смерть косяю косила люд, як косар у лузі траву. Спали хлопчики на печі, а Василичина вийшла попоратися. Попрокидалися, позлазили з печі, стали борюкатися і обидва попадали на розпечену плиту. Два дні помучилися і теж залишили Федорів рід.

Вперше плакав чоловік, коли повернувся з війни додому. Люто бив Василичину і п'яно ридав.

Вже Господь змилювався над ними і не посилав більше дітей. І так не дворище, а цвинтар маленьких могилок: дев'ятеро померло. Інколи не спав Федір ночами: крутило поранену ногу та тяжкі думки роїлися, як настирливі оси.

А якоїсь ночі йому приснився дивний сон: мовби явився до нього знову хтось у білому одязі з лицем саяливим і прекрасним. Стояла Соломія, та така вродлива, таке саяво йшло від її очей, чола, що здається, білою від того стала ніч.

«Мушу стримати своє слово», – злетіло з її вуст. І розтала та прекрасна тінь.

Федір прокинувся і довго дивився у вікно, куди відпливла та тінь. «До чого б цей сон?» – здивовано запитав сам себе.

І яким же було здивування обох, коли Васирина завагітніла. Уже давно змирилися з долею, а тут, дивись, коли молодість давно від'ярмаркувала, отаке сталося. Соромилася Васирина на люди виходити, зневірилася у своєму щасті. Не вірив вже й Федір, хоча біди не змінили його. Так само кричав на людей, в одних викликаючи страх і покору, в інших – ненависть і злобу. Так само, як і багато літ тому, Федір вважав, що все його життя – то служіння правді і справедливості. Ніколи його не гризли ні сумніви, ні каяття і ніколи не пекли його ті опухлі від голоду висхлі тіла односельців. Лише полохав його один і той сон, що снівся йому Великоднього тижня вже кілька літ підряд: ота велетенська могила на цвинтарі, куди звів мало не півсела, раптом починала рухатися і наздоганяла його. А з садів і дворів теж починали горбики землі бігати за ним. Втікав, однак вони наздоганяли його, чув, як задихається під вагою землі, чув чийсь зловісний регіт і прокидався. Кожного разу лихоманило його. Нікому не розповідав цей сон, який чітко з дивовижною ритмічністю ось уже багато літ снівся йому Великоднього тижня.

Не вірив ні в які дива, зривав хрести на церкві й дзвони, бив ікони, сміявся з розмов про безсмертя душі і твердо знав, що є життя лише одне, тому – пий, гуляй, знищуй всяку контру. Однак цей сон посіяв у душі якесь сум'яття.

Не відав лише про те, яке пекло звів сам собі, не знав, що та остання душа, якій вони з Васириною дали плоть, вкотре прийшла за велінням неба, вчинити над ним суд земний, перед тим, як він стане на суд небесний.

Вродилася у Федора та Василя дівчинка і назвали вони її Наталікою. Вродилася на Великдень, і знаючи люди казали, що то недобрий знак: народжені в цей день недовговічні.

Не відходила від неї вже немолода Василина. Страх, що й це дитя залишить її, з літами побільшав. Прикипів до неї душею й Федір. Неначе все зло, яке чинив на рідній землі, раптово переродилося в любов.

Росла дівчинка гарна, метка і не по літах мудра. І сказала, як сповнилося їй шість літ:

– Тату, а пам'ятасш, у нас був білий кожух, вишитий червоними і чорними узорами? Де він?

Федір здивовано зиркнув на дитину, – легка тінь пробігла по його лиці. Нічого не відповів. А дівчинка наполягала усе:

– Покажіть. Хочу бачити той кожух.

Василина винесла його з комори й поклала на ліжко. Наталя прикипіла до нього очима, довго розглядала, неначе щось пригадувала, гладила пальчиками, а тоді сказала:

– Дід шив цей кожух великою голкою, а дірки шилом протикав, а баба вишивала. Я бабі нитку у вушко голки затиала.

Василина лише посміхнулася на ті дитячі вигадки, а Федір спохмурнів.

Дивувала Наталя односельців своїми розмовами. Виходило щось неймовірне: невеличке дівча нагадувало старим і літнім людям картини із давно минулих літ. Одні ошелешено дивилися на неї, інші лише мовчки кліпали очима, треті чудувалися і казали, що забалакується мала. Не було у її поведінці ні розгубленості, ні сум'яття. Зустріла якось молодицю з віддаленого кутка й привіталася:

– Добридень, Марино.

Жінка остовпіла – вперше бачила дитину. Скинула мішок з плечей і довго розглядала дівча. Не всіх дорослих знала на цьому кутку.

– А ти звідки знаєш, як мене звати? І тіткою чого не звеш? Я ж старша від тебе набагато!

– Чого б це я тебе тіткою звала, коли ти моя подруга! Ми ж з тобою разом череду пасли і за одною партою сиділи. Згадай, як ти на Йордан в ополонку впала, а я тебе з неї витягла. Сама мало не втопилася, добре, що за вербу вчепилася.

Зблідла молодиця, здавалося, прикипіла босими підошвами до шляху і так і залишиться на ній.

– Соломія Недоля мене витягла, царство їй небесне. Моя найкраща подруга.

Ще щось хотіла сказати чи запитати жінка у дівчинки, що неначе вилила на неї казан окропу, а потім відро студениці, але мала зникла за поворотом.

Діда Полікарпа, колгоспного сторожа, перестріла коло колгоспного саду, куди бігала з дітьми по черешні. Зупинилася й голосно мовила:

– Звідки це ви, дядьку Полікарпе, ідете?

– З роботи, а тобі що, мала сороко?

– З колгоспу?

– Авжеж.

– А казали, що й гарапником вас у той колгосп не заженеш.

Крутнулася на одній ніжці і зникла за деревами.

Довго дивився в глибіню саду старий чоловік. Цей малий метелик пролетів, зачепив крильцями серце і воскресив цілий пласт життя. У старечій пам'яті зринув місячний вечір, стернище, його рідня – Марко, Палажка та їхня вродлива донька Соломія, що стояла у вишитій полотняній сорочці під полукіпком, сяяла такою вродою, неначе то стояла сама Україна, сяюча, принишкла перед тим, як її розіпнуть на хресті...

Зітхнув чоловік. Розгублено шукав дитину очима і тупцяв на місці. Більше ні з ким про те не говорив, лише єдиний раз мовив ту фразу і то при людях, котрим вірив. Звідки знати про те цій дитині?

Не одному отак в селі Наталка защемила серце. Називала дідів – дядьками, дядьків – на імена. Село гуло, чудувалося, пліткувало й казало, що то Боже дитя, бо таке верзе, що страшно слухати. Було у тому щось таємниче і незбагненне для людського сприйняття.

Не обминуло те потрясіння й Андрія Запорожця. Щодня бігала дівчинка на сусідню вулицю, сідала коло тину й незмигнито дивилася в подвір'я. Жив Андрій із Мотрею та чотирнадцятирічною донькою Галею.

Знала дівчинка й пізнавала у тому дворіщі все. От лише чудно було дивитися на дерева, що вигналися і стали зовсім великі, а цямрини криниці почорніли і розсохлися. Давно не брали воду з колодязя: зникла джерелиця, поділося кудись джерело. Чудувався Андрій того трагічного літа, вперше бачив таке диво. Повідав про те дядькові Полікарпові, а той лише похитав сумно головою й сказав: «Не стало Соломії, не стало й джерела».

І липа, яку вони садили разом, коли побралися, розчахнулася навпіл. Так і стояла однобока.

Галя помітила Наталку, що часто стоїть чи сидить по той бік тину й незмигнито дивиться в подвір'я. Закликала її якимось. Дівчинка миттєво влетіла в дворіще, ніби чекала того поклику. Урочисто ходила по саду, торкалася пальчиком то гладенької кори черешні, то довго гладила зморшкуваті, неначе передчасно постарілі цямрини. Галя від сусідів принесла відро води й заходилася полоскати цідилка.

– А чого це ти воду носиш не із своєї криниці? – поцікавилася дівчинка.

– А в нашій криниці води немає. Мати кажуть та-
тові, щоб засипали цю криницю та викопали нову, а
вони не хочуть.

Дівчинка мовчки вислухала Галю й пішла в сад. Сіла
коло острівця барвінку на вуглі хати й раптом запла-
кала. Плакала гірко, якось не по-дитячому. Галя ки-
нулася до неї.

– Чого це ти? Оса вкусила?

А дитина припала личком до того зеленого острів-
ця й невтішно ридала.

– Та що таке? Чого це ти тужиш? – сполохалася Галя.

– Дітки тут мої, – промовила Наталка, ковтаючи
звуки, – Грицик і Настуся.

– Що ти таке говориш? Які дітки? Ти ж сама ще дити-
на! Тут діти мого тата поховані, в голодівку померли.

Андрій прийшов на обід із плотні, почув лемент і
собі став поруч. Побачив заплакану дівчинку, що
втирала кулачком очі й запитав:

– Чия це дитина і чого вона плаче? Ти що, Галю,
зобидила її чим?

– Ви послухайте, тату, що вона каже!

– Каже, що тут поховані її діти.

Андрієве обличчя враз витяглося, втому як рукою
зняло. Він зупинив тривожний погляд на дитині.

– Грицик і Настуся, – повторила дівчинка. – Одно-
го тижня померли. Усе просили хлібчика і вигляда-
ли тебе. Я казала, що ось-ось татко принесе їм папи.

Андрій зблід і відступив.

– Що це вона каже? – мало не заточився чоловік.

– Кликали тебе і все допитувалися чи не передав
татко зайчиком хлібця.

Чоловік відчув, як у груди влетіла вогняна блискав-
ка, перетяла серце, здійняла там давній попіл і щось
знову підпалила: пекло, боліло й розривало груди,
як сімнадцять літ тому.

– Чия це дитина?! – вдруге запитав чоловік.

– Соломашина, – розгублено мовила Галя.

Почуте додало Андрієві болю. Чув про це дивне дитя від людей, але не дуже переймався тими розмовами.

– Можна, я в хату до вас зайду, хочу подивитися на все? – запитала Наталочка і знову витерла кулачками очі.

Галя взяла її за ручку й мовчки повела до хати. Андрій якимись неначе ватними ногами поплентався слідом.

У хаті дівчинка довго роззиралася. Таке щось рідне війнуло від стін, від стелі, від усього світу, який попри все, жив у цій хаті, яку колись у минулому житті вона прикрашала рушниками, ряднами, обрусами і тримала в охайності.

Дівчинка сіла на лаву й розглядала стіни, лаву, ніби щось там шукала.

– А куди ви поділи отого рушника півнями вишитого?

– А ти звідки про нього знаєш? – аж зойкнув Андрій.

– Знаю. Я його вишивала, як мала заміж виходити.

Галя пирснула й відвернулася.

– Тату, що це вона таке балакає, аж страшно слухати!

– Сам би хотів второпати. Мені теж страшно від її слів.

– Тим рушником, як ми вінчалися в церкві, нам пов'язали руки. Висів він у кутку. Нащо прийняли ікони й мій рушник? – спокійно мовила Наталка.

Стояв Андрій посеред хати, як скіфська баба, ловив повітря й злякано дивився на мале заплакане личко. Довго не міг отямитися, лише серце гупало, неначе старий спрацьований млин, і сипалося з нього гірке мливо його давньої муки.

– Куди ви поділи ікони і рушник? – допитувалося дівча.

– Достань із скрині, – спромігся на речення Андрій. Галя відчинила віко, дістала перележаний рушник і поклала на лаву. По ньому, неначе живі, літали голуби, клювали калину, а два півні тримали у дзьоби-ках: «С» та «А» і «Дай Боже щастя».

Дівчинка довго гладила той рушник і знову плакала, тільки тихо, як плачуть вдови.

Було Андрієві від того незбагненного дитячого плачу моторошно і лячно.

– Це мій рушник, – повторило дівча і притисло до груденят.

– Тату, та що це вона меле?! – не втерпіла Галя. – Я чула, що в неї не всі дома – люди балакають. У нас у хаті й рушник! То може й хата оця твоя?

– І хата моя, – впевнено мовила дівчинка. – Тільки нащо ви ліжко і мисник зробили синіми? Жовтий був кращий. Я ж ту жовту фарбу аж із Лейбиної лавки несла. Пам'ятаєш, Андрію, ти ще й сварився на мене.

Андрій позадкував до дверей, вхопився обіруч за одвірок і так завмер із широко розплющеними очима. Побачив нараз осіннє пополудня. Він дошиває сніпками клуню і здаля бачить свою кохану Соломію, що йде, тримаючи мішок на спині. Мерщій зііз додолу й побіг їй назустріч. Зняв тяжку ношу й мовив лагідно: «Навіщо таке важке несеш? Тобі ж не можна». Чекали вони Гридика. «А щоб наша хата світилася сонечком, – засміялася Соломія, голублячи його ніжним поглядом, – казав Лейба, що вона золотисто-жовта, як курячий жовток».

Не раз Андрій пригадував ту сцену, не раз біг до того щасливого дня молодой осені і обнімав ту, яку любив і нині.

– Та була гарніша, як курячий жовток, – проказала дівчинка, неначе то пролунала відлуння з тих далеких радісних днів.

Андрій поволі сповз на поріг і відчув ще більшу печію коло серця, в його груди знову влетіла блискавка і вдруге підпалила те, що давно зотліло.

Дівчинка усе гладила тоненькими пальчиками рушник, і, не промовивши жодного слова, вибігла з хати.

Того вечора Андрій довго сидів під липою. Дивився в береги, вслухався у вечорові звуки, зводив очі догори. І така висока хвиля печалі йшла від чоловіка в небо і такою таїною озивалося воно до нього. Вдивлявся в далекі зоряні світи, мовби чекав звідти відповіді на одне і те ж запитання: хто ця дитина і чому говорить від імені його Соломії? Міряв повільними кроками подвір'я, і тоді ліг в сіні і задрімав. Приснилася йому Наталочка. Стояла перед ним, пильно дивилася в очі й промовляла: «Соломія я. Прийшла, бо обіцяла прийти. Я прийшла вам усім нагадати...» І так само розтала, як і явилася.

Плакав уві сні Андрій і тихо постогнував.

Тепер сам шукав у дитячому гурті дівчинку. Хоча рідко вона гралася з дітьми. Сторонилися її малі, на-сміхалися, дивилися із співчуттям та зловтіхою дорослі – хіба у Федора могло народитися щось нормальне? Соромилася її поведінки Васирина, а Федір не дозволяв ходити по селі.

Лише Андрій тягнувся до того дитяти душею, вдивлявся у її личко, і така таїна бачилася йому в недитячих очах і така гірка туга зринала в його немолодому згорьованому серці.

Покликав її якось, дістав із кишені цукерку й сказав:

– Пішли до нас.

– Пішли, – охоче згодилася дівчинка, – тільки не кажи моєму татові, бо він мене нікуди не пускає, каже, що я ненормальна і діти з мене дражняться, самашеччею обзивають.

– Ти не зважай на те. По-моєму, тут одна ти нормальна, а ми всі ненормальні.

Дивно було Андрієві від тих почуттів, що сколихнуло в його серці це шестирічне дитя його ворога. Воно не просто хвилювало душу, а стало живим символом його таїни і безмірної туги.

Зайшла на подвір'я, як до себе додому. Попрямувала до криниці й заглянула туди.

– О! А казали води немає! А тут повнісінько.

Андрій і собі заглянув і вражено відступив, сполохано зиркнув на дитину, а тоді знову заглянув у криницю.

– Забило джерело, – простогнав чоловік. – Скільки років мовчало.

Блідість розлилася по його виду. Чув, як калатало несамовито серце і рвало груди якесь велике і таємниче почуття. Поцілував цямини, подивився на своє бліде віддзеркалля і відійшов.

– А де твоя Мотря? – невимушено запитала дівчинка.

– На буряках.

– А Галя?

– Галя допомагає їй.

– То добре, – сказала поважно, – я її ніколи не любила. Кози в неї брикливі були і сама задерикувата. Руда й негарна вона. Чого на такій негарній одружився?

Андрій знову відчув, як бурхнула йому у скроні кров. Життя відмотало цілий сувій років, і він побачив Мотрю, що вигонить на пасовище кіз, руда, неначе горить у неї на голові вогнище, криклива, забійкувата. Сама прийшла до нього і залишилася. Була вона старою дівкою, із тих, кого не викосив голод.

Андрій тяжко зітхнув і промовив:

– Звідки ти знаєш? Знаєш те, що було давно?

– Знаю, – коротко мовила дівчинка. – Покажи, краще, ікони, з якими ми вінчалися, – і зігнала до перебісся чорні бровенята.

Андрій сів на лаву, перевів подих і мовив глухо:

– Вони в коморі.

– Бач, який ти! Наше вінчання викинув! Це Мотря зробила? Я її ніколи не любила.

Андрій ще більше зблід, а тоді густа фарба залила його смаглявий вид. Ніби ці слова були мовлені не цим волооким дитям, а кимось дорогим і рідним, кого любив і любить нині.

Важко долав відстань від кімнати до комори. Вніс дві запилюжені затягнуті павутинням ікони. Шкло на одній було потріскане в кількох місцях. Дівчинка погладила ті тріщинки й промовила:

– Пам'ятаєш, як ми виходили після вінчання з церкви, я зачепилася за поріг, випустила ікону Богородиці і тріснуло скло. Люди говорили, що то недобре.

Андрій не міг вимовити жодного слова, здавили горло сльози, і він силкувався, щоб не заплакати.

– Отам, у кутку під столом, я викопала маленьку ямку й сховала наші обручки й примазала дірку глиною, – сказала голосом дорослої жінки.

Він не чув її кроків. Сидів і ошелешено дивився в куток хати, куди показала рукою дитина. А тоді взяв ножа і сколупнув глину. Ніж дзенькнув об метал. Андрій вихопив дві обручки, помив їх, витер об сорочку. Довго сидів на порозі, тримав їх на долоні. Здавалося, що то лежало на шкарубкій долоні його давнє, дороге й щасливе життя, до якого вже не добігти й не долетіти.

Тої ночі Наталка знову приснилася йому. Дивилася на нього очима люблячої жінки і промовляла: «Піду скоро до наших діточок, бо всі вони готуються прийти знову на землю. Мушу всіх провести й поблагословити. Сюди прийшла я ненадовго, лише на сім літ і сім днів, щоб нагадати вам всім...»

«Що?» – голосно вигукнув чоловік і прокинувся. Спала, важко дихаючи, втомлена Мотря, поруч, на

лежанці, молодим сном спала донька. Він встав і вийшов з хати й опустився на поріг. Потім знову зайшов, дістав з мисника дві золоті обручки й поклав собі на долоню.

Ніч пахла жнивими і ранніми яблуками. Андрій знову вдивлявся в зоряне небо, неначе сподівався звідти якоїсь звістки, яка б могла його втішити і заспокоїти його змучене серце. Повторив кожную фразу, що мовила у сні Наталка-Соломія, за останнє речення перечепився і запитав у неба: «Що ти прийшла нам усім нагадати?»

Не почув відповіді, хоча небо не мовчало. Воно промовляло, вчило, застерігало й кликало до світла. Але тих, хто чув ту мудрість, було значно менше, ніж незрячих і глухих...

Померла Наталка від білокрів'я, проживши лише сім літ і сім днів. Відійшла легко, уві сні, солов'їної Великодньої ночі. Через яку браму увійшла, тею й вийшла. Господні ворота були відкриті і прийняли її безгрішну душу у свою таїну. Полишила вона по собі срібне сяйво й посіяла в людських душах різне зерно. У світлих, звернених до Бога, – прозріння й каяття. У незасвічених – сумнів і сум'яття. В темних – каламуть: мовляв, було воно несповна розуму, тому й недовговічне.

Найбільшу таїну відкрила вона Андрієві, однак і йому була несила її осягнути. Ридав у своєму саду, обнімаючи стару розчахнуту липу.

Ридав Федір на її могилі, розгрібав землю і просив, щоб його поклали поруч неї живим.

Тої ночі вона явилася уві сні до обох. Прийшла до Андрія. Навіть у сні жажнувся, дивлячись, як дівчинка стає його Соломією. Схилилася над ним і промовила: «Не плач, любий. Молися за нас всіх вранці і ввечері. Тільки не согріши, бо розлучимося. Ти хотів

дізнатися, що мала всім вам нагадати: щоб любили Бога й не грішили, бо на небі кожен має по заслuzі. І вчіться радіти. Радість захищає від хвороб і зла, бо вона від Бога. Смуток і печаль випивають силу й гублять душу, бо то від лукавого. Я допомагатиму тобі, тільки навчися чути мене. Молися».

І розтанула, як казка, як марево, святе і рідне.

Явилася вона тої ночі й до Федора, сяйлива, гарна і теж промовила: «Покайся, грішнику, бо муки твої ніколи не скінчаться».

Стояла тиха травнева ніч в буянні зела й кипінні садів. Шаленіли в лузі солов'ї, кумкали жаби, гув бугай на ставку, кричали горлиці. Все було, як і тисячі разів. І носила у ту прекрасну весняну молоду ніч із срібної криниці срібним цеберцем срібну воду зозуля і розхлюпувала її по землі. Вилила добрий ківш і на Андрія. Від того прокинувся й побрів під розчачнуту липу. На душі було срібно й високо. Слухав ніч, вслухався в тиху й радісну музику небес, вдивлявся у ту незвідану глибіню. Віднині, знав, там живе вічна і свята таїна.

ВОЛОДИМИР
МУЛИК

БОГ

Іван прокинувся від холоду. Перше, що він побачив, була грудка чорної масної землі. Поряд з нею лежала ще така грудка, потім ще і ще, і ще, а всі разом вони утворювали нескінченне зоране поле. Саме на цьому полі зараз і лежав Іван. Він зробив над собою зусилля і сів. Страшенно боліла голова і гупало серце. Вчора на хрестинах він явно перебрав. Іван, похитуючись, став на ноги і здивовано оглянув себе. На ньому, крім великих білих, явно казенних, трусів нічого не було. Проте, що труси казенного походження, свідчив великий чорнильний штамп на лівій холоші. Штамп був розмитий і якій організації належав, годі було розібрати. Іван роззирнувся на всі боки. Куди сягав погляд – лежало чорне, масне, рівне, як долоня, поле. Іван крутив головою, намагаючись хоча б за щось зачепитися оком. І це йому вдалося. Майже прямо перед собою він побачив якийсь невиразний силует. З такої відстані неможливо було розібратися, що це, але воно явно порушувало ідеальну рівність поля. Іван прикинув відстань до невідомого предмета і важко зітхнув. В його стані це буде важкий шлях. Але треба йти.

Іван брів уже досить довго, а предмет наче і не наближався. Доводилось часто зупинятися, щоби вгамувати серце, яке готове було

вискочити через рот. Скільки йому ще йти – годину, дві, день, рік? Було холодно. Іван чекав, що зійде сонце і стане трохи тепліше, але було схоже на те, що сонце в цих краях взагалі не водиться. Звідки ж тоді світло? Іван зупинився і подивився на небо. Воно було якогось неприродного білого кольору і світилося таким самим неприродним білим світлом. «Боже, де я?». Іван злякано зіщулювся. «Може, це глюк?» Він вщипнув себе за ногу. Боляче. Отже, не глюк. Треба йти. Певно, хтось вчора над ним зле пожартував і завіз десь на оце поле. А небо... Та чи часто він дивився на небо? Може, воно завжди таке. Страшенно хотілося пити.

Скільки ще минуло часу, Іван сказати не міг. Він йшов і йшов, ледве тягнучи ноги і втупивши погляд в землю. Коли він зупинився, щоб перевести дух, то, підвівши очі, був дуже здивований, побачивши невідомий предмет всього за кілька кроків. Це були двері. Іван підійшов поближче і помацав їх рукою. Так – це були двері. Звичайнісінькі нікудишні двері, які бувають на сільських нужниках, і які невідомий вар'ят поставив сторчма серед поля. Іван спересердя вгатив по дверях ногою, намагаючись їх повалити, і завив від болю. Іван навалився на двері плечем. Ніякого результату. Він обійшов з іншого боку, навалився на двері спиною і вперся щосили ногами в землю. Двері стояли, як вкопані. «Ага, вкопані!». Іван гетнувся на коліна і почав розгрібати землю довкола дверей. Деякий час він енергійно працював, та раптом злякано відсахнувся. «Цього не може бути», – пробурмотів сам до себе. Потім знову почав обережно розгрібати землю. Коли він закінчив, то, пригнувшись до самої землі і заглядаючи під двері, обповз їх рачки довкола. Ніяких сумнівів не залишилося – двері висіли в повітрі, ні на що не спираючись і ні за що не чіпляючись. Іван сів на землю і провів брудними руками по спіт-

нілому обличчі. «Що ж це таке?». Сльози потекли самі собою, і він впав обличчям до землі, голосно ридаючи.

Йшов час. Іван вже не плакав, а просто лежав, тицьнувшись носом в землю. Він вже і не розумів, чого це він розридався. Ну подумасеш – двері, які висять в повітрі. Висять та й висять собі. Зрештою, йому що до цього. Він поволі підвівся і знову оглянув двері. Нічого небезпечного він не помітив. Та і яка небезпека може бути від дверей. Звичайнісіньких дерев'яних дверей. Іван підійшов до них і натиснув на клямку. Двері одразу плавно розчинилися. В обличчя вдарив свіжий морський вітер, долинув крик чайок. Іван перелякано зачинив двері, та все ж встиг помітити, що за дверима (тільки от не зрозуміло, де це – за дверима) знаходиться берег моря і вдалині біля самої води стовбичить якась фігура. Він постояв, переводячи дух, кілька хвилин, а потім обійшов двері з іншого боку. За дверима, звичайно ж, було те саме нескінченне рівне зоране поле. Він набрався духу і натиснув на клямку вже з іншого боку. Знову повіяв свіжий вітер, почулися крики чайок. Іван вже не сахався, а уважно роздивлявся краєвид, що відкрився його очам. Це був дійсно берег моря, але тепер він бачив його з іншого боку. Вдалині біля самої води дійсно хтось стояв. Цей хтось повернувся в його бік і махнув рукою, наче запрошуючи приєднатися до нього. Іван зробив над собою зусилля і, ступивши крок, опинився в світі, який відкрився перед ним. Двері за його спиною тихо причинилися. Світ, в який він потрапив, дуже відрізнявся від того, в якому він перебував кілька останніх годин (а може й днів). Тут було багато звуків – крики чайок, шум вітру, плескіт хвиль. З яскраво-синього неба світило яскраве гаряче сонце. Під ногами шарудів жовтий теплий пісок. Не ставало лише бочки

з холодним пивом. Невідомий знову змахнув рукою, й Іван попрямував у його бік.

Підійшовши ближче, він зміг добре розгледіти незнайомця. Це був чоловік років тридцяти-тридцяти п'яти. Довге, до плечей, русаве волосся, густа борода. Вбраний був у сині вицвілі джинси і білу футболку. Незнайомець був босий і стояв, перебираючи (якщо так можна виразитись) пальцями ніг пісок. Пляж тягнувся аж до горизонту, а на горизонті здіймалися високі гори. На пляжі було не так вже й пусто. Тут росли пальми і ще якісь не відомі Іванові дерева. У затінку під деревами Іван помітив білий шезлонг, а біля нього столик, заставлений пляшками з напоями. Іван проковтнув слинку і прискорив крок. За мить він уже стояв біля незнайомця. Той простягнув Іванові руку і просто промовив:

– Вітаю тебе.

Голос був тихий і лагідний. Настільки лагідний, що Іван аж здригнувся і, вхопивши простягнуту руку, почав її тряссти, промовляючи:

– Дуже дякую. Мене звуть Ваня, тобто Іван, тобто Петрович...

– Я знаю, – так само лагідно промовив незнайомець, а потім додав: – Але це вже ненадовго.

– А вас як величати? – Іван намагався проковтнути слину, але горло так пересохло, що годі було й думати про це.

– Мене звуть просто Бог, – спокійно сказав незнайомець і спитав: – Може, вина?

– Краще пива, – машинально відповів Іван, а в голові пронеслося: божевільний.

– Ні, я не божевільний, – сказав незнайомець. – А пива, на жаль, немає – лише вино. – І він показав рукою у напрямку столика. – Прощу в тінь, бо сонце сьогодні пече немилосердно.

Іван слухняно пішов у вказаному напрямку. Той, що величав себе Богом, налив келих чудового вина і простягнув його Іванові. Іван жадібно випив усе до дна і, простягнувши келих новому знайомому, сказав:

– Ще!

Той наповнив ще раз і знову Іван випив залпом. Потім заплющив очі і постояв так якусь хвилину. Згодом стрепенувся і промовив:

– Фу – відпустило. Ну, чувак, тепер я справді вірю, що ти Бог.

Він вже сам налив собі чергову порцію і всівся в білий шезлонг, закинув ногу на ногу і запитав:

– Слухай, старий, може ще й цигаркою пригостиш?

– Ні, цигарок немає. Від цигарок доведеться відвикати.

– Що значить оце твоє «відвикати»? Невже ти хочеш сказати, що я пробуду тут достатньо довго для того, аби відвикнути палити?

– Так. Достатньо довго.

– Та ні! Тобі не здається, що цей дурний жарт надто затягнувся?

– Це не жарт. – Той, хто назвався Богом, дістав з-під стола пластиковий пакет. – Ось тут твій одяг. Іди, похлюпайся в морі, а потім перевдягнешся.

– Не буду я перевдягатися, доки ти мені не поясниш, що відбувається.

– Потім поговоримо. – Він повернувся до Івана спиною і задивився на море.

Іван сплюнув на пісок, підвівся і пішов до води. Змивши з себе весь бруд, він вийшов на берег і підняв з землі пластиковий пакет з одягом. В пакеті були такі самі сині, але нові джинси і біла футболка. Все. Білизни не було. Іван знизав плечима, скинув казенні труси, закопав їх під кущ, натягнув на себе запропонований йому одяг.

– Я тебе слухаю, – звернувся Іван до цього дивного чоловіка.

Той мовчав.

– Чуєш ти, Бог, я до тебе звертаюсь!

Названий Богом повернувся до Івана, лагідно посміхнувся і промовив:

– А я вже не Бог. Тепер Бог – ти.

– Тобто, як це я? – Івану сперло подих. – Що ти верзеш? Поясни! – Він ще хотів додати «сучий сину», але слова застрягли у нього в горлі, і він вже почав сумніватися, чи взагалі знав їх коли-небудь, зрештою, як і інші лайливі слова.

– Бачиш, ти вже почав змінюватись. Звикай. Адже ти Бог. А все пояснять тобі вони, – колишній Бог показав пальцем кудись вгору. Ну, а мені пора, прощай і звикай до нової ролі.

Він поплескав Івана по плечу, розвернувся і пішов туди, звідкіля Іван з'явився у цей дивний світ тепло-го моря і жовтого піску. Занімілий Іван дивився йому вслід, не в силах зробити ані найменшого руху. Той вже зник за дверима, а Іван все стояв і дивився в одну точку. З оніміння його вивів шум великих крил, який линув звідкілясь згори. Іван підвів очі і побачив дивних білих крилатих істот, які летіли прямо до нього.

Це були ті, що йому все пояснять.

ВОЛОДИМИР
НАЗАРЕНКО

ПРИМАР- НИЙ БУДИНОК

Всі спали, у всіх, мабуть, була якась солодка думка, з якою можна вклатися будь-де і спокійно заснути. У мене ж – є гірка й колоча думка... Вона ледь мерехтить перед сном, увиразнюється, загострюється, а тоді всіма своїми шипами впинається, уп'явчується в душу, так що годі думати про якесь спання. Думаєш, як би її розріштити та й врешті позбутися, послати під три чорти оту гірку думоньку. Ох, за балачкою ця думка розвіється, як мізерія, і не залишиться від неї ні згадки, ні спомину. Треба багато людей – і ті б її витурили в три вирви звичайнісіньким древнім способом – як чортівню – геть із хати. Дивись, ще й стала б тоді чимось привабливою, спокусливою своєю слабкою перед гуртом... Та вона сама б утекла, лише б зачула бадьорий людський дух! Але всі сплять. Третя година ночі, і єдина сподіванка на близький вже світанок. Десь-таки отой півень з'явиться в імлі і голосно кукурікне. А поки всі сплять.

Я згадую тих людей (а їх чимало було на світі), які насмілювались проголосити сумнівну для решти людства істину: життя є сон. Здається, так вони хотіли зламати ту міцну гатку, яка стоїть поміж життям і смертю. Так вони привчали себе до безсмертя. Адже небуття – це і є істинний вічний сон, і між сном і сном немає ніякого кордону, ніякої

перепони, нічого. Все – єдине і однорідне. Ви спите. І ви безсмертні є, друзі!

І та солодка думка, яка стереже ваш спокій – думка про жінок і думка про дітей, котрі лишаться на світі, якщо навіть хтось ніколи вже не прокинеться. Але такого бути не може. Іншим часом з'явиться руйнівниця насолод і дружніх зібрань.

Покотом лежать у кімнаті хлопці. Чути лише Миколу. Колись, коли він ще не мав ні жінки ні дітей, то лише посвистував уві сні. Тепер він хропе, наче саксофон, як похідна сурма, що побувала в бувальцях. Спить горілиць, як натомлений воїн. Ось-ось – беремо неприступну фортецю, долаємо хребти засніжених гір, каміння з-під ніг котиться у провалля. Все завмирає. А тоді враз іржання коня виростає із найтоншого якогось комариного писку... А бодай тобі... Ляскаю тихенько по щоці цю тяглову силу, але вона раптом стає волом, що волочить за собою рипку мажу: «Ой воли мої половенькі!» – «Га?.. Що?.. Котра година?» – «Спи, спи, чумак, година щасна...» Він перевертається набік, і западає така тиша, ніби воском заліплено тобі вуха. Хтось крізь сон промовляє до когось невідомого і відсутнього незрозумілі слова. Тоді щось лопоче, ніби туго напнуте вітрило. Чується далекий собачий гавкіт, бряжчання ланцюга. Микола знов перекидається голічерева. Ну все, підпливаємо до Кафи.

Я тихесенько встаю, запинаюсь у простирадло і, переступивши через чиесь тіло, що лежить впоперек порога, виходжу в другу кімнату. Двері немилосердно риплять. Кімната залита місячним світлом. Навпроти, з вузького дзеркала, визирає моє відображення, схоже на привид із очима, вимазаними у фосфор. Посеред кімнати на величезному перському килимі лежать чоловік і жінка. Мабуть, це господарі будинку. Я скидаю із себе простирадло і обережно напинаю його на чоловіка – гостро і жакко з-під тканини ви-

пинаються підборіддя і ніс. Але мене вражає краса жінок. Невже справді життя, як сон?.. Стаю навпочіпки і, заплющивши очі, обережно проводжу рукою по жіночому тілі зверху донизу. Рука тремтить і нічого не хоче пам'ятати. Пальці раптом торкаються чогось такого, як лезо ножа... Попід стіною стоять кілька маленьких дитячих ліжок. Зі стелі на тонких шворках звисає колиска – вона порожня, але тихо погойдується, ніби щойно ось-ось забрано з неї дитину...

Ледве знаходжу вихід із будинку. Вже надворі чую, як щось глухо гукнуло в димарі. У вікно з вибитими шибками запхано величезну подушку, вишивану червоними півниками. На стовпах метиляються туди-сюди обрізані електродроти. Перелазячи через піщані вирви, траншеї, котловани – нарешті вибираюся на знайомий пустир. Крайнеба мерехтить нічне згромадження міста.

Лише в ліфті я роздивився на свій одяг, обліплений реп'яками, насінням череди, якимось пухом. Ліфт, плавно похитуючись, пливе вгору. На кнопки з вирізьбленим номером поверху лисніють яскраво-червоні плями...

Це було б як якийсь незмонтований гігантський фільм, в якому все переплуталось: початок, кінець, середина. Є безліч уривків – яскравих, барвистих, коротких, як спалахи, а то – графічно чорно-білих, застиглих і завислих, закам'янілих у просторі й часі. Є й безвиразні бляклі розмиті кадри, ніби відзняті дешевою кінокамерою – якісь ірреальні, потойбічні, глухі, немов справжній дилетантизм – привілей сатани. А може, все навпаки, може, небесне творіння і має бути таким розрідженим і несформованим, бо досконалість, вивершеність ніби зумисне існує лише для того, щоб у чомусь нас одурити, одурити все в тому, що є сталість, кінець, фініш – далі вже ані руш. Все зупинилося, розквітло, визріло, досягло найвищої рівно-

ваги, і шукати чогось іншого – це пробуджувати сили руйнації. Та хіба блажен той, хто відчайдушно опирається цій гіркій інерції природи – і сам гіркне, люто вчепившись у стовбур дерева життя, порожніючи і трухлявіючи всередині, гадаючи, що ніхто нічого не помічає.. А тоді закрадається сумнів, лихі передчуття: хто кого дурить? І хіба можна перехитрувати самого себе, свій власний біос? Є люди, які видаються незмінними, таким ж, як і п'ять, десять років тому. Такі ж самі, на тому ж місці. Але внутрішній процес уже почався, і підтекст тих самих давніх, незмінних слів зовсім інакший. Колись – краса і буяння, нині – гіркота оцту, обережність, постугливість – аби раптом не вибухнути розпачем, гнівом, протестом. О темні сили людської душі! Блажен той, хто сліпо віддається спокійному плинові природи речей.

Одначе другого дня я вирішив відшукати отой нічний будинок за пустирями. Не нечиста ж сила водила мене. Та й друзі були мої там. Довго блукав напівзруйнованим селищем, ледве натрапив на знайому вулицю. Але там, де мав стояти будинок, анічогісінького не було. Чахкав зелений, як жаба, трактор, повзаючи перевальцем по якихось курних безвиразних руїнах, скрегогучучи на покрученому залізничці. Я вже подумав, що помилився, але раптом неподалік помітив подушку із розпанаханим напівником з червоними півниками. Вітер поволі вивівав з неї легкі і білі, наче сніг, пір'їни. Попід серцем ворухнулося давно приспане навігойне і незнищенне відчуття бездомності. Я раптом згадав учораїшню ніч з якоїсь далечизни, ніби з десятків літ збігло відтоді. Я зрозумів, що той господар – то був я сам. І та, покрита лише місячним сяєвом жінка, була моєю дружиною і матір'ю моїх майбутніх дітей. І мої друзі... Усіх поховав під уламками цієї домівки немилосердний час. Лише я втік звідти, як з-під Кафи.

ГАЛИНА
ПАГУТЯК

ТЕБЕ СПАЛИТЬ СОНЦЕ

Річка пересохла, і в криниці нема води, і город аж корчиться від спраги, і мурашки безтямно кидаються на тіло, вкриті потом. Кожен день схожий на попередній: блакитне небо, сонце і спека.

Баба стогне коло печі: ноги в неї опухлі, з чорними синцями, болять. Баняк з помиями обліпили мухи. Баба варить зупу і просить принести кропу з городу. О, той кріп! Скільки можна казати, що його геть обсіла тля, аж він скрутився. Нема часу з ним бавитися.

Там, далеко вгорі є вода. Діти казали, що по коліна, правда, зимна. Але можна піти і встигнути вернутись до обиду, бо прийде мама з роботи і почне клясти, як його не буде. Треба носити воду на прання з далекої криниці.

Малий стає навколішки перед грядкою з кропом, наче молитися. Сльози душать його, бо він у тюрмі. Невільний. Якби можна було перелетіти на ту високу гору, чи ту, ще вищу, завжди синю. Думкою він уже там, а тіло все ще скорціюбилося на грудку з кропом. І кріп уже перебранний під стогін бабці, що не змовкає ні вдень, ні вночі.

– Бабо, я піду...

Баба не чує. Але слова сказані їй малий вислизає з хати. Та на порозі напгтовхується на стару бабу, замотану в чорну хустку, низеньку і горбатую, й бурмоче:

– Слава Ісусу Христу!

– Синцю... – спиняє його баба, лагідно-лагідно, як давно уже його ніхто не кликав. – То ти йдеш купатися?

– Ага.

Звідки вона знає?

– Але ж то далеко, синцю, а тобі треба вернутися, як сонце стане між першою і другою горою.

Малий нічого не розуміє.

– Мусиш вернутися, бо знаєш, що буде? Сонце тебе спалить, як стане між першою і другою горою. І ти від нього не сховаєшся ніде, хіба в хаті...

Він біжить стежкою до гостинця, м'якого, наче тісто, аж ноги стригнуть, а там попід горби, попри городи. Сонце ще не дійшло до першої гори. Малий перечепився об камінь, впав у траву, очамрілу від сюркання коників. І так лежав. Згусла кров лише проступила на колінах і зразу ж почорніла. Ніде жодної людської душі, але поле не було мертвим. Безліч спраглих душ роїлось довкола дитини, котра непорушно лежала на скам'янілій землі, мертвих і живих душ: мишей, жаб, коників, птахів, гусениць, жуків, метеликів, мушок. Всі вони шепотіли, співали, кричали, і від їхніх голосів вібрувало тіло хлопчика. Земля поволі оберталася довкола сонця, чи сонце довкола неї.

Пришпилений сонячним промінням, малий силою волі примусив себе підвестись. Сонце було його ворогом, вода – спокусою, і він побіг стежкою в житі до старих верб, що росли над річкою, і навіть не помітив житнього вовка, який дивився на нього сонними жовтими очима.

Вода мерехтіла, прозора і глибока, зовсім не схожа на ті калабані, у яких він купався досі. У воді плавали великі сріблясті риби. Малий поволі зсунувся у воду, щоб їх не потривожити і застиг захоплено: води було по шию.

Сонце дійшло до першої гори. Але верби давали таку густу тінь, що він не бачив ні гори, ні сонця.

Бабця щодень кликала собі смерті, і смерть давно вже гостювала у них. Іноді її можна було бачити. Це смерть перестріла його на порозі й застерегла.

Треба було вийти на берег і подивитись на сонце, але великі риби тицялись носами у його ноги, лоскотали, і тіло розтавало у воді, ставало щораз легшим і прозорішим, врешті-решт, сплигло на поверхню. Малий повашно плавав, уподібнюючись до риб. Єдине, що заважало йому стати рибою – це розуміння того, що рибу можна зловити і вбити. Але, поза тим, він не вірив, що є щось інше, крім прозорої води і лагідного теплого проміння. Він дивився з води на берег, і не впізнавав цих місць, бо досі бачив їх тільки з порога хати. Але звідси не видно було його хати, не чути стогону хворої бабці, крику мами, не видно було тата, який їх лишив уже давно. Були присутні лише ворог-сонце і спокуса-вода. Він міг би їх уникнути, якби залишився дома, стоячи на колінах на городі, доки би не згорбатів.

Сонце терпляче його очікувало, спинившись між першою і другою горою, а зголоднілі риби кусали за литки...

ДИВИСЬ НАЗАД

Мертві метелики, пізнього літа знайдені в павутинні на стриху, лежали в прозорій коробці разом з зеленим жуком, теж мертвим. Були ще засушені рослини, чийх назв хлопець не знав, але сподівався довідатись, коли роздобуде визначник рослин. Мав він також коробки з камінцями, марками, скельцями, і ніхто не смів їх чіпати, бо все мало для нього цінність.

Одного ранку хлопця збудило цокання годинника. У його кімнаті висів на стіні старий зіпсований

годинник. Він здивувався ще більше, коли помітив, що стрілки рухаються назад, а не вперед. Хлопцеві стало страшно, бо годинник був дідів, а дідо недавно помер. Учора вони ходили на цвинтар, і мама так плакала, що дідо, певно, почув її.

Тамуючи страх, хлопець вдягнувся, пішов умиватися, а потім вернувся застелити ліжко. «Я йду на річку прати, – сказала мама, – хочеш зі мною?» Хлопець уявив собі порожній, залитий мертвим сліпучим світлом берег, і до горла в нього підкотилась нудота. Він відмовився і пішов до своєї кімнати. Йому дуже не хотілося, щоб мама туди зайшла.

А тоді, опинившись на самоті, почув шарудіння на шафі. У запиленій коробці бились оживлі метелики. Вони не зразу полетіли до вікна, трохи покружляли по кімнаті. Зелений жук вдарився об фіранку. Хлопець підняв його з підлоги й поклав на підвіконня. Руки в нього тремтіли. Він замкнувся в хаті й став приречено чекати повернення діда з цвинтаря. Аби тільки мама це не побачила. Якось він його спровадить.

За дідом вернеться тато, який їх покинув. Не вмер, а покинув напризволяще. Хлопець не потребував його аніскільки. Вони з мамою чудово дають собі ради, і дні минають спокійні та безхмарні, бо вони зуміли зупинити час. Але чому все вертається у похмурість, холод, тривогу?

Хтось поторсав клямку, потім постукав. Хлопець затулив щосили вуха і заплющив очі. Не треба, ой, не треба! Дідо прийде, щоб ще раз померти, тато повернеться, щоб знову зненавидіти маму й биги їх обох.

Хлопець кинувся до своєї кімнати, зірвав годинник зі стіни і щосили кинув ним об підлогу. Той розлетівся на безліч шматочків.

– Нехай, нехай... – прошепотів він, вражений своїм неймовірно сміливим вчинком.

Хоч йому здавалося, що метелики не повернуться до коробки, бо сам бачив, як вони вилетіли у вікно.

ЄВГЕН
ПАШКОВСЬКИЙ

КРИНИЦЯ ДЛЯ ТРОЯНД

Познайомилися в серпні – на коліно Валі налипи пісок, коли, вклякнувши, дістала з целофанового пакета шампунь і випірнула в хвилях сніжної проти сонця піни, такою і впам'яталась Сергієві: заведений за голову кулачок стискає визолочене хною волосся, груди світають серпиками незасмаглого тіла. Лягла підборіддям на схрещені долоні, на бересті купальника іскріла волога, і Сергій засоромився своїх обмозчених лапистих рук, які не встиг відшурувати після зміни в цьому південному місті, куди отримав розподіл з училища; вітер пестив золоті сережки, і Валя зітхнула, «вчителькою недалечко в райцентрі, розлучилася з чоловіком, до осені загостювала в сестри», текуче полум'я хвиль свічково займалось від пляжного воску, за бакеном чолов'яга в солдатській панамі вудив рибу з моторки. Сергій попросив його перевезти на протилежний безлюдний берег, і дівчина замелькала бузковими п'ятами до води.

І був холод раптового протягу по очах, іконна золотінь волосся липла парубкові на губи, була довірлива тиша в лагідно сплетених пальцях і сироти на руках, був погляд супутника і запах риби, що на дні човна билася й зіпала зябрами в дротяному садку. В Сергієвій сумці знайшлося пиво, на обгороджених гіллям

грядках кущилася картопля і замурзані землею помідори соковито червоніли між листям; поки дівчина роздмухувала багаття з вербового сушняку і згином ліктя затулялась від диму, Сергій розвідав, що поблизу катма хазяїв, пройшовсь по городі, на межі скубнув гілочку деревію, кинув випадкові дари на гарячий скраю вогню пісок і отрусив землю на животі; і приємно було їй догоджати, розстеливши на конюшині сорочку, вигребти з жару й обдмухати дрібну картоплину, зубами відкоркувати пляшку з відмоклою етикеткою і поглядом зіцілювати підборіддя в насінинах надкушеного помідора. Валя пучкою розгладжувала брову, затуляючи сміх зеленавих очей, а коли сутінь над річкою заклубкувала туманцем, вогонь причах, і за мостом на танцюющадці музиканти спробували зіграти «Бабине ліго», і вогняно над парком замлинкувало чортове колесо, вона одягла через голову сукню і слухала, що хлопець квартирує на веранді в сивої тітоньки, яка щосуботи, відбазарувавшись, нахиляла голову до плеча, «купила курочку, візьми-но цюкни, да, є для тебе дівочка, серйозна, з квартіркою»; Валя мовчала, на зап'ястку її руки зблискувала медянка годинника, за срібноводдям згасло вогняне колесо, і Сергій слухом гітариста проти волі відзначав фальш ударника, а по дорозі на міст Валя наступила на скошену будячину, ойкнула, застрибала на одній нозі і вискубнула колюх, відтак обросилася об спутану ожинником лободу, Сергій нагнувся, губами зігрів сироти на мокрих колінах: подібного щастя не було в його пам'яті.

Другого дня, пам'ятаючи кам'янини під виноградом будинок, де від магнієвого спалаху сукні заосеніло вікно, «не думай про мене погано», Сергій в горідчику зрізав три гладіолуси, поправив на плечі гітару; сестра Валі, чорноока в тісних джинсах молодичка підбочилась однією рукою, «прийшла телеграма

від неїного чоловіка: дитина хвора», ще однаково за яворами в кінці провулку голубіла ріка, ще власкавлена любощами долоня гладила його кучері, від города пахло картопляною в'ялію, ще не вигасли від білого жарку її очі, ще музиканти шукали павутинну тривогу в пісні, ще сорочка незаймано біліла скраю костриця і вона, схиляючи голову на груди, з волосся вичісувала пісок і рожевим дерев'ям заколювала зачіску, ще пам'ять тримала родимку при ліловій без ліфчика суничині соска, її сміх, її голос, коли, заплющена, стискувала кулачки і тремтіла кожною жилкою на шиї; сестра відмовилась дати адресу, і Сергій вперше налякав хазяйку ц'яним співом до півночі – за абрикосом у задушливій сутіні світив очима кіт; парубок тріснув його гітарою і вклався спати головою на бетонний поріг.

Зранку хазяйка порахувала зрізи на глідіолусах, підмела щепки, похмелила хлопця доморобним вином, «моя племінниця така дівочка, розпитувала за тебе, а що ж – помру, відпишу вам хатину, тут і винце і співай скільки влізе», тиждень Сергій не просихав, і суботнього ранку прийшла «така дівочка» з чубатою куркою під пахвою, внесла з льоху графин вина, одним духом вихилила склянку, погягнулася й хитнула босоніжком на нову, куплену тіткою гітару, «збацайно, щоб душа розвернулася»; звідгоді Сергій віднікувався від дармового питва, на роботі за прогули вписали до трудкнижки статтю – похмільний і злий побрів до кам'яного будинку, де Валіна сестра з голим до пояса чоловіком, в якому признав Сергій мугиракуватого рибалку, під повіткою вішали обмотаних марлею чебаків, замість панам на господареві був міліційський насуплений на очі картуз, під пахвами, коли він чіпляв рибу, сіріли басамуги від нігтів. Сергій заїкнувся за адресу і позадкував від набиченої посаті, «Валя мириться з чоловіком, ясно, бройда».

На пляжі Сергій зазнайомився з виїзними фотографами, «а по райцентрах шастаєте?», «кругом, крім заграниці і районів Далекої Півночі», йому дали показу, себто фарбовані аніліном портрети на показ, навчили зманювати замовників, «гроші зразу не берем, ось погляньте, тьху, та за місяць люди на корову відкладають, знайдете і на портрет»; автовокзал, сіре серце самотини штовхнуло його в тривожні вени асфальтових трас, і рожеві від безсмертника по курганах степи розкрилися навсербіч: за обочиною три грузини на ящику грали в наперсток, і в міру повний киянин, залишивши супутницю в «Жигулях», віялом тицяв п'ять червінців за програвш, і огрядна в квітчастих спідницях циганка попросила двадцять копійок на молоко, за лікоть відвела його за газетний кіоск, «тобі півмісяця не фартить», «ану, погадай-но», «перша любов тебе зрадила, ця чекатиме, дай копійку», Сергій дав монету, торопіючи від раптових пророцтв, жінка вискубнула на його грудях волосинку, копійкою притиснула її до ікони, пробубоніла щось, «дай гроші паперові, дай, не бійсь», замотала іконку троячкою в кулаці, «щоб тобі деньгі були, щоб вона тебе люпіла», злегка тилом долоні плеснула хлопця по шириньці, «і щоб не забувала, і щоб тобі стояв», дмухнула в руку і розчепірила пальці, «згорів на твоє щастя трояк»; у ресторані цибатий в солом'яному брилі дідок мацав орден на піджаку, «якісь вихватки робить, сто грам не палле», скубав за лікті випадкових відвідувачів, «сьогодня середа, не спиртний день, попросіть нехай принесе», ішов на кухню, де офіціантки, міряючи сині панчохи, з солодким вереском відмахувалися від старого, «чому ніззя? от гадина», бив по стіні алюмінієвим ціпком з розкладачки і, стискаючи пожмаканий вогонь червінця, плакав перед адміністратором «більше ста грам не подужу, нехай наліє... ну і мати вашу

так»; по городах чоловіки, вгрузаючи кирзяками в покопану землю, зносили гулюмасті мішки до кібців, а діти стягували картоплиння на купи гарбузів, по долині, відгородженій дамбою від русла, іржавили сейнери, брухт козлового крана, обручі на пропахлих рибою діжках, а синява річки, здавалось, витікала в небо; Сергієві не набридало спати по голостінних кімнатах відпочинку на автовокзалах, збивати носики туфлів об ікла псоти побіля ветхих вагончиків, де мешкали молоді сім'ї, на ходу з товарняка стрибати на перон станції Міллерово, якраз навпроти лінійного відділу міліції, і, розписуючись під протоколом, ждати, коли сержант знайде в аптечці зеленку для обчесаних колін, нариватися на якогось секретаря, котрий забирав документи і папку, плямавав губами у гарбузяній каші, «хто позволив тут лазити, хто, питаю!», брати з чужих рук чужі фотографії, запліснені й вижовклі, буцім вічний листопад марноти, а одного разу сокіл сапсан блиснув із височини на автобус, крилом черкнув по росяному лобовому склі, і пасажири гримнулись лобами об шишки.

І вокзали, і греблі, і припнуті клопотами шиферні хвилі дахів гинули в мореві – одне чекання було постійним; Сергій, і без того нахрапистий, по людях втратив решту сорому, навчився від хвіртки гукати «хазяйка! хазяїн!», дивитись, чи не летить відв'язаний собачисько, ступати на золоте від вишневого падолистку подвір'я, між залапаних фотокарток в альбомах, в целофанових кульках вибирати найбільш чіткі знімки, бажано паспортні, і на прощання просити декілька вохристих троянд – вірив у зустріч і ждав, коли піднесе Валі букет, загорнутий районною газетою. Зав'ялі квіти не викидав, а, знайшовши затінену бузиною криницю на безлюдному сидищі, залишав у повному відрі і вкотре думав, «невже, крім пусток, нема для

любові місця». Осінь дихала вокзальним смородом хлорки, а Валі не було скраю пліюці з безхрестою, обкладаною під будинок піонерів, церквою та школою на узгірку над річкою, не було в іржавій пліюці на пропахлому динями, бензином і кінським потом базарі, не було на окраїнних вулицях: там підсвинкуватий дядьора, заникавши на горіщі змійовик, світив матнею галіфе, злавив на подвір'я і догідливо озирає папку під пахвою циботі постаті, а над буряковими жмаками за гносом роїлись оси, там, долонею змівши з лавочки зелене кришиво для качок, бабця радісно божилась на чоловіка в шкірянці, «це ж вугля таки завезуть», там розгублена тітка заціпала ізсередини двері і виглядала з-за фіранки на стриженого заброду, боялась податків, там розлючена молодиця мила в тазику ноги, розгиналася й гріла посмішку об букетний вогонь, і доля виводила його неушкодженим з лихих пригод, ніби чекала, «нехай настільки повірить в свою береженість, що над прірвою самовпевнення забуде страх, знахабніє й загине». До сверблячки нашпигані трояндами долоні студились квартою молока, груди піснею теріли, «гей, долиною, гей широкою козаки йдуть», але не тішило, як спочатку привілля: хоч норцюю з голокамінного берега в глиб осінньої течії, хоч на палубі «Ракети» потягує пиво, дивись, як пластається дим по воді, рибалки на кам'яних вимостках застібають повстані куртки, а вітер від скель несе лавровий дух юшки і на колінах рве обгортку букета, хоч на дивані порожнього номера дотягує до склянки, стеж за грою мошви за вікном і згадує серпневу сутінь, музик, що пробували зіграти під чортовим колесом білий вальс, хоч сні як убитий.

Якогось вечора в готелі Сергій стрів напарника, прозваного Аналгіном, колишнього жокея і «дипломатичного працівника» – у шістдесяті роки возив з Москви до Ростова два дипломати безрозмірних

шкарпеток, по червінцю за пару – колишнього таксиста і санітара в психіатричній лікарні; ящик сухого вина холов у заліпленій етикетками ванні, а приятель, сидючи на столі, шматував жирну тараню і облизував пальці, «оно повістку до военкомату привіз, ну за здоров'я малоп'ющих», Сергій голкою видубав з пальця шип троянди, а холодна заграва іржавіла на капшуку павутини над горішньою шибкою, на офіційному клапті паперу і консервній бляшанці з недопалками на підвіконні; приятель згриз корка на новій пляшці і пропаленою сигаретами шторою витер на вусах вино, що пішло йому носом, «ну як, хрести дають лурики?», це означало, «замовники дають фотографії на збільшення?», Сергій дакнув і, цураючись своєї хмільної відвертості, одів свіжу сорочку й поплився в багрянний задимлений смерк над провулками: на обмілину річки з розсохлого мосту сіялось за машинами ледаче порохно, і прип'ятий линвою човен шарпався на стрімнину, і дрібна налякана щукою плотвичка грала на перекаті, а на чийомусь дворі мати з відра розкидала тирсу, батько втрамбовував її товчачкою і пах живицею сосновий лапник, яким дівчатко обтикувало стіни шалаша на вечоринку; згодом поближчало зітхання гармошки і дзвін мідних брязкалець бубона, ватага з каністри пригостила Сергія схожим на молозиво домашнім пивом та й врізала польку, увернувши на нове подвір'я, «батько-мати просили і я прошу», ніч обзивалася тугим вжиканням молока до дійниць, розправляв крила Чумацький Шлях, «подамся додому, вечоринку згуляю, під ранок батько обмакогонить ручною машинкою, два роки все згоять», тоді уперше зненавидів цей пошук, пам'ятаючи своє безсилля чинити інакше і знаючи, що до кінця днів однаково на честь його безрідного смутку жовтітиме заздравне вино чужих вікон і підвітрена сукня кайми гори-

зонту недосяжно сліпитиме зір по той бік води; в кімнаті, наквакавшись до впаду, Аналгін прилип щоким до мокрого столу, хропів і розфиркував луску в цигарковому попелі.

Зранку на площі чекав автобуса, коли з церкви, штовхаючись на паперті, вискакували після дзвінка піонери; з указкою в журналі пристояла на сходах Валя і почула вицок набойок на каблуках своїх туфликів, покидаючи дітлашню, котра, замахуючись ранцями, вже гасала між каштанів по сквері, «який змарнілий, лікті стовбурчаться з кишень шкірянки, бант на гітарі геть полиняв, милий мій, куди поспішаєш?», радість гасла в розгубленні, «забула ім'я його, як, як же...», хлопець відчув на щоках долоні, які відкинули його голову назад, вдихнув запах обкрейдяних пальців, і Валі згадалось його серпневе ім'я, «лежала в лікарні з донькою, сестра переказувала? який там чоловік? лікується в елтепе, ти надовго? запиши адресу, з мамою живу, вона набожна, кінець світу щодня пророкує», калатнув дзвоник, а діти ще жбурляли каштанами і, задкуючи до школи, затулялись портфелями, буцім щитами; крізь запилюжене вікно автобуса Сергій побачив світ у поминальному бурштині: тінь від купола залатусь безлисті крони, куц полину на камені і закрут ріки, а молода вчителька ловить учнів за лікті побіля шкільних дверей і змушує обстукувати ноги об шкрабачку, журналом затуляючись від куряви з площі.

Після комісії кустобровий, чисто голений военком звістив про спецнабір і широко повів рукою на облямований лаврами з жовтої позітмки стенд земляків-інтернаціоналістів, позіхнув і кашкетом прикрив заїду на губах, «відправка через два дні, при собі імєть зубну щітку, труси, ложку, кружку і ні грама спиртного». Отримавши півтори сотні за зібрані фотокартки, Сергій махнув на поїздку додому, накупив шоко-

ладних зайців і три пляшки золотистого шампанського, потім на задньому сидінні автобуса вітер зітхав голосами близьких і рідних людей, «ніч на баяні грав би і не хмелів – синоню, чом сиротиш себе?», чувся нагніваний шепіт Павла, «за північ своїм ключем відімкнули б клуба і серед гурту на шахівниці, мов на підносі, я носив би голубці і рибні котлети, і чужосельний набрід прикладався б до слоїка», зітхав Микола, підборіддям торкаючи виріз сорочки, «на горіщі помовчали б за самоваром; Галя назвалась мені дружиною, знаєш, не?» – Сергій хотів закричати, проте і в сні зашморг відчаю стискав так, що невидимий біль судомився в грудях, а Валя, чекаючи його в літній кухні, вологим рушником обтерла кавуна і слухала, коли дзенькне на брамі защіпка і охриплий за день собака закігтить втоптану землю. Донька дрімала з матір'ю в хаті, позолоченій лампадним відблиском на крайніх шибках; Валя попередила матір, що спатиме в кухні, «свят, свят, свят, відхворіла недавно і знову гріх на душу береш», «ну мам, ну дитина ж слухає», «заміж іди, а вигулюватись та викохуватись минула пора», стояла духмяність виноградного вина, що в сулії при теплому боці плити гнало трубкою бражне повітря, яке збульбашувало воду в банці, «забула шлюб і відразу до чоловіків опісля розлучення, вугрі на потилицях і присліплені очі базарних грузинів, по класі дитячий сміх: ви когось любите, ну скажіть? та за вами встигнеш хіба; проте інакша від тих, що, знаючи чоловічу слабину, спершу піддакують, а потім цапки стають проти ревності; нелукава і милосердна, може, тільки довіру відчахнула самотина і знаття, що не знайти для дитини лагіднішого батька, і літа за новими хворобами несуть старість без привітного слова». Заколисливий грай молодого вина і скрип віконниці схиляли руки на стіл, а голову на долоні, ідесь копитами по галя-

вині притупував світляків кінь золотої масті, чорти, звісивши ноги на коньку хати, сивіли від нетерплячки, і домовик, запаморочений рутою, заліз до ластів'ячого кубла і зап'ястком тер очі, щоб не проспати мить любощів, і русалки піднімали з виру купальські вінки і запалювали гноти свіч іскрами, які вичесували з волосся підковами втоплених по відлизі коней, в горідчику ляки танцювали гопака, і оживали букети троянд по сухих уже відрах, і відьми на-рум'янювалися пелюстками.

Сумкою Сергій відкишнув собаку і підійшов до вікна; вітер саме стулив віконниці, і світло, протікаючи крізь шпарини, м'яким густоволоссям лягло йому на плечі, а потім дощ пах грибами, пляшку і шоколад вони знаходили полапки, «землядесь цвіте на грибницях», вино бродило тихіше від вицоку дощин по стіні, «лікар сказав: другий місяць... повір, більш нікого не знала», «діждешся, буду батьком дитині», «милий, кого ж мені ждати ще?», «чуєш відцвітаєдесь», втомленому йому, дівчина снилась за партою, і там, у сніві, Сергій пам'ятав рідну близькість, і пам'ять пробуджувала – ковток шампанського і притулена до лоба пляшка відгонила решту дрімоти, а вдосвіта Валя плакала, в поцілунку Сергій відчував присмак крові на закушених її губах, потім відводила доцю до дитсадка, «дядя, дядя, а мені стільки років», випручувала вона долоньку і показувала три пальці, потім під церквою чекав кінця двох уроків і голуби синюватими тінями яснили іржавий купол, залітали до дзвіниці і пошерхом крил озвучували давно німу мідь, і до пізньої ночі вдвох блукали над річкою, «вийдеш заміж, дай знати», «жди запрошення на весілля», «не плач, я вірю», на вистудженій туманом кручі звисили ноги в морок і подалі від берега кидали гальку: не долітаючи до води, каміння чавкало мулом, де ніхто його не позбирає.

ЛЮБОВ
ПОНОМАРЕНКО

ПОМРИ ЗІ МНОЮ

Я не психіатр. Я неоанатолог. Тепер у кожній райлікарні є така посада. Дітки родяться з чотирма ногами, із заячими вухами і волохатими шиями. Треба ж комусь займатись такими істотами. Щоб хтось міг визначити, чи воно ще людина, чи вже тварина, чи робити йому операцію, чи направляти в патронат, чи присипляти. Що здригаєтесь? Ми не так часто присипляємо, тільки в особливо тяжких випадках. У мене політична посада. А ви тут зі своїми нервозностями. Роздягайтесь або виходьте...

Вона встала зі стільця і почала скидати із себе одяг. Зелена блузка, зелені черевики, зелені колготи. Так повільно, мов осіннє дерево скидає лист.

Він кинув на стіл фонендоскоп, відкрив зошит і почав писати. За дверима щтовхалися і галасували. Ввалився якийсь дядько у валянках і поклав на стіл папірець. Підпишете? Підпишу... Та не закривайся одягом! Йому байдуже, жінка ти чи крапельниця. Вона стояла в бюстгальтері і в спідниці із розстібнутим замком. Наче в передлазнику. Обличчя в синцях і садинах, рване волосся. Коли спустила спідницю і одхилила одяг, лікар побачив пругке тіло в подряпинах і гнійниках. Ноги були обідрані до крові, а долоні в глибоких ранах. Лікар зітхнув: природа зіпила її з кращого матеріалу. Зіпила люблячи.

Зозла гупнув кулаком по столу.

Казав же: не спіть з неграми! Мало своїх хлопців? Що ж ти від мене хочеш? Обстеження на СНІД чи довідку в міліцію?

Вона плуталася в одязі, наче то був не її одяг, наче воювала з ним.

Коли обсмикнула светра, взяла свою сумку, схожу на руду козячу морду, витерла сльози, він зупинив її. Так не виходять від лікаря. Не злись. Я тут за день так навихаюся... Он той чоловік, що ти бачила. Він не чоловік, він істота, зліплена з шматків. Я його в залізничній будці знайшов. Батьки замикали, аби люди не бачили. Сиджу на табуретці, а воно мені чоботи облизує. Тепер бачила його? Ще ноги не позаживали.

Дивилася на нього очима, повними сліз.

А в тебе чудове тіло. Знайди собі гарного хлопця – і народи дітей. Чи хочеш чорненьких?

Я не спала з негром, лікарю.

Ну й чорт з тобою. (Брехуха ти моя). Позавчора тут одну кесарили. Відкрили черево, а там... Таке тлустеньке дитинча, мов янголик. Зрослося з тілом матері. Од'єднати неможливо. Вивели жінку з наркозу і все сказали. Вона розридалася: хочу дитину. Клята радіація. Та яка там радіація, вигукнула санітарка. Це за гріхи вам! На вулиці мовби чоловік, а скине штани – худобина.

Чому це я перед тобою розтанцювався? Я маю тут вирішувати, хто тут завтра житиме і плодитиметься. Кнури, собаки, цапи чи люди? Нормальних людей стає менше. Розумієте ви мене? (Вже й викати почав). Ти жінка, дивовижна. Кажу, як лікар. І як мужчина. Тобі вже краще?

Вона пом'ялася біля порога і раптом мовила так тихо, як третя гілка об вікно: проведіть зі мною тести.

Для чого? – він схопився з крісла і з хуткістю недо-
мірка повернув її до світла. – У мене свій тест – запах.
Він мене ще не підводив!

Зі мною твориться щось жахливе. Три місяці тому
повернулася з роботи стомлена – нілю все тіло, болі-
ла голова, крутило суглоби. Лягла, але заснути не
змогла. Крутилася з боку на бік. Ставало гірше. А по-
тім почала задихатися. Відчинила балкон, вийшла.
Вітру надворі не було...

Вона не плакала. Лише м'яла ручки своєї сумки і
раз по раз дивилась на лікаря. Він сміявся. Малював
на папері мотуззя, наче думав ним щось обв'язати.

Я вилізла на перила і глянула вниз. Страху не було.
Мене п'янив дух деревного соку. Гіркий запах
пуп'янків. Глянула на акацію, що росте там – і захо-
тіла на неї.

(За дверима кабінету шуміли. Давай, моя брехухо).

Лікар клацнув замком і скочив у крісло.

Я відчула себе кобилицею, що її кличе самець за
прірвою. Перестрибнути або впасти з кривавою пі-
ною на губах... Відштовхнулася і – полетіла... Боля-
че вдарилася головою об стовбур. Обхопила його но-
гами і прилипла. По тілу, як по дереву, пішло
гудіння землі. Я пила свіжий високий вітер кожним
пуп'янком і кожною галузкою. Словами цього не
скажеш...

А потім?

Поверталася. За півгодини поривом вітру кидало
мене назад. Була сильною і окриленою...

Хто знає про це?

Тільки ви.

Воно часто трапляється?

Тепер трохи не щодня...

Кілька вечорів він ходив до похмурого будинку в
глухому закутку міста. Гнилі рами і віконниці, бруд-
ний під'їзд з перехнябленими дверима. Поруч – мо-

гутнє розлоге дерево. І – нічого. Брехухо ти моя. Невилюблена.

Лікар-малюк вже хотів піднятися на поверх, як рвонулися двері балкона, порослого мохом і травою, забряжчали вікна. Гола дівоча постать відштовхнулася від перил і полетіла до акації. Обвила верхівку – й застигла.

Він ступив до дерева, торкнувся його, одкинув руку. Стовбур гарячів, пересмикався, мов гадюка. Лікар змахнув холодний піт і опустився на пеньок. До чого їх тут стільки? Навіщо?

Під капелюшком місяця у пеньків світилися обличчя.

СИНЄ ЯБЛУКО ДЛЯ ІЛОНКИ

Сидить Ілонка біля хати така сумна, аж хустка на голові займається. Перед нею стерні та стерні. Є і ліс, на який уже дихнула осінь.

Оце тільки повернулася з лікарні. Ішла селом, а люди, хто стрічався, казали: що з тобою, як поїхала, так половини й не стало. Та, одмахувалася Ілонка, їсти душа не прийма, а хіба тіло дурне, щоб саме по собі наростало. То так. А тільки ж чому барилася?

Димко (Дмитро її) вже й картоплю викубляв і пізні сливи познімав, хоч на роботі з темна до темна.

Їй і не віриться – вдома. Он коза на обніжку спить. Справнюща та біла. Он дика грушка всолодала і розімліла. А півники давно в колодочках, кукурікають і б'ються, аж пір'я летить.

Через її задуму проторохтів віз. Це Сергій з діжкою води брати. Жвавий і моцніший за конячин.

– Здрастуйте, тітко! Прибули?

– Атож. Воду в городню повезеш?

– Ну.

– Хай Параска з Ольгою до мене ввечері зайдуть.

– Скажу, та чи зайдуть. Там огірків, як гороху, набралось. До ночі будуть.

– Аби морозу не кинуло.

– А по радіо передавали два градуси.

– От-от.

За Сергієм прокурявилось, і знову лагідна тиша. Дерев, як цівки, бабині літа розпускають.

А признайся, Ілонко, боїшся? Як привезли тебе в лікарню, а тоді в другу переклали. Слідом попід-руки жінки завели, а вона звивалась і кричала: «Убийте, вдавіть мене, не хочу! Що вирячилися? У нас тут у кожній смерті сидить!» Заспокойся, сказала ти, не pomoжеться. А може, ще й мине. «Стара карга, – вискнула жінка, – тобі все одно здихати, а в мене одне в пелюшках, а друге тільки ходити навчилося!» «Жити всім хочеться, дитино», – одказала ти. А потім одвернулася до вікна, а там сонце слабке, мов крапля олії, висіло.

Не приставайся, боїшся. Бо все життя чогось чекала. Поки Дмитро вивчиться, поки сини підростуть, поки хату поставите. Тепер сини на Камчатці. Сказала Дмитрові не прописувати, що з нею, мо', й не страшно. Аби дітей зривати. Лесю, внучку, як згадає, так сльози і вдавлять. Ти ж моя маленька бабуська, казало.

Позаторік будуватися кінчили. Кухня, зала, спальня і ще одна спальня – про гостей. Туди килим повісили, як за корову грошей уторгували. І двоє ліжок, мов пароплави, поставили. Коли немає довго листів, то підеш туди, посидиш, перини переб'єш.

Любиш ти нову хату, хоч довго звикнути не могла. Вже кругом цегляні стіни звели, вже й дах, наче капелюх, звисився, а ти майстрам вариш, а собі сліз не збереш. Тепер хто не зайде – й похвалить. Чисто, прибрано, доріжок понатикала, рушники дівочькі почепила. Аж цвіте скрізь. Дмитро завжди з чобітьми носить – наче й поставити ніде.

Аж ось і він. Скочив із мотоцикла, біжить, картузом утирається.

– Лоню! – гукнув ще здалеку, а ближче застидався.

– Як добралася?

– Автобусом прямо ізвідти сюди.

– А в хаті була? Я тут той... наче й не нагиджував. Там у газовій плиті юшка зварена. Може, води од Гаманів принести?

– Чого ти? Я й сама принесу. А обідав?

– На таборі.

Замовкли. Ілонка дивилась на його вироблений піджак, на роз'їджені черевики, на комір, виношений у мотузку, і щасливо думала, скільки в неї попереду роботи.

– Там винограду кичок десять нав'язалося. Зріж, як хочеш.

– А синіх яблук уже й немає. Мабуть, дощі пострушували та вітер позбивав.

– Не може бути! – аж скрикнув. – Ану ходім!

Вона встала – Димко аж одхитнувся. Пів-Ілонки.

У траві гнилички мухи допасували, а на яблуні – порожньо.

«Як я жив із тобою? Чи хоч після весілля водив тебе в сад або на річку? Чи жалів тебе, як тягали колоди, носили відрами цемент і накладали глиною стелю? Чи питав, що болить у тебе, коли вночі, щоб мене не розбудити, виходила з хати і до ранку блукала на подвір'ї?»

– Не може бути, – ще раз видихнув Димко.

Він скинувся на стовбур, ковзав черевиком по гілках, чіплявся за суччя, обламувався, нарешті дістався до верхівки. Ех-х-х! Щосили труснув, і поодинокі листя, злітаючи, осміхнулось до неї.

– Я й хотів назбирати, та хіба за роботою вправишся, – обтрушуючи, звинявся перед нею. – Іще ті дітлахи. Ось мотнуся в колгоспний сад, там точно zostалися.

Уже хотів до мотоцикла, але повернувся, вивернув кишеню, чорну, мов кузня, і подав їй три горішки.

– Ось на, вже поналивались.

– Нащо ти? – спаленіла.

Схитнув плечима і знов одступив. Пом'явся, а тоді спитав:

– А як там... у Чернігові... що сказали?

– Нічого, – обізвалась тихо, – того нема.

– А тримали довго.

– Вигрівали. Все якимись лампами.

– Так справді? Справді нема?

– Кажу ж.

– Слухай! Ну й заживемо ми з тобою, жінко! Йолки дрова! – Він гупнув картузом об землю, ляснув себе в коліна, а тоді по підборах. – Село густиме!

Жартома, як у молодості, зісмикнув на плечі їй хустку, підстрибом кинувся до хвіртки.

Нараз їй стало млосно. Поточилася, обіперлася об стовпець. Треба ж отак зледащити! А мотоцикл уже деренчав. У колесі бадилинка застряла і легіла невідомо куди...

ВАСИЛЬ
ПОРТЯК

У НЕДІЛЮ РАНО

– Нико й Анно, ви ще спите?

– Де там... Наше, Дми, вже давно відіспалося.

– Бо мені щось таке приснилося... Ніби ми всі четверо ще молоді, десь навіть до вінчання... Та й ніби отак, як тепер, обі пари вкупі. І таке, скажу вам, межи нами сталося!.. Я би розказав, але боюся, що Євдоха вже прошумалася...

– Я чую–чую, старий безстиднику!

– О, видите...

– Не бійтеся, Євдо! То лиш язик у нього тепер масний, а сни давно вже скромні.

– Не суди, Нико, по собі. Ранками я ще буваю теплий!

– З вас би котрий, що пусте молоти, ліпше встав та запалив лямпу. Вже десь надворі біла днина.

– Зараз, сарака, за...а, хвороба на тебе, йка, пільма!.. О! – Готово! З днинкою Божою вас!

– Дякувать! І вас, Дмитрику!.. А ти, Нико, піди підойми трохи ляду, пус-ти повітря свіжого, бо від цього со-пуху в голові дзвонить...

– Та й визирни, братчику, як там... Отче наш, іже еси на небесі...

– Госпідку, прийми щирю молитву за Йванка та й Федька, оборони моїх діточок від злої напасті, від кулі, об-лави та неволі...

– Богородице Діво, радуйся...

– Матінко Божа, заступнице, укрій слідочки нашого Василька від недоб-рого ока...

- ...і сина, і Святого Духа – Амінь!
- Мете – світу не видко.
- Вітер? Із снігом?
- Но... Ще тут у чагарях трохи гасне, а по верхах аж свище.
- Гм... Добре мете... Як думасиш?
- Думаю, сьогодні можна.
- Нико, я не позволю!
- Дайте собі, Анно, спокій! Таж ми не бахури малі.
- Правда, Анночко, най сходять. Може, в світі які переміни, а ми тут сидимо, як миші...
- Одно слово, лагодьте бігом їсти, та й доки того сніговія, ми з Николюю раз-два обернемось.
- Може би-сте, Дми, забігли до нашої Параски та вовни прихопили? Вона мені винна. Бо цю вже до-прядаємо.
- Ти, жінка, вдуріла?! За тою хатою десь око та й око. Якщо Параска з Лесем ще не в Сибіру...

- ...а як був у четвертій клясі і возили їх, – пам'ятаєте, вліті? – кращих учеників до Варшави...
- Де не пам'ятаю! Наш Іванко також тоді їздив.
- Но. То, чуєте, заощадив із тих грошенят (Господи, що то – на льоди та на цукорки мав пару злотих!) і купив мені таку довгу вузьеньку фусточку...
- Ану, тихо!... Ні, поздавалося.
- Щось довго їх нема. Господи, збав і помилуй!
- Не бійтеся, Анно! Така фурделиця йде, що ані стріти кого, ні сліду зробити.
- Божечку, ми хоч собі тут сидимо, а як нашим хлопчикам...
- Що вдієш, так чоловікам від віка судилося. Ще хоч добре – діди наші при нас... Але й правда, щось довго нема їх...
- Хоч Никола мене сварить, але я таки в тім переко-

нанню, що то наука їх збавила. Оті січі, та просвіти, та читальні...

– Бійтеся Бога, Анно, таж не заперати було їм світу!

– Світу!!! Тільки тепер того й світу, що дебрами темними зі смертю в хованки бавляться, а ми тут у дири гибіємо за то, що їх породили.

– На все Господня воля. Я не нарікаю...

– Агій, дурна бабо!

– ???

– Та то я про себе. Все скільки тут сидимо, а я все до вікна наслухаю.

– Це Дмитро навмисне придумав, як робили з Николою криївку. Ти, кажу, йому, не лінувався на дармову роботу? – Най, каже, хоч трохи буде здаватися, що в хаті сидимо, а не в ямі. Навіть фіранку сам повісив, аби глину не видко.

– А чуй, тепер таки йдуть!...

– ...та й у Федевої хата згоріла.

– Йой! Таки геть?

– Дошпенгу. Лиш головеньки під снігом тліють.

– Недавно... А Грацунякова?

– Ціла. В ній совіти квартирують. Зато Половичукову сільрада якомусь подолякові продала, вже розібрали...

– ...

– ...

– ...

– ...

– Що думаєш, старий? Доки ціла стоїть!...

– Голова дорожча. Ти як, Нико?

– Рихтик!

– Но...

– Але ноги, холера би го...

– То й мої заціпли.

– Що т-ти!.. Роки наші...

– Йо...

– Вмучилися, бідаки...

– Що хочете, по чагарях та заметах.

– Та й до села кілький світ!

– Нате кожух, вержете на Николу, бо щось ним телепас.

– Аби ще не заслаб, мос біднятко. Ляжу коло нього, хоч трохи зігрію.

– Та й я тої...

– А про хлопців нічого...

– Де б то вони розпитали!.. Але тихо, збудимо...

– Ає, най посплять.

– Но, ціхо...

– Вже...

– Дмитрику, а котра вже година?

– За квандрас дванадцята.

– Уполудне чи д'опівночі?

– О! Чи не казав я вам, баби, спім лиш по режиму. Тепер загубилися в часі, то що вночі мемо робити?

– Таке наше, Анно. Пусте жалій, а воно ще виговорує... То вже ніч, питаю?

– Ніч-ніч, Доцю. Дай мені різак, най дві зарубки зроблю. Бо оця коротка вже буде шеста, треба ще одну довгу, на завтра.

– Ліпше довгу, Дми, зроби завтра поопівночі, бо заплутаємось.

– Я си, Нико, не заплутаю. А зроблю тепер, бо неділеньку треба не до опівночі, а до зір шанувати...

– ...

– Яка там вже, Дмитрику?

– Двадцять і третя днина падолиста.

– Боже!

– Нічого, Анно, не журіться, ще шість довгих зарубок – і будемо колядувати.

– Як доти нам не заколядують...

- Анно!
- Та я що...
- А ото!.. приприся!
- Йо... напудив.
- Лишіть, Нико, що ви, бігме, як дітва обос?!
- Та бо най не каркає!
- Будьте, Николко й Анночко, ціхо, бо прийдуть жовніри з великими гавами та й вас ухоплять.
- Вам ще, Євдо, до жартів...

- Гов, сусіди!
- Гов! Як спали, Дмитрику?!
- Добре, як ви?! З неділенькою вас!
- Дякувать і вас також!
- Чуєте, що мені снилося...
- Мой, ти знову?
- Не заважай стара, я на правду. Снилося мені, чуєте, що ніби звіявся нараз вітер, десть таки отут звіявся, і відхилив фіранку, а за вікном біло-біло...
- Це на слабість.
- У тебе, Анно, все на слабість. Ліпше слухай!
- Та й десть таке тото світло біле й глибоке, що аж дрижить, таке глибоке... І якась така тривога, така, чуєте... Євдошко, Доцьку, ти чого?
- Дмитрику-у-у!..
- Ади! Таже ти ще не дослухала...
- Дайте їй, Дми, поплакати. Це таке, що як насяде, само не попустить.
- Про мене... Світло світити?

- ... Собі говори, а я одно знаю – добре, як ще зиму перебудуть, а навесні їх тут і сліду...
- Жди, псе, доки кобила здохне!
- Раз тобі кажу, Лондон ще пройшлого року...
- Здалися ми, Нико, Європі. Нагадай собі, як було по першій світовій...

– Тепер не той ряд...

– Той самісінький! Що було по першій, буде й по другій. Уже є!

– Агій на вас, політики! Найдіть щось друге до бесіди, бо від ваших криків голова розскакується.

– Отак, Нико, і тут тема свободи. Біда їх бери, давай карти.

– А–а... Я вже ними згидив.

– Добре маєте, Николко. Ти би краще, старий, як з тими картами, слова Божого почитав у неділю...

– А слід–то, судя по всьому, вчорашний?

– Да, если на чистое выйдет, наверняка замело, знатный был дуйник...

– На то и рассчитывали. Обычно след в след идут, а тут, вишь, беспечно...

– Разговорчики!

– «...бо з півночі зло приведу і велике нещастя. Лев виходить із своєї гушавини, і той, хто нищить народи, вирушає із місця свого, щоб той край обернути на руїну, і спустошені будуть міста твої...»

– Дми, там наверху... Як би що хрупнуло.

– Тобі поздавалося, старенька. «Отож, опережіться веретами, плачте і голосіть...»

– А может, все же, товарищ капитан?..

– К чертям собачьим, лейтенант! Прошлый раз я двух бойцов положил, да трое раненых, а они под конец перестрелялись, бляди, в своем бункере... Приготовить гранаты! Сидоров, придержи собаку!..

– Дмитрику, чого ти вмовк?.. Дми, я си бою, що ти наслухаєш?!

– Вітер з голих верхів. Не бійся, Доцьку, дай мені руку...

ІСХОД

Ми йдемо до витоків Теплої Води.

Йдемо незайманим снігом повз потічок з чорною водицею, над нею клубочиться пара й витає легенький сморід, пара осідає на кущах та хирлявих деревцях пухким інесм, і від того здається, що вони покриті рясним яблуневим цвітом. На проталинах біля води яскраво зеленіє плюгавенька травичка, а ми йдемо рипливим од морозу снігом, ступаючи слід у слід, аби зберегти сили, бо ніхто з нас, окрім Старого, не знає, доки ще нам іти. Коли на горіще, де було так тепло, шкрябалися лапками птахи по шиферному даху низько над головою і пахло голубиним послідом, коли на це горіще вдерлися з холоду люди з різкими голосами і ящиками, повними залізяччя, Старий смиренно сказав: «Пора, діти мої, цей куточок уже не наш». Два дні ми перекантувалися на вокзалі, але міліція змусила нас розсосередитися, а поодинці ми були безсилі проти нахабних вокзальних алкашів, які добре пильнували своїх насиджених місць. Старий був десь у розшуках, на третій день вернувся, зібрав нас у туалеті, роздавши всім по сигареті, довго мовчав, сумно приглядався до розбитого скельця поетових окулярів – того напередодні потовкли два ханіги, – а коли ми вже досить насолодилися пристойним куривом після слинявих, їдких бичків, тихо промовив:

– Я був скрізь...

Усі позавмирили. Як один тримали куці недопалки – обережно вказівним та великим пальцями – і тривожно стригли очима на Старого. Лише Бова переметнув свого оштипка губами з одного кутика в другий, схилив по-курячому, прискулившись, голову набік і коротко зв'їдався:

– Ноль по фазі?

Старий кивнув. Знову дружно засмалили, обпікаючи губи і пучки.

– Будемо йти за місто.

– А там? – скинувся Академік. – Це тобі не вліті.

І Старий, оддыхавшись по нападі сухого кашлю, тремтячим голосом повів про теплий закуток при витоку Теплої Води, що струмус довгим виярком крізь дубовий гайок до очисних споруд, де він сторожував колись, ще «в миру» будучи, і куди тепер навідувався по безплідних пошуках в місті.

Мені зробилося незатишно, я радо пішов би звідси до такого притулку, як наше горище, але слова Старого віщували зовсім інше – безлюдну околицю, задвірки, холодний покинутий балок... Стало навіть шкода покидати це мураховисько, в якому я на третью добу вже досить опанувався, вжився в його ритм прибирання залів і туалетів, вивчив маршрут й періодичність проходів міліцейських нарядів, припливи й відпливи людського потоку. У мене вже були свої секрети. Я знайшов запасні якісь «чорні» сходи, на які можна прослизнути в непомітні двері просто з вулиці і передімати безборонно чи перечекати лиху годину, приглянувся до одного п'янички, який крадьки перехапував роботу носіїв, годину тому мені самому це вдалося, й тепер п'ятдесят копійок у кишені ледь відчутно послабили якусь із ниточок, що ними я приточений до товариства. Стало шкода всього цього гармидеру, бубоніння динаміків, навіть солодкавого клозетного запаху, а найбільше можливостей вийти на привокзальну площу і споглядати до найменшої дрібнички знайомий тепер виднокіл, що від першого знайомства з ним майже не змінився (виросли зліва дві-три високі будівлі), вслухатися в деренчливі дзвінки трамваїв на кільцевій і притишено-глибокий, мов рівне дихання, шум великого міста.

– Так чи інакше, – сказав Старий, – звідси нам треба йти.

Ми йшли містом, йшли крізь зиму й літо, і знову зиму, йшли крізь тужливі звуки сумних мелодій, що

лунали з гучномовців, – бозна–звідки з’явилися вони на вулицях, – і великий портрет над кінотеатром жалібно тріпотів на вітрі, ба й недарма, адже тільки–но стихли звуки сумної музики, приїхали вночі люди в ланцях і касках, подерлися по металевих лаштунках знімати його, але нам було не до того, ми мали інший клопіт – стало нелегко йти через місто, бо моторні люди з твердими очима почали лавустити по місцях людних і безлюдних, і ми ледве випорснули з пастки, якою став підземний перехід на головній вулиці міста; тільки лисячий нюх Старого нас вирятував, так що облава замкнулася за нашими спинами. Старий у ті часи був особливо похнюплений, його не тішив процес якихось відчутних змін довкола нас, не тішило, що люди ранками чуріли вусібіч до праці багато бадьоріше, ніж це було доти, а пополудні поменшало народу в крамницях; ми йшли в глибокому підпіллі, і за нами, наче тінь Геракла за кентаврами, маячіло грізне магічне число 101. Одного вечора майнуло мені в блідому світлі неону жалібно–скандальне обличчя Вовчиці, вона йшла в супроводі міліцейських сержантів, а позаду плентався, наче сам по собі її старенький чоловічок, покірно світлячи своїми окулярами з–під лантуха, якого ніс, мов гріх, на собі. А вранці ми залишили в підворотні тихенького Колю, голосу якого ніхто, здається, так і не чув ніколи. Колі поталанило знайти банку від консервованої ставриди, половину риби звідти, правда, виїли. Коля заповнив порожнину газетою, жужмом її туди вихнувши, і приніс до нашої криївки (ніколи такого не траплялося, щоб він бодай порожню пляшчину чи недопалок заживив). Старий нюхнув ті рештки і рішуче вергнув банкою під стіну. Академік підняв пальця й значуще вирік, – «Ботулінус, поняв?» – і Коля згідливо закивав похиленою головою, а під ранок ми проснулися від його зойків і стогонів, порожня і чиста

зсередини банка валялася поруч... Що ж, Старий по-телефонував з автомата на «швидку», ми здалечку спостерігали, як бідного Колю два санітари, лайнувши, затрутили в машину, Старий сягнув до своєї плетеної шапки-шкарпетки, оголивши лисину.

– Може, відкачають? – хтось промовив несміло.

– Глина! – мотнув заперечливо патлями Академік і ще раз проказав якомсь урочисто, з торжеством утвердження безсилля науки перед науково визначеними обставинами: – Ботулінус!

А вранці знову тугі хвилі реквієму накрили нас, і ми разом з народом схилились у скорботі, і наша скорбота була подвійною, але зітхнулося нам тепер трохи вільніше, бо йти містом безпечніше, ніхто нікого не чіпав, аж доки втретє звилися над містом жалобні стяги.

Весняного погожого ранку ми назбирали в своїх кишенях чотири копійки і Старий пішов до газетного кіоска. Можна було й трьома обійтися, але Старий сказав, що про ці речі краще довідуватися все-таки з центральної преси, отож довелося розщедритись іще на копійку.

– Четвертинка «бородінського», – мрійливо і скрушно зітхнув Малиш, наймолодший серед нас, таки правдешній малюк, інфангильний і вічно голодний, а тепер ще й простуджений.

– Не лісай, Малиш, – буркнув Бова, – скоро дістичку відчинять.

Бова – добрий знавець найпаскудніших за кухню харчевень, де кидають на столах майже неторкані порції парових котлет і повні склянки бурого чаю, за час походу через місто це нас не раз рятувало. Малиш вдячно глипнув на Бову і задзьобився в посмальцьоване кашне, позичене йому Поетом, дроз сипонув малюка раз двічі за худі плечі, потім іще торкнув легенько, і врешті той тихо засопів у кашне.

– Нас це мало стосується, – сказав Старий, коли ми прореферували густий текст під грізним заголовком, – хоча...

– Винарні, пивнички відпадають, – хмуро підрахував Бова.

– Зате алкаші з вокзалів щезнуть, – мстиво блиснув уцілілим скельцем окулярів Поет.

– Алкаші, як і нетрудові доходи, вічні, – сказав Академік, одмітаючи будь-які перспективи довколишнього світу на впорядкування.

Скоро Бовине пророкування збулося, Академікове ж почасті видалось сумнівним, бо п'яних почали брати без провокуючих з їх боку поведенцій, на що одні позирали з неприхованим злорадством, а інші – з глибоко затлумленим почуттям солідарності не надто згуртованого, але численного підпілля.

На другу зиму ми втратили Малиша, якого довелося залишити з простудженими нирками в одній покинутій під капітальний ремонт квартирі, куди на неочачно запалений стопок свічки налетіли, мов метелики, кудлаті хлопці з пофарбованим волоссям, утикані залізними пряжками та кнопками, а за металевими хлопцями навідався міліцейський патруль, але нюх Старого таки нас не підводив, патруль ми вже пропустили повз себе поверхом нижче, притінившись у такій же порожній квартирі; цієї ж зими, останньої, з товариства мусив піти Бова, гонористий характер якого законфлітував з проповідуваною Старим смиренністю, і та морально-стична полеміка закінчилась жажливим вандалізмом – Бова набурив у консервну банку, що в ній Старий полюбляв заварювати собі чай осібно від нашої каструльки.

Так ми перетнули місто, воно було нашим великим шляхом, великим домом і великим маревом водночас, а Велика біда, що сколихнула місто, коли при верхній течії ріки спалахнула Гірка зоря, нас

не стосувалася – Академікове просторікування було оптимістичнішим, ніж заспокійливі коментарі засобів масової інформації. Старий же сказав просто: гріх потопельникові боятися намокнути. Біда відбулася, опала каштановим цвітом і травневими дощами, а ми простували далі, знайомі й колись обжиті мною місця я проходив безтілесно і тихо, майже не відгукууючись на віддалені лункі удари пам'яті, мене перепиняли інколи люди, колись, мабуть, знайомі, мене вхопив коло поштамту за рукав червонощокый чоловічок і гаряче говорив про нові часи і великі перспективи, а з вулички навпроти йшло через майдан моє товариство, ступаючи за Старим, їм на шляху трапилася знана колись нам з переказів дивовижа – молоді люди малювали перехожих просто неба – і товариство пройшло крізь них, не залишивши й сліду на паперах і полотнах, і я тихо вивільнив руку й рушив з ними до безлюдного осінньої пори берега ріки, де ми зустріли й прийняли до себе аж п'ятьох тихих і втомлених людей, а під мостом іще чотирьох, так що тепер ми йдемо крисою снігу повз талини біля Теплої Води чималим уже гуртом. Все ж ми з Поетом і Академіком утрьох тримаємося купи, ступаючи в сліди Старого, а позадні, наче беручи з нас приклад, також тупцяють по троє, ці чотири ланки зі Старим на чолі здивовано озирає стрункий спортсмен у червоній шапочці на лижах – він прудко біжить по дузі, зустріч нашому рухові, біжить довго, так що коли розчервонілі молодики, йдучи від праці додому, з полотняними торбинками на харч, причепились до Старого, постусуючи і дихаючи йому в обличчя горілчаным духом, якусь мить отетеріло глипають на мене, а потім звалюють з ніг, я ще довго бачу його червону шапочку, а потім червоним стає його білий з поясками светр, червоніє сніг...

– Хорош, – каже один з них, востаннє копнувши під ребра.

– Я й не помітив, як він, стерво, скочив, – бубонить уже на відході другий, наче виправдовуючись перед друзями, що дався якомусь бичеві звалити себе з ніг.

– Треба було й остальним дати, – вже чую здалеку.

Я обтираюся і кумачевий світ набирає звичних барв, я бачу своє товариство, яке припустило вздовж потічка – тепер у строгій впорядкованості його є хиба, в передній трійці одного бракує, і це мені видається несправедливим. Хоч я не почуваю жалю за вчиненням, але мені здається, що радше б Старого поперед не стало, ніж когось із нас, та Старий бадьоро чвалає до своїх витоків, а далекий лижник усе ще біжить краєм поля, краєм землі, все далі... далі... Все...

МИКОЛА
РЯБЧУК

ІСТОРІЯ ОДНОГО КОХАННЯ

Вона любила Андрія ще з шостого класу, а за що – невідомо. Андрій був хороший хлопець – дужий і недурний, а в наш час це трапляється досить-таки нечасто. Принаймні їй так говорила мама, а мами на таких речах розуміються. Зате Вероніку Андрій не любив.

У шостому класі, як і в сьомому, він любив тільки футбол, у восьмому – Андріану з 9-А, в дев'ятому – Олю і одночасно Терезу-Дануту, в якій, крім химерного імені, нічогоіснького ж не було! В десятому класі він любив уже кого попало.

Отоді-то він і звернув увагу на Вероніку – вона піросла і, коли вдягала светер із грубої вовни, то вже й зовсім скидалась на дорослу дівчину. Він запросив її у кіно, а потім до себе додому. Вдома був тільки молодший брат, і Андрій його вигнав гуляти.

Вони слухали музику на канапі – гарну таку, з негритянськими синкопами. Вероніка трохи зналась на музиці, особливо на класичній, бо мама з дитинства записувала її в усі гуртки. Вероніка, проте, мовчала, побоюючись, щоб Андрій не вважав її задавакою. Вона вчилась на «відмінно», і було їй чомусь від цього соромно.

Андрій не мовчав – він хвацько перемотував магнітофонні плівки і теревенив про фільми, які бачив у

Польщі – давно, ще коли з матір'ю їздив до батька. Батько його був військовим і загинув три роки тому на околиці Праги. Він не давав чехословакам повернутися під гніт поміщиків і капіталістів, за що якийсь маньяк з вибухівкою кинувся під гусениці їхнього танка. Андрій сказав тоді, що після школи стане військовим і повірізує всіх чехословаків. Та це він тільки так нахвалявся.

Вероніка не бачила свого батька зроду і тому поспішила навернути розмову до кінофільмів. Кінофільми були всі страшенно кльові, через що їх у нас, виявляється, й не показували. А якось Андрій пограпив навіть на *порнуху*. Там була групова розпуста і купа всіляких збочень. Андрій сказав, що мати знов збирається за військового і, дасть Бог, його теж пошлють за кордон.

Вероніка шукала очима годинник, бо дуже боялась, що мама її не впустисть. Тому що любов – любов'ю, а мама – мамою. Андрій говорив щось далеке й незрозуміле – про кльову місцину на березі Свитязя, де він улітку був із друзями. Друзі у нього набагато старші – дехто має двадцять два і навіть двадцять три роки, а між *чувихами* є кілька розлучених – це жахливо.

Андрій збирав їх п'яних у лісі і розносив по наметах. Він запропонував Вероніці поїхати туди наступного літа.

– Я вже, певно, піду, – сказала вона несміливо. – Я забула свій ключ.

– Не йди, – сказав Андрій і почав її цілувати.

Вероніка злякалася і втекла.

Андрій з того часу її не займав і навіть не звертав на неї уваги. Отож Вероніка закінчила школу з медаллю і вступила до політехнічного інституту. Там вона жила в гуртожитку з Леною Морикишко. Лена Морикишко була розлученою і лаяла свого колишнього чоловіка при кожній нагоді. Нагоди трапля-

лися часто, бо Лена була *кльовою чувихою*, і хлопці до неї *підписувались*. Лена казала, що всі вони негідники – і мала рацію.

Вероніка зустріла Андрія несподівано в центрі міста, і він відпровадив її до гуртожитку. Мати його вийшла заміж за цивільного, і Андрій учився на офіціанта. Чехословаки мирно похропували в міщанських кубельцях, відкопавши схованих немовлят зі скирт сіна. Біля гуртожитку Андрій спитав, чи не надумала вона стати його коханкою. Вероніка не надумала і тому побігла щодуху геть.

– Подумай! – гукнув Андрій.

Він почав приходити в їхню кімнату мало не щодня. Базікав про власні пригоди і все питав Вероніку, чи вона не надумала.

– Він не набрид тобі? – спитала якось Лена.

– Набрид, – видушила Вероніка.

Лена виставила Андрія за двері, і відтоді він став учащати до Нецілованої. Нецілована жила поруч, а прозвала її отак Лена за те, що та з неї люто познущася. Нецілована цілу годину розпитувала Лену про *оте* і божилась, що навіть не відас, які то почуття виникають при поцілунку. Того ж вечора вона терлася з кимось і важко сопіла в спільному коридорчику, аж поки видушила спиною скляні двері своєї кімнати.

Лена сказала, що бабиська бувають деколи гірші за мужиків. Андрій ночував у Нецілованої щоразу, коли та залишалась сама в кімнаті. Перед цим він ніколи не забував зазирнути до Вероніки й спитати те, що питав кожного разу.

– Щоб ти здох! – аж якось не стрималась Лена і шпурнула у нього капцем. – Ще й глузує, падлюка!

Наступного дня вона попросила Неціловану забавлятися в іншому місці, а що іншого місця, та ще такого зручного, годі було шукати, то Нецілована так їй і відповіла:

– Завидки беруть, да?!

– Хвойда! – сказала їй Лена, і тоді Нецілювана склала на них з Веронікою анонімку.

Комендантша викликала до себе дівчат по черзі.

– Тільки не здумай нічого писати! – шепнула Лена, виходячи від комендантші. Вероніка зайшла в кабінет.

– Так що ж це ви бардаки влаштовуєте?! – спитала Ганна Василівна, але ж Вероніка нічого *такого* не влаштовувала.

– Ось розписано по годинах, *чим* ти там займаєшся! – провадила комендантша, тицяючи пальцем в анонімку.

Веронічина мати такої ганьби не знесла б. З неї досить було власних помилок. Вероніка тремтячим голосом мовила:

– Я знаю, хто це оббріхує.

– Рано ти починаєш, – сказала комендантша.

– Що? – спитала Вероніка, хоч і сама знала, що.

– Спати з... – Ганна Василівна мало не сказала з ким, та вчасно спинилась. – З іноземцями! – мовила на решті.

Вероніка подумала про Нгвamu Отієно з Уганди, котрий приходив до них розв'язувати задачі з нарисної геометрії, потім – про маму, котра неодмінно помре від ганьби, скаравши спершу на смерть Вероніку, і зробилося їй млосно.

– Пиши об'яснітельну, – отямила її комендантша.

– Не буду! – зойкнула Вероніка. – Не буду!!!

– Все одно тебе студрада виселить, – прорекла комендантша і хряснула авторучкою об стіл.

Вероніка пішла до себе.

– Не виселить, – заспокоїла її Лена. – *Кретинка*.

І поїхала до клятого чоловіка, бо той написав, що не може без неї жити. Настали канікули, і гуртожиток спорожнів. Вероніка додому не поспішала, бо,

крім мами, нікого там не було. А з мамою було ще сумніше.

Від знайомих кроків коло дверей вона зіщулилась, а коли Андрій став на порозі, вона закричала:

– Ні!!!

От тільки горло їй зсудомило, і крик обернувся на жалюгідний писк.

Андрій подався в сусідню кімнату.

Вероніка сиділа за книжкою, і не йшов їй у голову ані роман, ані будь-яка інша біда. Коли ліжко за стіною почало скрипіти, вона вискочила з кімнати. В коридорі дзижчали неонові світильники, а на вулиці падав сніг. Вона зайшла до Нгвами Отієно, і вони до пізнього вечора розв'язували задачі з нарисної геометрії. В його країні стався ще один переворот – просто перед канікулами. Вероніка сказала, що залишиться тут ночувати. Нгвама Отієно не зрозумів і здивовано на неї подивився.

– Я тут залишусь, – сказала вона ще раз.

Нгвама Отієно погладив її плече й поцілував волосся. Він не сказав ні слова, і вона була йому за це безмежно вдячна. Він розстелив канапу.

Настільну лампу вона теж попросила загасити. Вранці Нгвама Отієно ще спав, коли Вероніка шмигнула в свою кімнатку. Їй боліла голова і все тіло. За стіною було тихо. Вероніка сіла на своє ліжко і, обхопивши обличчя руками, заплакала.

Андрій був зовсім близько, поряд, – щасливий і вмиротворений, – і нічого йому не боліло.

**ВАЛЕНТИН
ТАРНАВСЬКИЙ**

ДЕРЕВО ЖИТТЯ

Відлига скінчилася. Уночі вдарив мороз, і до ранку земля знову продубла сантиметрів на тридцять. Чорні скелети акацій, на котрих льодяними пальцями схопилась мряка, при кволому сонці обернулись на застигли водограї.

Холод завіше твердий.

Чорнильний з перепою чолов'яга у ватянику наліг грудьми на засмалений ключчям відбійний молоток, і лунка черга сполохала з осикового підліска зграю гайвороння. Чолов'яга розігнувся, безнадійно спілюнув, висловив своє ставлення до бога і матері й знову затрясся в лихоманковому танці.

Був понеділок – важкий день. Цікаво тільки, на яких терезах зважують час?

Четверо з ломами й лопатами слідом виймали чорні брили, заки дісталися до жовтавого глею, яким вивершували з боків своєрідний бруствер. У них була чітка, наукова організація праці, у цих здорових розпашілих інфізівіців у футбольних динамівських майках з номерами, – кожен заступав з лопатою на п'ятихвилинну вахту, упирався рогом, коли інші видихали, бо там поміщався лише один чоловік.

Ніби траншею під трубу копають.

Нарешті яма була готова. Ми на роликах витягли з автобуса домовину, склепану на потоці з сирих не-

шліфованих дощок, підставили плечі й рушили до бруствера, ковзаючи по грудомохах.

«Одяг дерев'яний бушлат – і перебіжками на кладовище».

Коли важку тару з невагомим тілом вмоцували на узбіччі, у Льоси з-за пазухи раптом вилізла шапка й упала на дно. Льоса тупо кліпнув і озирнувся. Шапка була нова, формена. Такі носили всі відповідальні працівники в його установі. Ми з Слюном вдали, що не бачимо. От діяч!

Що для людини дорожче – шапка чи репутація?

Узимку, певно, шапка, бо Льоса засовався, шукаючи в нас підтримки. Ми відвернулись. Один з чотирьох сплигнув на дно й подав шапку на держак.

Все це виглядало, ніби дитяча гра в похорон. Дурнувятий зоологічний сміх кривив наші губи. Сміятись хотілося від страху.

Ми ховали Аліка – колишнього керівника і соліста нашої всесвітньо відомої в місті групи «Беліз», у перекладі «Дзвони», котра розпалася ще десять років тому, після закінчення інституту, і з того часу в повному складі зібралася вперше.

Справжні друзі пізнаються в біді.

Під час останнього концерту тієї шаленої випускної весни знетямлені поклонниці ледь не порвали на Алікові натуральний вогнетривкий дакроновий кліфт. Алік відбивався не на жарт, волаючи, що віддає за нього на «тучі» сто кербелів і береже на смерть.

Хто б міг подумати?

Тепер він лежав саме в цьому вічному костюмі. У п'ятницю ввечері на розі Круглоуніверситетської і Басейної Аліка збила невідома легковушка, що потім втекла. Згорблений, замислений Алік саме повертався після занять у клубі МВС. Його англійська напівакустична гітара залишилась цілою, а на нотних аркушах відбився малюнок протектора.

Таких шин наша промисловість випустила принаймні сто тисяч.

Тим часом далекий Аліків родич, схожий на лектора товариства «Знання», почав проголошувати довгу промову з цитатами, натякнув на великі заслуги та нереалізовані плани, які ми лишасмо по собі. Губи в нього ворушились, як у риби, але й за два кроки його ніхто не чув. За нашими спинами чахкотів замурзаний оранжевий компресор, тріскачущим залізним дятлом дзьобав ґрунт відбійний молоток.

Ніби хотів пробитися крізь промерзлу кору до мозку землі.

Слон, рипнувши новеньким шкіряним пальто, підійшов до синюшного чолов'яги. З клубка червивого діалогу вихопилось лише одне зрозуміле слово – «план». У всіх план.

Слон витяг із лайкового піджака шеврове портмоне і по-дружньому затис щось у того в кулаці. Чолов'яга пішов до компресора.

За мить настала тиша.

Така ж наелектризована тиша залягала, коли Алік брав мікрофон і, жуячи, мов гумку, кидав у зал назву наступного «хіту». Хвиля захопленого свисту й вереску пробігала концентричними колами.

Десять років, як один день, промайнули після того зіркового в нашому житті концерту. Ніби й не жили ми від того часу.

Який світлий–пресвітлий місяць неонм заливав зелений клуб інститутського кампусу на високому березі Дніпра тієї пізньої весни! Які люті камікадзе-комарі атакували наших голоногих шанувальниць з шаленими від молодості очима, у повному трансі, котрі верещали на перших лавах після магічного Алікового «Ван, ту, фрі, фо»! З яким неперевершеним апломбом ми заїжджали що-небудь з шедеврального репертуару бітлів! Як точно копіював великий

Слон маленького носатого Рінго, недбаю порядкуючи на своїй кухні – ударних з гроном бонгів фірми «Прем'єр»! Наче серцем відбивав він передінфарктний, наростаючий ритм «Лет іт бі» – цього реквієму по молодості. Яким розпеченим наркотичним дискантом, чистісінькою англійською кричав Алік у мікрофон: «Хай буде так», – наче передчуваючи початок кінця. Якими лазерними променями осявала натовп його рогата «Джінсон». У якому майже молитовному екстазі дивилась на нього Натка – це дитя квітів – у віночку з польових ромашок на довгому чорному волоссі, котра як особливо наближена сиділа просто на сцені поруч з тридцятиватними динаміками! Як вона була тоді закохана в Аліка! По самісінькі вуха. Та й усі дівчата тоді були нашими поклонницями. Десятки рук тяглися до Алікового піджака, коли він сплигував зі сцени в прохід перевірити, як ми звучимо. Того вечора ми звучали божественно. Навіть шепелявого Льюсу не можна було впізнати – у коротенькій масечці до пупа, з прилипленими до плечей пацьорками він давав своєю «Ямахою» такий басовитий підземний тік цій річці життя, від якого рвалися аорти і хотілося плакати. Навіть моя ендеєрівська «Елжіта» чистенько, як ніколи, вивіряла ритм, паузи, контрапункти, ніби це звучала електронна рахівниця.

Ми були тоді неперевершеними маленькими копіями, котрі вмирали у своїх великих кумирах.

У лячній тиші родич плутано скінчив свою промову і тепер не знав, може, початок повторити. Але четверо треновано вхопили вірьовки до рук, й домовина попливла до жовтої пащі. Лунко застукотіли грудки об віко, далі важко загупали брили – то вони взяли до лопат. У горбок встромили табличку, обставили її вінками. Слон як розпорядник видав чотирьом за труди. Родичі по-старосвітськи пригуби-

ли по чарці й закусили холодними голубцями. Алікова мати, котру тримали під руки двоюрідні дядьки, вже нікуди не поривалась, тільки автоматично повторювала: «А ви їжте, їжте».

Ось і все таїнство.

Веселий горобчик прилетів невідомо звідкіля, сів на вінок, косуючи круглою намистинкою, а потім почав бочком підбиратися до крихт. Слон тупнув ногою, і горобчик злякано пурхнув геть. Старенька, вся в чорному, попрохала Слона нагнутися і щось шепнула йому на вухо. Після цього Слон більше не їв, тільки по дорозі до машини, ховаючи розгублення, кинув мені:

– Каже, то душа його прилетіла. Пташка божя. Смішно. Забобони...

Він відкрив свій новенький темно-зелений «Жигуль», що дістав уже десь свіжу подряпину, й ми з Льосою вмостилися на задньому сидінні. Закректав, пробуксовуючи, автобус з родичами, і ми рушили слідком на Алікові поминки, а сам Алік залишився на новенькому індустріальному кладовищі.

Хоча залюбки поїхав би з нами. Він був єдиним живим серед нас. Випадкова смерть не відмінює закономірності життя.

Алікова мати подзвонила мені в суботу вранці, коли я після філіжанки кави й сигарети збирався впритул сісти за працю. Я успішно закінчував писати дисертацію, керівник мене підганяв, прохоплюючись про сприятливий збіг зірок та актуальність теми. Свого часу я добряче попітнів, втілюючи його проект на натурі, тобто витис усе можливе і неможливе з підлеглих, проклинаючи сльоту та пронизливий вітер, на реконструкції стадіону. Про мене почали говорити «тверда рука», залишили в інституті, і мої шанси різко пішли вгору. Час вагань, сентиментальних роздумів минув – нині треба було рвати. Я твердо знав,

що кандидатська ось-ось буде в мене в кишені, мені довірять вести профільний курс сантехніки в нашому інституті, а потім, чого доброго, замахнеться і на докторську. Енергія мене розпирала, з керівництвом я жити вмів, інтригани мене самі боялись. Та й курс був узятий на таких, як я, здібних і ділових, котрі не розпускали соплі за вітром.

Льоса і Слон теж брали від життя все, що могли. Пробив наш час.

Льоса пішов по громадській лінії. З інститутського профкому, де сидів на підвіконні, перебрався на стілець у трестівський, а нещодавно міцно сів у шкіряне крісло в солідній республіканській установі. І запишався собою. Кричущі неподобства став називати окремими недоліками. Він завідував культурою і тому вважав себе неймовірно культурним. Булькотів промови з папірця. Вчив інших. Хоча коли вода тече з крана, це не значить, що вона породжується ним. Він несмішно розповідав смішні анекдоти, і всі реготали. Його шепелявість вже почали наслідувати найуслесливіші з підлеглих. Цілий хор шепелявих. Але для нас він лишався колишнім сопливим Льосою.

Слон, промерзнувши три роки після розподілу на зведенні циклопічних очисних споруд далеко за містом, у Бортничах, зрозумів, що тут йому не світить, плюнув на своє виконробство й улаштувався через знайомих м'ясником на центральному ринку. Він стояв біля колоди в новеньких джинсах, заправлених у підшиті валянки, й з хеканням рубав телячі туші, нахабно докидаючи усім кісток по знайомству.

Словом, так чи інакше, ми вже міцно вхопились за щось у житті й добре знали, чого нам від нього треба.

Тільки Алік не знав. І лише в домовині на його тонкому прозорому обличчі застигла дивна таємнича посмішка осяяння, ніби він раптово відкрив для себе те, чого ми всі нізащо збагнути не зможемо.

Між нами кажучи, Алік був звичайнісіньким невдахою з хворобливо розвиненими комплексами. Ми всі співчували йому – через те він намагався обминати нас сотою дорогою.

І цей несподіваний дзвінок знов зібрав нашу роз'єдану групу разом.

За довгим столом у напівтемній, з чавунним фікусом, кімнаті, котра вікнами виходила на Пасаж, ми теж, не змовляючись, сіли поруч. Зо п'ять дубових, з високими спинками стільців скраю так і зосталися порожніми. Облуплене дзеркало біля шафи тепер було запнуте чорною хустиною. Кажуть, це вікно в той світ. Алікова мати не переставала бідкатись, що всі не помістяться, прохала принести лаву. Вона із застиглим зором вибачалась за незастиглий холодець, бігла на кухню й поверталась ні з чим. Раптом, глянувши в наш бік, астматично захапала повітря. Її підхопили дядьки, але вона справилась з собою.

Щось легке прошелестіло над нами, торкнувши хустку.

Далекий родич прочистив горло й запропонував випити за упокій душі. І всі, не кривлячись, випили, бо таки добряче намерзлися, з годину тупцюючи на морозі. У нашорошеній кімнатній тиші делікатно забряжчали виделки.

Ніхто не підводив очей.

Алікова мати знову схопилась з стільця й заметушилась:

– Аліків прибор, де Аліків прибор, хай він теж буде з нами...

Дядьки обережно повели її до іншої кімнати.

Далекий родич, шумно втягнувши повітря, запропонував випити за світлу пам'ять. Усі, зітхнувши, випили по другій й потяглися через стіл до вподобаних страв. Бабуся в чорному взялася пригощати за-

кляклого від самого кладовища Слона, котрий боязко копирсався виделкою в капусті.

– Гріх не пом'янути товариша. Їж, соколику, не соромся. Живим – живе. Я, бач, стара, а стількох хіба пережила. Двох зятів, сердешних, провела. А мене не бере. Тримає нащось на світі, старе луб'я.

Слон вперто відмовлявся, та коли випили по третій, здався і їв усе підряд, налягаючи на дефіцитну печінку тріски, підсунуто бабусею.

За столом зринула розмова, котру культурно вів далекий родич.

– Це у різних народів, тее, по-різному. Одні голосять, волосся на собі рвуть, порохом посинаються або й, тее, жінок за собою спалюють... і коней. А ті, як їх, ацтеки, так для них, тее самес, це як свято, веселяться вони, черепи з цукру роблять для сміху, значить. А ми все по-людськи, з'їмо, пом'янемо добрим словом.

Слон, якому бабця зачерпнула ложку грибів, якось по-дитячому схлипнув:

– Закусь наша... Алік любив.

Й ткнувся бабусі в плече.

Льоса багатозначно протяг «м-да» й відставив почату пляшку подалі від Слона.

Слон втерся рукавом, шморгнув носом й, підвівши голову, ні сіло ні впало ляпнув:

– Я відчуваю себе людиною, лише коли витискую зі свого заліза сто шістдесят.

Усі здивовано й осудливо озирнулися в наш бік.

– Алік був найталановитіший серед нас, – сказав із викликом Слон. – Він сам спалив себе, а ми всі тут тільки їмо.

Це була правда.

Після випуску й розподілу ми втрьох вчасно зупинилися. Вічне свято з щоденними репетиціями, виїздами на халтуру, ажіотажем минуло разом з тією шаленою весною. Дороги наші розійшлися. Кожен

мусив пробиватися сам. Треба було влаштуватися, гріти місце, починати робити діло.

Тільки Алік був ніби не з цього світу. Восени по старій пам'яті він ще намагався затягти нас на репетиції при клубі харчовиків. Та й то – у когось знаходилися нагальні справи: хімчистка, лікарня, кінець місяця. Далі вони й зовсім засмоктали, і невдовзі Алік лишився зовсім сам.

Він телефонував нам, халав за руки, обіцяв незабаром дістати через канали давно омріяну нами висококласну бундесову апаратуру «Фендер», з допомогою якої ми обов'язково проб'ємось на телебачення, переможемо в конкурсі «Алло, ми шукаємо таланти» і створимо ні на кого не схожий стиль.

Донкіхот. Ми все чудово розуміли. Нам на зміну йде нова, підстрижена генерація тих, хто вміє сяк-так бренькати на гітарі, а може, й краще від нас. У всякому разі, конкуренція загострюється, груп у місті розплодилося, як тарганів, більшість добрих молодців навчилась безпардонно спекулювати на фольклорі, чим розчулювала найприскіпливіші комісії. Усі вони мали «суворі» тили, виступали від заводів чи вузів. Ми ж були ні від кого. Ніхто. Свиснули – збіглись. І хто міг гарантувати нам успіх, голубий екран? У кращому випадку нас ганяли б по весіллях від новоствореного об'єднання музичних ансамблів. У нашому віці це було просто несолідно.

Настав час мати надійний шмат хліба.

Алік нервував, проте не здавався. Але поки ми повиростали з рядових інженерів у керівні кадри середньої ланки, Алік спромігся пройти із своєю новоствореною групою тільки на обласний огляд-конкурс. Нова генерація ділових хлоп'ят не працювала, як ми, до повного самозабуття, навпаки – вони ніколи не забували про себе. Алікові хлопчики після третього місця миттю попідписували вигідні кон-

тракти з ресторанными оркестрами, де взялися вибивати трояки з відвідувачів.

Алік знову лишився сам. Доки ми з середняків, що везуть, пролізли до вищого ешелону і любовно обійняли свої посади, він спромігся лише проштовхнути на радіо в розважальну передачу одну свою пісеньку, яку співак з оперним голосом украй зіпсував. Пісеньку зарахували до метеликів-одноденків, й Алікових послуг більше не потребували.

Алік ходив містом насуплений, згорблений і, забачивши когось із нас, по-школярськи ховався за перехожих, забігав у магазин, ускакував у тролейбус, коли не було іншого виходу. Десь він там викладав курс гітари, на якихось шестимісячних курсах при гарнізонному Будинку офіцерів чи Клубі міліції, був, здається, керівником самодіяльної групи на якомусь заштатному підприємстві. Але все це, звичайно, було не те. Не з Аліковими ногами наздоганяти останній вагон.

При випадкових зустрічах він, ховаючи згаслі, піби присипані попелом очі, казав, що справи йдуть «о'кей», що його запрошують написати музику до якогось мультика на зразок «Жовтої субмарини». Та оскільки ми люди дорослі, то ніколи того мультика не бачили. Він в'яло питав, як успіхи, що новенького придбали. І нам було що розповісти.

Слон обіцяв через знайомих «зробити йому місце ну просто фешенебельне», керівника оркестру в «Інтуристі», де інколи перепадає й валюта, та Алік, дивлячись йому у вічі, просто серед центральної вулиці по-лакейськи заверещав: «Калинка, малинка, калинка моя», – і задріботів з брудним носовичком довкола здорovenного Слона, кланяючись у ноги.

Одного разу Алік сам зайшов до Слона в підсобку й, затинаючись, благав позичити тисячу карбованців на філіпсовський багатоканальний підсилювач.

Слон категорично сказав, що на такі дурниці не дасть – краще вони ці гроші проп'ють. І, як Алік не відмовлявся, затяг того серед дня в порожній банкетний зал, де вони були тільки вдвох, пригощав шампанським до неприємності, сам наколював на виделку і запихав у Аліка мариновані грибки. А коли настав час розплачуватись, Алік стукнув себе в груди, залемментував: «Благодійнику ви наш», – й поліз цілувати Слонові руки з пухким портмоне. Знайомий офіціант шепнув потім, що Алік сам за все давно заплатив.

Льоса викликав Аліка в свою установу, запросив сидати, кудись подзвонив і написав записку. З нею Аліка мали без зайвих розмов взяти у філармонію, в ансамбль гітаристів. Алік у цей час меланхолійно оглядав велетенське крісло, куди могло поміститися три Льоси, а коли в кабінет залетіла енергійна дама з паперами, раптом заявив, що жабкою в багатоголосному хорі ніколи не буде і хай він, Льоса, своєю запискою подавиться, чим надзвичайно скомпрометував відповідального працівника.

Я тактовно, розуміючи делікатне Алікове становище, нічого не обіцяв, ніколи не лаяв, не натякав на дурну принциповість, лише показував на власному прикладі, чого домігся, долаючи труднощі, скільком горло перегриз, доки проліз на тепле місце, та заспокоював, що в нього все ще попереду. «Тільки хвіст позаду», – не люб'язно кидав він. І чогось саме мене, такого тямущого, поблажливого, Алік обминав якнайдалі. Інстинктивно уникав, як уникають небезпеки звірі і діти. Мабуть, у нього від переживань зовсім атрофувалось людське почуття вдячності за ненав'язливе, тонке розуміння його хисткого стану.

Ми вже вибились у люди, а він ще лишався десь на нижньому щаблі соціальної драбини. Ми бажали йому тільки добра, а він по-хлопчачому кусав руку допомоги.

Перед гарячими стравами, щоб не заважати господарям накривати на стіл, ми вийшли на східці перекурити. І тут Слон наче з ланця зірвався:

– А ти чого мовчав? Ми говорили йому різні такі слова. Він нас не любив за це. А ти, жучара, мовчав. Хотів бути хорошим?

– Ми со, а от тебе б він, мосе, послухав. Тебе всі бояться, – очевидно прибідняючись і собі зашепелявив Льоса. Він вже здорово навчився перекладати вину на інші інстанції.

– Не мені вам пояснювати, – відрубав я, і вони заткнулися.

Трапилось так, що після того феєричного концерту, нашої лебединої пісні, коли згасли ліхтарі і всі розійшлись, комусь треба було лишитися стерегти на сцені апаратуру. «Рафик» за нами мав прийти лише вранці. Ніч стояла на диво зоряна, світла-пресвітла, випала густа роса – й дощу нічого не віщувало. Отож Алік, оглянувши виснажений особовий склад, сам zostався на хазяйстві. Ми винесли йому матрац, а замість ковдри він вкрився якимись чохлами. Ми пожартували, викурили по сигареті. Вогняні цятки блукали по сцені, сміялись, доки не лишилась одна, мовчазна. Ми подались спати.

І от тоді за мною несподівано ув'язалась Натка, в яку ми всі давно, але таємно один від одного вшелепались, бо знали, як вона дивиться на Аліка. Натка взагалі-то, як тоді водилося, була при нашій групі на кшталт талісмана, котрий приносить щастя. Ми возили її з собою на всі концерти, де б вони не відбувались. Вишукана богемність цієї дитини квітів надавала нам особливої ваги. Вона не дозволяла розмінюватись на дешеві підробки, працювати під публіку, а вимагала від нас немислимого, неможливого й була мініатюрним джерелом натхнення для всіх.

Коли ми йшли з нею нічною алеєю до палаток, Натка раптом зупинилась. Сполох далекої грози на Лівобережжі освітив її обличчя, абсолютно бліде й рিশуче. Вона ніби з ненавистю подивилась на мене й хрипким прокуреним голосом сказала:

– Ти – слухай. Ти знаєш, я вийду за тебе заміж. Ти далеко підеш. Ти машина для життя.

Я сторопів:

– А як же Алік?

– Я йому не потрібна, йому ніхто не потрібен – тільки його музика. Він згорить від неї.

Це була правда.

І Натка стала моєю дружиною. Я примусив її покинути палати. Придбав кухарську книгу. Записав на курси крою і шиття. Ми вкупі консервували на зиму грибки. У нас народилось двійко дітей. Вона дуже розповніла й панічно, понад усе в світі боялась потрапити Алікові на очі.

Хіба міг я ризикувати украденим щастям?

Нас знову запросили до столу. Тут справи пішли веселіше. Бабуся в чорному оповідала, як маленький Алік любив, підкравшись до неї, засурмити на вухо. Далекий родич просторікував про перспективи розвитку кремації в нашому місті, хоробрився й для чогось брехав, що заповів своє тіло академії наук для дослідів. Алікова мати, від якої густо пахло валер'яновими краплями, вже осмисленіше поряdkувала з гарячим, запрошувала пригощатись, бо не пропадати ж добру. Потім підсіла до нас й стала дякувати за клопоти, що приїхали, знайшли час, у всіх робота – вона розуміє, і дуже дякує, дуже дякує, дуже дякує. Я дивився в стелю. Слон під ноги, а Льоса – в простір. Вона сказала, що Алік нас часто згадував останнім часом, тому вона й наважилась потурбувати зайнятих людей, бо це ніби його останнє бажання.

– Там у Аліка якісь записи залишилися, може, розберете, – зазирала вона нам у вічі, час від часу автоматично припрошуючи: – А ви їжте, їжте.

Ми відчужено пили чарку за чаркою, але не п'яніли. Алік, виявляється, весь час пам'ятав про нас. А ми? Якийсь злий відчай, твереза безповоротність душили нас, вимагали спокути, полегшення, негайної дії. Ми хотіли виправдатись, бути хорошими зараз, ось тут. Якби Алік тепер, сьогодні невпевнено попросив нас приїхати в найдаальший кінець міста, в якийсь жеківський напівпідвал, хіба б ми не поїхали, та навколішках би приповзли і повзали б отак щодня. Але прийняти це прощення, зняти гріх з душі у нас було нікому, було пізно.

Він був душею нашої компанії, і от тепер її не стало. А лишилися три спорожнілих тіла з гірким тягарем. Вічною карою.

Потім у сусідній, Аліковій кімнаті ми слухали зовсім незнайомий, вібруючий, сталевий його голос, озлоблений янгольський голос, що, ламаючи звичні гармонії і лади, злітав у надхмарну височінь, складав крила і падав у чорний морок, що кипів незнайомими пристрастями і обертонами. Ми ніби бачили, як серед людної площі, навпроти ЦУМу всівся на фонтані змучений менестрель з електрогітарою і знавісніло волає про талант і совість, а всі косують і обходять це самодіяльне явище в нашому організованому світі. Він заміняв собою цілий оркестр, дощ і громовицю, шум вітру і квиління чайки, був синтезатором голосів нових, нечуваних інструментів, пульсував у багатоширових ритмах нової суперзірки.

Алік сам писав методом накладення на магнітофони всіх партій. І бас, і ритм, і ударні. І це було незмірно краще, зріліше, ніж коли б це робили Льоса, я і Слон.

На велетенському дереві життя ми свого часу зручно влаштувались під товстою корою, а він стримів

беззахисним, уразливим пагінчиком у незвідану височінь, пробивав собою твердь нежданого. Був кволою сміливою гілочкою, розвідником прийдешнього для всіх нас, котрого людство завше посилав вперед. Він зламався від стратосферних бур, а ми лишились в тіні.

Випивши на доріжку, ми вийшли в сніг, ранні зимові сутінки. Слон запропонував підкинути нас на своїх новісіньких темно-зелених «Жигулях», й ми сіли на заднє сидіння. Мотор заревів, машина стрибонула з місця й рвонула уздовж крутої вулички, вибираючись із заплутаного лабіринту. Слон барабанив пальцями по керму, підморгував нам у дзеркальце й несамовито горланив: «Хай буде так». Ми з Льосею перелякано сліdkували за ним. Слон відчайдушно гнав на червоне, машину заносило, гальма скреготіли, й він, очевидячки, знову відчував себе людиною.

Якась згорблена, задумана тінь несподівано виникла перед самісіньким бампером наших «Жигулів» на розі Круглоуніверситетської і Басейної, застигла й запізно метнулась убік, відкидаючи подалі футляр і ноти. Ми не озирнулись.

**ВАСИЛЬ
ТРУБАЙ**

ВЕЛИКИЙ ПТАХ

Дерево росло в степу на відкритому місці. Ніщо не заступало йому сонця, тож не було довкіл дерева більшого та розложистішого, як це. Холодний осінній вітер шумів у його безлистій кроні й байдуже розхитував обмерзле гілля...

На дереві сидів великий птах.

То був хижий птах, бо мав гострі, цупкі кігті та загнутий донизу міцний дзьоб. Очі його були схожі на дві маленькі чорні ягоди, обведені довкруг жовтими обідками.

Він сидів на самій верхівці дерева й пильно вдивлявся у степ.

Ліворуч із краю в край стелилося рівне, пласке, як долоня, зоране на зиму поле. Чорні борозни посмугували його поперек аж до горизонту, і лише вдалині, незграбно горблячи промерзлу землю, височіла стара могила. Вона стояла посеред поля самотньо, як острів, а схили її були вкриті густими пасмами ніколи не кошеної трави.

Із-за могили вихоплювалася на простір широка асфальтована дорога, по один бік якої лежало все те ж безмежне поле, котрому не було кінця й краю, а по інший тягнулася смужечка неораної цілини, яка збігала вниз, у неглибокий вибалок, порослий чагарниками дикої сливи та ожини. Внизу той вибалок переходив в простору долину з річкою та заливними луками.

На узбіччях дороги, на могилі, на незайманій смузі цілини – скрізь стирчали закрижанілі цурупалки полину, поміж яких з пронизливим свистом гуляв студений вітер.

Птах потовкся на гілці, вибираючи зручніше місце, потім підібрав під себе одну лапу й занурив її в теплий пух. Другою міцно обхопив гілляку, увігнавши в неї гострі пазури.

Так сидів і, зрідка покручуючи головою, вдивлявся у степ.

Трохи віддалік дорога круто забирала праворуч і опускалася в низину до річки, голубий відблиск якої було добре видно з верхівки дерева. Весною річка в цьому місці широко розливалася, затоплюючи собою велику ділянку землі, а влітку, коли вода спадала, на лузі селилося безліч всякої дрібної звірини, і великий птах там полював.

Це був його луг. Аж ген від отого лісочка, що невиразно синів вдалині, й аж до високого пагорба, за яким ховалася річка.

І річка ця теж була його.

І дерево.

І степ.

Він тут жив...

А на протилежному боці долини, наче квасоля, розсипалися по схилу білі хатки. Там жили люди. Птах мав гострий зір і добре бачив, як вони поралися по городах, згрібаючи на купи сухе картоплиння та спалюючи його разом із зів'ялим листям. Дим від вогнищ тягнуло в долину, але він не стелився пасмами, як це бува за тихої погоди, а зразу ж розвіювався в повітрі, підфарбовуючи усе з того боку прозоро-блакитною аквареллю. Тільки небо залишалось високим і чистим, і в тій височині, ніби розкошлані клапті вати, плавали білі хмарки.

Зима цього року настала зовсім неждано-негадано; м'який південний вітер, що приносив з собою вогкість й тумани, раптом змінився північним, задув колючим холодом і за кілька днів нагнав у долину морози. Листя на деревах так і не встигло жовкнути – пооблітало додолу ще зовсім зеленим; ногами тепер було зимно, річка під берегами шерхла тоненьким льодком, рілля тужавіла, робилася залізною, а на сухих стеблах полину провисали важкі, облиплі інеєм павутини.

Та все ж це була іще не зима. На ранок сонце знову чорнило землю, з'їдало на річці кригу і до полудня поверталася осінь. Студена, вітряна, безнадійна...

Птах витягнув шию, дістав дзьобом обмерзлу гіллячку та злуцтив з неї сколок льоду. Лід був холодним, але птах не викинув його, а діждався, доки той розтане в дзьобі, й проковтнув краплину води. По цьому розпростав свої широкі крила, змахнув ними кілька разів, відштовхнувся від гілки й безгучно полетів до річки.

Останніми днями на лузі ставало все менше й менше їжі, і це змушувало великого птаха частіше вилітати на полювання. Однак він не збирався полишати цих місць, доки ще можна буде вполювати тут бодай яку-небудь здобич.

Біля річки зробив велике коло, зайшов проти вітру й почав набирати висоту. Стрічні потоки легко підносили його вгору, і широкий степ, пересипаний подекуди островами лісу, почав віддалятися від нього, і білі хатки, і висока стара могила, і розложисте дерево, на якому любив сидіти великий птах, – все воно віддалялося й віддалялося і маліло, аж поки він не дістався до тих невагомих хмар, що пливли серед синього неба. Там розкинув крила й вільно поплав разом з ними, відчуваючи під собою пружкий осінній вітер.

Якась жінка, підперезана теплою хусткою, розігнула спину й, прикривши долонею очі, глянула вгору. Потім сказала щось іншій жінці, вказуючи рукою на птаха.

А він нерухомо значився в небі чорною цяткою, споглядаючи звідти людей, які ворушилися на грядках, мов дрібненькі жуки. Він міг би ширяти там як завгодно довго, його дужі крила не знали втоми, але голод змушував опускатися на землю. Вихнувши крильми, птах завалився набік і стрімголов полетів донизу.

У густій, полеглий від морозів траві годі було відшукати чогось їстівного, та він уперто, коло за колом облітав долину, пильно обстежуючи під собою кожен куш. Інколи йому здавалося, начебто він таки угледів там щось живе, – тоді складав крила і вже ладен був шугнути по здобич, та вчасно застигав у повітрі, бо то був лише вітер, який ворушив траву. Та ось нарешті крила рішуче злетіли догори, зімкнулися над головою, і він каменем упав на землю. Виставлені наперед лани без промаху накрили разом з травою маленьку сіру мишу. Вона судомно забилася в чіпких кігтях, пропищала й стихла. З горла у птаха вихопився стриманий переможний клекіт. Він гордовито підняв голову, постояв так якусь хвилину, неквапом роззираючись довкіл, потім схилився й почав їсти. Він був голодний, тож не мав багато клопоту з маленькою полівкою: роздер її гачкуватим дзьобом і враз поковтав ще теплі шматочки м'яса. Певно, голод не можна було вгамувати такою дещицею, та все ж він хоч щось вполював, і шлунок його вже не був порожнім. По цьому склював ще дві сухі травинки, почистив об землю дзьоба, а відтак, розігнавшись, злетів у повітря. Полетів низько над річкою, угадуючи себе в темній воді, потім здійнявся вище, перетнув луг, зробив над де-

ревом широку дугу й плавно опустився на ту саму гілку, де сидів раніше. Під вагою його тіла гілка зігнулася, і він, обережно переступаючи, перебрався по ній ближче до стовбура. Там ще трохи потовкся, повкладав ретельно крила і лише після цього заходився чистити на грудях пір'я.

Від невеликої хмарини пробігла долиною довгаста тінь, накрила собою ясно освітлений схил, на якому стояли хати, й попливла собі далі.

Великому птахові чомусь незручно сиділося на гілці, щось заважало йому, муляло між кігтями. Він нагнув голову і пок...

Гучно, як ляскіт батога, відбилось від води відлуння пострілу й полетіло за вітром аж до села.

З верхівки дерева великий птах, крильми за гілля чіпляючись, незграбно на задубілу землю падав. Ламав його... перевертався... і падав.

Коли ж упав, то тиша настала велика.

Лише сіра пір'їна, гойднувшись у повітрі, плавно лягла поруч із мертвим птахом.

А дерево так і лишилося стояти серед степу, як і стояло. І сонце так само холодно виблискувало на його обмерзлому гіллі...

КІНЕЦЬ СВІТУ

Володька Бевзь осмикнув прилиплі до зіпрілого тіла джинси і, примруживши око, глянув на небо. Посеред неба розпеченим млинцем висіло сонце, яке нестерпно пекло Володьці в лисину. Зубами він зішкріб з язика липку слину, сплюнув її у траву й завернув на набережну до пивбару.

«А що, це вже й пива не можна випити? Та пішло воно все... к чорту!»

У пивбарі Володька замовив собі два великих кухли пива й вийшов з ними на вулицю, де під полотняни-

ми парасольками стояли високі столи. Парасольки кидали круг себе густу тінь, тож під ними було не так жарко.

Володька здмухнув зі столу риб'ячу луску та дрібні крихти хліба, що залишилися від попередніх відвідувачів, поставив на гладеньку поверхню кухлі й, діставши носовичок, заходився вимочувати спітнілого лоба. Заразом провів хустинкою по лисині, а тоді, розстібнувши на сорочці верхнього гудзика, витер потилицю та груди. Після цього взяв зі столу важкого кухля, підніс його до рота й зробив три довгих, пожадливих ковтки. Пиво враз ударило Володці в скроні й розійшлося по тілу блаженним холодком.

– Хууух, собака! – видихнув він, одірвавши запінені губи. – Ну й пече!

На лисині, наче роса на холодному глечикі, знову попроступали краплини поту. Володька згорнув учетверо вже вогкого носовичка й ще раз вимочив ним голову.

Спека й справді стояла страшенна. Сліпуче сонце й на мить не переставало смажити землю, і вже після полудня листя на деревах жухло, обвисало, мов не живе, а чорний асфальт на дорогах так розм'якав, що вгинався під ногами, залишаючи на собі чіткі відбитки каблуків.

По той бік площі у затінку дерев стояла велика діжка, з якої продавали квас. До неї довгою вервечкою тягнулися люди, і якщо дивитися на них аж звідсіля, від бару, то вони мерехтіли й хилиталися в гарячому мареві, як ото буває, коли дивишся на щось поверх багаття.

Передихнувши, Володька знову припав до пива й цього разу зтяжними ковтками вижлуктив його до дна. Порожній кухоль одсунув на край столу, а до себе потягнув повний. Але пити не став. Поторкався легенько долонями об холодне скло й вирішив по-

стояти в тіні просто так, схолонуту трохи, а тоді вже без поспіху приступити до другого.

Набережна великої річки полого збігала вниз і біля самої води на розпечених бетонних плитах загорали люди. Дехто купався, рятуючись в річці від нестерпної спеки, інші лежали горілиць, розкидавши руки та прикривши газетами обличчя, а малеча стрибала у воду прямо з кам'яного парапету й дзвінко верещала.

Вдалині Володька угледів якогось смільчака-хлопчину, який заплив аж за бакени, й подумав, що коли той почне тонути, то він рятувати його не полізе. «Ну, по-перше, поки я допливу, то він уже й бульки пустить, це раз, а по-друге, у мене й плавок немає, що ж я – перед людьми в трусах вихать буду?... Ну, по-третє, якщо вже на те пішло, то на біса він мені здався?!»

Володька заглянув у кухоль, сколихнув у ньому пиво і довго дивився, як воно хилитається. Потім відсорбнув маленький ковточок. Холодна рідина, процідившись крізь зуби, смачно загірчила в куточках рота.

Од річки війнуло свіжим вітерцем, він залопотів у полотняних парасольках, наганяючи на берег прохолоду, й Володька, швиденько порозстібавши на грудях гудзики, впустив той холодок собі під сорочку. Розпашіле тіло поволі віддавало вітрові тепло: це було так приємно, що він аж очі заплющив...

Звідкілясь іздалеку долинав знайомий голос співачки, яка істерично допитувалась у своєї матері, куди та поділа її панаму. Володьці подумалося, що й йому оце зараз не завадила б якась панاما – хоч обмахнутися було б чим... Він розплющив очі й побачив на річці велику баржу, яка повільно бралася проти течії, і з якої все гучніше й гучніше линуло на берег: «Мама, мама, где моя панاما?» Баржа була завантажена піс-

ком і пливла дуже повільно, але якщо намітити для себе якийсь орієнтир і стежити водночас за ним та за носом баржі, то можна було побачити, що вона все-таки пливе. Опершись ліктями на стіл, Володька взяв за орієнтир дужку від свого кухля й тепер зміщував її з носом баржі, поперемінно закриваючи то одне око, то друге. «Живуть же люди... плавають, – мрійливо подумав він, заплющивши ліве око, й ніс баржі в'їхав у дірку між дужкою та стінкою кухля. – Чи його й собі кудись податися?» – подумав він і закрив праве око. Ніс баржі сховався за ребристим склом...

І оце якраз у цю мить щось боляче стукнуло Володьку по лобі й упало перед ним на стіл. Скосивши око, він побачив невеличкого зеленого жука, який лежав догори черевом та безпорадно дригав ногами. «Чорта перевернешся!» – злорадно подумав Володька, погладжуючи на лобі те місце, куди поціливі жук.

Той і справді не міг перевернутися – відчайдушно крутився на спині, шукаючи лапками опори, а Володька, притулившись щокою до холодного кухля, уважно спостерігав за ним.

– Що, допомогти? – спитав, коли той стомився та перестав борсатися.

Жук не відповів. Лежав собі тихенько й відпочивав.

– Ех ти, насікоме! Візьму зараз, розчавлю, як... муху! І що ти мені зробиш? – Володька поцілився й трахнув жука щиглем з такою силою, що той відлетів до протилежного кінця столу, вдарився там об порожній кухоль і впав на живіт.

– От бач, поміг тобі, а то крутився б отак на спині до нових віників!

Жук не ворухився.

«Памороки забив» – подумав Володька. Він колупнув його пальцем, підсунув до себе й почав розглядати. Жук був дуже красивий. Невеличке, зграбне його тіло мало темно-зелене забарвлення з ледь помітним

перламутровим відблиском. Особливо блищали суглоби коротеньких ніжок та голова, на якій побіля очей вирізнялися дві яскраво-червоні цятки. Спина в жука була прикрита щільно стуленими малахітовими крильцями, а спереду, немов антени, стирчали в різні боки два довгих-предовгих синіх вуса.

Володці ще ніколи не траплялися такі гарні жуки. Він подумав, що якби його взяли оце та засушить дома... але зразу ж передумав: на холеру він йому здався, морочитися ще з ним...

Він поторкав жука пальцем, однак той не виявив жодних ознак життя. Тоді Володька підняв кухоль і акуратно лийнув на нього цівочку пива. Жук відразу заворушився, закрутив своїми вусами-антенами й поповз на край столу.

– Ага, кузька паршива, оклигала! – зрадів Володька й завернув його назад.

Жук помандрував у протилежний бік.

– А тепер сиди! – мовив Володька, завернувши його й відтіля. Жук знову подався через увесь стіл, але Володька й утретє не дав доповзти йому до краю. Тоді він зупинився, повагався якось хвилину і... розкривши малахітові крильця, злетів у повітря.

– Стоять, Казбек! – збив його Володька різким помахом руки. Той аж луснув об поліровану поверхню столу. – Ото не будеш таким шустрим! – додав він. Потім дістав з кишені зім'яту пачку «Біломорканалу» й, не зводячи з жука погляду, закурих.

Жук лежав непорушно, випроставши до неба скоцюблені ніжки.

– Може й ти закуриш? – поспитав Володька й, не дочекавшись відповіді, подув на нього димом. Жук не зреагував і на це. Здавалось, що він і справді помер. Тоді Володька збив із папіроси попіл, закусив нижню губу легенько так – торк! – гарячим кінцем жукові до грудей. Той почав відбиватися лапками...

– А що хитруля?! А, то тікати він надумав! Од кого ти тікати надумав, комашка?! Та я тобі за це... ось що зроблю... о! – Володька підсунув до себе порожній кухоль і накрив ним жука. – Будеш у мене в тераріумі сидіть, поняв? – Але така кара здалася йому не надто суворою. — Що б тобі й ще зробить? – почував він за вухом, і раптом лице засіяло радісною посмішкою. Він прохилив набік кухля й напустив під нього повно диму.

– О! Тепер – то, що нада!

У кухлі зробилося сизо, аж біло. Жучок зовсім зник у тому тумані. Володька встромив у рот папіросу й перевів погляд туди, де річка, зробивши коліно, ховалася за високими обривистими берегами. З-за тих берегів, закриваючи собою весь обрій, насувала на небо величезна чорна хмара, але вона була ще далеко, й Володька не надав їй уваги.

Випустивши перед собою кілечко диму, він скося позирнув на молоденьку дівчину, яка стояла за сусіднім столиком та їла морозиво. Дівчина стояла до Володьки спиною, і крізь легеньке ситцеве платтячко чітко просвічувалися обриси її засмаглих ніг, плавний вигин стегон і навіть вузьенькі білі трусики, які туго врізалися в молоде дівоче тіло.

Володьку аж розвернуло всього. Він кілька разів оцінюючим поглядом пройшовся по її стану, а тоді взяв, і вдаючи, ніби п'є пиво, свиснув у кухоль. Дівчина озирнулася. Вона й спереду була такою ж гарною, як і ззаду! У Володьки перехопило подих. Він подумки поклав дівчині на талію руку й почав опускати її вниз по стегну... Оце з такою кізонькою можна було б і погратися десь у темному куточку! Та дівчина раптом осмикала плаття, взяла зі столу маленьку червону сумочку й пішла з бару.

Ох, яка ж була в неї хода! Володька провів її примруженими очима аж до виходу, потім зітхнув роз-

чаровано, набрав повний рот слини і, схиливши голову, заходився випускати її собі під ноги...

Від спеки та випитого пива голова в нього стала чавунною, ніби хто насипав туди піску, а по тілу розійшлася лінива втома. Він кинув погляд на кухню, під яким сидів покараний за непослух жучок. Дим у кухлі розсіявся, було видно, як жук дряпається лапками об грубе скло. Володька підняв кухню.

– Ще не іздох? – спитав жука, але той, відчувши волю, хутко кинувся тікати.

– Підожди! – перегородив йому Володька дорогу. – Лізь на руку! Будем дружбу з тобою заводити!

Жук зупинився перед несподіваною перешкодою, поторкався об неї вусами й повернув назад. «Диви, стерво, на руку ще й лізти не хоче!» – здивовано повів бровою Володька. Він знову перегородив жукові дорогу. Спантилений жучок так само обмацав вусами спітнілу Володьчину руку, але й цього разу не захотів заводити з ним дружби.

– Вусами чуєш, ге? – ехидненько поспитав Володька. – Ну що ж, одірву тоді тобі вуса!

Він притиснув жука до столу й одщипнув йому нігтями одного вуса.

Холодний поривчастий вітер вихором налетів на набережну, закрутив дрібне сміття, підняв його вгору й поніс через площу до міста. Володьці заповорило око. Він довго тер його великим пальцем, видавлюючи смітину, а коли проморгався, то побачив, що хмара, яка насувала з-за крутого берега, уже задулила собою добру половину неба, а позад неї було чорно-чорно, як уночі.

«Гроза, мабуть, буде», – відзначив він собі мимохідь і відірвав жукові другого вуса.

Десь далеко, ніби аж під землею, почулися глухі розкоти грому, але Володька й на них не звернув уваги – зараз його цікавило лиш одне: чи буде жук

відчувати перешкоду, коли не матиме вусів? Експеримент такий... І ще – чого він, падлю, на руку не схотів лізти?!

– Вони тобі зовсім і не треба були, ті вуса, – заспокоював він жука. – Я ж краще знаю! Вони тільки заважали тобі в польоті.

Та жук ніби й не дуже горював, що zostався без вусів. В усякому разі він навіть не писнув, коли їх відривали. «Німе, як дерево! – подумав Володька. – Що хоч роби, а воно мовчить...» Він уважно спостерігав за жуком, сподіваючись, що тепер той уже точно полізе йому на руку, але горда комаха й не подумала цього робити – зупинилася на півдорозі, постояла й поповзла в протилежний бік.

– Ти глянь, яке вперте!... То що, може тобі ще й очі повидовбувать? – схилився Володька до жука, зазираючи тому в очі. А жук раптом розкрив крильця й ще раз спробував утекти. – Та стій же, стерво! – накрив його Володька жменею. — Знов за своє? Будеш тікати – крила поодриваю! – Він узяв жука двома пальцями за спинку й підніс до обличчя. – Що? Сильно хочеться жити? – дихнув на нього випитим пивом. Потім спитав, глибокодумно примружуючи очі: – А нащо тобі жити? – Володька, як тільки починав хмеліти, зразу ж робився глибокодумним і мудрим. Він дуже поважав себе в такі хвилини і любив пофілософствувати на вічні теми. – А ти знаєш, наприклад, що все на світі повинно приносити людині користь? Не знаєш? Ну то слухай, я тобі кажу: усе, що є на світі, повинно приносити людині користь! Поняв? Усе, що не на є! Такий закон природи!

Жучок нічого такого не знав, а тому й далі продовжував розмахувати лапками, чіпляючись ними за Володьчині пальці.

– Ні хрена ти не поняв! – захитав головою Володька. Він відчував, як жук ворушиться у нього в пуч-

ках, і йому було дуже приємно, що той такий маленький та безпомічний.

– Річку он, диви, і ту перегородили, щоб вона дурно не текла, а ти... Просто так хочеш прожити? Хех, який хитрун! Просто так не буває... Що розмахався лапами? Ну, нічого, потерпи, зараз ми й тобі якусь службу придумасмо... Що б тобі таке... О, слухай! Пива мені привезеш, ага? А я думаю: що б тобі таке придумати, щоб ти дурно не жив? Ану ставай сюди!

Володька поклав жука на стіл і обережно почав встановлювати на нього кухоль з недопитим пивом. Він рівно не тримався, а тому один його край довелося сперти жукові на спину, а інший залишився на столі.

– Ну, поїхали!

Жук зашкрябав лапками по гладенькій поверхні, та зрушити з місця таку вагу йому було не під силу.

– Ну, давай! Впірьод! – аж зліг Володька щокою, зазираючи на жука, але той зовсім перестав упиратися. – Оце ти таке ледащо? – мовив він, випрямившись.

– Ну, ні, парніша, пива ти мені все одно привезеш! – Він понишпорив у кишнях, дістав сірники, запалив одного й почав тицяти ним під кухоль. – Повезеш, морда, ніде не дінешся!..

Різкий, холодний порив вітру загасив Володьці сірника. Він лайнувся спересердя й, склавши долоні човником, запалив ще одного, але вітер цього разу налетів з такою силою, що повалив біля сусіднього столика парасольку і вдарив Володьку по коліні.

– Ааа, чорт! – кинувши сірники, застрибав той на одній нозі.

А чорна зловісна хмара уже розповзлася по цілому небу і заступила собою сонце. І сутінки покрили землю...

Од річки щосили бігли налякані люди. Декотрі навіть не встигли й одягнутися як слід – тікали, притиснувши до грудей одяг, та озиралися на темне небо.

«Чи його й собі тікати?» – подумав Володька, дивлячись на людей, але вітер так само раптово, як і налетів, ущух. Знову зробилося тихо й спокійно, навіть сонце визирнуло на якусь мить...

Володька хутенько підняв сірники, черкнув одним об коробку і... оглушливий удар грому розірвав на шмаття залишки тиші! Земля сколихнулася під ногами й повільно почала осуватися в річку...

Володька злякано вхопився руками за стіл. Він подумав, що то хтось жартує з ним, але, роззирнувшись, нікого поблизу не побачив. Люди були вже далеко на площі, вони тікали, не перестаючи озиратися, й розпачливо показували кудись руками...

А земля заворушилася знову, цього разу ще дужче, і та гора, з-за якої насувала чорна хмара, раптом рушила з місця свого...

– Та що це таке? – тихо спитав Володька, втягуючи голову в плечі, але відповіді не діждався. Над головою щось затріщало, ніби рвалося полотно, спалахнуло сліпучим вогнем, і Володька впав на коліна. Він хотів швидко звестися, поки ніхто не бачив його в такій позі, та земна твердь під ногами здригнулася втретє, й Володьку, мов грушу, струсило додолу. Він гехнувся потилицею об цементну підлогу і більше вже не вставав. Лежав горілиць у калюжі розлитого пива та, вирячивши перелякані очі, тупо дивився в небо.

А воно заскреготало раптом, як іржавий шмат жерсті, підігнулося з одного краю і, оголяючи за собою чорну безодню, поволі почало закручуватися сувоєм...

АЛЛА
ТЮТЮННИК

НАМИСТО ІЗ ШИПШИН

На ніч я клала намисто під подушку. Та щойно мама гасила світло, я виймала намисто знову – розлучитися з ним хоч на ніч було понад мої сили. Ковзаючись і тихо поклацуючи, ворухкі шипшинки вмоцувалися нарешті у моїй долоні, пригрівалися твердими круглими боками, і тільки тоді я засинала.

Те намисто мені подарувала тьотя Шура на день народження. Шипшинки були точнісінько як справжні, мені аж запахло осінню і згадалося, як хлопці підстерігали нас на вулиці, щоб запхати за комір розгризену шипшину та розтерти її на спині. Усю спину тоді пекло і свербіло немилосердно.

Потім, коли я вдосталь надивилася на себе в дзеркало, перебрала і розгледіла кожну намистину, мені спало на думку розколупати одну – чи є всередині кусюча біла повість, як у справжній? Але я тільки трохи потримала намистину в роті – вона холодила язик, наче льодяник.

Я любила тьотю Шуру і ображала-ся, коли мама казала сусідкам:

– Що ви хочете, як у тій Шурі сто чортів сидить, а в її Женькові один, і той дохлий.

Це коли тьотя Шура ходила по вулиці з баяном і співала.

Іще я жаліла тьотю Шуру через її сина Володьку. Володька був на рік старший од мене, і , коли я пішла у

перший клас, про нього вже говорила вся школа: він нікого не слухався.

У Володьки було рожеве личко, пухнасті білі кучері і баранячі очі – блакитні, як небо. І хоча тьотя Шура доводилася мені хрещеною матір'ю, а їхня хата стояла через дорогу навпроти нашої, ми ніколи не гралися і майже не говорили з її Володькою. Навіть тоді, коли тьотя Шура на цілий день заганяла нас у садок рвати вишні і ми опинялися в кроні одного дерева з одним відром на двох.

Того літа сусіди ремонтували хату. Під листатою темною шовковицею стояли дві шафи, диван і велике залізне ліжко з тлустою, наче здutoю, периною. А головне – там стояло люстро, цілих три люстра вкупі, трельяж. У тому трельяжі мене було аж три.

ТЬотя Шура цілісінькі дні мазала хату. Руки в неї стали глиняні до самих ліктів. Мені подобалось, як вони пахнуть. А ще подобалося, що через ті руки тьотю Шуру треба напувати з чашки, як маленьку.

Якось я застала тьотю Шуру за баяном. Вона сиділа на порозі хати в трусах і ліфчику і, притулившись щокочу до баяна, дрімала.

Я голосно привіталась.

– А, хрещеничка прийшла! – сказала вона, підвівши голову.

Я постояла трохи, дивлячись на її білі пухкі незнайомі руки, що обіймали баян. Руки не ворушилися.

Підстрибуючи, я пішла до трельяжа. Права густо затінена стулка показувала все, як із темного тунелю. Там, за тунелем, кучерявився висвітлений сонцем виноградник і стояла я в червоному намисті. Підійшла ближче, зустрілася сама із собою рука до руки – ніякого тунелю насправді не було. Відступила – і знов побачила себе, як із тунелю.

Середнє дзеркало – всуціль із сонячних зайчиків і тіней – здавалося, пливло світлими брижами, наче

мілка вода. І я в ньому, і край стежки, і хвіртка, і шматок нашої вулиці з хлопчачками на велосипедах – усе втратило вагу і пливло кудись, пливло...

Трете люстро палахкотіло білим жаром, аж краї плавилися, і все, що в нього потрапляло, плавилось, розтікалося, блякло... Із глибини білого вогню спливали і знов тонули то напівпрозорий листочок, то мої примружені, вицвілі і наче аж сліпі очі, і раптом тьотя Шура, скойлана довкруг свого баяна, зависла у розпеченому повітрі, з'явилась і щезла.

– Тьотю Шура! Тьотю Шура! – гукнула я в дзеркало.

– Я тобі не тьотя, а хрещена мати, – сказав ображений голос за моєю спиною. – Ану повтори: хрещена!

Я повторила.

– Ні... Краще називай мене просто мама.

Я штовхнула темне люстро. В тунелі, як у вікні поїзда, побігли дерева, мигнув сарайчик, і вже повільніше – малинові кущі, хвіртка, вулиця, жоржини, діжки з водою і зовсім повільно в'їхала тьотя Шура. Зупинившись у тунелі, вона сказала:

– Мама!

Я поглянула у сліпучу створку – там від тьоті Шури лишилися тільки руки і баян.

– Ану скажи: мама.

Я штовхнула світле люстро, тьотя Шура вискочила з вогню, а на її місці з'явився Володька.

– А ось і жених, – сказала вона із темного дзеркала. – Ось повиростає та й поженитесь, і ніде ти не дінешся, будеш називати мене мамою, ясно?

І вона з переможним риком розтягла баян.

Володька позадкував, розчиняючись у яскравому світлі, але вона крикнула:

– Ти куди?

І раптом встала, вийшла із дзеркала.

– Ану ходіть сюди! – покликала, вже невидима. Я обернулась, але не зрушила з місця. Володька теж.

– Коли поженитесь, спатимете удвох на цьому ліжечку, – вистромивши куцу руку з-за баяна, вона показала на перину.

Рука була наче сама по собі, нічия, і я було зовсім зібралася чкурнути додому, коли тьотя Шура сховала її і покликала медовим голосом:

– Ходіть сюди, дітоньки, ідіть, ідіть...

Я підійшла впритул до люстра і прихилила за собою крайні стулки. Тепер мене було безліч у безкінечних ламких світляних коридорах.

– Ідіть, ну! – увірвався їй сюди її голос, і в мене закалатало серце.

Володька лишився на місці, позираючи з-під лоба і переминаючись на ногах.

– Отако-о-о... Лягайте отут рядочком, полежете, обіймійтесь любесенько, от і визнаєте, як воно рядочком добре... А колись, дивись, і поженитесь... – Тьотя Шура не говорила, а співала.

Приголомшена, я зазирнула їй в обличчя – може, це жарт і зараз вона засміється? Але зведені до перенісся очі, чужі і строгі, здавалося, дивляться не на мене, а кудись всередину тьоті Шури.

Руки виборсалися із пасків баяна, поставили його на диван і посунули на мене.

– ... полежете, обіймійтесь, ви ж у мене, мов ті янголята... Вовонько, ходи сюди, писок обітру, та й ляжеш... – А сама стягала з мене платтячко, підштовхувала, і я, ледь жива з переляку, все переступала, переступала обм'якими ногами, доки вгрузла в руду перину, а тьотя Шура ще нахилилася, вдавлювала, нависала, її тяжкі груди виповзали із тугих торбинок...

– Полежете... Стій, кому кажу! – кинулася вона за Володькою.

Я обома руками вчепилась у перину. Я так сподівалася, що Володька її не послухається, бо він не повинен був послухатись...

У садку затріщало, загупало, нарешті стихло. Вона несла до мене обм'яклого Володьку. Я заплющила очі.

– Лягай! – наказала тьотя Шура, відсапуючись. – Лягай.

На мене летіло замурзане вишневим соком Володьчине обличчя з вираженими небесно-голубими очима.

Він упав поруч, вкляк, з присвистом посопуючи.

– От я вас іще й укрию, – ніжно промуркотіла тьотя Шура.

Ковзнув по ногах шовк, важко накотився на груди, на обличчя. Від перини тхнуло застарілим потом, чимось болотяним, але все переважав Володьчин дух, чужий, запаморочливий...

– Ну що, добре вам? Ану обійми Галочку...

Раптом захрипів баян, звуки попливли, нестерпно нарастаючи, і вже не вірилось, що це я сьогодні стояла перед люстрами, вільно відбиваючись в їхніх безконечних коридорах... М'яка і задушлива чорна пащека здавлювала мене, я зчезала в безпросвітній її глибині. І в ту мить, коли я вже мала пропасти, здалеку долинув мамин голос:

– Що це тут у вас діється?

Після того мама перестала вітатись із хрещеною.

– І щоб ноги твоєї там не було, викинь оте намисто, щоб я його не бачила!

Кілька днів я ховала намисто в старому валянку на горищі. І тоді ж мені наснився сон. Я начебто увійшла в середину намиста і опинилась у великій червоній залі, геть круглій, я перейшла в іншу залу, і ще, й ще... Зали були схожі одна на одну, я злякалася, бо там не було нікого.

Заграла музика, і мене підхопили у танок дивні танцюристи, я помчала з ними підстрибом, за одну руку мене тримав ведмідь, за другу равлик, а ще там були заєць, лисиця і золотий, аж вогнистий, маленький

півник... Мені зробилося так весело. От яке в мене намисто! Ні в кого такого немає.

І якось вигадалось після того сну, що намисто подарувала мені зовсім не тьотя Шура. Наче було воно в мене завжди, із самого початку.

Я вивчилась, вийшла заміж і заїхала далеко від рідної домівки. І ось мама написала мені, що вони з батьком пустили в хату квартирантів, «тьотішурино» Володьку з жінкою. Володька, писала мама, їздить на рефрижераторі, взяв собі офіціантку з ресторану «Столичний», грошей у них кури не клюють, то хочуть прикупити половину нашої хати...

Влітку я поїхала туди. Двері в мою кімнату були замуровані, двір поділений штахетником, а до причілкової стіни прибудована була синя верандочка. Я постояла біля штахетника, подивилась на улюблену свою черешню. Від черешні до веранди тяглася груба білизняна шворка, на ній колихалися чорні спортивні штани, висіла важка мохерова кофта, точила рясні краплі з рукавів. На поріг верандочки вийшла, упираючи в круглий живіт тазок із брудною водою, гладка молодичка. У неї було похмуре, невиразне обличчя, пухкі й білі, наче тістяні, руки. Не підводячи очей, вона вихлюпнула воду просто з порога.

Через кілька днів я побачила і Володьку. Дивно, чим же міг він мене так нажахати в дитинстві, так яскраво, моторошно закарбуватися в пам'яті? Товсте червоне обличчя, підібгана нижня губа, нерішучий погляд. Ми цілком буденно поговорили про мою і його роботи, про тьотю Шуру і про те, яка вона нестерпна. «Вигнала нас, – сказав Володька, – а тепер під старість буде собі дочку народжувати. Геть здуріла...» І раптом з-під верандочки вилетіло щось вогнисто-золоте, помчало, наскочило на нас... півник! То був манюсінський, але цілком справжній живий півник

із високим вогнистим гребенем і пишним золотим хвостом.

– Петюню... – сказав Володька, нахилиючись. – Ти чого це, га?

Боже мій, подумалось мені, та цей же ж Володька живе тепер у моїй кімнаті. Він купив її і живе... Зі своєю гладухою і хвостатим півником.

Минуло ще немало часу, доки я зрозуміла, що мої спогади про шипшинове намисто і тьотю Шуру і навіть про її дику витівку пов'язані тільки з любов'ю.

Я саме стояла перед своїм строгим, у дорогій рамі чорного дерева дзеркалом і приміряла низку червоних коралів. Я згадала всі намиста, які носила колись... Із місячного каменю, із гірського кришталю, низку білих, ледь жовтуватих кульок, таємниче темнавих всередині, непрозорих, вночі вони засвічувалися нетутешнім фосфоричним сяєвом... І білі трояндочки слонової кістки, кожна в позолоченій оправі, ціла гірлянда трояндочок, маленька копія гірлянди з мармурового надгробка... Ті прикраси не приживалися в мене, таємниче зникали із скриньок, із сумочок, із ящика під дзеркалом...

Я перестала купувати їх.

Коралі продавала сільська родичка мого приятеля, майже столітня баба, приятель казав мені, що у неї ті коралі ще з дівування, двадцять сім низок, а тепер вона їх розпродує і бере недорого.

У старій бабиній хаті на білій скатертині розсипані були коралі. Я вибрала собі низку і віддала старій сто п'ятдесят, як домовлялись. Коралі коштували більше. Може, їх ще запорожець тримав у руці, підносячи коханій своїй?

І ось я стояла вдома перед дзеркалом, торкаючи намистини, і думала: Боже мій, та хіба можуть вони зрівнятися з тією низкою шипшини?!

Навесні наш і сусідський городи здавалися мені одним безкрайнім городом. Тоді ще ніхто не встиг поставити парканів. Я знала, що за іржавим стовпчиком садиба тітки Марії, а за жовтою ніздрюватою каменюкою – земля Басаїв, а за трухлявою, аж сивою, колодою починається земля Бережних. Більше я нікого тоді не знала, тому дальня земля була нічия.

Кожного дня моя бабуся, підібгавши губи і похитуючи головою, наказувала, щоб я й ногою не сміла ступати на чужий город. Тому повз наш стовпчик, повз Басаїв камінь, повз колоду я проскакувала, аж вітер у вухах свистів, і, лише поминувши їх, наважувалась оддихатися...

На нічій землі так само, як і в нас, вигрівалися пухкі грядки, там стирчала така, як і в нас, зеленюса цибуля, позіхали перші листочки редиски.

Але в мене було відчуття, що вона все тільки прикидається точнісінько таким, як у нас, а варто відвернутись – і ці прикиди скінчаться. Але відвернутися я боялася.

І я нітрохи не здивувалася, знайшовши на нічій землі зелене дівчатко.

Дівча було туго запаковане в ясно-зелене плюшеве пальтечко з гостроверхим каптуриком. Плюш мінівся на сонці павичевим пір'ям. Крихітне рожеве личко в обрамленні зеленого плюшу нагадало мені одразу і ялинкові іграшки, і нерозквітлі бутони півонії біля нашого ганку, і картинку в бабусиній книзі, де повно було крилатих дитячих голівок. І ще щось таке, що вже й висловити неможливо.

Дівчатко дивилося на мене. Її прозорі сірі очі зоріли без жодного виразу, я ще зроду не бачила, щоб хтось іще вмів так дивитися. Раптом здалося мені, що, коли зараз, негайно не поцілую її тугі щічки, в мене розірветься серце.

Схиливши голову набік, я обережно потяглася до неї, наче боялася, що вона ось-ось зникне, холодний плюш доткнувся моїх долонь. До очей підступили сльози. Я вперлася коліньми в пухку землю і обіруч пригорнула дівчатко до серця. Всередині в мене стало тихо, порожньо і легко. Сльози лоскотали моє обличчя. Дівчатко було краще за все, що я знала, краще за все на світі! Обіймаючи і цілючи, я одірвала його від землі і рушила додому. Я уявляла, як усі страшенно зрадіють!

Спочатку моя ноша була приємно заважка, потім наче поваговитішала, а ще згодом стала важуща, аж мені заломило руки.

Зелений каптурик заступав шлях, мої ноги – то одна, то друга – раз по раз тонули в розпушених грядках. Невідомо звідки на стежці з'явився пес, рудий і лискучий. Ми постояли, подивилися одне на одного – собака привітно помахав хвостом. Я рушила далі.

Пес застрибав, ковзаючись боками об мої голі ноги, налетів пругкий вітер, стусонув у спину, зашарпав зелене пальтечко із рук, плавка ноша почала вислизати у той вітер, а я ловила її, підхоплювала, а пес плутався у ногах, а вітер натужувався, густішав, аж доки ми всі не розкотилися раптом по теплій грядці.

Тут я почула на диво знайомий звук. Так лящало у вухах від пищиків, які ми вимінювали в діда Панька за ганчірки. Пищики з білими квіточками по боках.

Я підняла дівчатко, присіла коло нього і втупилася в круглий роззявлений ротик, звідки вилітав той звук.

Зненацька дівчатко замовкло, потяглося до мене своїми крихітними рученятами. Я завмерла від щастя. Але дівчинка вчепилась у моє намисто і потягла до себе. Червоні шипшинки посипалися на грядку.

Я вхопила її на оберемок і понесла через городи навпростець. Перед очима пливли жовтогарячі кола, крізь них ледве проступали розмиті хати.

Ягідки, здавалось мені, розсипані всюди, навіть по небу, їх неможливо було зібрати.

Ми налетіли на колоду та й зарилися носами в грядку. Це була басаївська грядка. Пищиків побільшало. Далі тягла її волоком, лишаючи на грядках кривулясту борозенку.

Посеред двору стояла моя бабуса і, приставивши руку до лоба дашком, дивилася на нас. Тут я згадала, що бабуса дуже не любить пищиків.

Біля баби стояло синє відро, а в ньому щось біле клекотало, сичало і бурхало – я випустила з рук свою ношу і прикипіла очима до відра.

– Що це воно таке, га? – спитала бабуса.

– Зелене дівчатко! – обернулася я і зацікавилася.

Посеред нашого двору стояло мале чудовисько з осклизлим зморщеним бурячком замість личка, протривало кувікало і розмазувало по щоках брудні сопельки.

Я гидливо втерла рукавом рота.

– Ах ти ж гадючо голово! – замахнулася на мене бабуса, але не дістала, кинулася до малого страхопудення.

Обняла, засокотіла і заходилася фартухом витирати брудного носика.

Той фартух був синій-синій, аж чорний, з рожевими і золотими трояндочками. Коли баба вкладала мене спати, я дивилася на її фартуха і уявляла, щодесь є таке небо – з рожевими і золотими трояндами замість зірок. І тим небом вона втирала тепер чийогось брудного носа!

Я відвернулася до відра, але там уже нічого не діялося, а просто дрімала сумирна біла вода.

– Піді винеси пирога, може, воно заспокоїться, – звеліла бабуса.

Я пішла в кухню. На столі стояла тарілка, накрита рушником. Я ще не зняла рушника, а мені вже набіг

повен рот слини. Але пиріжок був один-єдиний. Із чим?.. Я відкусила...

– Га-а-алю! – гукнула знадвору бабуся. – Ти що, забудьків наїлася?

Дівчатко вже не плакало, роззиралося на наш двір. Я теж роззиралася і побачила, що двір став наче трохи й не наш.

– Ба, я хочу їсти.

– Лозини тобі, а не їсти, – відняла бабуся надкушений пиріг, тицьнула малій. – Ти нащо в людей дитину вкрала?

Я згадала, яка вона була там, на нічийй землі... Мені раптом схотілося спати.

– Чого мовчиш? – розсердилася баба.

– Вона була дуже гарна, – сказала я і зиркнула на малу потвору.

То було знову моє зелене дівчатко, ялинкова іграшка, бутон півонії, янгол з бабиної книжки. Але радість сяйнула і змеркла: на синьому-синьому небі бабиного фартуха лиснилися гидкі плями.

– Хай вона вже йде від нас, – попросила я. – Вона мені намисто порвала.

– А де ти її взяла? – спитала бабуся.

– Там.

Я зупинилася біля іржавого стовпчика, а бабуся з дівчинкою пішла далі. З-за темної бабусиної спини стриміла голівка в зеленому каптурику, рожеве личко сяло, даленіло. Світлі очі зоріли на мене без жодного виразу і сяяли, сяяли... А день тьмянів, гаснув, наче все світло нашої домівки потяглося за тим дівчатком, усі промені до останньої золотої нитки, і я кинулася навздогін.

ГЛИБОКИЙ КОЛОДЯЗЬ

Виноград збирали на схилі жовтня, в останні сонячні дні. І висохле у вересневу спеку листя тихо шерехтіло, коли вивільняли з плети-ва лози тугі виноградні грона.

Я намагалася взяти грона за черешок так, щоб зайняти ягід, не порушити ніжну матовість. Коли це вдавалося, грона в руці було наче сонне дитинча. Та варто було торкнутися ягоди, і вона прозрівала темною блискучою зіницею, відчуття сонної чистоти пропадало.

Потім під час дрібних дощів, коли сірий ранок непомітно переходив у сірий вечір, ми чавили виноград. Сад ніби завмирав, стиглу тишу у нашій оселі порушувало тільки смішливе пирскання вогню в грубці та причмокування майбутнього вина в суліях.

Я тоді була студенткою, всі найкращі книги читала вперше. Часто яке-небудь слово відкривало мені свої потаємні зв'язки, раптом зникалися «облуда» й «обличчя», «заблуклий» і «блазень». Голова йшла обертом. Я задивлялась у вікно, за яким все галузилося, губилося в оболоках... Оболоки здавалися вільними, недосяжними, але в усього був спільний корінь.

У нашій хаті було повно книг, вони лежали скрізь – закриті і відкриті, стосиками й поодинокі, у пістрях і тьмяних палітурках, всюди: на полицях, на столі, на підвіконнях, у кріслах, на підлозі. Вони відкривали нам світ, та чим більше ми вчитувались, тим нездоланніше заповняло нас відчуття, схоже на голод. Ми рятувались від нього в обіймах, але те, що між нами діялося, було ще незбагненніше, ніж усе інше, незбагненніше навіть за білі сни, в яких ми й досі літали. Чоловікові тоді виповнилося двадцять чотири роки, мені – двадцять один.

У нас була платівка із записом старовинної пісні. Пісня та звалася «Глибокий колодязь». Починалася вона з глибокого калатання дзвонів, звуки множились, віддалялись, усе єство моє линуло за ними. Ми ніби опинялися на дні глибокого колодязя, і вибратись із нього можна було, тільки збігаючи по цьому сипучому дзвону. А потім нас брав на крило жіночий голос – вище, вище, і там, у недосяжних високостях, починалось щось мріти, щось начебто знайоме, і здавалося, ось зараз, іще тільки зусилля... Але тут пісня закінчувалась.

– Я ніби впираюсь у стіну, – сказав якось він, і наші погляди мимохіть потяглися до вікна.

По той бік, зовсім близько, стояли яблуні. Вони тупили до скла голі гілки, напружено й сліпо шкребалися, ніби шукали, ніби хтось крізь смерть намагався розпізнати нас.

Навесні здолала нас охота садити город (можливо, до того спричинилася брошура про городництво, знайдена на підвіконні). Увесь простір між деревами засіяли кабачками, брюссельською капустою та ніжинськими огірками. Щоранку з гордим зачудуванням спостерігали, як усе воно розростається.

А в червні серед грядки огірків полізло раптом із землі щось не підвладне уяві, грубе. Спочатку прикинулося невинною тенісною кулькою, трохи ніби вдавненою в землю. А через кілька днів із глибини поперло, вивернувши тендітний паросток ніжинця, щось гігантське, бліде, геть недоречне...

– Оце так овоч! – сказав чоловік, простуючи до грядки. – Якісь солдатські жарти, чи що?

– Схоже на дівочі сні Баби Яги, – весело підхопила я, намагаючись приховати зніяковіття.

Якийсь час ми змагалися в дотепності, а тоді чоловік узяв сапу і підсапав оте. Зріз жовтувато спінився, обрубок із присвистом випустив дух.

– Що то було? – спитала я.

Вранці на тій самій грядці ми вгледіли ще пару таких рослин. Нічого не лишалося, як тільки змиритись, ми навіть поливали їх заодно з огірками.

Через місяць дивні гриби в одну ніч полягли, зчорніли і дуже швидко перетворились на тонкі смужки смердючого слизу, які я змила зі шланга.

На вивернутому кущику огірки зросли криві та бліденькі, їсти ми їх не схотіли. Решта швидко підросла, ми квасили огірки на зиму, маринували, солили, банки із соліннями ставили в погріб, де ще стояло кілька запилених сулійок саморобного вина, яке лишилося з тієї нашої першої осені.

Вже взимку, здається, напередодні Різдва, вилізаючи з погребка з двома банками огірків, почула тріск лампочки над головою і опинилася в темряві. Я побачила світлу пляму і чіткі обриси дерев у ній. Було щось неправильне в кронах дерев, і, придивившись, я зрозуміла, що вони перевернуті. Замкова шпарка точила в темряву коридорчика промінь, який розширювався, сягав світлої плями на стіні. Я присіла навпочіпки, наблизила око до шпарки – і завмерла: там, за дверима, в яскравому світлі зимового дня наш сад зібгався до крихітних розмірів і завис над голубим проваллям неба, яке опинилося внизу... Та було видно лише частину стовбура й кілька гілок.

– Агов, де ти? – погукав чоловік, прочинивши з кухні двері.

Я затигла його в коридорчик, зачинила двері і все показала. Він також позазірав у шпарку широко відкритим оком. У напівтемряві голос його звучав усе непевніше. Світла воронка миттєво всоталася в шпарку, а разом з нею і перекинутий сад. Чоловік змовк. Мені стало лячно. Здається, йому теж. Я штовхнула двері, передчуваючи суцільну темряву, порожнечу.

Але побачила зимовий сад і хмару, що заступила сонце. Ми презирнулися. Я зраділа. Здалося, ми подумали про одне й те саме.

У шалених заростях нашого саду жили птахи і метелики, в дуплах кишіли мурахи, на сучках павуки розпинали свої зловісні світи, по репаній корі видряпувалась бронзівка. Сад був дуже старий, набагато старший за нас, і в тій неспішній розважності, впевненості, з якою він вчасно зацвітав, родив і обсіпався, було щось від ненав'язливої батьківської любові. Його природна жертвність переконувала, що все у світі відбувається так, як потрібно.

У ті часи в нас не було звички завішувати на ніч вікна, хоча на міцних карнизах висіли тюль і важкі штори. Коли ми гасили світло, все нічне життя підступало до тонких прозорих шибок, і навіть у найтихіші місячні ночі здавалось, що там може щось скоїтися.

Якось наприкінці літа, коли в саду буває особливо неспокійно від гупання яблук і волення цикад, я ніяк не могла заснути і, то задрімуючи, то скидаючись, упиралася поглядом у ніжне мерехтіння вікна. Раптом гілки біля самого скла майнули в різні боки, і в темряві блідо вирізнилося біле обличчя. То було худе жіноче обличчя. Я почула стук у шибку, через хвилину – гарячковий стук у двері. Чоловік прокинувся, сонно добрався до дверей, простягаючи руки поперед себе.

Коли я встала, вона, важко дихаючи, щось пояснювала чоловікові: звідкись поверталася, хтось чіплявся, вона втікала, за нею гналися – і на мене ледве глянула. Я стояла на протязі і мерзлякувато щулилася. Ясно світив повний місяць. Перед нами стояла дівчина, майже дівчинка. Вона притискала до себе стоптані босоніжки, спідничка на ній була розірвана.

– Заходьте, – сказала я, вмикаючи світло.

Зараз, коли вона стояла посеред нашої кухні, її присутність тут видалася мені майже неодмінною. Все ще притискаючи до себе босоніжки, вона сіла на стілець, я побачила її ноги в просохлому багні і пішла за тазком, а вона продовжувала щось плутано пояснювати, сторожко дослухаючись.

Чоловік невпевнено попрямував до холодильника, виймав усе підряд – сир, ковбасу, помідори. А я взяла з її рук босоніжки, принесла халата, вона пішла до кімнати, але й там продовжувала говорити про якісь паркани, про канаву, в яку ледве не впала, про переслідувачів – все так само багатослівно і плутано.

Я сіла зашивати спідницю.

– У вас нема собаки, от я й постукала, – вже вкотре сказала дівчина.

І в ту мить, ловлячи зубами нитку, я нахилилася над її спідницею. Ніздрі виповнилися застарілим духом тютюнового диму, недбало відмитої блювотини і ще чогось нечистого, чужого. Тамуючи огиду, я перекусила нитку. Зненацька всі завмерли - щось виразно прошурхотіло за дверима. Я випросталась і втупилася в дівчину. Ми зустрілись очима і тієї ж миті, здалося мені, довідались одна про одну все, але вона не знітилась, тільки примружилася злостиво й насмішувато.

– Моя мамуня, мабуть, вже посивіла від неспокою, я ж ніколи ще не приходила додому після дванадцятої, – сказала вона.

Деякий час ми з чоловіком дивилися, як вона їсть. Це жадібне незбагненне створіння в моєму просторому халаті не лишало нам іншого виходу, як і надалі грати роль благодійників. А тим часом вона невдоволено косувала на спідничку, що висіла в кутку на стільці, і щоразу, перейнявши той погляд, я тамувала дихання, так виразно вчувався зрадницький не-

пристойний запах. І щось човгало, шурхало довкола будиночка, то ближче, то далі, то попід самими вікнами, але ніхто з нас не наважився хоча б зсунути штори, чомусь ми уникали навіть поглянути одне на одного. Це було нестерпно. Вона не давала мені й на мить зосередитись і зрозуміти, чому так навально вповзає страх. Вона приковувала погляд своїми темними очима, зачаровувала безпричинними різкими рухами, оглушувала безперервними суперечливими поясненнями і їла, їла... В мене вже все тремтіло всередині, а я то ніби й не помічала, задавала ввічливі питання, подавала сільничку, наливала воду в тазок, аби вона вимила нарешті ноги, і раптом вирішувала, що не понесу, нізащо не понесу потім воду за двері, в темряву...

– А ти не сіяла грибів у нашому городі? – раптом спитав її чоловік.

– Гриби?.. – закліпала вона.

– В нашому городі дивовижне щось коїться, – забубнів чоловік.

Невже вона лишиться тут до ранку? Розкладачка ставала тільки попід дверима, перекриваючи вихід. І все ж ми з чоловіком, уникаючи дивитись одне на одного, постелили гості постіль. «Добраніч».

Мені здавалося, вона зачайлась. Довкола будиночка тривала якась ледве вловима шамотня, я напружувалась, дослухалася, але не могла зрозуміти, чую насправді якісь звуки, чи це ввижається. Марилося: вночі вона встане, тихо відчинить двері, випустить когось іще, хто оце зараз шурхотить попід вікнами... Кого? Навіщо? Мені спала на згадку сокира, яка завжди лежала в бабусі під ліжком. У нападі божевільної сміливості уявляла, як встану, ввімкну світло і виставлю гостю за двері, нікому нічого не пояснюючи, вижену, звільнюся... Серце калатало несамоовито, але я не зрушила з місця, бо ми всі поснули.

У світлі дня нічна гостя виявилася миршавеньким створіннячком із безбарвними війками, та в хвилини прощання ми з чоловіком майже любили її. Нічні враження здавалися мені неймовірними. Сліпуче світло сяяло у вікні, сад ронив яблука, ми були вдячні дівчині за те, що зараз вона піде, і трішки соромились нічної підозрілості. Вона знічено дякувала, вибачалась і кілька разів повторила, що, коли б у нас вікна були завішені, як у інших, вона б нізащо не зважилася постукати.

– Я бачила, як у вас очі блищали в темряві, – сказала вона з якоюсь ледь хижуватою посмішкою, і я здригнулася.

Того ж вечора ми щільно зашторили вікна. Коли згасло світло і чоловік заснув, я спізнала страх – душа металася в сліпій, оглухлій, онімілій оболонці, де не було таємниць, але не було й виходу. Згодом я заснула, але в тому мороці навіть сни ніякі не снились, і ледве замрів ранок, я рішуче розсунула штори.

Деякий час після нічної пригоди ми все приглядалися до своєї оселі і не могли позбутися відчуття, ніби в ній щось не так. Ніби в якомусь потаємному кутку поволі дотлівало щось незнане, невловимо отруюючи повітря. Ні з того, ні з сього я починала раптом совати шухляди, одчиняти шафи, тумбочки. Лякаючись, зупиняла себе: то було як наслання.

Чоловік мій підсміювався з мене, а тоді раптом сам затівав прибирання. Але що там, власне, було прибирати в однісінькій кімнаті з кухонькою? Ми наново все перемивали, перечищали, перетирали, а неприємне відчуття не зникало.

– Ти не бачив платівку?

– Яку платівку?

– «Глибокий колодязь»?

Він замовк.

Ми перебрали всі платівки, але серед них її не було. Знайшли її поміж книг, тріснуту. Ніхто не зронив жодного слова. Кожен вважав, що винен інший. Кілька днів ми не розмовляли.

Але то було не все. Якось раптом згадала: перстеник! Моя єдина золота річ, перший подарунок чоловіка... Він уже півроку лежав на дні голубої чарки, зворушливо розчепіривши лапку, з якої загубився каміньчик... Підходячи до шафи, де стояла чарка, я вже знала: перстеника більше нема.

Чоловік натякнув на моє недбальство, я полаяла нічну гостю, але все якось кволо, без особливого запалу. В обох було таке відчуття, ніби оселю підточує якась порча.

А незабаром нашу тиху вулицю з хатами, садами і похиленими сарайчиками з'їв сусідній завод. Озираючись із навантаженої меблями вантажівки, ми бачили його бліді гігантські труби над сірими садами. Щось ніби схоже на ті давні городні гриби.

Усім дали квартири в новенькому п'ятиповерховому будинку. Нам дісталася двокімнатка на четвертому поверсі. Тут одразу довелося завісити вікна – будинок-близнюк навпроти день і ніч витріщав на нас усі шибки. Чоловік усе частіше затримувався на роботі, наші взаємини невловимо змінилися, все було ніби так, як і досі, але вже інакше. Зашторені вікна створювали особливий вкрадливий затишок. І приглушені звуки, яких повен новий багатоквартирний дім, вкрадливо затишні.

Восени я пішла викладати мову й літературу у сьомому класі, по кілька разів на день повторювала одне й те саме, а вечорами вчитувалася в шкільні твори доти, доки переставала розуміти найпростіші слова. Відіспатись – от і все, про що я мріяла.

...Глибоке калатання дзвонів множилося, віддалялось... Я ніби опинилася на дні глибокого колодязя,

але самій видобутися можна було, тільки збігаючи по сипучому передзвону... І тут вище дзвонів злетів ніжний жіночий голос. Моя душа злинула за ним вище, вище... Звихрився в пам'яті мокрий вітряний сад, і яблуневі гілки, що напружено шкреблись у шиби, і все те, над чим билася колись моя душа. Тепер вона рвонулась услід за піснею, але якось важко, натужно... Я відчула, що задихаюся, пропадаю в цій темній квартирі із заштореними вікнами і непевною рукою увімкнула світло.

ОЛЕСЬ
УЛЬЯНЕНКО

УГОДА

Ступаючи на безлюдний, залитий сонцем перон, зачекавши, коли, сипнувши фіолетовими іскрами по дротах, відійде електричка, Микола Перебийніс не обертався, тамуючи острах, котрий доймав його упродовж дороги від самої божевільні, – він пройшов, ховаючись, у тлумоту полудневого запустіння, зирячи краєм ока на жебрачку, що виставила під вересневе сонце варикозні ноги; тут він припинився, наче б щось прийшло на згадку – пес з розбитим писком, залиплими гноем очима, вереснув, ударився об Миколу, і, заносячи бік, мов здувало протягом, пострибав пероном, де вітер облизував поверхню вилюченого асфальту, перекидав листя і вижовклі газети. Тут він ще про щось подумав, але колючий удар свистка електрички вибив з солодкої дрімоти, ядуча, мов жовч, тривога придавила його – подався, пірнув у холодну пріль напівтемного переходу, скульчись знову, пройнятий якоюсь несподіваною думкою, і якби то міг сказати щось певне, то неодмінно сказав просто уголос, як то звук за півроку у божевільні, де вони з Женькою Міщенком косили на дурня, щоб не йти ув армію; на автобусній зупинці його хтось аговкнув, проте Микола продовжував йти через місто, затягнутий петлею забобонного зляку, чалапаючи, перебираючи ногами у

білому мареві, важко одхекуючи, і зупинився лишень перед під'їздом будинку, де мешкав; біля дверей його пройняло дрижаками: по пасму сестри, половині її обличчя, що видно в щілину, – мокрому і давно невмиваному, пасму, що залазило на опухле і оскліле, підрізане скулою око, по судомі вірьовок губ, звідки лізло істеричне шипіння, до цього ще долучався розсудливий, шелесткий гомін сусідів, котрі крадькома порипували дверима – ставало зрозумілим, на-тягуючи гумову тривогу непоправного, забиту розмі-реним життєвим ритмом, де ніхто нічого не хотів змінювати, навіть смерть не припинила заведеного маховика, а ні солодкий запах випраної білизни, терпких, до слини в роті, оселедців, ні вереснева три-вога розлива вкохано під'їздами. І йому, Миколі Пе-ребийносу, що відсутність його треба б якось було помітити, на його досаду, зараз заступила тінь загиб-лого брата – ще ступаючи по слизьких, неметених ступанках, крізь тріснуту шибку, крізь занавіч муро-го полудня, сонце несподівано закотилося у бовтян-ку хмар, – полудня розбитого шпилем, затягнутого в риштування католицького собору, мов крізь довгий сон божевільні, звідки оце повернувся, дивився як четверо червонопиких мужиків витягують труну з козуба обшарпаного «газика»; несуть, місячи кирзя-ками багнюку, і видно тільки чорний верх, горбаті спини, а за ними, легко розвіваючи полами зашмуль-ганої шинелі залізничника, прицибом, на одній нозі біжить місцевий багатій Саніч – припнисься, пус-тить соплі, знову біжить, і, видно, клянчить «дай, дай, дай на папіроску».

Помер брат, а в грудях сухо, тільки в'язко чомусь стоїть у голові, холодно біжить ниткою перехід на вокзалі – на кухні порається мати; як завжди прибра-на по-буденному, тихим голосом розказувала про батька, про брата Костю, про те, як Микола вчив під-

сікати голубів; тихо в кімнаті, дух розтопленого воску і, мовби лакові, помережені червоними жилками материні очі, Микола сів на дзигля, поклав кашкета на коліна, дивився як мати наливає у миску рідкий холодець: «кабанчика до Різдва тримали». Грюкнули двері, завицав дзвоник, – Микола пересмикнув плечем, мати подалась вперед, хлюпнула на доріжки холодцем: «Ой, дощ почався... Як то воно, як то воно... А тебе Женьо питав, щось казав, а вже й не помню – стара зробилася...» – Мати не плаче, витирає сухі очі фартушком: «Мо, вип'єш чого...» – Труна вповзла у передпокій, зупинилася. Хтось кинувся за дзиглями; сходяться люди, заходяться надуманим криком, галас далі біжить, залазить у шпарини; Микола опускає голову, жолваки перекочуються під шкірою, на куцїй, як і в його батька, шиї, котрий помер теж по-дурному, – десь зачепився біля пивного ларка, кажуть, із Саричевими, то принесли, заюшеного, а по ранку – задуб. Микола повернувся до кухні, вихилив чарку, посидів з хвилину – у вікні, надуваючись сірою, розліталось небо. Він скрипонував зубами, вийшов у передпокій, де в затишку прив'ялих квітів, на двох дзиглях, оповитий золотим мороком свічки, лежав у труні брат. Микола перехрестився, через плече глянув у вікно – пустирищем, ментеляючи руками, пристрибом біг Саніч; і подумав тупо: от кому везе, дурню везуха, грошей кури не клюють, а він побирається, одним словом, шизик. Дощ косив над дахами зграю голубів; сусіди добалакували новину – далі нікуди.

Наступним днем вирішив сходити до Женьки, – ще в дурдомі обумовили, коли повернуться, то складуть план майбутнього життя: слава тобі, Господи, позбулися тієї вошивої армії; він перейшов дорогу, ожило бігаючи очима на широкому лиці по блискучих вітринах. Будинок Женьки навпроти костьолу, – вер-

хотура з селікатної цегли, у два поверхи, за парканом люті пси, сморід від гною для теплиць. Не дотупишся. На дзвоника ніхто не підходив. Рвалися дико псюги, до кашлю заходилися. Затим, коли він вже закоцюб під сівким дощем – з'явилася мати Женьки; стала у воротах крадькувати: «Ти до Женя нашого?» – «Здрасті, Нікішна. До Жені, вчора тільки приїхав...» – «Іди собі, Миколо. Не ходи болше...» – «Та це ж я – Микола Перебийніс...» – «Знаєм вашого. Бандити всі, а Женю до інституту треба». – «Та ми разом у тому ж дурдомі були і ви помагали!» – «Ніде Женечка не був. Іди по добру, а то собак спущу. Іч, ровня вишукалась...» Щось Миколі вертілося на язичі, якось потрутився, вийшло, що хотів одіпхнути Нікішну – псюрня стала дибки, гребонула. Один кошлатий, куций – цапонував за ногу; Микола затягнувся розлогистим матом: «Ну, пождіть ви у мене, пождіть. Усим позабиваю горлянки». – Так і почваляв, прикульгуючи. Зупинився, уняв злість тільки в Центрі, біля пивного ларка. Робоча година, нікого, – тільки Руслан і двоє Саричевих: батько і син, здоровенні мужики, в татуїровках, у кожного на спині по церкві намальовано, а на грудях по тигру. Саричеви, що наганяли колись страху на все містечко, мовчки, з благородством посьорбували пиво, посипаючи сіллю дужки. Старший скопив погляд, повів горбатим носом в бік Миколи: «Коля! Во, Колян, з прибитієм, радімий. Виставляю!» – на сотнягу взяли дві пляшки, розвели в кухлях з пивом. Після другої старший Саричев заламавав шапку на потилицю: «Ну-у-у, каково на дурке?» – «А ти не тріпайся, не тріпайся...» – враз пройняло Миколу. Саричев виставив руку: «Но-о-о, браток, я по-свойські, потому як Женю, твого корешка, не раз конвоїровали люди в белих халатах...» – нарозпів потягнув останню фразу; додавив: «Ти що, с луни свалівся. Пентюх. Обкрутив тебе

кругом пальця Женічка. Він з дурки тієї не вилазить од народження, а тебе дурака то подломілі. Натуральний шизик. Правда денжищъ во-о-о». Старший Саричев провів ребром долоні по горлянці. Микола не подав виду, млосно зробилося, – хапонув раз, другий з кухля: «А мені скотина, що розказував: закосим, мовляв, під дурня, на кой ця армія вошива, а за цей час заробимо грошей, діло своє почнем. У нього брат в кооперативі». – «В кооперативі, то в кооперативі, – піднапрягся Руслан, – сам після відсидки, ходив поговор, що підкрадав у тюрмі, то одрубали пальці на лівій нозі. – Токо там тебе і ждали. Я б ще десять ходок зробив, аби не мати тієї ксиви, що тобі доктора намалювали». – І Руслан зацибав на одній нозі. Саричев харкнув жовтим згустком під ноги: «ш-ш-ш-а-а, циркулярка, – зробив ковток. – Да-а-а, діла. Ну, нічаво – поможем парню». – Щось стрельнуло в голові у Миколи, потягнуло холодом за спиною: «Не надо мені твоєї помочі...» – гепнув кухлем, подибав до Женькиного білого, мов фортеця, кінобудинку. У вікнах вже горіло, відкидало вулицями тіні на ніч; Микола натиснув дзвоника: постояв, ще раз натиснув. Двері нарешті рипнули – з'явилася пика зовсім невідома, зовсім не Євгенова пика, а за нею – ще дві. Били вони довго Миколу – початком кулаками дубасили, потім об ворота головою: «Сюда нельзя, нельзя сюда, скатіна... пшол бегать, казьол...»

Очуняв у баюрі, – похитуючись, із залиплими кров'ю очима, безтямно ревучи, Микола добрався до Лорки, колишньої першої любові, повії в минулому, а зараз санітарки при будинку престарілих; замість того, щоб натиснути дзвоника, загрюкав у двері, весь скулячись, мовби зараз і звідси виженуть, стануть бити, приговорюючи «Сюда нельзя, сюда нельзя, пшол бегать, казьол»; проте сюди пустили. Лорка повна, вилизана, мов котами, фарбована блондин-

ка, затягла його до кімнати, запхала до ванної, мила приговорюючи: «Оце, дурне, оце дурне...» – а він поглядом застряг на рожевих порт'єрах, повторював розбитими губами: «Ну, пождіть, всі пождіть. Розбагатію, я вам покажу... Казав: багатіше рокхвелерів будемо, в армію не підемо, значить, під шизиків косити, а сам шиза...» Лорка затягла до ліжка, роздяглася, облизуючи губи-дудкою, мов рада нежданому щастю, – велетенські груди, аж все дебеле тіло на кучих ногах застрибало.

У Лорки відволожував тиждень. Додому пішов на дев'ять день по братові. Чинно сидів, відчуваючи на собі тягар хазяїна. Випив чарку і сказав матері: «Ну, нічого, мамо, – скоро багатими будемо». Мати тільки підперла долонею щоку, якось так несподівано подивилася на нього, хотіла щось сказати, але оте зависло між ними і столом, заставленим рибою, холодцем, ухопилося людьми, що частувалися, а він перехопив її погляд, випитий чужими, котрий топить в собі побачене, почуте: начебто повернув до дитинства, що аж засмерділо перегаром, нашатирем, тоді, як батька його принесли, заюшеного додому. Отямився – цокотіли чарки, мати голосила, а Саніч, затиснувши п'ятірнею смажену рибину, ліз у двері.

Проваландав він так аж під зиму – на роботу не беруть. Куди б не поткнувся, а роботи – кат ма. Розводять руками, глянувши на папери. Початком беруть, а тільки діло до бумаг – нема роботи, пошукайте десь інде або й виставлять. «Пішол бегать, казьол...» – правда стиха. Вечори він збавляв у Лорки чи десь у Центрі, біля пивної будки. Вечори довгі, зима видалась жорстока, упала холодом, що земля гула під ногами; сніг місцями не випадав. Мати мовчала, але голод не мовчить, не любить голод мовчати, коли в хаті здоровий мужик. Сестра фиркала, говорила, що жлоб братик і таво, точно – таво з головою, мов понаймалися, – за-

веде магнітофона, лясне дверима, лускотить язиком з подругами, а мати: «Поки Василь живий був – людьми щиталися, а зара...» – Одна Лорка вперто мовчала, надолужувала страчене, – надушить своїм дебелим тілом, хропе зверху. В такі години Микола розімлівшись, одійшовши од сімейного гвалту, любив помріяти: Ти, Лорка, мовляв, не гірша тих, що в телевізорі, ось розбагатію, накуплю магнітофонів, джинсових костюмів, а тобі багато суконь, поженимось і весілля, як у кіно, буде. Лорка тільки хихикала. А раз не втрималася: «Ідіот, ти б послухав, що про тебе люди говорять...» – «Ти що-о-о..?» – і важке упало на Миколу, ніколи такого не було, а ось застряло кісткою в горлянці. Встав і пішов, не кажучи їй слова. Після того не потикався. Пив у Центрі з Саричевими.

По тій зимі Миколі приснився сон – снів він ніколи не пам'ятав; щось такі вони виходили в нього несурзаними, докупи не ліпилися; а цього ранку прокинувся в холодному поту, слизькому, на похмілля. Сів, розмазав по грудях, згадуючи: снилася йому рілля, біля неї ринок, уквітчаний яскравим ганчір'ям, тим ганчір'ям бавиться Санич – такий молодий, вродь і не він. На ріллі сидить, по-турецькому схрестивши ноги, гола Лорка і цигикає на баяні, а голова у неї справжнього Санича. Микола хотів щось у матері розпитати, але облишив – на роботі, а як би їй була, знову вставить: «Хоч на лаву, через вас анциболів, лягай». Так промарудив до обіду, – чогось лячно ткнутися надвір. Після обіду зайшли Саричеви – без Руслана. Руслан, мовляв, на Чорнобиль подався, – на роботу – кручена сучара. Випили пляшку; Саричев харкнувши тут, говорить: «Работьонка є». – Микола відмахнувся. Тоді старший Саричев став говорити, що рекет то базарний – пустує, місце то свободно, а ми дурня тут валяємо. Микола запантачився. Виставили пляшку. Менший витяг з спальні сестру, поса-

див за стола, тицьнув склянку. Микола й вусом не повів – так багато, в таких кількостях він ще не пив; сизо зробилося в очах. Потім зайшов Руслан. Старший Саричев підсунув і йому склянку: «Пий». Руслан похапцем випив, винувато подивився на присутніх; Микола отямився тільки тоді, коли Руслан лежав закров'янений на килимку, а старший Саричев наступав йому ногою на голову. Микола полупав очима, побрів до спальні, – сестра, зі спущеними штаньми, стояла раком, а ззаду примощувався менший Саричев, той що Борька. Микола тільки гикнув, хукнув дивно якимось, махнув рукою і подався назад до кухні, де вже Саричев вичитував, посадивши на стільчика, Руслана: «Ти нам, падліна, принесьош кожному по тридцять баксов...» – і лупив по морді. Руслан несподівано вирвався, протьма до дверей, Микола перехопив і ударив носом у пах. В голові покалутніло, і він провалився в прірву, де чув оддалеку голоси Саричева, сестри, Руслана. А вночі він прокинувся від жаского переляку; посидів з годину, довго приходячи до тями – де це він? Ліг. І знову Миколі приснилося те, що минулої ночі, – тільки зараз він був птахом і бачив усе ізгори, далеко бачив. Прокинувся перед світанням; подався на кухню, дістав чвертку – випив з горличка. Мати спала – нутром чув.

По ранку Саричеви забрали Миколу на роботу. Справу влаштували досить швидко – поставили відкупного, – половину в борг, до літа, значить. З того дня і тримали в покорі, страхові ринок. Брали в наглу, мов голодні. Микола поназбирував ще десь таких, як він, сіромах, – починали з бабок, що підторговували сигаретами, ганчір'ям; молдаван, які привозили яблука, виноград, кавуни. Нахабніли; не так нахабніли, начеб лють згонили, щось те липке, котре заволоділо їхнє життя. Та й життя веселе пішло нівроку: з грошима, жінками, випивкою; страх, як

любив Микола гаркнути на когось серед будня, прямо на вулиці або на майдані, потім реготати, бити в долоні. А ще зажбурить цеглину у вікно, стоїть, дивиться – хто з'явиться: «Здрасті», – чемно так вимовить. Ото й про Женю забув. Восени зав'язалася розбірка. На цей час вони прибрали до рук ледь не половину кооперативів. При розбірці убили старшого Саричева. Микола прибіг від Лорки. Саричев лежав боком, ще довший, ніж за життя, підібгавши ноги, застромивши гачкуватого носа в долоні. Перед цим його довго били, а там порішили одним пострілом. По днях їх усіх переловили, обклали даниною, а данина то – очі на лоба лізуть. І відтоді Микола з хлопцями більше просиджували у Лорки. Товариші його приходили – розпивали пляшку: сиділи, думали. Молодий Саричев скаржився, що скрізь прибудди і борг росте, вчора чужаки заламали ще одну бригаду, вдіяти ніхто не може. А сам на Лорку поглядає. Микола п'є, похропує ніздрями. Шкода грошей; настирно повторює: «Нічо, нічо – виплутаємося, братва». – Коли Лорку завалив і став лигати прямо на підлозі Борька, він тільки реготав, лушпарив долонями по колінах і воланив: «Борька, Борька, на кой нам перестройка». Лорка лежала велика і гола, червона і мокра, синя жила випнулася на лобі, а Саричев, мов поросся, верещав на ній, перекатуючись на складках сала. Далі вони пили знову, гелготіли перебиваючи одне одного, переказуючи якийсь фільм. Хтось у перервах ліз на Лорку – вона не чинила супротиву, а навпаки: заподавливо розкарячувала ноги. Розійшлися опівночі. Важким сном звалило Миколу. Уважалося йому, що хтось хатою ходить – раз у раз зводився, торсав за плече Лорку. Лорка лаялася, і все відступало; проте тільки лягав, давило на груди – стоїть щось над ним, крижаним подихом обпікає обличчя, проймає смердючим потом, мов хтось умисне

розлив клейковину по грудях; стоїть і дихає. До ранку просидів Микола на кухні, дивлячись, як бурштином займається вікно Саніча: гасне, займається, а ліхтарі порипують під ударами вітру, що розганяв сизі пацьорки, тлумлячи осінню сльоту. Наступним днем ватага заявила знову. Цього разу пили до вереску, а він, затислий чимось до неможливого, непотямного, страшного, про котре і слова сказати не можна – як ти назвеш, що скажеш про таке; під вечір попустило, зовсім легко зробилося. Разом з товаришами він випив і став першим ламати стільці, товкти на підлозі посуд; сам таки витяг, кинув на матраца Лорку, розстібнув матню: «Хто перший, братва», – і заходився витанцьовувати. «Пашла жара», – притупуючи ногами дивний танок, а кориші його, підхопили, особливо Руслан насмішив усіх – намовив під сорочку подушечок, тих, котрі Лорка клала під сидницю, – викручував задом, заковчував очі, що навіть Лорка лежала на підлозі, тремтіла од реготу тілом. Коли сутеніло, Борька Саричев сів на стільця, глянув на Миколу і поманив пальчиком: «Пішли щось покажу». – Вони подалися на кухню, пройняті легким настроєм, тамуючи глухе передчуття радості – Саричев підступив до вікна, ткнув пальцем на квартиру Саніча: «Бачиш, у нього то добра валом. Для чого воно придурку. Скажи – на фіга. А антиквар, сьо-то. Ми не токо одкупимосся, а й за місяць знову своє діло закрутимо...» – «А я то, я то. Ну, дурень то я...» Проте ранком навіть словом про Саніча не обмовилися. Прийшла Лорка, закурила цигарку, сіла і сумно, мов телячими очима, дивиться на Миколу: «Женю зустріла...» – по тих словах бригада вивалила, гуркочучи, скотилася східцями, порхнула на вулицю. Женю підловили біля ринку. Він йшов, високо задерши голову, двома пальцями затиснувши папіроску; Руслан перетяв дорогу. Микола начеб зда-

леку подивився на Женю, зробилося шкода: «Що, від мамочки вирвався, підер не трахнутий...» – Бригада зайнялась диким реготом, затим надушила Женю, зняла штанці і відперезали по черзі ремішком. Женя плакав, а всі сміялися. Потім його заставили наскубати трави, звити собі гніздо, сісти там і кричати: «Я птічка, знесла вам два яйчка». День видався світлим, заливався весь сонцем. Пробіг Санич, пантачачи щось за пазухою, а в сітці тягнув іржаву сокиру. Руслан був ухопив його за поли – Борька крикнув, щоб облишив, а Санич тільки захникав, забулькотів слиною. Перекинулись на Женю, що плакав, косив очі на людей. Наприкінці бригада стала в кружка і помочилась на нього. Микола стовбичив осторонь, відчув, що задихається – підійшов до Борьки Саричева і запитав: «Куди попер Санич?» – «А кой його знає!» – перехопив каламутний погляд Миколи, підморгнув, і за хвилину вони збилися біля пивної буди. Тягнуло на обідню пору. Микола випив шклянку горілки, мхукнув і повів людей. Йшли центральною вулицею, поминули під'їзд, де мешкала Лорка, – тут він помочився під деревом, а як підняв голову, то велике, убільшки з півнеба, мідного кольору сонце, упало прямо в очі, розтягло довжелезні тіні, химерні пацьорки асфальтом – тріснуло у карку, під тім'ям заворушився черв'ячок болю і чим швидше Микола йшов, тим більше наливалися тягарем ноги, а черв'як у голові розпухав, поїдаючи думки; солоний, гидотний на смак піт тягнувся смальцем по губах. Тоді він почув, що хтось загорланив – повернув голову, крізь туман сказали, що Руслан підвернув ногу: скинув погляд – небом, кугикаючи, летіли лелеки, – найбільше їхній легіт вразив, крик пташиний, і побачив все те ж червоне до мідного сонце, вітер навіть побачив сизий, що роздирав низьке, синє до кришталю небо; як той вітер патрає хмари, мов куряче пір'я: зайшло-

ся зашпорами в серці, чомусь пригадав Лорку, і що недобре поступав з нею, але не біда, прийдуть, то більше не дозволить з нею такого витворяти. У під'їзді, в прохолоді, мов струмом ударило, трохи попустило, відійшло, проте не слід було дивитися у вікно, маленьке вікно, де вітер прогинав блаженські деревця, – від того повіяло тугою, що Миколі Перебийносу захотілося плакати. Ударом ноги він прочинив двері, важко, мовби не своє тіло пропхнув у морок кімнати, де Санич чаклував над лічильником для електросвітла: «Ось продамо тебе, папіросок купимо. Пах-пах, папіросок...» – в хаті, хоч шаром покоти. На столі, біля того лічильника – іржава сокира. Навіть мебелі, навіть стільця нема. Микола ступив крок, у голові од болю замакітрилося, стеля упала на плечі; Санич, протяжно схлипуючи, заявив: «Не займай... папіроски... це папіроски...» – «Ух, ти – образина!» – мелькнули обшлагі шинелі Санича, несподівано щось розтяло, мов розірвало фотокартку перед лицем Миколи – біла велетенська зірка вибухнула в голові, поповзла грудьми, терзонула тіло тупими голками; провалювався Микола у слизьку темряву, стараючись зачепитися за щось руками, але провалювався далі, тільки чув глухий голос Борьки Саричева: «Он його, сучара, тапаром звіданулі» – і довга, безкінечна кишка підземного переходу, до цього налипла мордяка пса, обличчя Лорки, знялося перед зором високе небо без хмар – лелеки летять косяком; несподівана легкість у тілі насторожила Миколу, – він побачив у брунатих відливах, без меблі кімнату Санича, заляпану кров'ю, чиєсь тіло кам'яніє на підлозі, поволі, спущеним м'ячем осідає, а Санич плаче дитиною, притискаючи до грудей лічильника, і Миколі зробилося шкода Санича і боляче пройняло чужиною всього навколишнього, так, що шарпонуло протягом – побачив матір, яка схилилась над перевер-

нутим жбаном з водою, сестру, котра обхопила голову руками й стояла у дверях кухні; Миколі чомусь подумалося, що він бачить все те у шпарину, тож прочинив рукою двері, – очі залило невимовно білим, що враз спалахнуло ще яскравіше, потускніло, вологим накрило Миколу, відносячи хвилями у вир темряви; він пірнув туди, так нічого й не зрозумівши, може, наостанок, здивувався, коли побачив, що летить над дахами, над містом, лякаючи зграї голубів.

ГРИГОРІЙ
ЦИМБАЛЮК

ТУГА

Виявляється, і в глупоті є свій смак – стабільність. Взяти хоча б цей занудний дощ. Хоча ні... Впертість нікому не личить, навіть природі.

«Зрештою, чи не все одно?» – думав Колян, гамуючи роздратування.

Він стояв на березі моря, яке глухо стогнало, і набрякав дощем. Кожен, хто б побачив його, мерзлякувато здригнувся б. Але для променаду в таку погоду бракувало бажаючих. Тільки якийсь дідок, заклопотаний власним здоров'ям, підтюпцем утік від старості вздовж лінії хвиль. Зрівнявшись із Коляном, старий байдуже подивився на мокру, як хлющ, постать, але зустрів такий сердитий погляд, що збився з плигу і проявив сприт, на який, певно, не сподівався. Колян зневажливо провів поглядом енергійного дідка і побрів до санаторійного корпусу.

«Жодного приємного обличчя», – роздратовано подумав.

Відчував, що настрої остаточно зіпсовано і зовні пре тільки жовч. Не було найменшої волі стримувати себе. Лише кінчений шибзик міг човпіти на березі в таку негоду.

«Втім, – подумалося, – погода, може, не найгірше, що тут є. Але це юрмисько санаторійного бидла...»

– Це якийсь жах! – мовив із притиском. – Просто жах.

Вже вкотре йому здавалося, що природа й люди навмисне постара-

лися, аби звести воедино все сіре, похмуре, слизьке, всю цвіль і непотріб. Оглушували хвилі сказу і якоїсь безадресної злоби на все, що попадалося на очі, на весь світ, на дощ, вітер, грязюку, на сміх, тугу і на людей особливо.

Знову починали мучити думки: «Ненавиджу. Всіх! А за що їх любити? Обмежені лякливі істоти. Страусюки й страусюченки, що ховають свої порожні голови в маленьких затхлих світенятах і не хочуть через тваринний ляк бачити світ таким, яким він є. Лише інколи виповзають із свого лайна, аби переконатися, що тут, за стінами шкаралупи, ще бридкіше й позадкувати у свої нори, обплывуючи все на шляху. Хоча, – несподівано спіткнувся на високій злій ноті, – саме це, можливо, й допомагає їм витримати тягар світу без ризику надірвати пупа».

Щось нерозбірливе пробурчав. Диким видався йому власний голос серед заколисливої дощем алеї. Раптово здригнувся і повернув назад. Навколо було порожньо. Тільки дощ і море виводили свою занудну мелодію, вливали спокій і вітиху в роздерту душу. І він незграбно поплентався через калюжі, смішно згорбившись і щохвилини стуляючи поли плаща. Непереборне бажання зайвий раз насолодитись своєю безпросвітньою нудьгою штовхало його знову і знову витягувати на світ незникаючу гіркоту й розчарування, що визрівали за довгі мандри світом. Певно, в інші часи цей вантаж пам'яті став би захоплюючою фільмотекою спогадів, а зараз невблаганно тягнув донизу, в прірву непереборної туги і відчаю.

«Звідки в людини це дивне прагнення самоствердження? – думав він. – Наперекір усьому, за чужий рахунок, аби тільки помітили, заговорили».

Смачно сплюнув і відчув, як кольнуло серце, різко, противно, нагадуючи про своє задавнене існування.

Хвилину стояв на місці, а потім зібрався з духом і поліз під гіллясту шовковицю.

– Жме, – процідив крізь стиснуті зуби, – жме...

Зіперся об мокре дерево й розтирав груди, щоб вгамувати біль.

«Нічого не треба було серцю, і розум відмовлявся від всякої роботи», – спливли в пам'яті невідомо де вичитані слова і застрягли, заважаючи зосередитися на чомусь невловимо важливому.

Дощ продовжував лити. По алеях шиплячим потоком бігла каламутна вода, зтягуючи в море сміття й грязюку. Не доходячи до свого корпусу, Колян несподівано звернув у бічну алею і притьма, не зважаючи на різкий біль, подався в глибину санаторійного саду.

– Пошта?.. – розгублено прогугнявив, озираючись, наче хотів знайти відповідь у кущах смородини, що росли під вікнами. – Ага! – згадав і закивав головою, – так, так, так... Телеграма. Ще з ранку збирався відправити Оксані.

Похитнувшись, ступив до дверей пошти. Маленька поштова зала була порожньою. Дзеленчав телефон. Із-за стійки дивилися байдужі очі молодої нудьгуючої жінки.

– Мені бланк телеграми, – промимрив, ніяковіючи під її поглядом.

Жінка мовчки скосила очі на стосик чистих бланків й уважно, наче в цьому й полягала її робота, роздивлялася чоловіка.

Мокримися руками взяв кілька бланків, сів спиною до жінки за масивний дубовий стіл, запацьорений чорнилом, синьою пастою і сургучем. Затис пальцями прив'язану шворкою ручку і почав виводити знайому адресу. В пам'яті зринули хвилини любові з далекою і красивою жінкою, але солодку тугу обірвала твереза і тому неприємна думка: красивою Оксана не була. Як не була?.. Силкувався підібрати особли-

ве слово, аби точніше виразити її зовнішність. Щось пробурчав, невідомо за що вибачився перед молодого поштаркою і, запихаючи на ходу бланки до кишень плаща, кинувся до виходу.

Перевів дихання лише коли взявся за бронзову ручку дверей свого корпусу. Сильно пхнув двері, вони, вдарившись об стіну, грюкнули й зачинилися перед ним. Це збурило в ньому таку лютю, що він трохи не сторчма влетів у вестибюль.

Порожньо було у великій залі біля телевізора. Лише кілька літніх людей збуджено розмовляли за журнальним столиком. Вони невдоволено прошипіли щось про тишу, але побачили, хто ввірвався – і їх заціпило. Колян відчув раптом велику полегкість, обм'як і хотів було вже пройти, але несподівано розвернувся, підійшов до цих людей, і на їхніх морщавих масках застиг старечий подив. На якусь мить запала жажка тиша. Йому здалося, що бідні старигани заскулили, наче злякані цуцики.

– Ви ось що, – сказав диким, як потім всі казали, голосом, – телевізора – на весь звук і жеріть усі телеканали! – обмацав їх цинічним важким поглядом. – Люди підписали собі кінець не коли зробили атомну бомбу, а коли придумали телевізора.

І якось несподівано, не промовивши більше ні слова, з надзвичайно серйозним обличчям занадто прямо пішов до себе. Ошелешені старі пізніше в його ході знаходили масу містичних відтінків, вважаючи, що вже тоді їм було все зрозуміло.

У якомусь напівсвідомому стані Колян пройшов до свого номера, відчинив двері, засунув у кишеню ключа, і впав на ліжку. Почав приходити до тями, коли чийсь жахливо неприємний голос звідкись згори монотонно забубнів: «Знову стара карга буде крехтати про покривало». І так багато разів, то голосно, то шепотом: «Знову стара карга...»

Озирнувся. В номері не було нікого. Але ж точно буде кректати – мокру пляму зробив на покривалі. Треба було впасти на це рядно?.. Підвівся і знову впав у зіжмакану постіль. Відчув, як серед цієї дзвінкої тиші й казеного затишку, де найменші порухи думки оглушливо відлунюють у порожньому номері, його охопила ще більша туга.

Скрипнув ліжком, підвівся і почав сновигати по кімнаті, чіпляючись за стільці. Це дефілювання тривало довго, навіть приблизно не міг сказати скільки: годину, дві, три... Іноді підходив до столу, хопав ручку, швидко писав, роздратовано дер списані дрібним нерівним почерком листи і розкидав по кімнаті.

Але вимогливо хтось постукав у двері.

– Зайдіть, – гукнув голосно, – відчинено!

В дверях з'явилася швабра, відро, а потім і сама хазяйка : крижиста, певно, колись красива жінка середніх літ із техперсоналу.

– Я трохи приберу, – сказала приємним грудним голосом. — Вибачте за незручності.

Колян сів на стілець замість того, аби кудись піти, як раніше під час неприємної для нього процедури. Жінка старанно намочила ганчірку, викрутила, начепила на швабру і тільки тоді помітила, що кімната засмічена дертим папером.

– Ви так насмітили, – беззлобно, навіть кокетливо, як йому здалося, мовила вона. – Піду візьму віника.

Розігнулась і велично впливла в коридор. Колян так само нерухомо сидів на стільці, здавалося, навіть боявся ворухнутися і з якоюсь напруженою увагою вслухався в коридорний шум.

– Я бігом, – обізвалась вона десь близько, дуже близько...

Він мовчки спостерігав за її неквапливими рухами. Пройшло хвилин п'ять, і якимось відразу відчув величезне бажання, яке вже не залежало від нього, заво-

лодіти цією жінкою відразу, прямо тут. Потяг був такий сильний, що в нього затремтіли руки, ноги, і по тілу пройшов трем. Не володів собою, коли рвучко встав із стільця, обняв жінку, зігнуто над відром, ззаду, за товсті стегна. Вона зовсім не здивувалася, наче цього чекала, тільки мовила:

– Ну що ти? Двері ж не зачинені.

– Двері? – затремтів усім тілом. – Я зачиню, а ти мий руки, мий... – бурмотів, силкуючись потрапити ключем у замкову щілину.

Згодом не міг згадати, як все трапилося. В свідомості зафіксувались тільки окремі фрагменти: ось він, наче прокинувшись, бачить, як одягається жінка.

– Я піду? – запитально говорить вона тихо.

Він думає, що треба було б дізнатися її ім'я, але тільки мовчки киває: «Іди». І довго лежить на розкошманому ліжку, згадує напівбожевільного дідка-бича, випадково зустрінутого колись дуже давно і далеко. Маленький, зачуханий, голодний – наситившись його харчами, він навдивовиж швидко вгадав душевне сум'яття свого благодійника. Поспішливо, як і їв, посипав дрібними словами:

– Викинь. Викинь геть з голови! Але ж викинути не можеш, хе-хе. Голову легше викинути, а те, що там засіло, ніколи. Можеш привалити його всякою всячиною, та ж воно тебе труїти буде. Потихеньку, потихеньку і струїть. Пропадати будеш – витягни його на видле око, жити з ним будеш. А воно ж іще більше стане, зараза. Але куди ж ти від нього дінешся?

Спурхнув, як горобчик, задріботів і зник у суєті великого північного міста.

Увечері п'яний Колян блукав притихлими після дощу алеями, тягаючи з собою величезний букет троянд. Дихав в обличчя зустрічних винним перегаром і намагався сказати їм щось важливе. Але ніхто його

не хотів слухати, тільки раз досить грубо й безцеремонно відіпхнули.

Його посинілий труп прибиральниці вранці виявила в туалеті. Він повісився на грубому гачку, де висів незграбний туалетний ліхтар. Замість мотузки, зачепив шкіряного ремінця з штанів.

Коли складали його речі, звернули увагу на зів'ялі без води троянди і списані листи паперу, розкидані на столі. Мало що можна було зрозуміти з його писанини: густо закреслені рядки, обірвані на півслові речення, нерозбірливий почерк... Тільки на бланку телеграми старанним каліграфічним почерком було виведено: «Кожен повинен мати кому дарувати квіти».

Коли пишнотіла прибиральниці зачиняла вікно, в номер увірвався мокрий морський вітер і скропив дощем розкидані на столі списані листки.

ІВАН
ЦИПЕРДЮК

ПОХОРОН ДРУГА

Його поховали. Перед тим, як опускали в яму, цілували в руку, а хто ближчий був небіжчику, – в губи. Я – в губи. Аж занудило. Чужий був якийсь, але гарний. Мертвецька блідота йому пасувала.

Потім були поминки. Багато пили, аж до безпам'ятства. Багато плакали. Плакав і я. Біля опівночі пішов. Дома ще захотів їсти. Перебрав баняки. Випив ще сто п'ятдесят. Заснув. Уранці боліла голова. Підняв телефонну трубку. За мить поклав. Згадав: учора ж його поховали...

ГЕННАДІЙ
ШКЛЯР

ЧОВНИ ПРИЧА- ЛЮЮТЬ УВЕЧЕРІ

Третій тиждень тривав облов. Хлопці сиділи на перекинутих старих човнах коло вагончика, курили і розглядали ранки на руках. Знову доведеться братися за мокрі шнури, од того дотику лопнуть присохлі тріщинки, а вже як набрякнуть у воді, перестануть пекти і почнеться довгий, сірий день вилову, який закінчується уночі, тоді будуть сортувати рибу, корзинами носити на ваги і завантажувати машини. По тому поділять пайку – добірну рибу, яку цілий день складали для себе в носові ящики човнів, вип'ють добру чарку, і хлопці, закинувши за спину мокрі торби і човгаючи обважнілими рибальськими чобітьми, розійдуться від вагончика з єдиним бажанням спати, тільки спати.

Посеред долини свинцево поблискувала неширока смуга води. Такою пустою віяло звідти, що дивитися на голе дно було важко, як на каліцтво.

До вагончика підкотила жовта «Лада» рибмайстра. Він виліз із кабіни, хляпнув дверцятами, розправив похилі плечі, обтягнуті потертою шкірянкою. Достиглу чоловічу силу випромінювали його опасиста постать, житній спортивний чуб над круглим червонястим лицем, куца міцна шия, налита соком. До ніг липли цупкі джинси, заправлені в рибальські чоботи. Рибмайстер підійшов до хлопців, привітався, при-

сів на перевернуту корзину і закурив. Коли всі затоптали недопалки, встав, підтягнув ремінь на черевці й пробасив:

– До роботи, хлопці.

Вставали, розв'язували авоськи, з яких діставали водонепроникні рибальські костюми. Відкочували до пахвин халяви чобіт, закріплювали один одному лямки, а коли вбралися, стали схожі на оранжевих ведмедів.

Складені звечора сіті купами лежали на човнах, що стояли на воді коло греблі. Стужавілий мул, що був дном ставу, пружинив і карбував візерунки рибальських підошв. Ближче до води ноги грузли, сліди повнилились брудною водою. Василь Кут і Митько Кеніс сіли в човен і погнали на глибину. Сашко наступив на кінець шнура і став у парі з Буслом.

Кут подав сигнал підтягувати колоди. Ухопив Сашко шнур – і з долонь сипонув жар. Поки волок ішов по воді, тягнути його було легко, коли почав гребти мул, хлопці перекинули шнури на плечі і, напівзігнувшись, потупцяли один за одним до берега.

Коли випірнули колоди, вода серед поплавків захвилювалася: показувало на багату тоню. Стоячи по коліна у воді, дивилися, як повзе поверхнею округла хвиля – наближався куль. У болотяній воді виринали гострі коро́п'ячі спини, сильні та спритні рибини перестрибували через волока на чисту воду. Заворушився, зблискуючи, мов велике живе тіло, куль.

Важко вгрузаючи в мул, всі разом підняли його на край човна, і срібляста маса улову посунулася на дно, розтікаючись та підстрибуючи на дошках, – тоня справді видалася багатою.

– Перекур!

Сполоснули руки, позакурювали. Від напруги пальці дрібно тремтіли, в ногах загусав біль.

По обіді затягли ще кілька разів.

Вечоріло повільно. Востаннє намочили волок і погнали човна до місця сортування. На березі стояли машини–цистерни, біля яких походжали шофери, зиркаючи на годинники. Автомагазинів було чотири.

Човни причалили. Бригадир став до ваги, хлопці сортували рибу – короп, карась, дріб'язок. Сашка від сортування звільнили: заступав на нічне чергування.

Рибмайстер стояв біля одного з автомобілів, спираючись на дверцята, і розмовляв з кимось у кабіні.

– Ходи-но сюди, – гукнув Сашка.

Сашко підійшов і глянув у відчинене віконце. Незвичано було бачити серед цього тосчного вечора, що точив з хмарного неба мжичку, серед стомлених, почорнілих од вітру й води, зарослих щетиною рибалок на тлі обезводненого ставу гарне жіноче обличчя. Воно було округле, з ямочками на рум'яних щоках. Пишну золотаву зачіску оберігала легенька прозора хустина – як целофан викоханих базарних квітів.

З-під брів дивилися на Сашка великі сірі очі.

– Який гарний хлопчик, – прикусила губку продавщиця.

Тепло дивились на нього жіночі очі, гарною була продавщиця, тому відвів погляд і буркнув до рибмайстра:

– Чого вам?

– Ти на нічне чергування?

– Ну.

– Не в службу, а в дружбу, – видобув із кишені шкірянки пухкий гаманець. – Ось четвертак. Дуй у магазин. Візьмеш кіло казьонки, ситра, вино «Кокур», консерви, сиру, цукерок.

Сашко вже виконував подібні доручення рибмайстра, але цього разу під поглядом продавщиці, яка хвилювала жіночою стиглістю, злостивився.

Понуро кивнув і почовгав до човна по авоську.

Сільмаг працював допізна, і Сашко не поспішав. Сунувся селом і уявляв себе з продавщицею в місті.

Вони заходять до ресторану. Метрдотель всміхається липкою посмішкою. Сідають за столик. Знаком запитання згинається офіціант. Вони п'ють дороге вино, неквапно розмовляють про італійську кінокартину. Він покурює пахучу сигарету. Вона делікатно оббирає помаранча. До столика підходить п'яний суб'єкт з підпилим горилоподібним товаришем, кладе жирну руку на плече продавщиці. Він повільно встає, відставляє стілець... Раз! І різкий удар у щелепу. Змахнувши руками, падає той, що нахабно доторкнувся до Сашкової жінки. Раз! Уже лівою. Р-раз! Правою в карк! Горилоподібний летить на сусідній столик. Брязкотить скло...

Це Сашко не побачив скельця, що лежало на дорозі й наступив ногою. Озирнувся, чи ніхто не бачив, як він сам до себе розмахував руками. У вуличці нікого не було.

З магазину повернувся швидко.

– Ну, – сказав рибмайстер, коли віддав авоську і здачу, – ще одна просьба. Піди до Капустюкової хати і напали в грубці. Скинь згори сіна, вимости ліжко. Сіна не жалій, щоб пухко було.

Відходячи, Сашко почув:

– Скажеш, як півмашини загрузиш, риби не хватило. Приїжджайте завтра. Шофера пристроїш у вагончику.

– Не маленький, – відказав бригадир і хихикнув.

Капустюкова хата стояла в доброму саду. Дід через рік, як переставилася його жінка, пристав у прийоми в сусіднє село, але хати збудувати не захотів, казав: «Ще доведеться із манатками на старе сідало вертатися». А щоб дітлашня не глумилася, доручив догляд за садом і хатою рибалкам. Хата стояла на пагорбі біля підніжжя якого приліпився вагончик бригади.

Сашко кидав у грубку рубанець, якого було багато під шопою в Капустюка, жовті відсвіти вогню з грубки плавали на стіні.

Сумно пахло пересушене сіно. Сашко розкладав його на старому дерев'яному ліжку, вдихав пахощі подаленілого літа, і чомусь щемно було на душі.

Заклямив хату і пішов додому вечеряти. Попоїв, приліг, не роздягаючись, наказав збудити через годину.

Наснилося: в кольорах і з музикою жалісливою, наче співає десь далеко маленьке дівча.

...Моторка хотіла злетіти над зеленою водою ставу – такою легкою була. На носі човна сиділа продавщиця, впустивши в пружну воду руку і всміхалася. Він загнав моторку в зарослу шепотливим очеретом і м'ясистим татарським зіллям заводь, над якою нахилилися старі верби, і, коли човен зашипів на прибережному піску, встав. Днище захиталося. І вона встала, простягла руки. Близько-близько напіврозтулені губи, а човен заколисував цілунок.

Хлопець прокинувся, облизнув губи і відчув смак того цілунку, що наснився: терпкий і солодкий.

Сашко вже цілувався з дівчиною, коли ходив у кіно і сидів поруч із Світланкою з паралельного класу. Фільм був про кохання – засмаглі м'язисті хлопці цілували засмаглих білявих дівчат.

Додому їм було по дорозі. Тихо сніжило. Вони зупинилися на греблі, і Світлана сказала:

– Ти цілувався коли-небудь?

– А що?..

– Хочеш, навчу.

– Учи, – мовив хрипко.

Вона стала навшпиньки, притягнула його голову до себе і притулила мокрі губи до його гарячих і сухих.

– Ти губи трошки розтуляй.

Цілувалися, поки не замерзли, і бігцем подалися з греблі. Світлана у свій двір, а Сашко далі. Нічого приємного від цілунків не відчував, лиш раз у раз спльовував.

Поцілунок, який наснився, був зовсім іншим...

Беззоряна вереснева ніч ніби воліла втиснути село в землю. Де-не-де блимали вогники вікон. Сашко підійшов до вагончика. Світло кишенькового ліхтарика вихопило з темряви блискучий бампер рибмайстрової «Лади». Це здивувало. Він гадав, що рибмайстер гульнув і подався до своєї худої та хворобливої дружини.

Присів на плескатий камінь коло вагончика. Закурив. Раніше, поки не підняли заставки і став був повен водою, на нічні чергування виходили в парі або ж по троє, четверо, обходили береги, колошкали з кущів браконьєрів. Тепер ні із закидушкою, ні з вудочкою, ні з регелею до води браконьєр дістатися не міг. Тому на ніч заступали поодиноці наглядати за рибальським господарством.

Сашко обійшов вагончик, присвітив усередину: шофер хропів на великому дерев'яному ящику.

Присів на плескатий камінь, щільніше зашепивши поли куфайки, ніч видалася холодною. Подумав, що непогано було б згорнутися калачиком на довгому ящику у вагончику, як отой шофер, і накритися кожухом. Почав сердитися на рибмайстра, через жирування якого мусить тулитися на холодному камені. Цікаво, що робиться в Капустюковій хаті?

Прямо від вагончика пішов у темний сад. Ковзаючи по яблуках-падалицях, обережно подався до хати, що благенько світилася одним вікном.

Припав до шиби. Рибмайстер сидів, присунувшись до продавщиці. Велика рука лежала на її плечі. Серед заставленого пляшками та закусками столу стояла гасова лампа, нерівно освітлюючи кімнату.

Рибмайстер був напідпитку: спортивний костюм розхристаний, змоклий чуб ліг на лоба. Нахилився до вушка жінки і зашепотів. Вона відкинулася на спинку стільця, одхиливши голову і розреготалася. Сміялася довго, і круглі груди, напнувши червоного светрика, здригалися.

У Сашкових грудях безладно гупало, наче там сидів хтось маленький, лютий і молотом бив у ребра.

Рибмайстер поналивав у склянки. Вона відмовлялася, а він припрошував випити. Нарешті продавщиця хвацько підвела лікти, а рибмайстер очікувально втупився в неї.

Випила, замахала руками, тулячи долоні до губів. Одним ковтком перекинув склянку рибмайстер. Закушували, мляво перемовляючись.

Сашко відійшов од вікна. Гливе відчуття, що він ще зелений, тоскно смоктало.

Навпомацки зірвав яблуко. Надкусив. Тверде і кисле – зимове.

І раптом наче щось важке і м'яке вдарило в тім'я. Щось змінилося в саду. Сашко одразу не втямив, що саме. За мить зрозумів – погасло вікно Капустюкової хати.

Не маленький був Сашко, знав, навіщо гасять світло чоловік і жінка, коли залишаються наодинці.

Мить постояв, ще сподіваючись, що зараз рипнуть сінешні двері і рибмайстер посуне, матюкаючись, до своєї «Лади». Але тихо, дуже тихо було в саду.

Не тямлячи себе, розмахнувся і побжурив важке, надкушене яблуко у вікно. Не поцілів. Чув, як глухо гепнуло і покотилося вниз, шелеснувши в траву.

Очмаріло зайшов до вагончика. Якесь незрозуміле почуття образи витиснуло на вії важкі сльозини. «Невже усе це так просто?», – повторював, не витираючи сльози. Якись незвичні були ті сльози. Він ще не знав, що вони вже не дитячі.

...Вранці Сашко прийшов до вагончика. Хлопці довантажували автомагазин, що ночував біля ставу. «Лади» рибмайстра не було. Коло ваги, мерзлякувато кутаючись у короткий плащик, стояла продавщиця. Сашко підійшов до неї, глянув у обличчя, шукаючи в нім змін після ночі. Але нічого не побачив. Вона усміхнулася йому, а він відвернувся і, горблячись, пішов до човнів.

ВОЛОДИМИР
ЯНЧУК

П'ЯТНАД- ЦЯТЬ ХВИЛИН СПОКОЮ

Було вже темно, але блідоголубе небо ще контрастувало на тлі похмурих будівель та брудного пляжу, що вповзав у море, яке сонно шипіло, чавкало біля пірсу і тхнуло гнилими водоростями. Хлопець морщився від запаху і вдивлявся в горизонт. Було тихо і спокійно. Він сидів на піску, витягши ноги до моря, яке не могло його дістати, й кидав пласкі камінчики, спостерігаючи, як вони стрибають на воді, ніби чинив послугу всьому світові, ліниво, з виглядом знавця, який розуміє, що вода з таким запахом не здатна вплинути на емоційний стан людини, від якої залежить, скільки разів підстрибне на воді камінчик; до того ж, брали сумніви, чи серйозно це для чоловіка в дев'ятнадцять років. Це занудне заняття йому достатньо набридло, набридло і гниле море, і холодний бетон, та було ще досить рано, аби йти додому, і він, глянувши на фосфорний циферблат капітанського годинника, вирішив посидіти ще хвилин з десять-п'ятнадцять.

Але почувлися чийсь голоси.

Він повернув голову і подививсь у темряву, з якої витнулися білі плями: чоловіків було троє, а жінка одна. Часто перекикуючи одне одного, вони рухалися до моря. Хлопець точно знав: звідти вони його не помітять, і знову обернувся до моря.

Та ось відчув у розмовах тон, що змусив його знову подивитися на незнайомців. Жінка нудно і жалібно просила, щоб її відпустили.

– Я прошу вас ... ну не треба ... ну для чого ... ну я ... прошу вас! – вона, як могла, випрочувалась, але один тримав її за руку й за волосся, другий намагався залізти під плаття, третій ішов попереду і, певно, всміхався.

Хлопець відвернувся до моря. Що ж іще може бути на цьому запущеному пляжі, крім гнилих водоростей та згвалтованої жінки? І почув, як вона дала комусь лункого ляпаса.

– Скотина! Пусти! – почала відбиватися, але її скрутили і потягли до пляжної буди.

Звідти жінка кілька разів прохрипіла «Допоможіть!», спробувала завищати, але їй міцно заткнули рота, і вона тільки немічно белькотіла. До вух долітала вдоволена балаканина чоловіків.

Хлопець сидів і дивився вдалину. На горизонті з'явився кораблик і заморгав розцяцькованими вогнями. Він рухався лінією між небом і водою і нагадував собою ціль в ігровому автоматі, яким бавляться в морський бій. В кораблика відразу ж було запущено камінчика: один ... два ... три ... – хана!.. Хлопець мляво хекнув і, потягуючись, подивився в зоряне небо. Раніше ніколи б не подумалось, що в такий вечір можуть гвалтувати. Видовище, звичайно, красиве: зорі ... Зорі – це добре. А смердюча вода – погано. Зморщився і глянув на годинника. Було ще рано.

Позаду почулося шурхотіння. Озирнувся і побачив трьох чоловіків. Сапаючи і посміхаючись, вони рушили геть, обмінюючись враженнями від щойно пережитого. Силуети їхні швидко поглинула пітьма, і хлопець знову пірнув у споглядання майже зниклого горизонту, де ледь мріла цятка далекого корабля.

За спиною почувся шум – хлопець подивився в бік дерев'яної буди. Там з'явився світлий силует жінки. Напівзігнувшись, вона шкутильгала до води. Було ледь чути її схлипи.

– Скоти! Падлюки!.. О Боже! – стогнала вона.

Коли жінка підійшла близько, він помітив, що плаття на ній зовсім пошматоване; щулячись, вона ловила дрижаків; обличчя було скривленим, волосся розтріпане. Жінка здригалася від плачу і підставляла морю тремтяче підборіддя, що надавало їй стражданню особливого ефекту. Вона була ще зовсім молодою, можливо, їй сягнуло ледь за двадцять. Хлопець дивився на неї і морщився, йому було неприємно.

Не помітивши його, вона лягла на холодний бетонний пірс і зачерпнула рукою воду, витягуючи разом з водою довгі бридкі водорості. Хлопця перекривило: невже можна вмиватися цією бридотою? Але дівчина змила кров, випросталася і, завиваючи під ніс, озирнулася. Злякано подалася назад, певно, помітила його.

– Гей! Вони пішли! – гукнув їй і відвернувся.

Вона, здається, зрозуміла його слова і безсило опустилася на бетон. Якусь мить скімлила і дивилася на нього.

– Ти хто? – запитала розбитим ротом.

– Людина, – відказав ліниво.

Вона мовчала.

– Ти що ... бачив?

– Бачив, – спохмурнів і кинув плискунця.

– Ти бачив і не допоміг? – заридала, скорцюбившись. – Падлюка! Всі ви падла, боягузи, кнури смердючі! Всі до жодного!

Хлопець скося зиркнув на неї. Він був занадто близько, аби не відчути її болю.

– Їх було троє, – прошипів.

– Я ж кликала ... Я кричала ... Я ж так просила допо-

могти... За що вони, за що? – завила. – Боже, що ж робити, що робити, як же мені йти, га?

Кораблик розтанув на горизонті, розтанув і горизонт, і весь світ, позбавлений лінії між небом і морем. Все поглинав чорний хаос.

Хлопець глянув на фосфорного циферблата, п'ятнадцять хвилин пройшло, і холодно мовив:

– Можу принести тобі щось із одягу, я тут близько живу.

– Давай, – тихо зітхнула, підібравши красиві ноги. Дивно, як на них лишилися туфлі?

Він ліниво підвівся, обтріпав одяг, пішов. Під ногами полохливо хрускотіли пісок і мідії.

– Гей! – почув позаду. Озирнувся. – Приходь швидше! Холодно тут! – долетів понурий тужливий голос.

Хлопець нічого не відповів. А жінка знову заридала. Тихий шум моря вплітав красиву мелодію в цю музику туги і горя. І, зникаючи в темряві заростей, він усе менше вловлював схлипи жінки і схлипи моря.

Його чекала тролейбусна зупинка. Йому ще довго доведеться їхати в протилежний кінець міста в порожньому салоні порожніми вулицями. Там зовсім інший дух, не такий нав'язливий, як біля моря. Зрештою, аби відігнати цей неприємний запах гниття і бродіння, він, добравшись додому, відразу нап'ється гарячого чаю і провалиться в тихий, спокійний сон.

ДОВІДКИ ПРО АВТОРІВ

Юрій АНДРУХОВИЧ (нар. 13 березня 1960 р.) – автор повісті «Рекреації», романів «Московіада», «Перверзія». Представник літгурту «Бу-Ба-Бу». Послідовник постмодернізму. Лауреат літературних премій «Благовіст» та імені Гелен Лапіки. Живе в Івано-Франківську.

Юрій ВИННИЧУК (нар. 18 березня 1952 р.) – автор книжок прози «Спалах», «Діви ночі», «Діви ночі-2», «Житіє гаремное». Ознакою художнього письма є поєднання лірики й іронії. Один із найяскравіших адептів галицького літературного регіоналізму. Живе у Львові.

Василь ВРУБЛЕВСЬКИЙ (нар. 9 квітня 1963 р.) – автор книжок прози «Замах на генсека», «Сім історій». Редактор літературного журналу «Авжеж!» Особливістю письма є іронічний стиль з виразними ознаками порнопародії. Живе в Житомирі.

Василь ГАБОР (нар. 10 грудня 1959 р.) – письменник, у творчості якого поєднуються традиціоналізм, магічний реалізм та закарпатський колорит. Живе у Львові.

Володимир ДАНИЛЕНКО (нар. 13 вересня 1959 р.) – близький до неоімпресіонізму. Лауреат Літературного Конкурсу Гумору та Сатири в Філадельфії. Живе в Житомирі.

Володимир ДІБРОВА (нар. 11 серпня 1951 р.) – автор книжок прози «Тексти з назвами і без назв», «Пісні Бітлз», романів «Пентамерон», «Бурдик». Пос-

лідовник постмодернізму. Лауреат літературних премій імені Миколи Лукаша та імені Гелен Лапіки. Живе в Бостоні (США).

Олександр ЖОВНА (нар. 15 лютого 1960 р.) – автор книжок прози «Партитура на могильному камені». Послідовник традиційної психологічної літературної школи. Лауреат літературної премії Євгена Бачинського «У свічаді слова». Живе в містечку Новомиргороді Кіровоградської області.

Богдан ЖОЛДАК (нар. 13 лютого 1948 р.) – автор книжок прози «Спокуси», «Яловичина». Представник комедійного соц-арту, що демофілогізує комплекси гомо советікуса, але глибинною суттю письменника є трагікомічне відчуття світу. Живе в Києві.

Олександр ІРВАНЕЦЬ (нар. 24 січня 1961 р.) – послідовник іронічного письма. Належить до літгурту «Бу-Ба-Бу». Лауреат літературної премії імені Гелен Лапіки. Живе в містечку Ірпені на Київщині.

Євгенія КОНОНЕНКО (нар. 17 лютого 1960 р.) – письменниця, у творчості якої переважає тема жінки у великому місті, враженому колоніальними комплексами. Лауреатка літературної премії імені Миколи Зерова. Живе в Києві.

Валерій КОСЕНКО (нар. 5 грудня 1963 р.) – послідовник іронічного письма. Лейтмотивом творчості письменника є герой, який переживає комічні колізії радянського побуту. Живе в Житомирі.

Ярослав ЛИЖНИК (нар. 6 березня 1960 р.) – представник метареалізму. Художньо обсервує проблему зацикленого часу, в якому національна історія нага-

дує зіпсовану платівку, що на кожному історичному етапі повторює одну і ту ж мелодію. Живе в містечку Сторожинці на Буковині.

Олег ЛИШЕГА (нар. 30 жовтня 1949 р.) – представник герметизму, в якому глибинний психологізм людського, тваринного і рослинного постає як прояви космічного духу. Живе в Києві.

Михайло МАЛЮК (нар. 10 червня 1955 р.) – автор роману «Мамині монологи», повістей «Чорний манускрипт», «Кирило і Мефодій». Послідовник неореалізму. Живе в Києві.

Валентина МАСТЕРОВА (нар. 1 березня 1957 р.) – авторка збірки новел «Так плакало дерево». Для творчості характерні трагізм і самотність людини кінця ХХ століття. Живе в містечку Мена на Чернігівщині.

В'ячеслав МЕДВІДЬ (нар. 23 лютого 1951 р.) – автор книжок прози «Розмова», «Заманка», «Таємне сватання», «Збирачі каміння», роману «Льох», книжки есеїстики та щоденників «Філософія страху, або ж Проклятий народ». Ідеолог українського традиціоналізму. Лауреат літературної премії Євгена Бачинського «У свічаді слова». Живе в Києві.

Катерина МОТРИЧ (нар. 30 листопада 1947 р.) – авторка книжок прози «Соняхи», «Час найкоротшої тіні», «Досвіток», «Перед храмом любові і болю». Поеднує високий стиль українських народних дум з християнською містикою. Живе в Києві.

Костянтин МОСКАЛЕЦЬ (нар. 23 лютого 1963 р.) – автор повістей «Досвід коронації», «Куди мені подітися?» Особливістю художнього світу письменника

є відчуження людини від суспільства. Представник герметизму. Живе в містечку Бахмачі на Чернігівщині.

Володимир МУЛИК (нар. 7 серпня 1964 р.) – представник метареалізму. Об'єктом художньої обсервації письменника є діалог людської та космічної душі. Живе в Івано-Франківську.

Володимир НАЗАРЕНКО (нар. 21 серпня 1953 р.) – представник герметизму. Прикметні риси письма – відсутність сюжету, ледь помітна іронія. У центрі художнього дослідження письменника – змізерніння людської душі. Живе в Києві.

Галина ПАГУТЯК (нар. 26 липня 1958 р.) – авторка книжок прози «Діти», «Господар», «Потрапити в сад», «Гірчичне зерно», повістей «Захід сонця в Урожі», «Книга снів і пробуджень». Представниця герметизму. Живе в селі Уріж на Львівщині.

Євген ПАШКОВСЬКИЙ (нар. 19 листопада 1962 р.) – автор романів «Свято», «Вовча зоря», «Безодня», «Осінь для ангела». Специфічною ознакою письменника є стилістичний потік. Лауреат літературної премії Фундації доктора Михайла Дем'яніва «Свобода і мир для України» та Євгена Бачинського «У свічаді слова». Живе в Києві.

Любов ПОНОМАРЕНКО (нар. 25 травня 1955 р.) – авторка збірки новел «Тільки світу». Володіє підкреслено лаконічним письмом. Близька до неоімпресіонізму. Живе в містечку Гребінка на Полтавщині.

Василь ПОРТЯК (нар. 31 березня 1952 р.) – автор збірки новел «Крислачі». Майстер сучасної українсь-

кої новели. Лауреат літературної премії «Благовіст». Живе в містечку Фастів на Київщині.

Микола РЯБЧУК (нар. 27 вересня 1953 р.) – ідеолог іронічного напрямку в українському вісімдесятистві. Предметом художнього дослідження письменника є вплив радянської моралі подвійних стандартів на деградацію особистості. Живе в Києві.

Валентин ТАРНАВСЬКИЙ (нар. 9 квітня 1951 р.) – автор прозових книжок «Міські мотиви», «Порожній п'єдестал», повісті «Нуль», роману «Матріополь». Лауреат літературної премії імені Андрія Головка. Живе в Києві.

Василь ТРУБАЙ (нар. 6 червня 1952 р.) – автор книжки прози «Кінець світу». Об'єктом художнього дослідження письменника є світ провінційних диваків. Живе в містечку Обухові на Київщині.

Алла ТЮТЮННИК (нар. 14 липня 1949 р.) – авторка повістей «Тридцять літо», «Острови навпроти міста», роману «Далі польоту стріли». Представниця герметизму. Живе в Херсоні.

Олесь УЛЬЯНЕНКО (нар. 8 травня 1962 р.) – автор романів «Сталінка», «Зимова повість», «Вогненне око». У центрі уваги письменника – маленька людина, що відстоює право на існування в злюмпенізованому суспільстві. Лауреат літературної премії «Благовіст» та Малої Шевченківської премії. Живе в Києві.

Григорій ЦИМБАЛЮК (нар. 23 листопада 1957 р.) – послідовник традиційної психологічної літературної школи. Характерною ознакою творчості є обсервація людської поведінки в її крайніх проявах. Живе в Житомирі.

Іван ЦИПЕРДЮК (нар. 23 серпня 1969 р.) – автор книжок «Химерії», «Переселення квітня». Адепт короткої сугестивної прози. Представник літгурту «Нова дегенерація». Живе в Івано-Франківську.

Геннадій ШКЛЯР (нар. 1 грудня 1946 р.) – автор збірок прози «Чистий вогонь», «Золотий пісок», «Загадка джерела». Основою творчості є натуралістичне зображення характерів і побуту глибокої української провінції. Живе в містечку Ружині на Житомирщині.

Володимир ЯНЧУК (нар. 14 червня 1977 р.) – письменник, об'єктом художнього дослідження якого є дегуманізація сучасного світу. Живе в Житомирі.

ЗМІСТ

Історія одного ісходу. В.Даниленко 5

ЮРІЙ АНДРУХОВИЧ

Зліва, де серце 16

Королівські лови 24

ЮРІЙ ВИННИЧУК

Граната на двох 36

Ги-ги-и 45

ВАСИЛЬ ВРУБЛЕВСЬКИЙ

Я зовсім не хочу битися 68

ВАСИЛЬ ГАБОР

Любаска 73

Ніч, що ховає всі дороги 77

ВОЛОДИМИР ДАНИЛЕНКО

Чорні хрящі 84

Київській мальчик 92

ВОЛОДИМИР ДІБРОВА

Як ми продавали Сталіна 105

ОЛЕКСАНДР ЖОВНА

Кульгава русалка 120

Бабка 126

БОГДАН ЖОЛДАК

Немає 148

Свинопас 156

ОЛЕКСАНДР ІРВАНЕЦЬ

Наш вожатий Фреді Крюгер 166

ЄВГЕНІЯ КОНОНЕНКО

Земляки на чужині 174

Нові колготи 184

ВАЛЕРІЙ КОСЕНКО

Карма 193

ЯРОСЛАВ ЛИЖНИК

Міняйлів день 203

Четверо за столом 210

ОЛЕГ ЛИШЕГА

Квіти в темній кімнаті 216

МИХАЙЛО МАЛЮК

Різдвяні забави сорок сьомого року 221

ВАЛЕНТИНА МАСТЄРОВА

Сиродій 240

В'ЯЧЕСЛАВ МЕДВІДЬ

Спомини навиворіт 245

КОСТЯНТИН МОСКАЛЕЦЬ

Споглядання черешні 249

КАТЕРИНА МОТРИЧ

За таїною неба 255

ВОЛОДИМИР МУЛИК

Бог 279

ВОЛОДИМИР НАЗАРЕНКО

Примарний будинок 285

ГАЛИНА ПАГУТЯК

Тебе спалить сонце 289

Дивись назад 291

ЄВГЕН ПАШКОВСЬКИЙ

Криниця для троянд 293

ЛЮБОВ ПОНОМАРЕНКО

Помри зі мною 303

Синє яблуко для Ілонки 306

ВАСИЛЬ ПОРТЯК

У неділю рано 310

Ісход 316

МИКОЛА РЯБЧУК

Історія одного кохання 323

ВАЛЕНТИН ТАРНАВСЬКИЙ

Дерево життя 328

ВАСИЛЬ ТРУБАЙ

Великий птах 343

Кінець світу 347

АЛЛА ТЮТЮННИК

Намисто із шипшини 357

Глибокий колодязь 368

ОЛЕСЬ УЛЬЯНЕНКО

Угода 377

ГРИГОРІЙ ЦИМБАЛЮК

Туга 390

ІВАН ЦИПЕРДЮК

Похорон друга 397

ГЕННАДІЙ ШКЛЯР

Човни причалюють увечері 398

ВОЛОДИМИР ЯНЧУК

П'ятнадцять хвилин спокою 406

Довідки про авторів 410

Генеральний спонсор проекту – Український виробник ліків №1

АТ «Фармацевтична фірма «Дарниця», потужному виробнику лікарських препаратів в Україні, більше 60 років. Це фірма з багатою історією. Її повний товарний асортимент охоплює до 100 найменувань лікарських препаратів різноманітної фармакологічної дії: жарознижуючі, протизапальовальні, протитуберкульозні, протипухлинні, спазмолітики, анестизуючі, кровоспинні та серія препаратів вітамінної групи.

Лідер фармацевтичної промисловості України фірма «Дарниця» має всі необхідні засоби для проведення науково-технічних робіт. На сьогодні вона володіє солідним досвідом оригінальних розробок. Динамічно розширюючись, у 1996 році фірма освоїла виробництво м'яких лікарських форм, побудувала чисті приміщення для виробництва ін'єкційних препаратів.

Лабораторії фірми оснащені найсучаснішим обладнанням для швидкого контролю за якістю лікарських препаратів, високо оцінених на міжнародному рівні.

Високоякісна і конкурентноздатна продукція фірми «Дарниця» удостоєна між-

народних нагород «Золотий глобус» та «Діамантова зірка». А міжнародний приз «За технологію та якість» є ще одним підтвердженням авторитету фірми не тільки в Україні, а й у всьому світі. Серед нагород «Дарниці» є й такі оригінальні, як приз «Факел Бірмінгама», вручений фірмі за успішне економічне виживання та розвиток в умовах соціально-економічної кризи.

Співпрацюючи з вітчизняними та зарубіжними науковими закладами, фірма «Дарниця» має широкі ділові зв'язки з фармацевтичними підприємствами країн Австрії, Англії, Болгарії, Німеччини, Польщі, країн колишнього Радянського Союзу, Фінляндії, Франції. Фірма має своїх представників у всіх краях України і відкрита для ділового співробітництва.

АТ «Фармацевтична фірма «Дарниця» впевнена в тому, що її зусилля допоможуть вирішити головне завдання – дарувати людям здоров'я!

253093, Україна
м.Київ, вул.Бориспільська, 13
телефон (044) 556-00-72
факс (044) 556-76-46

Квіти в темній кімнаті: Сучасна укр. новела: Найяскравіші зразки укр. новелістики за останні п'ятнадцять років / Упоряд., передм., літ. ред. В.Даниленка. – К.: Генеза, 1997. – 432с.

ISBN 966-504-195-9

«Квіти в темній кімнаті» – авторська антологія сучасної новели, до якої ввійшли найяскравіші зразки української новелістики за останні п'ятнадцять років. Це підсумок розвитку малої прози в творчості українських вісімдесятників у взаємозв'язку з естетикою сімдесятників та дев'яностиків. Збірка є серйозною заявкою на самовизначення трьох літературних поколінь на руїнах естетики соцреалізму.

Упорядкування, передмова, літературна редакція Володимира Даниленка

ББК 84.4УКР6я43

*Головний редактор – Михайло Малуک
Редактор – Микола Закусило
Художній редактор – Леонід Дікареєв
Комп'ютерна верстка – Руслана Ємець*

Здано до виробництва та підписано до
друку 10.06.97

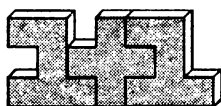
Формат 84x108/₃₂. Папір офсетний. Друк
офсетний.

Фіз. друк. арк. – 17,4. Умовн. друк. арк. – 22,6.

Обл.-вид. арк. – 27,5. Зам. 7—593

Видавництво «Генеза»: 252151, Київ – 151,
вул. Молодогвардійська, 28а.

Віддруковано з готових плівок на ГПРВО
«Поліграфкнига», 252057, Київ-57, вул. Дов-
женка, 3.

Збіркою сучасної української новели «Квіти в темній кімнаті» ми розпочинаємо літературний проект студії «1+1» та видавництва «Генеза», до якого ввійдуть кращі зразки сучасної української літератури. Сподіваємося, що до серії наших видань буде прикута увага в Україні та за її межами, де вірять, що молода українська література, повна сил, свіжості й темпераменту, висвітлить нові грані людської душі, яка, переживши століття знущань, насильства і забуття, продовжує любити, як тільки може любити життя молода, здорова, талановита на-

ція, здатна своїм генієм омолодити старий і немічний світ.

Видавництво «Гене́за» готове розглянути комерційні пропозиції щодо видань сучасної української літератури. Ми зацікавлені у співпраці з літературними агентами, менеджерами, спеціалістами з реклами, які мають оригінальні ідеї та здатні реалізувати нові видавничо-рекламні проекти, які поєднують якісний відбір конкурентноспроможної художньої літератури з кваліфікованою організацією проекту.

Контактний телефон 243-35-58

Маковій Г.П.

Очі згори

Найкраще про цю книгу сказала сама авторка: «Мій рукопис складає собою місток, що єднає моє бачення з способом життя предків. Щоб, хто хоче, вочевидячки переконався: їхні традиції, ритуали, обряди, звичаї – це відпресована мудрою спостережливістю істина, яка діє».

Книга розрахована на всіх, хто цікавиться традиційною культурою, побутом, звичаями українського народу. Може використовуватись як підручник на уроках народознавства.

Телефон
відділу реалізації
228-84-68

Собственность граждан (юридический справочник)

В справочнике в доступной форме раскрыто содержание конституционного права частной собственности и права граждан на пользование объектами государственной, коммунальной и других форм собственности. Дается научный комментарий действующего законодательства в этой области. Освещены юридические средства реализации и защиты указанных прав.

Рассчитан на широкий круг читателей, которые хотят больше знать об их правах в сфере владения, пользования и распоряжения собственностью.

Телефон
відділу реалізації
228-84-68

Бандровський О.Г.

Історія стародавнього світу

Історія стародавнього світу – це перша сторінка історії суспільства. Проте вона охоплює найбільший проміжок часу. Саме в період, який вона вивчає, народилось і власне поняття – «історія». В перекладі з давньогрецької мови воно означає розповідь про минуле, про відомі події.

У підручнику, розрахованому на учнів 6-го класу, висвітлено історію виникнення людини та суспільства, історію Стародавнього Сходу, Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. Книга ілюстрована кольоровими малюнками, картами та схемами. Це перше в Україні видання подібного типу.

Телефон
відділу реалізації
228-84-68

Політологічний енциклопедичний словник

Словник є фундаментальним вітчизняним виданням і має на меті дати читачеві об'єктивну, науково достовірну інформацію у сфері політичного життя, розкрити суть і форми його людського виміру, зміст і напрями розвитку політичних процесів та інститутів.

Словник синтезує соціокультурний, суспільно-політичний, історичний, морально-правовий, політико-економічний та інші підходи до розуміння суспільно-політичних явищ.

У словнику вміщено понад 700 найбільш уживаних політологічних термінів, які характеризують сучасний світовий суспільно-політичний розвиток і враховують специфіку вітчизняної інтерпретації політологічної науки.

Телефон
відділу реалізації
228-84-68

Грицак Ярослав

Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX – XX століття

У посібнику пропонується нова концепція української історії модерної доби. Автором широко залучені друковані джерела сучасної української й світової історіографії. Автор відмовився від традиційної фактографічності, притаманної більшості нинішніх підручників. Особливий наголос у книзі зроблено на ознайомлення читачів з найновішими теоріями й інтерпретаціями українського націотворення. У ній наводяться й трактуються найголовніші проблеми інтелектуальної історії України останніх двох століть.

Телефон
відділу реалізації
228-84-68

Яковенко Наталя

Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст.

Нова концепція історії України є наслідком переорієнтації історичної науки з ідеологічного обслуговування на суто наукове дослідження і ґрунтується на сучасній методології та широкому залученні історичних джерел. Відмовляючись від стереотипів історичної науки, автор пропонує подивитися на історію України як на складову загальноєвропейської історії з усіма притаманними їй закономірностями. Особливої уваги заслуговують погляди автора на роль тюркського Степу у формуванні української ментальності, на генезу українського козацтва, на сутність Хмельниччини.

Телефон
відділу реалізації
228-84-68

Мисан В. Комплект з трьох книг:

**Оповідання з історії України
та рідного краю. 5-й клас.**

**Джерело. Хрестоматія з історії
України. 5-й клас.**

**Робочий зошит з історії України
та рідного краю. 5-й клас.**

З сивої давнини до сьогоднішніх днів – перекази про відважних героїв, захоплююча мандрівка в минуле, фантастичні оповіді, знайомство з духовними скарбами України – все це у підручнику для 5-го класу «Оповідання з історії України та рідного краю».

«Джерело» – писемні розповіді людей, які були учасниками та свідками подій, що зберегла людська пам'ять в переказах, легендах: стародавній грецький історик Геродот, французький інженер Боплан, візантійський історик Прокопій Кесарійський, чорноризець Нестор...

Цікаві головоломки, кросворди, ребуси, питання та творчі завдання – у додатку до вищезгаданих книг – «Робочому зошиті з історії України та рідного краю» учня 5-го класу.

Телефон
відділу реалізації
228-84-68

Збірка "Квіти в темній кімнаті",
яку представляє телестудія
"1+1", — це кращі зразки
малих форм української прози
трьох останніх поколінь.

Тридцять три автори —
це сучасна інтрига,
незвичайна стилістика, вибух
експресії, впіймані у слові біль і
пристрасть нашого часу

*Орік
Накарук*
ведучий телестудії
"1+1"